

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Γ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΡΙΘ. 30

ΕΡΜΑΝ ΓΚΟΡΤΕΡ

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ

Από την Γερμανικήν 20ήν έκδοσιν τοῦ 1920

ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

ΝΙΚΟΣ ΜΑΤΙΔΗΣ

Παραγγέλλω
σεφ. 51 κικ
Παραγγέλλω
1926.

Βιβλ. Εισ. **6179**

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ 1923

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ κ. Γιάννη Κορδάτου	Σελ. 3
Ἱστορικὸς ὕλισμός	
I. Ἀντικείμενον συγγραφῆς.	5
II. Τί δὲν εἶνε ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός	8
III. Περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας	9
IV. Τὰ παραδείγματά μας.	16
V. Ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις ὀρίζει τὸ πνεῦμα.	
Ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Γνώσις καὶ ἡ Μάθησις.	23
Πρώτη ἀντιλογία	26
Δευτέρα ἀντιλογία	29
Αἱ ἐφευρέσεις	31
Τὸ δίκαιον	38
Ἡ πολιτικὴ	46
Ἔθιμον καὶ ἠθική.	68
Θρησκεία καὶ φιλοσοφία	104
Ἡ τέχνη	127
Συμπέρασμα	128
Ἡ δύναμις τῆς ἀληθείας	134
Ἡ δύναμις τοῦ ἀτόμου	136

Πρόλογος

ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ἀπ' ἀφορμὴ πού στή σειρά τῆς «Κοινωνιολογικῆς καὶ Φιλοσοφικῆς βιβλιοθήκης» τοῦ κ. Γ. Βασιλείου βγαίνει καὶ τὸ βιβλίο τοῦ H. Gorter «Ὁ Ἱστορικός Ὑλισμός» (Der Histostorische Materialismus) τὸ νομίζουμε χρέος μας νὰ ποῦμε δυὸ λόγια γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πού στὰ γερμανικά ἀριθμεῖ τόσες ἐκδόσεις γιὰτὶ πρέπει νὰ διευκρινισθοῦν μερικὰ σημεῖα τοῦ μιὰ πού ἡ σοσιαλιστικὴ μας φιλολογία εἶνε γιὰ τὴν ὥρα τόσο φτωχὴ!

Καὶ πρῶτα ἂς ποῦμε ποῖος ἦταν ὁ Γκόρτερ. Εἶνε Ὁλλανδὸς τὴν καταγωγή. Δόκτορας τῆς Φιλοσοφίας πού εἰς τὰ 1880 θεωροῦντανε σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀντιπροσωπευτικούς ἀρχηγούς τῆς νέας ποιητικῆς σχολῆς τῶν ἀτομιστῶν πού ἔδωκε μιὰ σημαντικὴν κίνηση στὰ κοιμισμένα πνεύματα τῆς Ὁλλανδίας. Τὸ ποιητικὸ τοῦ ἔργο εἶνε σημαντικό. Τὸ διέκρινε λυρικός νατουραλισμὸς καὶ φρεσκάδα. Κατόπιν πέρασε στὴν ἀνεργὸ δρόμο τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος καὶ ἔγινε ἡγέτης θεωρητικὸς τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στὴν Ὁλλανδία. Ἐγράψε πολλὰ ἔργα θεωρητικὰ τὰ ὁποῖα τὰ διακρίνει ἕνα ἐκλαϊκευτικὸ στίλ. Μιὰ μπροσούρα τοῦ γιὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον μεταφράστηκε σὲ πολλὰς ξένες γλώσσες. Μαζὺ μὲ τὸν ἄλλον ἐφάμιλλόν τοῦ θεωρητικὸ Ἄν. Πεννέκεν στὰ προπολεμικὰ χρόνια χάραξε — χωρὶς ἀπ' τὴς μαρξιστικῆς τοῦ ἐργασίας — τὸ μαρξιστικὸ ἐπικρατητικὸ δρόμον πού ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παλιὸ Σοσιαλδημοκρατικὸ Κόμμα τῆς Ὁλλανδίας. Κατὰ τὴν πολεμικὴ καὶ κυρίως τὴν μεταπολεμικὴ περίοδον ὁ Γκόρτερ ἔχισε τὴν ἐπαφὴν τοῦ μὲ τὴς μάζες καὶ ἀπομονώθηκε καὶ σιγὰ-σιγὰ περπατοῦσε στοὺς πιὸ ἀφηρημένους συλλογισμούς ἐπάνω στὰ τεχνικὰ προβλήματα τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Μαζὺ μὲ τὸν Πεννέκεν — σύντροφοι ἀχώριστοι — ἔγινεν «αἰρετικὸς» μαρξιστῆς καὶ διετύπωσε διαφόρους παραλογισμούς ὡς τακτικὴ ἢ σύγχρονη τῆς ἐργατικῆς τάξεως γιὰ τὸ ἀνέβασμά της στὴν Ἐξουσίαν. Κ' ἔτσι μαζὺ καὶ μὲ ἄλλους ἐξτρεμιστὰς γερμανοὺς σοσιαλιστὰς ἀπατέλεσε τὴν λεγομένη «Ὁλλανδικὴ Σχολή» πού σήμερον σχεδὸν βρίσκεται σὲ ἀράνεια.

Τὸ ἔργο τοῦ «Ἱστορικός Ὑλισμός» εἶνε στὰ περισσότερα κεφάλαιά του προπολεμικόν. Κ' ἔχει μεταφρασθεῖ στίς περισσότερες εὐρωπαϊκὰς καὶ βαλκανικὰς γλώσσας καὶ ἔχει στὴ Γερμανίαν βγῆ σὲ πολλὰς ἐκδόσεις. Στὰ προπολεμικὰ χρόνια θεωροῦντανε μιὰ ἀπὸ τὴς καλύτερες ἐκλαϊκευτικὰς ἐργασίας ἐπάνω στὴ θεωρίαν τοῦ «Ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ» καὶ κυρίως θαδάζοντανε πολὺ ἐξ αἰτίας τοῦ ἐκλαϊκευτικοῦ στίλ πού εἶνε τόσον ἀνεπτυγμένο ὡς συγγραφικὸ χάρισμα στὸν Γκόρτερ.

Στὴ γλώσσα μας πού δὲν ὑπάρχει καμιὰ συστηματικὴ μελέτη γιὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ καὶ πού ἀκόμα μέσα στοὺς λεγόμενους κύκλους τῶν γραμματισμένων ὑπάρχει κλασσικὴ ἀγνοία τῆς φιλοσοφικῆς βάσεως τοῦ κομμουνισμοῦ, ἡ μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Γκόρτερ χωρὶς ἀμφιβολίαν ἀναπληρῶναι ἕνα μεγάλο κενόν.

Πρέπει όμως να τονίσουμε πως σε μερικά σημεία το βιβλίο αυτό έχει μαρξιστικές παρεκκλίσεις κι' ακόμη μερικές σημαντικές ανακρίβειες σχετικές με την πολεμική και μεταπολεμική κατάσταση και με την θέση της Ρωσικής Έπανάστασης μέσα στο παγκόσμιο κίνημα του Προλεταριάτου. Ο Γκόρτερ—για να πάρουμε τες χοντρές του γραμμές—δεν παίρνει για βάσει την μεταπολεμική κατστρεπτική οικονομική κρίση του καπιταλιστικού συστήματος. Πάρεργα εξετάζει το ζήτημα αυτό. Ουτοπιστικά φαντάζεται πως ή επανάστασις είναι ζήτημα μορφώσεως και όχι ζήτημα κατκήσεως των μαζών. Μέσα στο σχετικό κεφάλαιο που αναπτύσσει τις ιδέες του επάνω στην μεταπολεμική κατάσταση και στην κριτική του επάνω σ' αυτήν υποστηρίζεται ή μηχανική αντίληψις ή καλύτερα διαφαίνεται ένας βολαντερισμός: Οι ιδέες του δε για την Ρωσική Έπανάστασις είναι αντιμαρξιστικές σε πολλά της σημεία και στο βάθος σοσιαλδημοκρατικές. Τη νέα Οικονομική Πολιτική στη Ρωσία είτε θεληματικά είτε άθελά του την παρερμηνεύει και κάνει τις ίδιες διακρίσεις για την δικτατορία του προλεταριάτου που υποστηρίζει ο Κάουτσκι. Δηλαδή ξεχωρίζει το Κόμμα της εργατικής τάξεως, το Κομμουνιστικό, από τους εργάτες και παραδέχεται πως ή δικτατορία πρέπει να εφαρμόζεται από όλην την εργατικήν τάξιν. Σ' αυτό το σημείο ο Λένιν στο βιβλίο του «ο Άποστάτης Κάουτσκι» με την πιο μεγάλη διαλεκτική σαφήνεια έχει βάλλει τελεία και πύλα στους τέτοιους αντιμαρξιστικούς παραλλογισμούς των Κουτσκιστών. Και ή σημερινή δικτατορία της αστικής τάξεως (στο αστικό καθεστώς) δεν άσκειται στατιστική από όλους τους καπιταλιστές αλλά από το Κόμμα της. Για όσους θέλουν να κατανοήσουν τη διαφοράν αυτή και να μη παρασυρθούν σε αντιμαρξιστικές πλάνες θα συμβουλευόμεν να διαβάσουν το Λένιν το βιβλίο «Η προλεταριακή Έπανάστασις και ο άποστάτης Κάουτσκι» καθώς και το ίδιου το «Η παιδική άρρώστια του Κομμουνισμού». Και τὰ δυο είνε μεταφρασμένα στο «Άρχειο του Μαρξισμού» (έτος Βον 1924).

Επίσης και στην ανάλυση από υλιστικής απόψεως του ζητήματος της θρησκείας και στην κριτική του Γκόρτερ για τη στάση των κομμουνιστών απέναντι της θρησκείας άφίνεται να πιστευθῇ πως οι κομμουνιστές πιστεύουσι πως ή «θρησκεία μόνη της θα εξαλειφθῇ». Μιά τέτοια αντίληψη είνε όχι διχλεκτική μαρξιστική αλλά μηχανική. Τίποτα δεν γίνεται «μόνο του». Άρα και ή θρησκεία—εποιαδήποτε θρησκεία—θα εξαλειφθῇ όχι «μόνη της» αλλά και με την επιθετική απέναντί της στάση των κομμουνιστών. Γι' όλες αυτές τες παρεκκλίσεις σε πολλές σελίδες προσθέσαμε υποσημειώσεις δικές μας. Παρ' όλα όμως τα παραπάνω το βιβλίο αυτό πρέπει να διαβασθῇ γιατί είνε εκλαϊκευτικό βιβλίο της υλιστικής αντίληψεως της ιστορίας που άποτελεί τη φιλοσοφική βάσει του Μαρξισμού. Κλασσικό βιβλίο για τόν ιστορικόν υλισμό έχει γράψει τελευταία ο Ν. Μπουχάριν ένας από τους μεγαλύτερους θεωρητικούς μαρξισστές κ' ένας από τους φωτεινότερους και καλύτερους μαθητάς του Λενινισμού, με τόν τίτλο «Η θεωρία του Ιστορικού Υλισμού».

Αθήναι, Οκτώβριος 1924.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΔΑΤΟΣ

Υπερμαρξ

Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ

Ι. Αντικείμενον της συγγραφής

Ο Κοινωνισμός δεν περιλαμβάνει μόνον τόν άγώνα της μετατροπής της ιδιωτικής κατοχής των μέσων παραγωγής, τα όποια συνίστανται εις φυσικάς δυνάμεις, εις εργαλεία και εις γαίας, εις κοινήν ιδιοκτησίαν και τούτο διὰ του πολιτικού άγώνος, της κατακτήσεως της κρατικής εξουσίας—ο Κομμουνισμός δεν περιλαμβάνει μόνον ένα πολιτικόν και οικονομικόν άγώνα, όχι, είνε κάτι περισσότερο, περιλαμβάνει επίσης και τόν έναντίον των κρατουσών τάξεων διεξαγόμενον ιδεολογικόν άγώνα, διὰ μίαν κοσμοθεορίαν. Ο εργάτης που θέλει να βοηθήση εις τόν γκρέμισμα της μπουρζουαζίας και να φέρη την τάξιν του εις την εξουσίαν πρέπει να υπερνικήση μέσα εις τόν νούν του τας αστικές ιδέας, αι όποιαι του ένεπνεύσθησαν εκ νεότητός του από την Πολιτείαν και την Έκκλησίαν. Δεν άρκει να άνήκη εις επαγγελματικήν οργάνωσιν και εις τόν σοσιαλιστικόν κόμμα. Ποτέ δεν θα ήμπορέση να νικήση δι' αὐτῶν, αν δεν αλλάξη έσωτερικώς και δεν γίνη άλλος άνθρωπος, απ' ό,τι τόν έχουν κάμει οι κυρίαρχοι του. Υπάρχει κάποιος τρόπος απόψεως, μιὰ πεποιθήσις, μιὰ φιλοσοφία ήμπορεῖ να πῇ κανείς, την όποιαν ή μπουρζουαζία απορρίπτει και την όποιαν πρέπει να προσεταιρισθῇ ο εργάτης, αν θέλῃ να νικήση την μπουρζουαζίαν.

Οι άστοι θέλουν να πείσουν τόν εργάτην ότι τόν πνεῦμα στέκει υπεράνω της υλικής κοινωνικής υποστάσεως, ότι τόν πνεῦμα

κυριαρχεί της ύλης και την μορφώνει εξ εαυτού. Μέχρι τώρα μετεχειρίσθησαν το πνεῦμα ὡς μέσον της κυριαρχίας των διαθέτουν την ἐπιστήμην, τὸν νόμον, τὸ δίκαιον, τὴν πολιτικὴν, τὴν τέχνην, τὴν ἐκκλησίαν καὶ μὲ ὅλ' αὐτὰ κυριαρχοῦν. Καὶ εὐχαρίστως ἐξαπατοῦν τὸν ἐργάτην ὅτι τοῦτο ἔγκειται στὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκ φύσεως δεσπόζει ἐπὶ τῆς ὕλης κοινωνικῆς ὑποστάσεως, ἐπὶ τῆς ἐργασίας τοῦ ἐργάτου στὸ ἐργαστάσιον, στὸ ἀνθρακωρυχεῖον, στὸν ἀγρόν, στὸν σιδηρόδρομον καὶ στὸ πλοῖον. Ὁ ἐργάτης ποὺ πιστεύει αὐτό, ποὺ πιστεύει ὅτι τὸ πνεῦμα δημιουργεῖ ἀφ' εαυτοῦ τὴν παραγωγὴν, γεννᾷ τὴν ἐργασίαν καὶ τὰς κοινωνικὰς τάξεις, ὑποδουλώνεται εἰς τὴν μπουρζουαζίαν καὶ στὰ ὄργανά της, στοὺς παπάδες, τοὺς διανοουμένους κλπ., διότι ἡ μπουρζουαζία ἔχει τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐπιστήμης, τὴν ἐκκλησίαν, ἐπομένως τὸ πνεῦμα, καὶ πρέπει, ἂν τὸ πράγμα εἶνε ἔτσι, νὰ κυριαρχῇ.

Καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς δυνάμεώς της, ἡ κρατοῦσα τάξις ἐξαπατᾷ μὲ αὐτὰ τοὺς ἐργάτας.

Ἀλλὰ ὁ ἐργάτης, ποὺ θέλει νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, ποὺ θέλει νὰ φέρῃ τὴν πολιτείαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς τάξεώς του καὶ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὰς κρατούσας τάξεις τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, πρέπει νὰ κατανοήσῃ ὅτι ἡ μπουρζουαζία, μὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν παρασταίνει τὰ πράγματα, εἶνε ἐκείνη ποὺ τοῦ βάζει αὐτὴν τὴν ἰδέαν στὸ κεφάλι καὶ ὅτι ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις καθορίζει τὸ πνεῦμα καὶ ὄχι τὸ πνεῦμα τὴν κοινωνικὴν ὑπόστασιν.

Ἄν τὸ ἐννοήσῃ αὐτὸ ὁ ἐργάτης, θὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸ πνευματικὸν καθεστὼς τῶν κυριάρχων τάξεων καὶ θὰ ἀντιτάξῃ εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι αὐτῶν, ἓνα ἰδικόν του τρόπον, δυνατότερον, ὀρθότερον.

Καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις κινεῖ τὴν κοινωνικὴν ὑπόστασιν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τὸν προετοιμάζει, διὰ τοῦτο ὁ ἐργάτης, ὁ ὁποῖος τὸ ἐννοεῖ αὐτὸ καὶ ἐννοεῖ ἐπίσης ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ του σκέψις ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ὑπόστασιν, θὰ κατίδῃ, ὅτι ὅ,τι λαμβάνει χώραν γύρω του εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, εἶνε ἡ αἰτία ἐκείνου ποὺ συντελεῖται εἰς τὸν νοῦν του, διότι ἀναπτύσσεται εἰς τὴν κοινωνίαν. Θὰ κατανοήσῃ καὶ θὰ αἰσθανθῇ ὅτι κατέχει τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ τῆς πραγματικότητος. Αὐτὸ θὰ τοῦ παράσχῃ τὸ

θάρος καὶ τὴν πεποίθησιν ποὺ χρειάζονται διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν.

Ὡστε ἡ γνῶσις αὐτὴ εἶνε διὰ τὸν προλεταριακὸν ἀγῶνα τὸσον ἀπαραίτητος, ὅσον ἡ ἐπαγγελματικὴ ὁργάνωσις καὶ ἡ πολιτικὴ πάλη. Ἡμπορεῖ νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι ὁ οἰκονομικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς ἀγὼν δὲν εἶνε δυνατόν νὰ συντελεσθοῦν πλήρως χωρὶς αὐτὴν τὴν γνῶσιν. Διότι ἡ πνευματικὴ σκλαβιά ἐμποδίζει τὸν ἐργάτην νὰ διεξαγάγῃ καλῶς τὸν ὕλικὸν ἀγῶνα· ἡ ἐνσυνείδητος γνῶσις ὅτι οἱ πτωχοὶ προλετάριοι εἶνε ἰσχυρότεροι πνευματικῶς ἀπὸ τοὺς κυριάρχους του τὸν ὑψώνει ἐπάνω ἀπ' αὐτοὺς καὶ τοῦ δίνει τὴν δύναμιν νὰ τοὺς νικήσῃ πραγματικῶς.

Ὁ ιστορικός ὕλισμος εἶνε ἡ διδασκαλία, ποὺ ἐξηγεῖ ὅτι ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις εἶνε ἐκείνη ποὺ καθορίζει τὸ πνεῦμα, ἀναγκάζει τὴν σκέψιν νὰ ἀκολουθήσῃ ὁρισμένους δρόμους καὶ ρυθμίζει τὸ βούλεσθαι καὶ τὸ πράττειν τῶν προσώπων καὶ τῶν τάξεων.

Εἰς τὴν πραγματείαν αὐτὴν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ καταδείξωμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλούστερον καὶ σαφέστερον.

II. Τὶ δὲν εἶνε ὁ ιστορικός ὕλισμός.

Πρὶν ὅμως καθορίσωμεν τί εἶνε ὁ ιστορικός ὕλισμός, θὰ εἰπώμεν τί δὲν εἶνε καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἐξουδετερώσωμεν ὁρισμένας προλήψεις καὶ παρεξηγήσεις. Διότι, ἐκτὸς τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶνε ἡ ἰδιαιτέρα διδασκαλία τοῦ κομμουνισμοῦ, ἡ θεμελιωθεῖσα ἀπὸ τὸν Φρειδεῖκον Ἐνγκελς καὶ τὸν Κάρολ Μάρξ, ὑπάρχει καὶ ἓνας φιλοσοφικὸς ὕλισμος καὶ μάλιστα πολλὰ τέτοια συστήματα. Τὰ συστήματα αὐτὰ δὲν πραγματεύονται, ὅπως ὁ ἱστορικός ὕλισμός, περὶ τοῦ ζητήματος, πῶς τὸ πνεῦμα ἀναγκάζεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ὑπόστασιν, ἀπὸ τὴν μέθοδον τῆς παραγωγῆς, τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν ἐργασίαν, νὰ κινήθῃ εἰς ὁρισμένους δρόμους, ἀλλὰ περὶ τῆς συνεξαρτήσεως σώματος καὶ πνεύματος, ὕλης καὶ ψυχῆς, θεοῦ καὶ κόσμου κλπ. Τὰ ἄλλα, τὰ μὴ ἱστορικά, ἀλλὰ γενικά, φιλοσοφικὰ συστήματα προσπαθοῦν νὰ δώσουν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα: Ποία ἡ σχέση τοῦ σκέπτεσθαι γενικῶς πρὸς τὴν ὕλην, ἢ πῶς προῆλθεν ἡ σκέψις; Ἀπεναντίας ὁ ἱστορικός ὕλισμος ἐρωτᾷ: πῶς συμβαίνει, ὥστε εἰς μίαν δεδομένην ἐποχὴν νὰ σκέπτεται κανεὶς κατ' αὐτὸν καὶ αὐτὸν τὸν τρόπον;

Ὁ ἐν γένει φιλοσοφικὸς ὕλισμός, λέγει, ἐπὶ παραδείγματι ἡ ὕλη εἶνε αἰώνια, καὶ ἀπ' αὐτὴν γεννᾶται ὑφ' ὀρισμένους περιπτώσεις τὸ πνεῦμα, ποὺ ἐξαφανίζεται πάλιν, ὅταν δὲν ὑφίστανται οἱ ὅροι τῆς ὑπάρξεώς του. Ὁ ἱστορικός ὕλισμός λέγει τὸ ὅτι οἱ προλετάριοι σκέπτονται ἀλλέως παρὰ αἱ κρατοῦσαι τάξεις, εἶνε συνέπεια τούτων ἢ ἐκείνων τῶν ὀρισμένων αἰτίων.

Ὁ ἐν γένει φιλοσοφικὸς ὕλισμός ἐξετάζει τὴν οὐσίαν τῆς σκέψεως. Ὁ ἱστορικός ὕλισμός ἐξετάζει τὴν αἰτίαν τῶν μεταβολῶν ἐν τῷ σκέπτεσθαι. Ὁ μὲν προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πρωταρχήν, ὁ δὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς σκέψεως. Ὁ μὲν εἶνε φιλοσοφικός, ὁ δὲ ἱστορικός. Ὁ μὲν προϋποθέτει μίαν κατάστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑφίσταται ἀκόμη σκέψις, οὔτε πνεῦμα, ὁ δὲ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν τοῦ πνεύματος. Ἰδοὺ ἡ μεγάλη διαφορὰ.

Ἐκεῖνος ποὺ θέλει νὰ ἀνερευνήσῃ καὶ νὰ μάθῃ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κομμουνισμοῦ πρέπει ν' ἀρχίσῃ προσέχων καλῶς τὴν διάκρισιν αὐτήν. Διότι οἱ ἀντίπαλοι καὶ πρὸ πάντων οἱ «πιστοὶ» φθάνουν εἰς τὸ νὰ συγχέουν καὶ τοὺς δύο καὶ μὲ τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὸν πρῶτον νὰ ἐμπνέουν καὶ τὴν πρὸς τὸν δεῦτερον ἀποστροφὴν εἰς τοὺς «πιστοὺς» ἐργάτας. Οἱ πνευματικοὶ ποιμένες τῶν πιστῶν λέγουν· ὁ ὕλισμός διδάσκει, ὅτι ὁλόκληρος ὁ κόσμος δὲν εἶνε παρὰ ὕλη κινουμένη μηχανικῶς, ὅτι ὕλη καὶ δύναμις εἶνε τὸ μόνον αἰώνιον καὶ ἀπόλυτον ὄν, ὅτι ἡ σκέψις εἶνε ἀπλῶς ἓνα ἔκκριμα τοῦ μυελοῦ, ὅπως ἡ χολὴ τοῦ ἥπατος. Λέγουν ὅτι οἱ ὕλισται εἶνε ὕλολάτραι καὶ ὅτι ὁ ἱστορικός ὕλισμός εἶνε ὁ ἴδιος μὲ τὸν φιλοσοφικόν. Πολλοὶ ἐργάται, ἰδίως εἰς καθολικοὺς τόπους, ποὺ τοὺς κρατεῖ σκλαβωμένους ἡ λατρεία τοῦ πνεύματος καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολὺ ὀλίγοι μόνον γνωρίζουν τὰς πραγματικὰς ἀπόψεις τοῦ Κομμουνισμοῦ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ πνεύματος, ὅπως ἐτέθησαν ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ Ντίτςγκεν, πιστεύουν εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς καὶ ἀποστρέφονται ν' ἀκούσουν τοὺς κομμουνιστικοὺς ρήτορας, οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ τοὺς οδηγήσουν εἰς τὴν λατρείαν τῆς ὕλης καὶ ἐπομένως εἰς τὴν αἰώνιαν κόλασιν.

Οἱ ἰσχυρισμοὶ αὗτοί εἶνε ψεύτικοι. Θὰ ἀποδείξωμεν μὲ σειράν παραδειγμάτων, ὅτι ὁ ἱστορικός ὕλισμός δὲν πραγματεύεται περὶ τῆς ἐν γένει σχέσεως πνεύματος καὶ ὕλης, ψυχῆς καὶ ὕλης, θεοῦ καὶ κόσμου, σκέψεως καὶ οὐσίας, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν μεταβολῶν ποὺ ἐπῆλθον εἰς τὴν σκέψιν ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς μεταβολάς.

Οὕτω θὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν θρησκοκαπῆλων ἓνα ἰσχυρὸν ὄπλον.

Καταδεικνύοντες ὅμως ὅτι ὁ ἱστορικός ὕλισμός δὲν εἶνε τὸ ἴδιον μὲ τὸν φιλοσοφικόν ὕλισμόν, δὲν θέλομεν νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ ἱστορικός ὕλισμός δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ εἰς μίαν γενικὴν κοσμοθεωρίαν. Ἀπεναντίας, ὁ ἱστορικός ὕλισμός εἶνε, ὅπως κάθε ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη, ἓνα μέσον πρὸς ἐπίτευξιν μιᾶς γενικῆς φιλοσοφικῆς κοσμοθεωρίας. Καὶ αὐτὸ εἶνε ἓνα σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς σπουδαιότητος ποὺ ἔχει διὰ τὸ προλεταριάτον. Μᾶς ἄγει πλησιέστερον πρὸς μίαν γενικὴν ἀντίληψιν τοῦ κόσμου. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ὅμως δὲν εἶνε ἡ ὕλικομηχανικὴ, ὅπως δὲν εἶνε καὶ ἡ χριστιανοκαθολικὴ ἢ ἡ εὐαγγελικὴ ἢ ἡ ἐλευθεροσκεπτικὴ· εἶνε ἄλλη, νέα ἀντίληψις, νέα ἄποψις τοῦ κόσμου, ἰδιάζουσα μόνον εἰς τὸν Κομμουνισμόν. Ὁ ἱστορικός ὕλισμός δὲν εἶνε ἡ ἰδία αὕτη ἢ κοσμοθεωρία, εἶνε ὁδός, εἶνε μέσον, ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ μέσα, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς, ὅπως καὶ ὁ δαρβινισμός, ἡ ὅλη φυσικὴ ἐπιστήμη, ἡ διδασκαλία τοῦ Κεφαλαίου τοῦ Μάρξ καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Ντίτςγκεν περὶ τοῦ πνεύματος ἢ τῆς γνώσεως. Ἐνα καὶ μόνον ἀπὸ τὰ μέσα αὐτὰ δὲν ἀρκεῖ διὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν αὐτήν, ἀλλὰ μόνον ὅλα μαζὶ τὸ κατορθώνουν.

Καὶ ἐνῶ εἰς τὸ παρὸν σύγγραμμα ἐκθέτομεν μόνον τὸν ἱστορικὸν ὕλισμόν, θὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ τῆς ἐν γένει φιλοσοφικῆς κοσμοθεωρίας τοῦ Κομμουνισμοῦ, ἀλλ' ὄχι διεξοδικῶς. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὅμως μερικῶν παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα θὰ παραθέσωμεν πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ἀντικειμένου μας, θὰ ἀφίσωμεν νὰ φανῇ ἡ κοσμοθεωρία αὕτη ἢ γενικὴ, ἵνα ὅπωςδήποτε λάβῃ ἰδέαν ὁ ἀναγνώστης τοῦ γενικοῦ τούτου, τοῦ ὁποίου ὁ ἱστορικός ὕλισμός μὲ τόσας ἄλλας ἐπιστήμας ἀποτελεῖ μέρος.

III. Περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας.

Ποῖον εἶναι λοιπὸν τὸ γενικὸν περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας μας; Πρὶν προβῶμεν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος καὶ τῆς ἀληθείας τῆς, ἐπισκοπήσωμεν μὲ ἓνα γενικὸν καὶ διαυγὲς βλέμμα τὰ ἀποδεικτέα.

Εἶνε σαφὲς διὰ τὸν καθένα, ποὺ παρατηρεῖ τὸν γύρω του κοινωνικὸν βίον, ὅτι τὰ μέλη τῆς Κοινωνίας ζοῦν εἰς ὀρισμένας σχέ-

σεις μεταξύ των. Κοινωνικῶς δὲν εἶνε ὅμοια πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ στέκουν εἰς ὑψηλότερας ἢ χαμηλότερας βαθμίδας μιᾶς κλίμακος ἢ εἰς ὁμάδας ἢ τάξεις ἀπέναντι ἀλλήλων. Ὁ ἐπιπόλαιος παρατηρητὴς θὰ ἠμποροῦσε νὰ νομίσῃ ὅτι αἱ σχέσεις αὐταὶ εἶναι μόνον σχέσεις ἰδιοκτησίας. Οἱ μὲν κατέχουν γαίης οἱ ἄλλοι ἐργοστάσια, ἢ μεταφορικὰ μέσα, ἢ μέσα πρὸς ἀγορὰν διαφόρων ἐμπορευμάτων, ἄλλοι δὲν ἔχουν τίποτε. Ὁ ἐπιπόλαιος παρατηρητὴς θὰ ἐνόμιζεν ἐπίσης ὅτι ἡ διαφορὰ εἶνε κυρίως πολιτική. Ἄλλαι ὁμάδες διαθέτουν τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν, ἄλλαι δὲν ἔχουν καμίαν ἢ σχεδὸν καμίαν ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτῆς. Ὁ παρατηρῶν ὅμως βάθύτερα, βλέπει ὅτι πίσω ἀπὸ τὰς πολιτικὰς σχέσεις καὶ τὰς σχέσεις ἰδιοκτησίας, κρύπτονται σχέσεις παραγωγῆς, δηλαδὴ σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἀλλήλους ὅσον ἀφορᾷ τὴν παραγωγὴν ἐκείνου οὗ ἔχει ἀνάγκην ἡ Κοινωνία.

Ἔργαται, ἐργοδότη, ἐφοπλισταί, εἰσοδηματῖαι, μεγαλοαγοκτῆμονες, ἐκμισθωταί, μεγαλέμποροι καὶ μικρέμποροι, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ εἶνε, διὰ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουν εἰς τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς, εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν κυκλοφορίαν τῶν προϊόντων. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι ἀκόμη μεγαλυτέρα ἀπὸ ἐκείνην, ὅτι ὁ ἓνας ἔχει χρήματα καὶ ὁ ἄλλος ὄχι. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν φυσικῶν θησαυρῶν εἶνε ἡ βάσις τῆς κοινωνίας. Εὐρισκόμεθα ἀπέναντι ἀλλήλων εἰς σχέσεις ἐργασίας καὶ παραγωγῆς.

Ποῦ ἐπάνω στηρίζονται αἱ σχέσεις αὐταὶ ἐργασίας; Ἐτσι, στὸν ἀέρα αἰωροῦνται οἱ ἄνθρωποι, ὥς κεφαλαιοῦχοι καὶ ὥς ἐργάται, μεγαλοαγοκτῆμονες, ἰδιοκτῆται καὶ ἡμερομισθιοὶ ἐργάται καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινωνίας, ὅπως καὶ ἂν ὀνομάζονται αὐτά;

Ὁχι, στηρίζονται ἐπὶ τῆς Τεχνικῆς, ⁽¹⁾ ἐπὶ τῶν ἐργαλείων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐργάζονται εἰς τὴν γῆν, εἰς τὴν φύσιν. Οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ προλετάριοι στηρίζονται εἰς τὴν μηχανήν, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν μηχανήν. Ἄν δὲν ὑπῆρχον μηχαναί, δὲν θὰ ὑπῆρχον βιομήχανοι καὶ προλετάριοι, πάντως μὲ τὴν σημερινὴν μορφήν.

Ἡ ἀπλὴ ρόχα ἐγέννησε τὴν ἐργασίαν μέσα στὸ σπίτι, ἐργα-

(1) Τεχνικὴ ὁρος ἐπιστημονικὸς λαμβάνεται ὡς οὐσιαστικόν (la technique Technique).

σίαν γινομένην ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν οἰκογένειαν· ὁ συναρμολογούμενος ξύλινος ἐργαλεὺς ἐγέννησε μίαν κοινωνίαν μὲ μικροὺς κυρίους καὶ ἐταίρους· ἡ μεγάλη σιδηρᾶ ὑφαντικὴ μηχανή, ἡ κινουμένη μὲ αἰτμόν ἢ ἡλεκτρισμόν, ἐγέννησε μίαν κοινωνίαν μὲ μεγαλοβιομηχάνους, μετόχους, διεθυντάς, τραπεζίτας καὶ ἡμερομισθίους ἐργάτας.

Αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις δὲν αἰωροῦνται ὥς καπνὸς εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλὰ σχηματίζουν στερεὰ πλαίσια, εἰς τὰ ὁποῖα μέσα εὐρίσκονται οἱ ἄνθρωποι. Τὸ παραγωγικὸν σύστημα εἶνε ἓνα ὕλικόν σύστημα· τὰ ἐργαλεῖα εἶνε τὰ σημεία στηρίξεως τῶν πλαισίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρισκόμεθα. Ἡ τεχνικὴ, τὰ ἐργαλεῖα, αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις εἶνε τὰ θεμέλια τῆς Κοινωνίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑψώνεται ὁλόκληρος ὁ γιγάντιος καὶ τόσον περίπλοκος ὁργανισμὸς τῆς Κοινωνίας. Οἱ αὐτοὶ ὅμως ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι μορφώνουν τὰς κοινωνικὰς τῶν σχέσεις σύμφωνα μὲ τὸν ὕλικόν τρόπον παραγωγῆς, μορφώνουν ἐπίσης σύμφωνα μὲ αὐτὰς τὰς σχέσεις καὶ τὰς ιδέας τῶν, τὰς ἀντιλήψεις τῶν, τὰς ἀπόψεις τῶν, τοὺς ὅρους ὑπάρξεώς τῶν. Οἱ κεφαλαιοῦχοι, οἱ ἐργάται καὶ αἱ ἄλλαι τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀναγκάζονται ἀπὸ τὴν Τεχνικὴν τῆς Κοινωνίας, ποὺ μέσα σ' αὐτὴν ζοῦν, νὰ ἴστανται σὲ ὠρισμένας σχέσεις μεταξύ τῶν, ὥς κύριοι καὶ ὑπηρέται, ἰδιοκτῆται καὶ ἀκτῆμονες, μεγαλοκτηματῖαι, ἐκμισθωταί καὶ μισθωταί· οἱ αὐτοὶ κεφαλαιοῦχοι καὶ ἐργάται σκέπτονται καὶ ὥς καπιταλισταί, ἐργάται κλπ. Σχηματίζουν τὰς ιδέας τῶν, μορφώνουν τὰς ἀντιλήψεις τῶν, ὄχι ὥς ἀφηρημένα ὄντα, ἀλλ' ὥς πολὺ συγκεκριμένοι, πραγματικοί, ζωντανοὶ ἄνθρωποι, ὁποῖοι καὶ εἶνε, ὥς κοινωνικοί, εἰς μίαν ὠρισμένην κοινωνίαν ζῶντες ἄνθρωποι.

Ὡστε, ὄχι μόνον οἱ ὕλικοί μας ὅροι ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν Τεχνικὴν, στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἐργασίας, ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἐπειδὴ σκεπτόμεθα ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους καὶ μέσα εἰς τὰς ὕλικὰς μας συνθήκας, ἐξαρτῶνται καὶ αἱ σκέψεις μας ἀμέσως ἀπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς καὶ ἐπομένως ἐμμέσως ἀπὸ τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις.

Ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις τοῦ συγχρόνου προλεταριάτου προῆλθεν ἀπὸ τὴν μηχανήν. Αἱ κοινωνικαὶ του σκέψεις, αἱ ὁποῖαι παράγονται ἀπὸ τὴν σχέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ὥς προλετάριος, στηρίζονται ἐμμέσως ἐπὶ τῆς συγχρόνου μηχανικῆς ὑποστάσεως καὶ ἐξαρτῶνται ἀμέσως ἀπ' αὐτήν. Καὶ ἔτσι

συμβαίνει μεθ' ἄλλας τὰς τάξεις τῆς κεφαλαιοκρατικῆς κοινωνίας. Διότι αἱ σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται μεμονωμένοι ἄνθρωποι πρὸς ἀλλήλους, δὲν ἰσχύουν μόνον δι' αὐτούς. Κοινωνικῶς, ὁ ἄνθρωπος δὲν στέκεται ἀπέναντι τῶν ἄλλων εἰς μίαν σχέσιν ἰδιάζουσαν μόνον εἰς αὐτόν, ἔχει πολλοὺς ὁμοίους του, πού εὐρίσκονται στήν ἰδίαν ἀκριβῶς σχέσιν.

Ένας ἐργάτης, διὰ νὰ μείνωμεν εἰς τὸ αὐτὸ παράδειγμα, δὲν στέκεται μόνος ἀπέναντι ἄλλων ἀνθρώπων ὥς μισθωτὸς ἐργάτης, εἶνε ἓνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, εἶνε μέλος μιᾶς τάξεως ἑκατομμυρίων, πού, ὥς μισθωταί, εὐρίσκονται στήν ἰδίαν θέσιν μετ' αὐτόν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μετὰ κάθε ἄνθρωπον εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον· ὁ καθένας ἀνήκει εἰς μίαν ὁμάδα, μίαν τάξιν, πού τὰ μέλη της δροῦν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον στὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς. Ὡστε δὲν εἶνε μόνον ἀλήθεια, ὅτι ἓνας ἐργάτης, ἓνας κεφαλαιούχος, ἓνας χημικὸς κλπ. θὰ σκεφθῇ κοινωνικῶς ἔτσι, ὅπως τὸν κάμνουν νὰ σκεφθῇ αἱ συνθῆκαι ἐργασίας εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκεται, ἀλλὰ αἱ ἀντιλήψεις του, αἱ ιδέαι του, αἱ παραστάσεις του, θὰ συμφωνοῦν, ὥς πρὸς τὰ γενικά χαρακτηριστικά, μετ' ἑκατομμυρίων ἄλλων, πού εὐρίσκονται στήν αὐτὴν θέσιν. Ὑπάρχει ἓνας ταξικὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, ὅπως ὑπάρχει καὶ μία ταξικὴ κατὰταξις, εἰς τὸ ὅλον σύστημα τῆς παραγωγῆς.

Ἡ μορφή, — ἀσχολούμεθα ἀκόμη μετὰ τὴν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῆς διδασκαλίας μας, — ἡ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν αἱ ἐργατικαὶ σχέσεις τῶν διαφόρων τάξεων, τῶν κεφαλαιούχων, τῶν ἐργοδοτῶν, τῶν ἐργατῶν κλπ. ἐμφανίζονται, εἶνε εἰς τὴν καπιταλιστικὴν καὶ ἐν γένει εἰς τὴν εἰς τάξεις διηρημένην κοινωνίαν, ἐπίσης σχέσεις ἰδιοκτησίας. Κεφαλαιούχοι, μισθωτοί, ἔμποροι, χωρικοὶ δὲν ἔχουν μόνον εἰς τὴν παραγωγὴν μίαν ἰδιάζουσαν δι' αὐτοὺς θέσιν, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ εἰς τὴν κυριότητα, εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν. Ὁ μέτοχος πού ἀπολαμβάνει μερίσματα δὲν παίζει εἰς τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς μόνον τὸν ρόλον τοῦ δανειστοῦ καὶ τοῦ παρασίτου, ἀλλὰ εἶνε καὶ συνιδιοκτήτης τῆς ἐπιχειρήσεως, τῶν μέσων παραγωγῆς, τοῦ ἐργοστασίου, τῶν ἐργαλείων, τῶν πρώτων ὑλῶν, τῶν προϊόντων. Ὁ ἔμπορος δὲν εἶνε μόνον ὁ ἀνταλλάκτης, ὁ μεσάζων, ἀλλὰ καὶ ὁ κάτοχος τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἐμπορικῶν κερδῶν. Ὁ ἐργάτης δὲν εἶνε μόνον ὁ παρασκευαστὴς τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κύριος τῆς ἐκάστοτε ἀπ' αὐτόν ἀγοραζομένης

δυνάμεως καὶ τοῦ τιμήματος ἀντὶ τοῦ ὁποίου τὴν πωλεῖ. Μετὰ ἄλλους λόγους, αἱ σχέσεις ἐργασίας εἶνε, εἰς μίαν κοινωνίαν, διηρημένην εἰς τάξεις, καὶ σχέσεις ἰδιοκτησίας καὶ κυριότητος.

Τὰ πράγματα ὅμως δὲν ἔχουν οὕτω πάντοτε. Εἰς τὴν πρωτόγονον κομμουνιστικὴν κοινωνίαν, τὸ ἔδαφος καὶ αἱ γαῖαι, ἡ ἀπὸ κοινοῦ οἰκοδομουμένη οἰκία, αἱ ἀγέλαι — ἐν βραχυλογίᾳ, τὰ κυριώτερα μέσα τῆς παραγωγῆς — ἦσαν κοινὴ ἰδιοκτησία. Αἱ κυριώτεραι ἐργασίαι τῆς κοινότητος ἐξετελοῦντο ἀπὸ κοινοῦ. Ὅλοι ἦσαν ἴσοι εἰς τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς, ἀσχέτως πρὸς τὴν διαφορὰν γένους καὶ ἡλικίας καὶ οὐδεμίας ἢ σχεδὸν οὐδεμίας διαφορὰ ὑπῆρχεν ὥς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν.

Ὅταν ὅμως ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἔγινε τόσον μέγας, ὥστε προῆλθον ἰδιαίτερα ἐπαγγέλματα καὶ διὰ τῆς καλυτέρας τεχνικῆς καὶ τοῦ καλυτέρου καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας παρήχθη πλεόνασμα παραπάνω ἀπὸ τὸ ἀμέσως ἀναγκαῖον διὰ τὴν ζωὴν, μερικὰ άτομα, πού διεκρίθησαν ἀπὸ τὴν μάθησιν ἢ τὴν μαχητικότητα, ὅπως οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ πολεμισταί, κατῴρθωσαν νὰ ἰδιοποιηθοῦν τὸ πλεόνασμα αὐτὸ καὶ τέλος καὶ αὐτὰ τὰ παραγωγικὰ μέσα. Ἔτσι ἐγεννήθησαν αἱ τάξεις καὶ ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία ἔγινεν ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζονται αἱ ἐργατικαὶ σχέσεις.

«Ὡστε διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας ἐγεννήθησαν αἱ τάξεις. Αἱ ταξικαὶ καὶ αἱ ἰδιοκτησίας σχέσεις βασίζονται ἐπὶ τῆς ἐργασίας. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς, ἡ ὁποία κατέστησε μερικὰ ἐπαγγέλματα ἱκανὰ νὰ κυριαρχήσουν τῶν παραγωγικῶν μέσων, παρήχθησαν οἱ κτηματῖαι καὶ οἱ ἀκτήμονες, καὶ ἔγινε τὸ πολὺ πλῆθος τοῦ λαοῦ, σκλάβοι, δουλοπάροικοι, μισθωτοί».

Καὶ τὸ πλεόνασμα, τὸ ὁποῖον παρήγεν ἡ τεχνικὴ, ἡ ἐργασία, ἐπὶ πλέον τοῦ ἀμέσως ἀναγκαίου, ὁλοένα ἐμεγάλωνε καὶ μαζὺ μ' αὐτὸ καὶ ὁ πλοῦτος τῶν κτηματιῶν καὶ ἡ ταξικὴ ἀντίθεσις πρὸς τοὺς ἀκτήμονας. Κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ἐμεγάλωσε καὶ ἡ πάλιν τῶν τάξεων, ὁ ἀγὼν, τὸν ὁποῖον αἱ τάξεις διεξάγουσιν διὰ τὴν κατοχὴν τῶν προϊόντων καὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων καὶ ἔτσι ἔλαβε τὴν μορφήν τοῦ ἀγῶνος περὶ ὑπάρξεως τῶν ἀνθρώπων μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν.

Αἱ σχέσεις ἐργασίας εἶνε σχέσεις κυριότητος καὶ αἱ σχέσεις κυριότητος εἶνε σχέσεις τῶν μεταξύ των ἀνταγωνιζομένων τά-

ξων καὶ δλαι μαζὺ βασίζονται ἐπὶ τῆς ἐξελιξέως τῆς ἐργασίας, προέρχονται ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐργασίας, ἀπὸ τὴν τεχνικὴν. Ἄλλὰ ἡ τεχνικὴ δὲν μένει στάσιμος. Ἡ ἔννοιά της εἶνε ἀντιληπτὴ ὡς ἐγκειμένη εἰς μίαν ἀργὴν ἢ γοργὴν ἀνάπτυξιν καὶ κίνησιν· αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις αὐξάνουν, ἡ μέθοδος τῆς παραγωγῆς μεταβάλλεται. Καὶ ὅταν αὕτη μεταβάλλεται, ἀλλάζουν κατ' ἀνάγκην καὶ αἱ σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται μεταξύ των οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸ ἐργατικὸν καθεστῶς. Ἡ σχέσις τῶν παλαιῶν μικροαφεντικῶν μεταξύ των καὶ με τοὺς ἐταίρους των εἶνε σχέσις ἐντελῶς ἄλλη ἀπ' ὅ,τι εἶνε σήμερον ἡ σχέσις τῶν μεγάλων ἐργοδοτῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν μισθωτὸν προλεταριάτον. Ἡ μηχανικὴ παραγωγὴ ἐπέφερε μεταβολὴν τῶν παλαιῶν σχέσεων. Καὶ ἀφοῦ εἰς μίαν κοινωνίαν τάξεων αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις εἶνε καὶ σχέσεις ἰδιοκτησίας, τότε με τὰς πρώτας μεταβάλλονται καὶ αἱ δεύτεραι. Καὶ ἀφοῦ αἱ ἀπόψεις, αἱ παραστάσεις, αἱ ἰδέαι κλπ. μορφώνονται μέσα στὰς σχέσεις καὶ σύμφωνα με τὰς σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ζοῦν οἱ ἄνθρωποι, μεταβάλλεται καὶ ἡ συνείδησις, μεταβαλλομένης τῆς ἐργασίας, τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας.

Ἔργασία καὶ σκέψις εἶνε νοηταὶ εἰς διαρκῆ μεταβολὴν καὶ ἀνάπτυξιν. «Ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλων διὰ τῆς ἐργασίας του τὴν φύσιν, μεταβάλλει καὶ τὴν ἰδίαν του φύσιν». Ὁ τρόπος παραγωγῆς τοῦ ὕλικου βίου, καθορίζει τὸν ὅλον κοινωνικὸν του βίον. «Ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις τῶν ἀνθρώπων καθορίζει τὴν συνείδησιν των ὑπόστασιν· τὸ ἀντίθετον δὲν συμβαίνει».

Ἀλλὰ εἰς μίαν ὁρισμένην βαθμίδα τῆς ἐξελιξέως των, αἱ ὕλιν καὶ παραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς κοινωνίας ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν με τὰς ὑπαρχούσας σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Αἱ νέαι παραγωγικαὶ δυνάμεις δὲν ἤμπορουν νὰ ἀναπτυχθοῦν μέσα εἰς τὰς παλαιὰς σχέσεις καὶ νὰ ζήσουν.

Τότε ἐγείρεται ἓνας ἀγὼν μεταξύ ἐκείνων πού ἔχουν συμφέρον με τὰς παλαιὰς σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας καὶ ἐκείνων, πού ἔχουν συμφέρον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων. Καὶ ἀρχίζει μὲ ἐποχὴ κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως, μέχρις ὅτου αἱ νέαι παραγωγικαὶ δυνάμεις κερδίσουν τὴν νίκην καὶ προέλθουν αἱ νέαι σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας, ὅποτε καὶ θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀκμάσουν.

Καὶ με τὴν ἐπανάστασιν αὐτὴν ἀλλάζει καὶ ὁ τρόπος τῆς σκέψεως τῶν ἀνθρώπων· ἀλλάζει με αὐτὴν καὶ ἐν αὐτῇ.

Αὐτὸ εἶνε ἐν συντομίᾳ τὸ περιεχόμενον τῆς διδασκαλίας μας. Ἄς τὸ συνοψίσωμεν δι' ὀλίγων καὶ σαφῶς κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον :

I. Ἡ Τεχνικὴ, αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς κοινωνίας.

Αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καθορίζουν τὰς σχέσεις παραγωγῆς, τὰς σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι διατελοῦν ἀπέναντι ἀλλήλων εἰς τὸ παραγωγικὸν σύστημα. Αἱ σχέσεις παραγωγῆς εἶνε συγχρόνως σχέσεις κυριότητος.

Αἱ σχέσεις παραγωγῆς καὶ κυριότητος δὲν εἶνε μόνον σχέσεις προσώπων, ἀλλὰ καὶ τάξεων.

Αἱ σχέσεις αὐταὶ τάξεων, κυριότητος καὶ παραγωγῆς (με ἄλλους λόγους ἢ κοινωνικὴ ὑπόστασις) καθορίζουν τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τὰς ἀντιλήψεις των περὶ Δικαίου, Πολιτικῆς, Ἠθικῆς, Θρησκείας, Φιλοσοφίας, Τέχνης κλπ.

II. Ἡ Τεχνικὴ ἀναπτύσσεται διαρκῶς.

Αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις, ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς, αἱ σχέσεις παραγωγῆς, αἱ σχέσεις κυριότητος καὶ τάξεων μεταβάλλονται ἀδιακόπως.

Ἡ συνείδησις τῶν ἀνθρώπων, αἱ ἀντιλήψεις καὶ ἰδέαι των περὶ Δικαίου, Πολιτικῆς, Ἠθικῆς, Θρησκείας, Φιλοσοφίας, Τέχνης κλπ. μεταβάλλονται συνεπῶς με τὰς σχέσεις παραγωγῆς καὶ με τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις.

III. Ἡ νέα Τεχνικὴ ἔρχεται εἰς ὁρισμένην βαθμίδα τῆς ἐξελιξέως της εἰς ἀντίθεσιν με τὰς παλαιὰς σχέσεις παραγωγῆς καὶ κυριότητος,

Στὸ τέλος νικά ἡ νέα Τεχνικὴ.

Ἡ οἰκονομικὴ πάλη μεταξύ τῶν συντηρητικῶν μερίδων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν συμφέρον με τοὺς παλαιοὺς τύπους καὶ τῶν προοδευτικῶν μερίδων, πού ἐνδιαφέρονται διὰ τὰς νέας δυνάμεις, τοὺς παρουσιάζεται ὑπὸ νομικὴν, πολιτικὴν, θρησκευτικὴν, φιλοσοφικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν μορφήν στὴν συνείδησιν.

Τώρα θὰ προσπαθήσωμεν νὰ καταδείξωμεν τὴν ὁρθότητα τῶν θέσεων τούτων. Θὰ ἀποδείξωμεν τὸν αἰτιώδη σύνδεσμον μεταξύ τῆς μεταβολῆς εἰς τὴν σκέψιν καὶ τῆς μεταβολῆς τῆς ἀνθρωπίνης Τεχνικῆς με μίαν σειράν παραδειγμάτων. Ἄν τὸ ἐπι-

τύχουμεν, θὰ ἔχομεν καταρρίψει ἓνα σποιδαῖον στήριγμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζεται ἡ δύναμις τῶν κεφαλαιούχων ἐπὶ τῶν ἐργατῶν. Διότι ἔτσι θὰ ἀπεδεικνύετο ὅτι καμιά θεία πρόνοια ἢ πνευματικὴ ὑπερδύναμις ἀνθρωπίνη δὲν θὰ ἤμπορέσῃ νὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς ἐργάτας εἰς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ κόσμου ἀπ' αὐτοὺς, ὅταν ἡ Τεχνικὴ τοὺς καταστήσῃ ὑλικοὺς καὶ πνευματικοὺς κυριάρχους του.

IV. Τὰ παραδείγματά μας.

Τὰ παραδείγματα, ποῦ θὰ παραθέσωμεν πρέπει νὰ εἶνε πρῶτα - πρῶτα ἀπλᾶ. Πρέπει νὰ εἶνε δυνατόν νὰ κατανοηθοῦν καὶ ἀπὸ ἐργάτας διαθέτοντας ὀλίγας ἱστορικὰς γνώσεις καὶ διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν πρέπει νὰ ἔχουν πειστικὴν δύναμιν προερχομένην ἀπὸ τὴν διαύγειάν των. Ὡστε θὰ ἐκλέξωμεν μεγάλα, πολὺ περιεκτικὰ φαινόμενα, ποὺ ἡ ἐνέργειά των εἶναι πανταχοῦ αἰσθητή.

Ἄν ἡ διδασκαλία μας εἶνε ὀρθή, τότε θὰ ἔχῃ φυσικὰ σημασίαν διὰ τὴν ὅλην ἱστορίαν. Πρέπει νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσῃ κάθε μεταβολὴν τῆς σκέψεως τῶν τάξεων, τῆς κοινωνίας, κάθε ταξικὴν πάλην.

Χρειαζεται μεγάλη ἱστορικὴ γνώσις διὰ νὰ προσαγάγωμεν παραδείγματα ἀπὸ προγενεστέρας ἑκατονταετηρίδας. Βραδύτερον θὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ κινδύνου, ὃ ὁποῖος ἔγκειται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς διδασκαλίας μὲς ἐπὶ ἐποχῶν ἢ περιστατικῶν, τὰ ὁποῖα εἶνε ἄγνωστα ἢ ὀλίγον γνωστά. Ὡστε ὅχι μόνον θὰ λάβωμεν ἐντελῶς ἀπλᾶ παραδείγματα, ἀλλὰ θὰ τὰ ἀναζητήσωμεν κυρίως εἰς τὴν ἐποχὴν μας. Μεγάλα φαινόμενα γνωστά ἢ εὐκόλα νὰ γνωσθοῦν ἀπὸ τὸ περιβάλλον ἑκάστου, μεταβολὰς τῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ τῆς κοινωνικῆς σκέψεως, τὰς ὁποίας εἶνε εὐκόλον νὰ ἴδῃ ὁ καθένας. Ἐπὶ πλεόν, προβλήματα, τὰ ὁποῖα εἶνε μεγάλης σπουδαιότητος διὰ τὴν ὑπαρξίν των ἐργαζομένων τάξεων καὶ ποὺ μόνον ἀπὸ τὸν Κομμουνισμὸν θὰ ἤμπορέσουν νὰ λυθοῦν κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν διὰ τὰς τάξεις αὐτάς.

Θὰ ἀντιταχθοῦν ὅμως πολὺ σπουδαῖα καὶ κατὰ φαινόμενον ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς διδασκαλίας μας. Διὰ τοῦτο σὲ κάθε εἶδους πνευματικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξετάζωμεν, ὥς μεταβολὰς πολιτικῶν ἰδεῶν, θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων καὶ

λοιπῶν, θὰ ἀφίνωμεν νὰ προβαίνωσιν οἱ ἀντίπαλοί μας μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἐπιχειρήματά των καὶ θὰ τὸ πολεμῶμεν, ἵνα οὕτω εἶνε δυνατόν νὰ ἐξετάζεται ἡ διδασκαλία μας ἀπ' ὅλας τὰς πλευρὰς καὶ νὰ παρέχεται μία καλὴ συνολικὴ εἰκὼν αὐτῆς. Αἱ ὑλικάι μεταβολαί, αἱ ἐπερχόμεναι ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς τεχνικῆς, εἶνε εὐκολώτατον νὰ ἀναγνωρισθοῦν. Εἰς κάθε κλάδον τῆς βιομηχανίας, εἰς τὰ μεταφορικὰ μέσα καὶ εἰς τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν, παρὰ τοῦ μεταβάλλεται ἡ τεχνικὴ, μεταβάλλονται αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις. Αὐτὸ τὸ βλέπομεν καθημερινῶς νὰ συμβαίνει ἐμπρὸς στὰ μάτια μας.

Ἡ στοιχειοθέτησις τῶν γραμμάτων, ἡ τυπογραφία ἐγένετο μέχρι πρὸ ὀλίγου γενικῶς διὰ τῆς χειρός. Ἀλλὰ ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς ἔφερε τὴν στοιχειοθετικὴν μηχανήν, ἡ ὁποία διευθυνομένη ἀπὸ τὴν χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου χύνει τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ τοποθετεῖ στὴν θέσιν των.

Ἡ ὕαλοπλαστικὴ ἐγένετο μὲ τὸ στόμα. Ἡ τεχνικὴ ἐφευρίσκει ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα παρασκευάζουν τὰ τζάμια, τὰ μπουκάλια κλπ.

Ἡ βουτυροποίησις ἐγένετο μὲ τὴν χεῖρα. Ἐφευρέθη μηχανή, ἡ ὁποία εἰς ὀλίγον χρόνον ἐπεξεργάζεται μεγάλας ποσότητας γάλακτος· ἡ μηχανὴ αὕτη εἶνε σήμερον γενικῆς χρήσεως.

Τὸ προζύμι ἐξυμῶνετο μὲ τὰς χεῖρας· ἡ μηχανὴ τὰ ἀντικατέστησε καὶ σ' αὐτό.

Τὸ φῶς παρήγετο εἰς τὰ παλαιὰ νοικοκυριά ἀπὸ τὴν οἰκοδέσποιαν. Αὕτη ἐκαθάριζε τὴν λάμπαν, τὴν ἐγέμιζε, ἐφρόντιζε διὰ τὸ νέον φυτίλι. Τώρα τὸ γκάζι καὶ τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα παρέχεται στὸ σπίτι ἀπὸ τὴν μηχανήν ἐκ μεγάλης ἀποστάσεως.

Παντοῦ, ὅπου γυρίσῃ τὸ μάτι, μεταβολὴ τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως, εἰς ὅλους τοὺς βιομηχανικοὺς κλάδους καὶ πρόοδος. Χειροτεχνίαι, θεωρούμεναι ἀδύνατοι μὲ τὴν μηχανήν, ἐπιτυγχάνονται.

Καὶ μὲ τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις μεταβάλλονται αἱ σχέσεις παραγωγῆς, μεταβάλλεται ὁ τρόπος παραγωγῆς. Ὁμιλήσαμεν περὶ τῆς ὑφαντικῆς μηχανῆς καὶ εἶπομεν πῶς αὕτη συνεπήγαγε νέας σχέσεις τῶν ἐργοδοτῶν μεταξύ των καὶ μεταξύ αὐτῶν καὶ τῶν ἐργατῶν. Πρῶτα, πολλὰ μικροαφεντικά μὲ μικροῖδρύματα καὶ σχετικῶς ὀλίγους μισθωτοὺς ἐργάτας. Τώρα, ἑκατοντάδες χιλιάδων μισθωτῶν, σχετικῶς ὀλίγοι ἐργοστασιάρχαι, ὀλίγοι

ἐργοδοται. Οἱ βιομήχανοι στέκουν ἀπέναντι ἀλλήλων ὡς μεγάλοι κύριοι καὶ ἀπέναντι τῶν ἐργατῶν ὡς σατράπαι. Ποία μεταβολὴ εἰς τὴν σχέσιν αὐτὴν ! Καὶ ὅμως, ὅλ' αὐτὰ ἐγίναν ἀπὸ τὴν μηχανήν.

Διότι αὐτὴ ἔφερε πλούτη σ' ἐκεῖνον ποὺ ἠμποροῦσε νὰ τὴν προμηθευθῇ, καὶ τὸν καθίστα ἱκανὸν νὰ νικήσῃ τοὺς συναγωνιζομένους, νὰ λάβῃ μὲ πίστωση ἓνα γιγάντιον κεφάλαιον, ἀκόμη καὶ νὰ σχηματίσῃ τράστ. Καὶ αὐτὴ ἡ παραγωγικὴ δύναμις ἀφῆρεσε ἀπὸ τοὺς μικροῖδιοκτῆτας τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν καὶ ἠνάγκασε χιλιάδας ἀπ' αὐτοὺς νὰ γίνουν μισθωτοί.

Καὶ ποία τ' ἀποτελέσματα τῆς νέας παραγωγικῆς δυνάμεως εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ βουτύρου ; Ἡ μηχανή, ἡ ὁποία μετατρέπει χιλιάδας λίτρας γάλα σὲ βούτυρον, θὰ ἦτο πολὺ ἀκριβὴ διὰ τὸν χωρικόν, ὁ ὁποῖος θὰ εἶχε πολὺ ὀλίγον γάλα δι' αὐτήν. Διὰ τοῦτο ἀγοράζεται ἀπὸ ἑκατὸν χωρικοὺς ἀπὸ κοινοῦ, οἱ ὁποῖοι κατασκευάζουν τὸ βούτυρόν των μαζί. Ἡ παραγωγικὴ δύναμις μετεβλήθη, ἀλλὰ μετεβλήθησαν καὶ αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις, ὅλος ὁ τρόπος καὶ ἡ τέχνη τῆς παραγωγῆς ἐκεῖ ποὺ πρῶτα εἰργάζοντο ἑκατὸν, μεμονωμένως, τώρα ἐργάζονται ἑκατόν, μαζί· ἐκεῖ ποὺ αἱ γυναῖκες καὶ αἱ θυγατέρες τῶν χωρικῶν ἔκαμνον βούτυρον, τώρα ἐργάζονται ἑκατόν μαζί, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ κοινοῦ μισθώνουν ἐργάτας. Οἱ χωρικοί, αἱ γυναῖκές των, αἱ κόραι των καὶ ἓνας ἀριθμὸς προλετάριοι ἐμπῆκαν εἰς νέας σχέσεις μεταξύ των καὶ ἀπέναντι τῆς κοινωνίας.

Ἡ διατήρησις τῆς λάμπας ἐλαίου ἢ πετρελαίου ἦτο δουλειὰ τῆς οἰκοδεσποίνης· ἑκατοντάδες χιλιάδες γυναῖκες ἐφρόντιζον διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ φωτός. Ἀλλὰ ἡ κοινότης οἰκοδομεῖ ἓνα ἐργοστάσιον φωταερίου ἢ μίαν ἠλεκτρικὴν κεντρικὴν· αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις μεταβάλλονται. Δὲν παράγει ἓνας ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἓνα μέγαλον κοινωνικὸν ὄργανον· ὁ δῆμος. Νέον εἶδος ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πρῶτα σπάνιοι, ἐμφανίζονται κατὰ χιλιάδας, οἱ «δημοτικοὶ» ἐργάται ποῦ στέκουν ἀπέναντι τῆς κοινωνίας εἰς ἐντελὺς ἄλλην σχέσιν, παρὰ οἱ παλαιοὶ φωτοπαραγωγοί.

Πρῶτα διέσχιζον τὴν χώραν τὰ λεωφορεῖα, αἱ ταχυδρομικαὶ ἄμαζαι. Ἡ τεχνικὴ ἐφεῦρε τὴν ἀτμομηχανικὴν καὶ τοὺς τηλεγράφους, τὸν ἀσύρματον κλπ., καὶ ἔτσι ἠμπόρεσε τὸ καπιταλιστικὸν κράτος νὰ πάρῃ αὐτὸ τὴν μεταφορὰν τῶν ἀγαθῶν, τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν εἰδήσεων. Ἐκατοντάδες χιλιάδες ἐργάται

καὶ ὑπάλληλοι ἐμπῆκαν εἰς νέας σχέσεις παραγωγῆς. Αἱ ἀνθρώπιναί μαζαι, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τὸν δῆμον, τὴν πολιτείαν καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν, εἰς μίαν ἄμεσον σχέσιν παραγωγῆς πρὸς τὴν κοινότητα, εἶνε πολὺ παρισσότεραι ἀπὸ τοὺς παλαίους στρατοὺς.

Δὲν ὑπάρχει τέχνη εἰς τὴν ὁποίαν ἡ τεχνικὴ δὲν εἰσάγει νέον τρόπον παραγωγῆς. Ἀπὸ ἐπάνω ἕως κάτω, ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸν χημικὸν ἐργαστήριον, ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τοῦ ἐφευρέτου μέχρι τῆς κατωτάτης ἐργασίας, τῆς ἐκκενώσεως τῶν βόθρων, εἰς μίαν μεγαλοῦπολιν, μεταβάλλεται διαρκῶς ἡ τεχνικὴ καὶ ὁ τρόπος ἐργασίας. Σὲ κάθε ἐπάγγελμα λαμβάνουν χώραν ἐπαναστάσεις εἰς τὴν μέθοδον, οὕτως ὥστε αἱ ἐφευρέσεις δὲν εἶνε πιά ἔργον συμπτώσεων ἢ μεγαλοφυῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἔργον ἐξεπίτηδες μορφωμένων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀναζητοῦν συνειδητῶς πρὸς ὠρισμένην κατεύθυνσιν. Ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον, οἱ βιομηχανικοὶ κλάδοι μεταβάλλονται ἢ καὶ ἐντελῶς καταργοῦνται. Ὁ οἰκονομικὸς βίος μιᾶς σύγχρονης κεφαλαιοκρατικῆς χώρας ὁμοιάζει μὲ μίαν νέαν πόλιν, ὅπου εἰς τὴν θέσιν τῶν παλαιῶν σπιτιῶν καὶ ὁδῶν ἀνεγείρονται νέαι. Ἡ νέα τεχνικὴ διαμορφώνει τὸ μέγαλον κεφάλαιον, ἐπομένως καὶ τὸ σύστημα τῶν τραπεζῶν καὶ τῶν πιστώσεων, τὸ ὁποῖον πολλαπλασιάζει ἀκόμη τὰς δυνάμεις τοῦ μεγάλου κεφαλαίου.

Διαμορφώνει τὸ σύγχρονον ἐμπόριον, τὴν ἐξαγωγὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κεφαλαίων, μὲ τὰ ὁποῖα αἱ θάλασσαι σκεπάζονται ἀπὸ πλοῖα καὶ ὁλόκληροι ἡπειροὶ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸν διὰ τὴν ἀπόκτησιν ὀρυκτῶν, μετάλλων ἢ γεωργικῶν προϊόντων. Διαμορφώνει τὰ μέγαλα καπιταλιστικὰ συμφέροντα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ὁποίων μόνον τὸ κράτος εἶνε ἀρκετὰ ἰσχυρόν. Διαμορφώνει συνεπῶς καὶ αὐτὸ τὸ σύγχρονον Κράτος μὲ τὸν милитарισμόν του, τὴν ἀποικιακὴν του πολιτικὴν καὶ τὸν ἱμπεριαλισμὸν του, τὸν μαρινισμόν του, μὲ τὸ στράτευμα τῶν ὑπαλλήλων καὶ τὴν γραφειοκρατείαν του.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἐργατῶν, μὲ τὰ παραδείγματα αὐτὰ ὑπ' ὄψει μας, ἐπὶ τοῦ ζητήματος· διατὶ αἱ νέαι παραγωγικαὶ σχέσεις εἶνε καὶ σχέσεις κυριότητος ; Ὁ ἀριθμὸς τῶν μέσων παραγωγῆς ἠλαττώθη εἰς τὴν Γερμανίαν μετὰ τὸ ἔτος 1895 μέχρι τοῦ 1907 καὶ μὲ ὅλην τὴν μεγάλην αὐξησιν τοῦ πληθυσμοῦ, κατὰ 84.000 εἰς τὴν γεωργίαν. Ἐξ ἄλ-

λου, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀποζοῦν πωλοῦντες τὴν ἐργατικὴν τῶν δυνάμιν ἠῤῥήθη κατὰ τρία ἑκατομμύρια εἰς τὴν βιομηχανίαν, καὶ κατὰ 1.660.000 εἰς τὴν γεωργίαν. Τοῦτο εἶνε μία μεταβολή, ὅχι μόνον εἰς τὰς σχέσεις παραγωγῆς, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον εἰς τὰς σχέσεις ἰδιοκτησίας, ἢ ὁποία εἰσῆχθη ἀπὸ τὴν νέαν Τεχνικὴν, ποὺ κατέπνιξε τὴν μικροσυναλλαγὴν καὶ κατέστησε μισθωτοὺς ἑκατοντάδας χιλιάδας παιδιὰ μικροαστῶν καὶ μικροαγροτῶν. Καὶ τί εἶνε ἡ λεγομένη μεσαία τάξις, παρὰ μία τάξις μὲ νέας σχέσεις κυριότητος; Ἡ ἀπείρως αὐξηθεῖσα ὑπαλληλικὴ τάξις, οἱ ἀξιοματικοί, τὰ ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, οἱ διανοούμενοι, οἱ καλὺτερα ἀμειβόμενοι διδάσκαλοι, οἱ μηχανικοί, οἱ χημικοί, οἱ δικηγόροι, ἱατροί, καλλιτέχναι, μικροκατασκευασταί, ἐργοδηγοί, γυρολόγοι, μικρέμποροι ποὺ ἐξαρθῶνται ἀπὸ τὸ μεγαλοκεφάλαιον, ὅλοι ἐκεῖνοι ποὺ, εἴτε ἀμέσως, εἴτε ἐμμέσως τῇ μεσολαβήσει τοῦ Κράτους, ἀπολαμβάνουν οἰονδήποτε μισθὸν ἀπὸ τὴν μπουρζουαζίαν διὰ τὰς ὑπηρεσίας των, ἡ νέα αὕτῃ τάξις εὐρίσκεται εἰς ἄλλην σχέσιν κυριότητος, παρὰ ἡ παλαιὰ αὐτοτελὴς μεσαία τάξις. Καὶ οἱ σύγχρονοι μεγαλοκεφαλαιοῦχοι ποὺ μὲ τὰς τραπέζας, τὰ συνδικάτα των, τὰ τράστ κυριαρχοῦν τοῦ κόσμου καὶ τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς, εὐρίσκονται στήν κοινωνίαν εἰς ἐντελῶς ἄλλας σχέσεις κυριότητος ἀπὸ τοὺς Φλωρεντινοὺς, τοὺς Ἑνετοὺς, τοὺς Φλαμανδοὺς, Ὁλλανδοὺς καὶ Ἀγγλοὺς ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους τῶν παλαιῶν ἑκατονταετηρίδων.

Ἐπομένως αἱ σχέσεις κυριότητος καὶ παραγωγῆς δὲν εἶνε σχέσεις μόνον προσώπων, ἀλλὰ τάξεων.

Ἡ νέα Τεχνικὴ δημιουργεῖ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἓνα ἀριθμὸν ἀκτημόνων, ποὺ αὐξάνει γρηγορώτερα ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν, οἱ ὅποιοι βαθμηδὸν ἀποτελοῦν τὴν πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ δὲν ἀπολαμβάνουν τίποτε σχεδὸν ἀπὸ τὸν κοινωνικὸν πλοῦτον καὶ ἓνα μεγάλον ἀριθμὸν μικροαστῶν καὶ μικροαγροτῶν, ὑπαλλήλων καὶ μελῶν τῶν διαφορετικωτέρων ἐπαγγελμάτων, ποὺ ζοῦν μὲ ἐξαιρετικὰ ὀλίγα. Ἐξ ἄλλου ὁμως ἡ Τεχνικὴ δημιουργεῖ ἓνα σχετικῶς μικρὸν ἀριθμὸν κεφαλαιούχων, ποὺ μὲ τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν των κυριαρχίαν προσεταιρίζονται τὸ κατὰ πολὺ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου.

Καὶ ὅ,τι συσσωρεύουν κάθε χρόνον σὲ μεγάλα πλεονάσματα, χρησιμοποιεῖται ἐκ νέου πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐντελῶς ἀκτημόνων ἢ μικροκτηματιῶν, τῶν ἐργατῶν, μικροχωρικῶν καὶ μι-

κροαστῶν, ξένων λαῶν, χωρῶν ἀνεξελίκτων καπιταλιστικῶς, εἰς τρόπον ὥστε δημιουργεῖται ἀφ' ἑνὸς μία συνεχῶς αὐξάνουσα συσσωρεύσις τόκων ἐπὶ τόκων, μιὰ ὄξυνσις τῆς ἐλλείψεως καὶ τῆς ἀνεχρείας ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τῆς ἀφθονίας κοινωνικοῦ πλοῦτου ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Ὡστε ἡ προοδεύουσα Τεχνικὴ δὲν δημιουργεῖ μόνον νέας σχέσεις παραγωγῆς καὶ κυριότητος, ἀλλὰ καὶ νέας σχέσεις τάξεων, συγχρόνως δὲ καὶ μεγαλύτεραν διάκρισιν τῶν τάξεων, μεγαλυτέραν πάλιν.

Τοῦτο δὲν εἶνε δύσκολον νὰ νοηθῇ. Αἱ τάξεις εἶνε περισσότερον χωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, ἢ σημερινὴ πάλιν τῶν τάξεων εἶνε πολὺ μεγαλύτερα, περιεκτικωτέρα καὶ βαθύτερα ἢ πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν. Τὸ χάσμα χρόνου μὲ χρόνον ἐπλάταινε καὶ ἐβάθαινε καὶ γίνεται ὁλοένα μεγαλύτερον. Καὶ εἶνε σαφὲς καὶ φανερόν ὅτι αἰτία αὐτοῦ εἶνε ἡ Τεχνικὴ.

Ἡ ὕλικὴ ὄψις τοῦ ζητήματος, τὴν ὁποίαν θέλομεν νὰ ἐξηγήσωμεν εἶνε καθαρὰ. Χρειαζόνται πολλὰ λόγια διὰ νὰ πεισθῇ ὁ υἱὸς ἑνὸς Σάξωνος ἢ Βεσφαλοῦ ἐργάτου, ὁ ὁποῖος ἐγίνε ἐργάτης ἐργοστασίου, ὅτι κατήντησεν ἐκεῖ ποὺ εἶνε ἀπὸ τὴν Τεχνικὴν, καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ νέου παραγωγικοῦ συστήματος; Ὅτι καμία ἐλπίς εὐδοκιμήσεως τοῦ δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ μικροεμπόριον, ὅτι ὁ σημερινὸς συναγωνισμὸς εἶνε πολὺ δυσχερὴς, τὸ ἀπαιτούμενον κεφάλαιον πολὺ μέγαλον, ὅτι ὀλίγοι μόνον ἐπιτυγχάνουν εἰς τὸ μικροεμπόριον, ἀλλὰ τὸ πολὺ πλῆθος πασχίζει χωρὶς ἐπιτυχίαν; Μεγάλον κεφάλαιον σημαίνει μεγάλην Τεχνικὴν. Ποῖος εἶνε εἰς θέσιν νὰ συναγωνισθῇ μὲ τὴν μεγάλην Τεχνικὴν; Ὁ σύγχρονος ἐργάτης νοιώθει πολὺ καλὰ ὅτι ἡ ὕλικὴ κατάστασις, ἡ ἐλλιπὴς τροφή, ἡ κακὴ κατοικία, τὸ πενιχρὸν ντύσιμον ὅλων τῆς τάξεώς του εἶνε συνέπεια τῶν νέων σχέσεων παραγωγῆς, ποὺ προήλθαν διὰ τῆς Τεχνικῆς ἀπὸ τὰς παλαιὰς σχέσεις παραγωγῆς. Δὲν εἶνε δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς ὅτι ἡ ὕλικὴ ὑπόστασις ὅλων τῶν τάξεων εἶνε ἀλληλένδετος μὲ τὰς σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Κανεὶς πιά δὲν ἤμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ τὸ πολῦτιμον ντύσιμον, τὴν καλὴν τροφήν, τὴν μεγαλοπρεπὴ κατοικίαν τοῦ ἐργοστασιάρχου δῶρον τοῦ θεοῦ, γιατί εἶνε φανερόν ὅτι τὴν καλοζωίαν του καὶ τὴν περιουσίαν του, τὰ ἀπέκτησε δι' ἐκμετάλλευσιν. Κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ πιά νὰ ἰδῇ εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐμπορίου ἢ τοῦ κερδοσκοποῦ τὸ «πεπρωμένον» καὶ τὸ «μοιραῖον»,

διότι εἶνε εὐκόλον νὰ εὗρεθῇ εἰς τὸ χρηματιστήριον ἡ αἰτία ποὺ ἐπροκάλεσε τὴν πτώσιν του. Κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ πιά νὰ ὀμιλῇ περὶ «ὀργῆς τοῦ Θεοῦ», ὅταν ἓνας ἐργάτης προσβάλλεται ἀπὸ ἀσθένειαν καὶ ρίπτεται εἰς τὴν ἀθλιότητα, ὕστερα ἀπὸ πολὺμηνον ἀνεργίαν, διότι αἱ φυσικαί, ἢ μᾶλλον αἱ κοινωνικαὶ ἀφορμαὶ τοῦ κακοῦ, ποὺ ὅλοι ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὴν νέαν Τεχνικὴν, εἶναι γνωσταὶ εἰς τὸν ἐργάτην, τοῦλάχιστον. Καὶ δὲν «κολλάει» πιά τὸ ἐπιχείρημα περὶ προσωπικῶν χαρισμάτων ἢ χαρακτηριστικῶν ποὺ καθιστοῦν τὸν ἔχοντα ἱκανὸν νὰ κατακτήσῃ τὴν εὐζωίαν ἢ τὴν δυστυχίαν, γιατί ἑκατομμύρια ἀνθρώπων κάλλιστα προικισμένων ἀπὸ τὴν φύσιν δὲν ἠμποροῦν νὰ εὐδοκημήσουν.

Καὶ τὴν ἐπανάστασιν ποὺ ἐξεργάγη κατὰ τὸ 1918, κατόπιν καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ παγκοσμίου πολέμου κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὴν ἀποδόσῃ εἰς τὴν κακίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τώρα, ὅποτε αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις δὲν ἔχουν καμμίαν ὑπόστασιν ἐπὶ τὸν καπιταλισμόν. Ἡ Κοινωνία ἔφθασεν εἰς τοιοῦτον ὕψος ἀναπτύξεως, ὥστε αἱ ὕλικαι ἀφορμαὶ τῆς ὕλικῆς μας ὑπάρξεως εἶνε καταφανεῖς, ὅσον εἰς τὴν φύσιν τόσον καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν. Ὅπως γνωρίζομεν ὅτι ὁ ἥλιος εἶνε ἡ πηγὴ πάσης φυσικῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔτσι γνωρίζομεν ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἐργασίας καὶ αἱ σχέσεις τῆς παραγωγῆς εἶνε αἰτία ὥστε ὁ κοινωνικὸς ὕλικός μας βίος νὰ εἶνε ὅπως εἶνε.

Ὁ ἐργάτης ἄς κυτάξῃ μὲ ἡσυχον, σταθερὸν βλέμμα τὴν ἑλικὴν του ζωὴν, τὴν ζωὴν τῶν συντρόφων του καὶ τῶν τάξεων ποὺ στέκονται ἀπὸ ἐπάνω του καὶ θὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ὁρθότητα τῶν λεχθέντων. Αὐτὸ θὰ τὸν ἐλευθερώσῃ ἀπὸ πολλὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας.

Τὸ πρόβλημα καθίσταται δυσκολώτερον ὅταν πρόκειται νὰ καθορισθῇ ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῆς ὕλικῆς ἐργασίας, τῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας καὶ τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως. Ἡ ψυχὴ, τὸ πνεῦμα, τὸ θυμικόν, τὸ λογικόν μᾶς παριστάνοντο σὲ μᾶς καὶ τοὺς προγόνους μας, μέχρι τώρα, ὡς οἱ μόνοι, οἱ καλύτεροι, οἱ πανίσχυροὶ ρυθμισταὶ τῆς κοινωνικῆς ὑποστάσεως.

Καὶ ὅμως... ἂν εἰπώμεν: «ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις καθορίζει τὴν συνείδησιν» τότε ἡ «θέσις» αὐτὴ μὲ τὴν παμπεριεκτικὴν σημασίαν της εἶνε μία καινούργια μεγάλη ἀλήθεια, ἀλλ' ἤδη πρὸ τοῦ Ἑγκελς καὶ τοῦ Μαρξ πολλὰ εἶχον λεχθῇ καὶ ἀποδειχθῇ καὶ γίνεαι ἀποδεκτά, πρᾶγμα ποὺ ἔδειξε τὸν δρόμον πρὸς

αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν καὶ προπαρασκεύασε τὴν ἐνυψηλότεραν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ εὗρον.

Δὲν πιστεύει, δὲν γνωρίζει, ἐπὶ παραδείγματι, τώρα κάθε μορφωμένος ἄνθρωπος καὶ πολλοὶ πρὸ τοῦ Μαρξ καὶ τοῦ Ἑγκελς δὲν εἶχον ἀποδείξει καθαρά, ὅτι ἡ συνήθεια, ἡ πείρα, ἡ ἐκπαίδευσις, τὸ περιβάλλον, μορφώνουν τὸν ἄνθρωπον καὶ πνευματικῶς; Καὶ αἱ συνήθειαι μας δὲν εἶνε προϊόντα τῆς Κοινωνίας; Οἱ ἄνθρωποι, ποὺ μᾶς ἐκπαιδεύουν δὲν ἐξεπαιδεύθησαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τὴν Κοινωνίαν καὶ δὲν μᾶς δίδουν μίαν ἀνατροφὴν κοινωνικὴν; Ἡ ἀνατροφή μας κοινωνικὴ δὲν εἶνε; Μήπως ζῶμεν μόνοι ὡς Ροβινσῶνες; Ὡστε τὸ περιβάλλον μας εἶνε πρωτίστως ἡ κοινωνία. Καὶ ζῶμεν μέσα στὴν φύσιν μὲ τὴν κοινωνίαν μας. Αὐτὰ ὅλα ἀναγνωρίζονται καὶ ἀπὸ μὴ μαρξιστὰς καὶ ἀπὸ μὴ κομμουνιστὰς.

Ἄλλ' ὁ ἱστορικὸς ὕλισμος βαίνει περαιτέρω. Περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν προηγηθεῖσαν σοφίαν, πηγαίνει ὅμως καὶ βαθύτερα, ὅταν λέγει ὅτι ἡ κοινωνικὴ πείρα, ἡ κοινωνικὴ συνήθεια, ἡ ἐκπαίδευσις, τὸ περιβάλλον ὁρίζονται καὶ αὐτὰ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἐργασίαν καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις παραγωγῆς. Αὐταὶ ὁρίζουν τὸ ὅλον πνευματικὸν «εἶναι». Ἡ ἐργασία εἶνε ἡ ρίζα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἀπὸ τὴν ρίζαν αὐτὴν ἀναβλαστάνει τὸ πνεῦμα.

Αὐτὸ καταφαίνεται εὐκολώτατα σὲ μίαν περιοχὴν τοῦ πνευματικοῦ βίου. Δι' αὐτὸ θὰ ἀρχίσωμεν νὰ ἀποδεικνύωμεν τὴν θεωρίαν μας διὰ παραδειγμάτων.

V. Ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις ὁρίζει τὸ πνεῦμα

A'. Ἡ Ἐπιστήμη, ἡ Γνώσις καὶ ἡ Μάθησις

Ἡ ἐπιστήμη εἶνε μία σπουδαία περιοχὴ τοῦ πνεύματος, ἂν καὶ δὲν τὸ περιλαμβάνει ὁλόκληρον. Κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ὁρισθῇ τὸ περιεχόμενόν του;

Ὁ ἐργάτης πρέπει, διαβάζοντας, νὰ προσέξῃ πρῶτα πρῶτα τὸν ἑαυτὸν του. Πόθεν προέρχεται τὸ εἶδος τῆς Γνώσεως ποὺ πληροῖ τὸ πνεῦμά του;

Ὁ ἐργάτης αὐτὸς — ὁμιλοῦμεν γενικῶς, ἔχοντες ἔμπ' ὕψει ἐν σύνθητες μέλος τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ ὄχι δι' ἐξαιρέσεις— ἔχει

γνώσεις τινὰς ἀναγνώσεως, γραφῆς καὶ ἀριθμητικῆς. Κατὰ τὴν νεότητά του ἴσως νὰ ἔμαθε καὶ κάτι παραπάνω, ὀλίγην γεωγραφίαν, ὀλίγην ἱστορίαν, ἀλλ' αὐτὰ ἐλησμονήθησαν. Πόθεν προέρχεται τὸ ὅτι ἔχει αὐτὴν τὴν ἀξιολύπητον μόρφωσιν καὶ ὄχι περισσότεραν;

Αὐτὸ ὀρίζεται ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς μὲ τὰς σχέσεις του. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ τάξις, ποὺ κυριαρχεῖ εἰς τὰς δῆθεν πολιτισμένας χώρας, ἐχρειάζετο διὰ τὰ ἐργοστάσια τῆς ἐργάτας ποὺ νὲ μὴν ἦσαν ἐντελῶς ἀμόρφωτοι. Δι' αὐτὸ ἔκαμε λαϊκὰ σχολεῖα διὰ τὰ τέκνα τῶν προλεταρίων καὶ ὥρισεν ἡλικίαν ἐκπαίδευσως μέχρι 12 ἕως 14 ἐτῶν. Ἡ μπουρζουαζία ἐχρειάζετο τοιοῦτους ἐργάτας, ὄχι ἀμαθεστέρους, οὔτε περισσότερον μορφωμένους, διὰ τὴν παραγωγὴν. Ἀμαθέστεροι δὲν θὰ ἦσαν ἐπαρκῶς χρήσιμοι καὶ περισσότερον μορφωμένοι θὰ ἦσαν ἀκριβώτεροι καὶ ἀπαιτητικώτεροι. Ὅπως τὸ νέον σύστημα παραγωγῆς ἔχει ἀνάγκην τελειότερων καὶ παραγωγικωτέρων μηχανῶν, ἔτσι χρειάζεται καὶ ὥρισμένον εἶδος ἐργατῶν, τὸ σύγχρονον προλεταριάτον, ποὺ διαφέρει ἀπὸ τοὺς παλαιούς ἐργάτας. Τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς ἐπιβάλλει εἰς τὴν κοινωνίαν τὴν ἀνάγκην αὐτὴν, τὴν δημιουργεῖ ὥς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς της. Στὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, π. χ. δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη τοιούτων ἐργατῶν. Καὶ τὸ ἴδιον ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ τὰς γνώσεις τῶν ἄλλων τάξεων.

Ἡ καπιταλιστικὴ μεγαλοβιομηχανία, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ γεωργία βασίζονται εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην. Τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς εἶνε ἓνα συνειδητὸν ἐπιστημονικὸν σύστημα. Ἡ νέα τεχνικὴ μάλιστα ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς σύγχρονου φυσικῆς ἐπιστήμης, εὐροῦσα δι' αὐτὴν ἐργαλεῖα καὶ προμηθεύουσα εἰς αὐτὴν μέσα συγκοινωνίας ποὺ τῆς φέρουν ὑλικά ἀπ' ὅλας τὰς χώρας. Ἡ παραγωγή χρησιμοποιεῖ τὰς φυσικὰς δυνάμεις ὥς ἐκ τούτου ἔχει ἀνάγκην ἀνθρώπων ποὺ νὰ ἐννοοῦν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν μηχανικὴν, τὴν χημείαν, διότι μόνον τέτοιοι ἄνθρωποι ἡμποροῦν ν' ἀναλάβουν τὴν διεύθυνσιν τῆς παραγωγῆς καὶ νὰ ἐφεύρουν νέας μεθόδους, νέα ἐργαλεῖα. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ εἶνε μία κοινωνικὴ ἀνάγκη τοῦ συστήματος παραγωγῆς, ἰδρύνονται πρακτικαὶ σχολαὶ καὶ πανεπιστήμια τῶν φυσικῶν σπουδῶν καὶ ἐκεῖ διδάσκονται αἱ ἐπιστήμαι, αἱ ἀναγκαῖαι διὰ τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς παραγωγῆς.

Ἡ ἐπιστήμη, αἱ γνώσεις ὧν αὐτῶν τῶν μηχανικῶν, ναυ-

πηγῶν, μηχανολόγων, γεωργοτεχνικῶν, χημικῶν, μαθηματικῶν, καθηγητῶν τῶν φυσικῶν, καθορίζονται ἀπὸ τὴν παραγωγὴν.

Ἄς ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὰς ἰδίας κοινωνικὰς τάξεις δεῦτερον παράδειγμα. Ἡ δρᾶσις τῶν δικηγόρων, τῶν καθηγητῶν τῆς νομικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, τῶν δικαστῶν, τῶν συμβολαιογράφων κλπ. δὲν προϋποθέτει ὥρισμένον δίκαιον ἰδιοκτησίας, δηλαδή, ὅπως εἶδομεν, ὥρισμένας παραγωγικὰς σχέσεις; Δὲν εἶνε οἱ συμβολαιογράφοι, οἱ δικηγόροι κλπ. ἄνθρωποι, ποὺ τοὺς χρειάζεται ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία διὰ νὰ συντηρῇ καὶ νὰ προστατεύῃ τὰ δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας της; Ὡστε ὁ εἰδικὸς τρόπος σκέψεώς των δὲν τοὺς δίδεται ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ δὲν ἐκπηδᾷ ἡ σκέψις των ἀπὸ τὸ παραγωγικὸν σύστημα ποὺ ἐγέννησε τὰς τάξεις αὐτάς;

Ἡ ὀλιγαρχία, ἡ γραφειοκρατία, ἡ βουλὴ δὲν προϋποθέτουν συμφέροντα ἰδιοκτησίας ἢ συμφέροντα τάξεως θεμελιωμένα ἐπὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, ποὺ ἐσωτερικῶς ἔχουν ἀνάγκην νὰ στερεωθοῦν ἐπάνω σ' ἄλλας τάξεις, ἐξωτερικῶς δέ, σ' ἄλλους λαούς; Δὲν εἶνε ἡ Κυβέρνησις ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ τῆς μπουρζουαζίας ποὺ ὑπερασπίζει τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς μπουρζουαζίας;

Αὕτη, καὶ ἡ ἐπιστήμη, αἱ γνώσεις ποὺ κατέχει πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν, ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας, τὰς ἀνάγκας τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Αἱ γνώσεις τῶν μελῶν τῆς χρησιμεύουν πρὸς διατήρησιν τῶν ὑφισταμένων σχέσεων ἰδιοκτησίας καὶ παραγωγῆς.

Καὶ ὁ ρόλος τῶν πνευματικῶν, τῶν κληρικῶν, ὁ ρόλος τῶν ἱερέων καὶ ἐφημερίδων ποιὸς εἶνε; Ἐφόσον εἶνε συντηρητικοί, ἀντιδραστικοί, μὲ τὴν ἀξιώσιν των ὅτι πρέπει νὰ ὑποτασσόμεθα εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ εἰς ὥρισμένας ἠθικὰς προσταγὰς ἄνευ δρῶν, χρησιμεύουν φανερὰ στὸ νὰ διατηροῦν τὴν παλαιὰν κοινωνίαν. Σ' αὐτὸ χρησιμεύει ἡ ἐπιστήμη των, δι' αὐτὸ ἐμορφώθησαν εἰς τὰ πανεπιστήμια ὑπάρχει μιά κοινωνικὴ, μιά ταξικὴ ἀνάγκη ἀνθρώπων, ποὺ νὰ κηρύττουν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ἐφόσον εἶνε προοδευτικοί, εὐαγγελίζονται τὴν κυριαρχίαν τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοῦ κόσμου, τὴν κυριαρχίαν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων, τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ ἔτσι βοηθοῦν τὴν μπουρζουαζίαν—ποὺ δι' αὐτὸ τοὺς παρήγαγε—νὰ διατηρῇ τὴν κυριαρχίαν της ἐπὶ τῆς ἐργασίας.

Τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας ἐχρειάσθη μέχρις ὀρισμένου σημείου τῆς ἐξελίξεώς του κληρικούς, νομικούς, φυσικούς, τεχνικούς. Τοὺς ἐγέννησε καὶ σύμφωνα με τὴν κοινωνικὴν ἀνάγκην συρρέουν στὴν κοινωνίαν διαρκῶς οἱ φορεῖς, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν ρόλων. Τὸ ἄτομον φαντάζεται ὅτι διαλέγει ἀπὸ ἐλευθέρως θελήσεως ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐπαγγέλματα καὶ ὅτι αἱ ἀπόψεις του εἶνε «αἱ ἀφ' ἑαυτῶν ὀρισμέναι αἰτίαι καὶ ἡ ἔκβασις τῆς ἐνεργείας του». Εἰς τὴν πραγματικότητά αἱ ἀπόψεις αὐταί, ἐπίσης δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἐκλογή του, καθορίζονται ἀπὸ τὸ παραγωγικὸν σύστημα.

Καὶ διὰ νὰ λάβωμεν τὸ τελευταῖον καὶ καλύτερον παράδειγμα : Δὲν χρειάζεται τὸ προλεταριάτον, τώρα, στὸ 1919, μίαν ὀρισμένην γνῶσιν, τὴν γνῶσιν τῆς κοινωνίας; Καὶ δὲν τὴν χρειάζεται ὁλοένα καὶ περισσότερο καθε ἡμέραν; Καὶ πῶς αὐτό; Ἐξ αἰτίας τῆς πάντα αὐξανομένης πιέσεως, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὑπόκειται ἡ τάξις αὐτή, ἐξ αἰτίας τῆς πάντα σφοδρυνομένης ταξικῆς πιέσεως, ἐξ αἰτίας τῆς ἐπαναστάσεως ποὺ ὑποβόσκει, τοῦ κομμουνισμοῦ ποὺ ἐγγίζει! Δὲν πρέπει τὸ προλεταριάτον ν' ἀλλάξῃ διαρκῶς σκέψιν; Δὲν πρέπει νὰ βάλῃ στὸν νοῦν του τὰ ἐργατικά σύμβουλα, τὴν δικτατορίαν τοῦ προλεταριάτου;

«Εἰς τὴν κοινωνικὴν παραγωγὴν τοῦ βίου των», λέγει ὁ Μαρξ «συνάπτουν οἱ ἄνθρωποι ὀρισμένας, ἀναγκαίας, ἀπὸ τῆς θελήσεώς των ἀνεξαρτήτους σχέσεις, σχέσεις παραγωγῆς». Καὶ βεβαίως, ἔτσι εἶνε. Αἱ σχέσεις εἶνε ἀναγκαῖαι, καὶ ἀνεξάρτητοι τῆς θελήσεώς μας. Καὶ ἦσαν ἔτσι, πρὶν γεννηθῶμεν ἡμεῖς. Ὁφείλομεν νὰ μποῦμε σ' αὐτὰς τὰς σχέσεις ἢ κοινωνία μετ' αὐτὸ σύστημα παραγωγῆς, μετὰ τὰς τάξεις καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς, μᾶς ἐξουσιάζει.

Καὶ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐπαγγέλματα χρειάζεται ὀρισμένον πλῆθος καὶ ὀρισμένον εἶδος γνώσεων διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ λειτουργημά του στὴν κοινωνίαν. Εἶνε λοιπὸν φανερόν, ὅτι, ὅπως αὐτὸ τοῦτο τὸ λειτουργημά, ἔτσι καὶ αἱ ἀναγκαῖαι δι' αὐτὸ γνώσεις καθορίζονται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν παραγωγικὸν σύστημα.

Πρώτη ἀντιλογία τῶν ἀντιπάλων μας.

Εἰς τὴν πρώτην μας αὐτὴν ἔκθεσιν, ἐμνημονεύσαμεν κατὰ διὰ τὴν γνῶσιν, ἢ ὁποία, εἰς τὴν κοινωνίαν κ' ἐπίσης εἰς τὴν διδασκαλίαν μας ποὺ εἶνε τῆς κοινωνίας ἀληθινὸν ἀπεικόνισμα,

παίξει σπουδαῖον ρόλον καὶ συχνὰ θὰ ἐπαναμνημονευθῇ ἀκόμη. Καὶ τοῦτο εἶνε ἡ Ἀνάγκη.

Ἄλλ' ἡ Ἀνάγκη εἶνε κατὰ πνευματικόν, γίνεται ἀντιληπτόν, αἰσθητόν, διανοητόν μέσα στὴν ψυχὴν, στὸν νοῦν, στὸ πνεῦμα, στὸ κρανίον τοῦ ἀνθρώπου.

Κι' ἀπ' αὐτὸ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κομμουνισμοῦ χαλκεύουν ὅλον ἐναντίον μας.

Λέγουν· ἂν τὰ ὄργανα τῆς παραγωγῆς ἐγεννήθησαν ἀπὸ μίαν ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων, τότε, ἡ αἰτία εἶνε πάλιν, κατὰ πρῶτον λόγον, πνευματικὴ καὶ ὄχι κοινωνικὴ—ὕλική.

Ἡ ἀντιλογία αὕτη ἀναιρεῖται εὐκόλα. Διότι πόθεν προέρχονται αἱ ἀνάγκαι; Προέρχονται ἐξ ἐλευθέρως θελήσεως, στηρίζονται ἐπὶ γνώμῃς; Εἶνε αὐτοτελὲς ἐνέργεια τοῦ πνεύματος; Ὁχι· αἱ ἀνάγκαι ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν σωματικὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων. Εἶνε πρωτίστως ἡ ἀνάγκη τῆς τροφῆς, ἐνδυμασίας, στέγης, ποὺ χωρὶς αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι ἄθλιοι ἄθλίως θὰ ἐξέλειπον. Ἡ προμήθεια τῆς τροφῆς, τῆς στέγης, τῆς ἐνδυμασίας, πρὸς παραγωγὴν καὶ ἀναπαραγωγὴν τῆς ζωῆς, εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς παραγωγῆς· ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς παραγωγῆς, πρέπει νὰ ὑπονοῖται πάντοτε ἡ παραγωγὴ τῶν εἰδῶν, τὰ ὁποῖα χρειάζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ζωὴν.

Ἄν ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐν γένει ἀνάγκην τροφῆς, ἐνδυμασίας, στέγης, καθε ὀρισμένως μέχρι τώρα τρόπος παραγωγῆς συνεπιφέρει τὰς ἰδίας του ἀνάγκας. Αἱ ὀρισμέναι ἀνάγκαι ἔχουν τὰς ρίζας των στερεὰς εἰς τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς. Ἡ παραγωγὴ τοῦ πρὸς ζωὴν ἀναγκαίου μας εἶνε δυνατὴ σήμερα μόνον διὰ τῆς μεγαλοβιομηχανίας, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς κρατικῆς ἐξουσίας· χρειάζεται ἐπομένως μίαν καλὰ ἐξελιγμένην ἐπιστήμην, χρειάζεται πρόσωπα ποὺ νὰ ξαίρουν αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην. Ὁ σπουδαστής, ἐπὶ παραδείγματι, ἔχει ἀνάγκην τῆς γνώσεως τῆς μηχανικῆς, τῶν νόμων, τῆς θεολογίας, τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης· ποῖος ὅμως τοῦ ἔδωκε αὐτὴν τὴν ἀνάγκην; Ἡ κοινωνία, ἡ κοινωνία του, μετὰ τὸ ὀρισμένον παραγωγικὸν σύστημά της, ποὺ χωρὶς τὰς γνώσεις αὐτὰς δὲν θὰ ἡμποροῦσε νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ παράγῃ τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα. Εἰς ἄλλην μορφήν κοινωνίας ἴσως δὲν θὰ ὤρέγετο τὰς γνώσεις αὐτὰς καὶ θὰ ἐπιζητοῦσε ἐντελῶς ἄλλας.

Καὶ ὁ ἐργάτης ἐπίσης ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς γνώ-

σεως, τὴν ὁποίαν προσπαθοῦμεν ἤδη νὰ τοῦ δώσωμεν — μιᾶς γνώσεως ἐντελῶς διαφόρου εἶδους ἐκείνης πού τοῦ δίδει ἡ κυβερνώσα τάξις εἰς τὸ σχολεῖον — πόθεν ὁμως ἡ ἀνάγκη αὐτή; Ἀπὸ τὸν τρόπον παραγωγῆς. Διότι αὐτὸς κάμνει τὸν ἐργάτην μέλος μιᾶς τάξεως ἀριθμούσης ἑκατομμύρια μελῶν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀγωνισθῇ, ἡ ὁποία καὶ ἡμπορεῖ νὰ νικήσῃ. Ἄν δὲν ἦτο ἔτσι, ὁ ἐργάτης δὲν θὰ ἐζητοῦσε τὰς γνώσεις αὐτάς. Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα δὲν τὰς ἐζητοῦσε ἀκόμη, ἐπειδὴ αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις τότε ἦσαν ἄλλαι καὶ δὲν ἄφιναν νὰ φθάσῃ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ μέχρι τοῦ ἐργάτου.

Καὶ τώρα, ὁπότε ἦλθεν ἡ ἐπανάστασις, ἡ μετατροπὴ τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς κομμουνισμόν, τώρα ὁπότε ἤρχισεν ὁ τελικὸς ἀγὼν μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, τώρα χρειάζεται ὁ ἐργάτης ὅλο καὶ μεγαλυτέραν γνώσιν τῆς κοινωνίας, τῶν ταξικῶν σχέσεων, τῶν συνθηκῶν τῆς πάλης, τῶν μέσων καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀγῶνος.

Καὶ ἐφόσον πλησιάζει τὸ τέρμα, καὶ ἐφόσον αἰσθάνεται ὅτι θὰ νικήσῃ, τὸσον μεγαλυτέρα γίνεται ἡ ἀνάγκη του πρὸς πληρεστέραν γνώσιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς φύσεως. Διότι αἰσθάνεται ὅτι τώρα ὁ κύριος τῆς κοινωνίας ἄρχει καὶ τῶν δύο. Καὶ θὰ γίνῃ κύριος, ὅταν ἔλθῃ ὁ κομμουνισμὸς ἐν τῇ πληρότητί του. Καὶ διὰ μέσου τίνος ὅλ' αὐτά; Διὰ τῆς ἐξελίξεως τῆς βιομηχανίας, τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Διὰ τῆς ὕλικῆς κοινωνικῆς ὑποστάσεως. Μόνον «φαινομενικόν» λοιπὸν εἶνε τὸ νομιζόμενον ὅτι μᾶς ὁδηγεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς γνώσεως, ἡ πνευματικὴ αἴσθησις τῆς ψυχῆς. Βαθύτερα σκεπτόμενοι βλέπομεν ὅτι ἡ ἀνάγκη αὐτὴ μᾶς ἐγχύνεται ἀπὸ τὰς ἠθικὰς-κοινωνικὰς συνθήκας. Καὶ τοῦτο δὲν συμβαίνει μόνον ὡς πρὸς τὴν «ὑψηλοτέραν» πνευματικὴν ἀνάγκην γνώσεως· τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς πολλὰ «εὐτελέστερα» πράγματα· καὶ αἱ ὕλικαι ἀνάγκαι καθορίζονται συχνὰ ἀπὸ τὴν τεχνικὴν, ἀπὸ τὰς σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Ὁ ἐργάτης, ἐπὶ παραδείγματι, ἔχει ἀνάγκην, ὡς κάθε ἄνθρωπος, τροφῆς· ἔχει ἀνάγκην ὁμως μαργαρίνης, καὶ τῶν λοιπῶν τεχνητῶν ἀντιδότων τροφῆς, ἐνδυμασίας, ἀνέσεως καὶ ὁμορφίας; Ἀληθῶς, ὅχι. Ἐπὶ πλέον ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ κινεῖς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του ζητεῖ δυνατὴν τροφὴν καὶ καλὴν θερμὴν ἐνδυμασίαν. Ἀλλὰ τὸ σύστημα παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας ἐχρειάζετο εὐθηνὴν τροφὴν διὰ τοὺς ἐργάτας, εἶχε ἀνάγκην

νὰ καταναλώσῃ σωρηδὸν εἶδη· τὰ ἐδημιούργησε καὶ μόλις τότε καὶ ἔτσι ἐγεννήθη στοὺς ἐργάτας ἡ ἀγάπη τῶν εὐθηνωτέρων καὶ κακῶν αὐτῶν εἰδῶν.

Ὡστε κανεὶς δὲν ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀνάγκην παραγωγῆς ἑκατὸν χιλιάδων κομματιῶν, ἡ ταχύτης 100 χιλιομέτρων καθ' ὥραν, ἀλλὰ ὁ συναγωνιζόμενος παραγωγὸς τὰ χρειάζεται συνεπεία τοῦ παραγωγικοῦ συστήματος· αὐτὸ γεννᾷ τὰς μηχανάς, αἱ ὁποῖαι φθάνουν εἰς τόσῃν ταχύτητα καὶ τόσῃν παραγωγικότητα καὶ μόλις τότε καὶ ἔτσι γεννᾶται ἡ ἀνάγκη ὅλων τῶν ἀτόμων τῆς κοινωνίας. Δυνάμεθα νὰ φέρωμεν ἀπειρίαν τέτοιων παραδειγμάτων. Ὁ ἀναγκαστὴς εὐκόλως θὰ τὰ εὑρῇ μόνος, ἀρκεῖ νὰ κοιτάξῃ γύρω του.

«Τὸ σύστημα τῶν ἀναγκῶν ἐν τῷ συνόλῳ του βασίζεται ἐπὶ τῆς γνώσεως, ἡ ἐπὶ τῆς γενικῆς ὁργανώσεως τῆς παραγωγῆς; Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αἱ ἀνάγκαι προέρχονται ἀπὸ τὴν παραγωγὴν, ἡ ἀπὸ μίαν γενικὴν κατάστασιν βασιζομένην ἐπὶ τῆς παραγωγῆς. Τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον στρέφεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τὸν ἄξονα τῆς ἀνάγκης, ὅχι τῆς μεμονωμένης καταναλώσεως, ἀλλὰ τῆς παραγωγῆς». Καὶ ἔτσι ἐπίσης καὶ ἡ γνώσις προέρχεται ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῆς παραγωγῆς.

§ 2. Δευτέρα ἀντιλογία

Ὑφίσταται ὁμως, λέγουν οἱ ἀντίπαλοί μας, μιὰ γενικὴ, ἰδιάζουσα σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀνάγκη πρὸς μάθησιν. Ἡ ἀνάγκη πρὸς ὠρισμένην μάθησιν θὰ ἡδύνατο νὰ εἶνε πρόσκαιρος, ἡ γενικὴ ἀνάγκη εἶνε αἰώνια.

Καθόλου. Ὑπάρχουν λαοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν καμίαν διψαν μαθήσεως, οἱ ὁποῖοι εἶνε τελείως εὐχαριστημένοι μὲ τὸ ὀλίγον πού τοὺς ἄφισαν οἱ πρόγονοὶ τῶν εἰς ἐπιστήμην (Ἀνατολικοὶ λαοί).

Εἰς ἓνα πλούσιον μέρος τῶν τροπικῶν, ὅπου ἡ φύσις παρέχει στοὺς κατοίκους ὅλα ὅσα ἔχουν ἀνάγκην, εἶνε εὐχαριστημένοι αὐτοὶ ἂν ἡμποροῦν νὰ φυτεύσουν φοίνικας καὶ ξαίρουν νὰ κατασκευάσουν μίαν καλύβην ἐκ φυλλωμάτων, καὶ ὀλίγας ἀκόμη παμπαλαίας ἀσχολίας ἐννοοῦν. Εἰς χώρας μὲ εὐφορον ἔδαφος καὶ μικρὰν γεωργίαν ἡμποροῦν οἱ κάτοικοι νὰ μένουν ἐπὶ αἰῶνας

μὲ τὰς αὐτὰς συνθήκας. Νέας γνώσεις δὲν ζητοῦν, καθόσον δὲν τὰς ἀπαιτοῦν αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις.

Ἐνα λαμπρὸν παράδειγμα, ποὺ δὲν ἀνεφέραμεν ἀκόμη, παρέχουν οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἐξήσκησαν τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν κοντὰ σὲ παταμοὺς μεγάλους, κατὰ τακτικὰς περιόδους πλημμυροῦντας· δι' αὐτὸ ἐχρειάσθησαν τὸν ὑπολογισμόν τοῦ χρόνου καὶ εὗρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ μελετήσουν τὰ οὐράνια σώματα.

Ἴδου οἱ κάτοικοι τῆς Αἰγύπτου, τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Κίνας, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ Νείλου, τοῦ Εὐφράτη καὶ τοῦ Χοάγκ-Χὸ προήχθησαν εἰς τὴν ἀστρονομίαν. Ἄλλοι λαοί, ποὺ δὲν ἐδοκίμασαν τὴν ἀνάγκην τῆς γνώσεως αὐτῆς, δὲν ἔφθασαν εἰς τὴν ἀστρονομίαν.

Ὡστε αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις εἶνε ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι ὠθοῦσι πρὸς γνῶσιν καὶ καθορίζουν τὸ ποσὸν καὶ τὸ εἶδος τῆς γνώσεως.

Διὰ νὰ ἴδῃ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν, ὁ ἐργάτης ἐπεσκόπησε καὶ πάλιν ἀρετὰ τὸ περιβάλλον του. Ποῖοι ἐργάται εἶνε ἀνήσυχοι, φιλομαθεῖς, διψῶντες κοινωνικὴν ἐξέλιξιν; Ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸ παραγωγικὸν σύστημα διδάσκονται νὰ κατανοοῦν τὸν ρόλον τοῦ προλεταρίου καὶ αὐτοὶ εἶνε οἱ ἐργάται τῶν πόλεων καὶ τῆς μεγαλοβιομηχανίας. Ἡ τεχνικὴ, ἡ ἰδίᾳ ἡ μηχανή, τοὺς λέγει, ὅτι εἶνε δυνατὴ μιὰ σοσιαλιστικὴ κοινωνία. Τὸ μέγαλον σύστημα παραγωγῆς ποὺ ἔχουν πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς διδάσκει, ὅτι αἱ παλαιαὶ παραγωγικαὶ συνθῆκαι εἶνε πολὺ στεναὶ διὰ τὰς δυνάμεις τῆς μηχανῆς. Νέαι συνθῆκαι πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν· «πρέπει νὰ καθέξετε τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς ὡς ἐξίσου δικαιούμενοι πρὸς τοῦτο». Αὕτῃ εἶνε ἡ γλῶσσα ποὺ τοὺς μιλεῖ ἡ σύγχρονος πόλις. Καὶ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τοῦ παραγωγικοῦ συστήματος προέρχεται ἡ ἀνάγκη τῶν ἐργατῶν τῶν πόλεων πρὸς μάθησιν, πολὺ ἰσχυροτέρα παρὰ στοὺς ἀγρότας, οἱ ὁποῖοι προσωρινῶς δὲν βλέπουν τὰς νέας παραγωγικὰς δυνάμεις ἀπὸ τὸσον κοντὰ.

Ὅταν ὁμως μιὰ φορὰ οἱ προλετάριοι ἐπιτύχουν τὴν νίκην καὶ ὅταν πραγματοποιῇ ὁ κομμουνισμός, τότε ὅλοι θὰ δοκιμάσουν τὴν μεγάλην δίψαν τῆς μαθήσεως, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς θὰ ἀπαιτῇ ἀπ' ὅλους τὴν ὑψίστην γνῶσιν.

Παρατήρησις.

Ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν τροπικῶν τόπων, ὅπου τὸ σύστημα

τῆς παραγωγῆς δὲν ὠθεῖ πρὸς τὴν μάθησιν καὶ τῶν μεγάλων ποταμῶν, ὅπου προκαλεῖται ἡ ὠθησις αὕτῃ, βλέπει ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης, ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός δὲν ἀναγνωρίζει τὸ παραγωγικὸν σύστημα ὡς μοναδικὴν αἰτίαν τῆς ἐξελίξεως.

Οἱ γεωγραφικοὶ παράγοντες ἔχουν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα αὐτὸ μεγάλην σημασίαν. Καὶ διὰ νὰ φέρωμεν ἀκόμη ἓνα καὶ τελευταῖον σπουδαῖον παράδειγμα· τὸ παραγωγικὸν σύστημα ἐν Εὐρώπῃ δὲν θὰ εἶχε ἐξελιχθῇ τόσον δυνατὰ καὶ τόσον γοργά, ἂν τὸ κλίμα τῆς ἥτο τροπικὸν καὶ τὸ ἔδαφος ἄνευ καλλιεργείας ἀπέδιδεν εὐφορίαν καρπῶν. Ἀκριβῶς τὸ εὐκρατον τοῦ κλίματος καὶ ἡ σχετικὴ πτωχεία τοῦ ἐδάφους ἠνάγκασαν τοὺς ἀνθρώπους ἐδῶ νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς βαρεῖαν ἐργασίαν καὶ ἐπομένως εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως. Ὡστε ἡ μομφή, ὅτι διὰ τοὺς κομμουνιστάς, τὸ σύστημα παραγωγῆς εἶνε ἡ μόνη, ἀνεξάρτητος ἄλλου αἰτίου, κινήτριος δύναμις τῆς ἐξελίξεως, δὲν εἶνε δικαία. Ἐκτὸς τοῦ κλίματος καὶ τῆς φυσικῆς κατασκευῆς τῆς γῆρας, ἐκτὸς τῶν ἐπιδράσεων τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τοῦ ἐδάφους, θὰ ὀνομάσωμεν, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας μας, καὶ ἄλλας κινητηρίους δυνάμεις.

Β'. Αἱ ἐφευρέσεις

Υπάρχει μιὰ περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης, ποὺ χρῆζει κάπιας διεξοδικωτέρας διερευνήσεως, αὕτῃ καὶ μόνη. Εἶνε ἡ περιοχὴ τῶν τεχνικῶν ἐφευρέσεων. Εἴπομεν: αἱ παραγωγικαὶ συνθῆκαι βασίζονται ἐπὶ τῆς Τεχνικῆς. Μὲ αὐτὸ δὲν ἀναγνωρίζομεν, ὅτι αἱ παραγωγικαὶ συνθῆκαι, βασίζονται ἐπίσης ἐπὶ τοῦ πνεύματος;

Βεβαίως τὸ ἀναγνωρίζομεν. Ἡ Τεχνικὴ εἶνε ἡ ἐν γνώσει ἐφευρέσεις καὶ ἐφαρμογὴ ἐργαλείων διὰ μέσου σκεπτομένων ἀνθρώπων, καὶ ὅταν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ λέγουν, ὅτι ἡ ὅλη κοινωνία βασίζεται ἐπὶ τῆς Τεχνικῆς, ἐννοοῦν μ' αὐτό, ὅτι ἡ ὅλη κοινωνία βασίζεται ἐπὶ ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας.

Αὐτὸ ὁμως δὲν εὐρίσκεται ἐν ἀντιθέσει μὲ ὅ,τι ἰσχυρίσθημεν; Δὲν ἀναγνωρίζεται οὕτω τὸ πνεῦμα ὡς πρῶτον ἐλατήριον τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως;

Ὅταν τὸ πνεῦμα γεννᾷ τὴν Τεχνικὴν καὶ ἡ Τεχνικὴ τὴν κοινωνίαν, τότε βεβαίως τὸ πνεῦμα εἶνε ὁ πρῶτος δημιουργός.

Ἄλλ' ἄς παρατηρήσωμεν τὸ πρᾶγμα ἐγγύτερον. Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός δὲν ἀρνεῖται καθόλου, ὅτι τὸ πνεῦμα ἀνήκει εἰς τὴν τεχνικὴν. Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν τοῦτο; Ἡ τεχνικὴ εἶνε ἔργον ἀνθρώπινον. Οἱ ἄνθρωποι εἶνε σκεπτόμενα ὄντα. Αἱ σχέσεις παραγωγῆς, αἱ σχέσεις ἰδιοκτησίας, εἶνε σχέσεις ἀνθρώπων μέσα στὰς σχέσεις αὐτὰς ἐνεργεῖται ἡ δρᾶσις καὶ γίνεται ἡ διανόησις. Τεχνικὴ, σχέσεις ἰδιοκτησίας καὶ παραγωγῆς εἶνε ἐπίσης πνευματικά, ὅσον καὶ ὑλικά. Δὲν ἀρνούμεθα τοῦτο.

Ἀρνούμεθα μόνον τὸ αὐτοτελές, τὸ αὐτοδύναμον, τὸ ἐλευθεροβουλευτικόν, τὸ ὑπερφυσικόν, τὸ ἀκατανόητον καὶ ἀσύλληπτον τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δράσεώς του. Λέγομεν: ἂν τὸ πνεῦμα ἐφευρίσκει μίαν νέαν ἐπιστήμην, μίαν νέαν τεχνικὴν, δὲν τὸ κάμνει ἀφ' ἑαυτοῦ, αὐθορμήτως, ἀλλὰ ὠθοῦμενον ἀπὸ μίαν κοινωνικὴν πίεσιν ἢ ἀνάγκην.

Πρότερον, αἱ πλεῖσται τεχνικαὶ ἐφευρέσεις ἐγίνοντο ἀπὸ ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔδρων οἱ ἴδιοι μέσα εἰς τὴν παραγωγὴν. Μέσα τους, ἐξοῦσεν ἡ ὥθησις, ἡ ἀνάγκη, νὰ διεξαγάγουν τὴν ἐργασίαν καλύτερα, ταχύτερα, διὰ νὰ γίνουν πλουσιώτεροι, ἢ διὰ νὰ κάμουν τοὺς πάντας πλουσιωτέρους.

Ὅπωςδήποτε τότε καὶ ἂν ἦτο κατηρτισμένη ἡ κοινωνία, μικρὰ ἢ μεγάλη, νομαδική ἢ κατὰ γενεάς, φεουδαλική ἢ καπιταλιστική, ἡ ὥθησις αὐτὴ ἦτο κοινωνική, ἐπήγαγεν ἀπὸ οἰκονομικὴν ἀνάγκην. Εἰς τὰς κοινωνίας, εἰς τὰς ὁποίας ἴσχυεν ἡ κοινοκτημοσύνη, ἡ κοινωνικὴ πίεσις ὠθοῦσε διὰ νὰ γίνῃ κάτι διὰ τὴν κοινότητα, εἰς τὰς κοινωνίας τάξεων μὲ ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν, ὑπῆρχεν ἡ κοινωνικὴ ὥθησις νὰ γίνῃ κάτι διὰ τὸ κοινωνικὸν ἄτομον, διὰ τὸν ἰδιώτην κτήτορα, ἢ διὰ τὴν τάξιν τῶν ἰδιωτῶν κτητόρων.

Τίποτα τὸ θαυμαστόν. Δεδομένου ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὃν κοινωνικὸν καὶ ἡ ἐργασία τῶν ἀνθρώπων εἶνε κοινωνική, τότε καὶ ἡ ὥθησις πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐργασίας δὲν εἶνε κάτι, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ πνεῦμα ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ κάτι ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς του συνθήκας. Ἡ ἀνάγκη καλυτέρας τεχνικῆς, ἐφευρέσεων, εἶνε μιὰ κοινωνικὴ ἀνάγκη ἐκπηδᾷ ἀπὸ κοινωνικὰς ἀνάγκας.

Αὐτὸ λέγουν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ: ἀρνοῦνται τὴν αὐτοτέλειαν, τὸ αὐτοδύναμον, τὴν παντοδυναμίαν τοῦ πνεύματος: λέγουν ὅτι ἡ ὑφισταμένη κοινωνικὴ ἀνάγκη ὠθεῖ τὸ

πνεῦμα εἰς ὠρισμένην τροχίαν καὶ ὅτι καὶ ἡ ἀνάγκη γεννᾶται ἀπὸ ὠρισμένης ὑλικᾶς παραγωγικᾶς συνθήκας. Ἀρνοῦνται λοιπὸν ὅτι τὸ πνεῦμα εἶνε ἀπόλυτος κύριος.

Τοῦτο, ὁ σύνδεσμος, τεχνικῆς καὶ ἐπιστήμης, εἶνε τόσον σπουδαῖον, ὥστε ἀνάγκη νὰ ἐπιμείνωμεν κάπως περισσότερον, ἵνα κ' ἐδῶ, διεξοδικώτερον τὸ μελετήσωμεν.

Λίδομεν ἀκόμη δύο ἐκτενῆ παραδείγματα. Ἄς λάβωμεν ἓνα ὑφαντὴν τοῦ μεσαιῶνος. Ὁ ἀργαλιὸς ἐπαρκεῖ ἐν γένει εἰς τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας. Τὸ ἐμπόριον, ἡ συγκοινωνία, ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ δὲν ἔχουν ἐξελιχθῇ τόσον, ὥστε νὰ ἀναγκαιοῦν νέαι μεγάλαι παραγωγικαὶ δυνάμεις. Καμία ἀνάγκη δὲν γίνεται αἰσθητὴ ὡς πρὸς αὐτό. Ἐν τούτοις τὸ προσεκτικὸν βλέμμα ἑνὸς ἰδιαιτέρως εὐφυοῦς ὑφαντοῦ προσηλώνεται ἐπὶ τοῦ ἐργαλείου του, μὲ τὴν σκέψιν ὅτι μιὰ μικρὴ βελτίωσις, συνεπιφέρουσα ταχύτεραν, ἀνετωτέρα παραγωγὴν, σημαίνει προσωπικῶς δι' αὐτὸν ἓνα ὄφελος. Ἐφευρίσκει μίαν μικρὴν βελτίωσιν καὶ τὴν ἐφαρμόζει. Γίνεται αὐτὴ γνωστὴ εἰς τὸν κύκλον του καὶ τὴν μιμοῦνται. Ἐκεῖ μένει. Μία μικρὴ, μόλις προοδευτικὴ μεταβολὴ εἰς τὸ παραγωγικὸν σύστημα, ποὺ μένει μοναδικὴ ἴσως, ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν, ἐπὶ αἰῶνας. Προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ἑνὸς ἀνθρώπου.

Ἄς ὑποθέσωμεν ὁμῶς, ὅτι ἡ συγκοινωνία καὶ τὸ ἐμπόριον (π. χ. κατὰ τὸν 15ον, 16ον καὶ 17ον αἰῶνα) προώδευσαν πολὺ, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ ἀγορὰ ἐπεξετάθη ἐκτάκτως, ὅτι ἰδρύθησαν ἀποικίαι, αἱ ὁποῖαι ζητοῦν τεχνητὰ προϊόντα ἀπὸ τὴν μητρόπολιν—τότε ἡ κοινωνικὴ ἀνάγκη καὶ ἡ ἀνάγκη βελτιωμένης τεχνικῆς, μεγαλυτέρας παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας γίνεται γενικὴ, τότε ὅχι ἓνας ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἑκατὸν ἄνθρωποι σκέπτονται τὰς τεχνικὰς βελτιώσεις καὶ ἔτσι ἀπὸ πολλὰς, ταχέως συσσωρευομένας μικρομεταβολάς, προέρχεται ἓνα νέον ἐργαλεῖον.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν ἓνα τῶν πρώτων ἐφευρετῶν τῆς ἀτμομηχανῆς, τὸν Παπῖνον, ἐπὶ παραδείγματι.

Εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους κρύπτεται μιὰ ἰδιαίτερα κλίσις καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν τεχνικὴν: αἱ μυριάδες ἐτῶν τῆς ἐξελέξεως τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς τὴν ἐκκληρονόμησαν καὶ σὲ μερικοὺς, ἡ ἀγάπη αὐτὴ καὶ ἡ κλίσις, συμπραττουσῶν καὶ τῶν παραγωγικῶν συνθηκῶν, ἐκδηλώνονται σὰν μεγάλαι φλόγες. Ἡ κοινωνία, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ζοῦν, ἔχει ἤδη μίαν ἐξειλιγμένην τεχνικὴν. Σπέπτονται μίαν βελτίωσιν, ἡ ὁποία θὰ ἤμποροῦσε νὰ καλυτερεύσῃ ἀκόμη

τὴν κοινωνικὴν παραγωγὴν. Ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν τείνουσα κοινωνικὴ σκέψις τῶν ἐπιστάται ἐπὶ τῆς δυνάμεως τῶν συμπιεσμένων ὑδρατμῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει παλαιῶν μηχανῶν, κινουμένων ὑπὸ ἀνθρώπων, ζώων, ὕδατος ἢ ἀνέμων, κατασκευάζουν νέαν συσκευήν. Ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψις εἶνε τόσο μεγάλη, ἥ χαρὰ καὶ ὁ πόθος τῶν κάτι νὰ παραγάγουν εἶνε τόσο ἰσχυρὸς, ὥστε θυσιάζουν χρόνον, ὑγίαν, περιουσίαν, διὰ νὰ τὸ τελειοποιήσουν καὶ νὰ τὸ εἰσαγάγουν.

Ἄλλ' ἡ πάγκοινος ἀνάγκη δὲν ὑφίσταται εἰσέτι· ἡ πρόοδος αὐτὴ τῆς τεχνικῆς εἶνε πολὺ μεγάλη, τὰ ἔξοδα εἶνε ἴσως πολλὰ. Ἡ ἐφεύρεσις δὲν εἰσάγεται, αἱ δοκιμαὶ ἀναστέλλονται καὶ τὸ πρᾶγμα λησιμονεῖται. Ὁ ἐφευρέτης συχνὰ πεθαίνει κατεστραμμένος. Ἐνοιωσε καλὰ τὴν κοινωνικὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ ἡ κοινωνία δὲν τὴν ἔνοιωσεν ἀκόμη, ἡ δὲν τὴν ἔνοιωσεν ἀρκετά· ἦλθε λίγο πολὺ ἔνωρις. Ἄς πάρωμεν τώρα ἓνα ἐφευρέτην τοῦ καιροῦ μας, ἓναν Ἐντισον. Εἶνε τεχνικός, ἡ ζωὴ του εἶνε μία σκέψις ἀφιερωμένη εἰς τὴν Τεχνικὴν. Ἀλλὰ δὲν εἶνε κανένα πρόμιον χελιδόνι, πού νὰ σκέπτεται ἐκεῖνο πού δὲν εἶνε ἀκόμη δυνατόν. Ἡ κοινωνία, ἡ κρατοῦσα πάντως τάξις, θέλει ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού θέλει. Διὰ τοὺς κεφαλαιούχους, βελτιωμένη τεχνικὴ σημαίνει κολοσσιαίαν αὔξησιν κέρδους. Κάθε ἐφεύρεσις πού καθιστᾷ δυνατόν τὴν ταχύτεραν καὶ εὐθηνότεραν παραγωγὴν, γίνεται ἀμέσως ἀποδεκτὴ. Τοῦτο ἐνισχύει τὴν ἐργατικὴν του δύναμιν καὶ δρᾷ οὕτως ὥστε νὰ δύναται ὁ ἴδιος νὰ καταστρώσῃ τὰ προβλήματα του καὶ νὰ μὴν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τύχης, ἀλλὰ ἐκ τῆς ἰδίας θελήσεώς του. Ἡ ἐφευρετικὴ ὁρμὴ ἑνὸς Ἐντισον εἶνε μία κοινωνικὴ ὁρμή. Ἡ ἀγάπη του στὴν Τεχνικὴν εἶνε ἀγάπη κοινωνικὴ, ἀγάπη ὑπάρχουσα στὴν κοινωνίαν καὶ ἀπ' αὐτὴν πηγάζουσα. Τὸ ὅτι ἔχει ἐπιτυχίαν καὶ ὅτι ἐν συνειδήσει γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τὸν σκοπὸν του, τὸ ὀφείλει στὴν κοινωνίαν αὐτὴν. Ἔτσι, συμβαίνει συχνότερα τώρα, νὰ ἐφευρίσκονται νέαι μηχαναί, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἰσάγονται εἰς χρῆσιν, ἐπειδὴ εἶνε πολυδάπανοι. Διὰ τὴν γεωργίαν, ἐπὶ παραδείγματι, ὑπάρχουν ἔξοχοι μηχαναί, αἱ ὁποῖαι, ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὐδόλως, ἢ πολὺ ὀλίγον χρησιμοποιοῦνται. Αἱ σχέσεις παραγωγῆς εἶνε ἀκόμη πολὺ περιορισμέναι διὰ τὰς νέας αὐτὰς δυνάμεις. Δυνατὸν λοιπὸν νὰ προέλθῃ μία ἐφεύρεσις συνεπεὶς ἀνάγκης κοινωνικῆς πού ἐδοκίμασεν αὐτόν τι ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ὑφισταμένης τεχνικῆς—ἐν τούτοις μό-

νον ἐκείναι αἱ ἐφευρέσεις γίνονται ἀποδεκταί, τὰς ὁποίας ἡ κοινωνία χρειάζεται πρακτικῶς καὶ πού μπορεῖ νὰ τὰς ἐπαγάγῃ εἰς ὁρισμένας τῆς σχέσεις. Ὡστε, τόσο ἡ ἀρχή, ὅσον καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἐργαλείου εἶνε φύσεως κοινωνικῆς. Αἱ ρίζαι τῆς δὲν εἶνε εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀλλ' εἰς τὴν κοινωνίαν· ἐκεῖ πρέπει νὰ ζητηθῶν.

Καὶ τέλος, ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸν καιρὸν, ὁπότεν ὁ ἄνθρωπος μόλις ἄρχισε νὰ τελειοποιῇ τὰ πρῶτά του ἐργαλεῖα. Δανειζόμεθα μίαν περικοπὴν ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Κασούτσκι «Ἡθικὴ καὶ ὕλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ἱστορίας».

«Ὅταν ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἀνεκάλυψε τὸ ἀκόντιον, κατέστη ἱκανὸς νὰ θηρεύσῃ μεγαλύτερα ζῶα. Μέχρις ὥρας ἡ τροφή του συνέκειτο κυρίως ἀπὸ καρποὺς καὶ ἔντομα, αὐγὰ καὶ μικρὰ πτηνά· τώρα ἠμποροῦσε νὰ ἀποκτήσῃ καὶ μεγαλύτερα ζῶα καὶ τὸ κρέας ἤρχισε νὰ παίξῃ σπουδαιότερον ρόλον εἰς τὴν τροφήν του. Τὰ περισσότερα ὅμως μεγάλα ζῶα ζοῦν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ὄχι ἐπὶ τῶν δένδρων· ὥστε τὸ κυνήγι τὸν ἐτράβηξεν ἀπὸ τὰ ὕψη εἰς τὴν γῆν κάτω. Ἔτι πλέον. Τὰ μᾶλλον θηρεύσιμα ζῶα, τὰ ἀναμυρηκαστικά, εἰς μικρὸν ἀριθμὸν ἐφρίσκονται τώρα εἰς τὰ δάση· προτιμοῦν τὰ πλατεῖα λειβάδια, καὶ ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο κυνηγός, τόσο περισσότερο ἠμποροῦσε νὰ ἀπαμακρύνεται ἀπὸ τὰ τροπικὰ δάση, ὅπου ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος εἶχεν ἐξοριθῇ.

Ἡ γνώμη αὕτη στηρίζεται καθαρῶς ἐπὶ εἰκασίῳ. Ἡ πορεία τῆς ἐξελίξεως δυνατόν νὰ ἦτο καὶ ἡ ἀντίστροφος. Ὅπως ἡ ἐφεύρεσις τοῦ ἐργαλείου καὶ τοῦ ὅπλου ἠμποροῦσε νὰ ὠθήσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸ δάσος εἰς τὸ ἀνοικτὸν πεδίον μετὰ τὴν ἀραιότεραν βλάστησιν, οὕτω δυνατόν αἰτίαι, αἱ ὁποῖαι ἐξώθησαν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰς πρώτας του νομάς, νὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐφεύρεσιν ὅπλων καὶ ἐργαλείων. Ἄς δεχθῶμεν, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀνθρώπων ηὐξήθη καὶ δὲν ἔχωροῦσε εἰς ἓνα τόπον, ὅστις ἔπαυσε νὰ ἐπαρξῇ εἰς τὴν διατροφήν των, . . . ἢ ὅτι μία προϊόντις ξηρότης τοῦ κλίματος ἠρπάξεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰ πρωτόγονα δάση καὶ οὕτως ἐδημιουργήθη ὅλο καὶ περισσότερος ἀνοικτὸς χώρος. Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἠναγκάσθη ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος νὰ παραιτηθῇ τῆς φιλοδασικῆς ζωῆς του καὶ νὰ κινηθῇ πρὸς τὴν πεδιάδα ὁπότε ἔπρεπε νὰ ἀναζητήσῃ μᾶλλον ζωικὴν τροφήν καὶ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ τρέφεται ἐπαρκῶς ἀπὸ καρποὺς δένδρων. Ὁ νέος τρώ-

πος ζωῆς ἔγινεν αἰτία νὰ χρησιμοποιῇ συχνότερα αέτρας καὶ ξύλα καὶ τὸν ἔφερε πλησιέστερα στὴν ἐφεύρεσιν τῶν πρώτων ἐργαλείων καὶ δπλων.

Ὅποιαν δὴποτε ἐξελικτικὴν πορείαν καὶ ἂν παραδεχθῶμεν, τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν, — δυνατὸν καὶ αἱ δύο, ἀνεξαρτήτως ἀλλήλων, νὰ ἔλαβον χώραν εἰς διάφορα σημεία — ἀπὸ κάθε μίαν φαίνεται καταφανῶς ἡ στενὴ ἀμοιβαιότης ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ νέων μέσων παραγωγῆς καὶ νέων βιωτικῶν τρόπων καὶ ἀναγκῶν. Ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς παράγοντας αὐτοὺς γεννᾷ ἀναγκαίως τὸν ἕτερον, ὁ καθένας γίνεται ἀναγκαίως ἀφορμὴ μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι πάλιν κρύβουν εἰς τοὺς κόλπους τῶν νέας τοιαύτας. Οὕτω, κάθε ἐφεύρεσις γεννᾷ ἀναποφεύκτους ἐνεργείας, αἵτινες δίδουν τὴν ὥθησιν εἰς ἄλλας ἐφευρέσεις καὶ πάλιν εἰς νέας ἀνάγκας καὶ τρόπους ζωῆς, αἵτινες νέας πάλιν ἐφευρέσεις προκαλοῦν κ.ο.κ. — μιὰ ἀλυσσίδα ἀτέλειωτης ἐξελίξεως, ἡ ὁποία τόσον γίνεται πολυειδεστέρα καὶ ταχύτερα, ὅσον περισσότερον προχωρεῖ καὶ ὅσον τοιοῦτοτρόπως αὐξάνει ἡ δυνατότης καὶ εὐχέρεια νέων ἐφευρέσεων.»

Προχωρῶν ὁ Καούτσκυ ἐκθέτει, πῶς ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἔφθασε εἰς τὰς χλοερὰς ἐκτάσεις, ἐπεδόθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, εἰς τὴν οἰκοδομὴν κατοικιῶν, εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ πυρὸς καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν καὶ πῶς κατόπιν — «ἡ ὅλη ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ἀνάγκαι του, οἱ τόποι διαμονῆς του, τὰ μέσα συντηρήσεώς του μετεβλήθησαν καὶ πῶς ἡ μιὰ ἀνακάλυψις τέλος συνεπέφερε πολυαριθμούς ἄλλας, εὐθὺς ὥς ἔγινεν ἡ πρώτη, εὐθὺς ὥς ἐπετεύχθη ἡ κατασκευὴ τῆς λόγχης ἢ τοῦ πελέκεως.»

Καὶ ἔτσι (γιὰ τὰ πάροιντε ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸ Κομμουνισμὸν ποὺ ἐπεκράτησε πρῶτον εἰς τὴν Ρωσίαν) ὅταν ἐπικρατήσῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὁ Κομμουνισμός, ἡ ἀνάγκη παραγωγῆς καὶ εὐτυχίας θὰ γίνῃ τόσον πάγκοινος καὶ μεγάλη, σὲ τόσα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, ὥστε ἡ ἀνάγκη αὕτη θὰ ὠθήσῃ εἰς μεγάλας καὶ πολυαριθμούς ἀνακαλύψεις, αὗται πάλιν θὰ γεννήσουν μεγαλύτερας ἀνάγκας καὶ πάλιν αὗται ἐφευρέσεις.

Παρατήρησις.

Ἡ ἀνακάλυψις τῆς νέας Τεχνικῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας, ὅπως εἶδομεν, βασίζεται ἡ ἐπιστήμη, λαμβάνει χώραν διὰ τῆς κοινωνι-

κῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἀνάγκης, ἥτις ἐπενεργεῖ εἰς τὸ κοινωνικὸν ἄτομον καὶ τότε ἐπιτυγχάνει πλήρως, ὅταν ἡ ἀνάγκη εἶνε παγκοίνως κοινωνικὴ. Μέχρι τοῦδε ἐν τούτοις τὸ πνεῦμα τοῦ ἐφευρέτου δὲν ἠδύνατο νὰ προῖδῃ ὥς ἐπὶ τὸ πλείστον τὰς συνεπείας τῆς ἀνακαλύψεως.

Προεῖδον οἱ ἐφευρέται τῆς ἀτμομηχανῆς, προβλέπουν ἀκόμη τώρα αἱ ἐφευρέται τῆς δυναμικῆς τεχνικῆς τοῦ καιροῦ μας τὸν ταξικὸν ἀγῶνα μεταξὺ ἐργασίας καὶ κεφαλαίου, τὸν ὅποιον αἱ ἀνακαλύψεις τῶν πάντα καὶ δυνατότερα ἐξαπολύουν καὶ πάντα ὀξύνουν;

Βλέπουν τὴν σοσιαλιστικὴν κοινωνίαν, ποὺ θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν τους; Ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ μεγαλοφυέστερος ἀκόμη, παρέμεινεν ἕως τώρα τυφλὸς ὡς πρὸς τὸ τί θὰ γίνῃ ἡ κοινωνία. Αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι τὸν ὠθησαν εἰς τὰς πράξεις του. Ὑπὸ τὸν καπιταλισμὸν αἱ ἀνάγκαι αὗται τοῦ ἦσαν, ἂν ὄχι ἀσαφεῖς, οὕτως ὁμῶς γνωσταί, ὥστε δὲν ἐγνώριζε ποῦ ἡ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν θὰ ὠδήγῃ τὴν κοινωνίαν. Ἐκυριαρχεῖτο ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς δυνάμεις. Ἐξοῦσεν εἰς τὸ κράτος τῆς ἀνάγκης.

Μόνον εἰς μίαν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν, ὅταν τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς εἶνε κοινὸν κτῆμα, ὅταν χρησιμοποιοῦνται γνωστικά καὶ κυριαρχοῦνται, τότε μόνον ὁ ἄνθρωπος θὰ ἀναγνωρίσῃ ὅχι μονάχα τὰς κοινωνικὰς δυνάμεις καὶ ἀνάγκας, ποὺ τὸν ὠθοῦν εἰς τὰς ἐνεργείας του, ἀλλὰ καὶ τὸν σκοπὸν, εἰς τὸν ὅποιον αἱ ἐνεργεῖαι αὗται τὸν ὠδηγοῦν καὶ τὰς συνεπείας ποὺ προκύπτουν ἀπ' αὐτάς. Κάθε βελτίωσις τῆς τεχνικῆς θὰ συνεπάγεται μεγαλυτέραν εὐτυχίαν, περισσοτέραν ἐλευθερίαν πρὸς πνευματικὴν καὶ σωματικὴν πρόοδον.

Αἱ νέαι ἀνακαλύψεις δὲν θὰ συνεπιφέρουν ἀπροβλέπτους καὶ δυσιάτους δυστυχίας, ἀλλὰ καθεμιὰ θὰ φέρῃ εἰς τὰ ἄτομα ἐλευθερίαν εἰς τὴν πληρεστέραν τῆς μορφῆς καὶ θὰ συντελῇ εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς εὐτυχίας πάντων τῶν ἀνθρώπων.

Βεβαίως, αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις, αἱ ὕλικαι παραγωγικαὶ δυνάμεις, αἱ ὕλικαι παραγωγικαὶ συνθήκαι μᾶς ὠθοῦν εἰς τὸν Κομμουνισμὸν καί, ἐπίσης, εἰς τὴν κομμουνιστικὴν κοινωνίαν θὰ ἐξαρτώμεθα ἀπὸ τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις, ἀπὸ τὸν κομμουνιστικὸν τρόπον παραγωγῆς.

Μέχρι τότε, πάντοτε ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις θὰ κυριαρχῇ τὸ πνεῦμα καὶ δὲν θὰ εἴμεθα ποτὲ ἐλεύθεροι. Ὅταν ὁμῶς δὲν θὰ τὸ

ἀνεχώμεθα αὐτὸ τυφλά, παθητικά, ὅταν δὲν θὰ παρασυρώμεθα ἀπὸ τὴν ἀχαλίνωτον ῥύμην τῆς τεχνικῆς, καὶ θὰ παράγωμεν ὡς πτωχὰ «μεμονωμένα ἄτομα», ἀλλὰ συνειδητά, ὡς ἓνα ὅλον, ὅταν θὰ προβλέπωμεν τὰς συνεπείας τῶν κοινωνικῶν μας πράξεων, τότε θὰ εἴμεθα, ἐν συγκρίσει μὲ τὴν τῶρα, ἐλεύθεροι, τότε ἀπὸ τὸ ζοφρὸν κράτος τῆς τυφλῆς μοίρας, θὰ προχωρήσωμεν εἰς τὸ λαμπρὸν φῶς τῆς ἐλευθερίας. Τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν δὲν θὰ τὴν ἔχωμεν καὶ τότε—αὐτὴ ὑφίσταται μόνον εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀναρχικῶν καὶ τῶν μυστικοπαθῶν κληρικῶν ἢ ἐλευθεροφρόνων. Ἡμεῖς εἴμεθα συνδεδεμένοι μὲ τὰς ὑφισταμένας παραγωγικὰς δυνάμεις. Αὐτὰς ὅμως ἡμποροῦμεν νὰ τὰς χρησιμοποιήσωμεν σύμφωνα μὲ τὴν κοινὴν μας θέλησιν, πρὸς τὸ κοινόν μας καλόν. Καὶ αὐτὸ εἶνε ὅλον ὅτι ζητοῦμεν.

Δευτέρα παρατήρησις.

Εἶνε εὐνόητον ὅτι μιὰ ἐπιστήμη, προσελθοῦσα ἀπὸ μιὰν κοινωνικὴν ἀνάγκην δύναται νὰ προχωρήσῃ αὐτοτελῶς ἐπὶ ὥρισμένης προσοδευτικῆς τροχίᾳ, χωρὶς ἄμεσον ἐξάρτησιν ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἀνάγκην. Ἄν καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀστρονομίας προῆλθον ἀπὸ μιὰν κοινωνικὴν ἀνάγκην, ἡ ἀστρονομία ἐξελίχθη καὶ προώδευσεν ἐκτὸς πάσης ἀμέσου ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ συνεξάρτησις μεταξὺ τῆς αὐτοτελοῦς γενομένης ἐπιστήμης, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἀνάγκης, εἶνε δυνατόν νὰ εὕρισκται πάντοτε, ἀρκεῖ νὰ μὴ ἐξετάζῃ κανεὶς τοὺς ἐξωτερικοὺς κλάδους καὶ ἀνθούς τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ τὰς ρίζας τῆς.

Γ'. Τὸ Δίκαιον.

Τὸ Δίκαιον πραγματεύεται περὶ τοῦ «Ἐμοῦ» καὶ τοῦ «Σοῦ». Δίκαιον εἶνε ἡ κοινὴ ἀντίληψις μιᾶς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ τί ἀνήκει σὲ μένα, τί σὲ σένα καὶ τί εἰς τὸν ἄλλον. Ἐφόσον αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καὶ αἱ παραγωγικαὶ συνθῆκαι εἶνε σταθεραὶ καὶ αἱ ἀντιλήψεις αὐταὶ περὶ κυριότητος παραμένουν σταθεραί. Ἄν ὅμως κλονίζονται αἱ μὲν, κλονίζονται καὶ αἱ ἄλλαι. Τίποτα θαυμαστὸν σ' αὐτό. Αἱ σχέσεις παραγωγῆς εἶνε ἐπίσης καὶ σχέσεις ιδιοκτησίας, ὅπως τὸ ἀπεδείξαμεν ἀνωτέρω.

Καὶ θὰ φέρωμεν τὴν τῶρα μερικὰ παραδείγματα, στὸν καθένα.

γνωστὰ, διὰ τὰς μεταβολὰς αὐτάς, ἀπὸ τὰ σήμερον συμβαίνοντα.

Δὲν εἶνε πολὺς καιρὸς ἀκόμη πού σὲ μιὰν μεγαλόπολιν σὰν τὸ Ἀμστερνταμ ἐκυριαρχοῦσε γενικῶς ἡ γνώμη, ὅτι ἡ παροχὴ φωτὸς καὶ νεροῦ καὶ ἡ φροντίς τῆς μεταφορᾶς προσώπων ἦτο ὑπόθεσις, πού μὲ αὐτὴν ἔπρεπε νὰ κερδίζουν χρήματα οἱ ἰδιῶται: τὸ φωταερίον, τὸ νερὸν καὶ οἱ σιδηροδρόμοι ἦσαν ιδιοκτησία ἰδιωτικῶν προσώπων. Τὰ πράγματα τὴν τῶρα ἥλλαξαν. Σήμερον εἶνε γενικῶς σχεδὸν παραδεκτὸν ὅτι αὐτοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι κερδοσκοπικοὶ κλάδοι πρέπει νὰ εἶνε δημοτικὴ ἢ δημοσὶα ιδιοκτησία. Ἴδου μία μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Δικαίου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πνεύματος, ποὺ ἔχει ἐπὶ τοῦ «Ἐμοῦ» καὶ τοῦ «Σοῦ» μιὰν γνώμην, μιὰν πεποίθησιν ἢ μιὰν πρόληψιν.

Δὲν εἶνε δύσκολον ν' ἀποδειχθῇ ὅτι αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ὅταν ἡ Ὀλλανδία ὑπήχθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεγαλοβιομηχανίας καὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, ἐχειροτέρευσε ἡ θέσις τῆς μεσαίας τάξεως καὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Μετὰ τὸ 1870 ἡ κατάστασις ἐχειροτέρευσε περισσότερον. Αἱ τάξεις αὐταὶ τοῦ πληθυσμοῦ ἐσκέφθησαν διὰ τίνος μέσου θὰ ἐθεράπευον τὴν κακοδαιμονίαν. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἓνα κόμμα τῆς μεσαίας τάξεως, εἰς τὸ ὁποῖον προσεκολλήθησαν οἱ ἐργάται· εὐθὺς ὡς ἡμπόρεσαν, εἰσήγαγον τὸ δημοτικὸν σύστημα διὰ νὰ μὴ τοῖς ἐκμεταλλεύων πλέον αἱ ἰδιωτικαὶ ἐταιρεῖαι, αἱ ὁποῖαι εἶχον εἰς χεῖρας τὴν παροχὴν φωταερίου, νεροῦ καὶ τοῦ σιδηροδρόμου.

Ἡ νέα οικονομικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καὶ τῆς μικροτεχνίας καὶ χειροτεχνίας ἐξ ἄλλου, πού εἰς τὴν βάσιν τῆς εἶνε ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς μεγάλης μηχανῆς καὶ τοῦ μικροεργαλείου, ἐδημιούργησε νέαν κατάστασιν ἀνάγκης, δι' ἓνα μέρος τῆς κοινωνίας, διὰ μερικὰς τάξεις. Προέκυψεν ἡ ἀνάγκη νέων σχέσεων ιδιοκτησίας, διὰ τῶν ὁποίων αἱ νέα παραγωγικαὶ δυνάμεις θὰ ἐπενεργοῦσαν ὀλιγότερον καταστρεπτικῶς. Καὶ αἱ δεσπόζουσαι τάξεις ἐπέτυχον νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ εἰσαγάγουν τὰς οικονομικὰς συνθῆκας.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο εἶνε σχετικῶς πτωχόν. Διότι ἂν καὶ τὸ δημοτικὸν (κρατικόν) σύστημα εἶνε ἐντελῶς διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς ἰδιωτικῆς ἐνὸς ἢ περισσοτέρων κεφαλαιούχων μονοπωλήσεως, ὁ καθένας ὥστόσον γνωρίζει ὅτι ὁ σημερινὸς

Δῆμος ἢ Κράτος εἶνε κεφαλαιοκρατικά καὶ ὅτι λοιπὸν διὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον τὰ πλεονεκτήματα τοῦ δημοτικοῦ συστήματος ἢ τῆς κρατικῆς ιδιοκτησίας, δὲν ἤμποροῦν νὰ εἶνε πολὺ μεγάλα. Ἄν ἡ ἐκμύζηση τῶν κοινῶν θνητῶν δὲν γίνεται πλέον ἀπὸ τοὺς συνδίκους σὲ τέτοιον βαθμὸν, πάντως τὸ Κράτος καὶ ὁ Δῆμος τοὺς ἐκμεταλλεύονται, τοὺς φενακίζουν, τοὺς κοματιάζουν κατὰ τὸν ἴδιον σχεδὸν τρόπον.

Μεγαλύτερον καὶ καλύτερον εἶνε τὸ παράδειγμα τοῦ κινήματός μας.

Ὁ σοσιαλισμὸς θέλει νὰ κάμῃ τὰ παραγωγικὰ μέσα ιδιοκτησίαν τοῦ λαοῦ. Ὑπάρχουν ἤδη ἑκατομμύρια σοσιαλιστῶν, ἐνὸς πρὸ ὀλίγων αἰῶνων δὲν ὑπῆρχε κανεὶς σχεδόν. Πῶς ἤμπόρεσε νὰ συντελεσθῇ μιὰ τόσον μεγάλη ἐπανάστασις εἰς τὴν σκέψιν, εἰς τὴν συνείδησιν τόσων ἀνθρώπων; Πῶς ἥλλαξε τόσον ἡ ἀντίληψις τοῦ λεγομένου Δικαίου;

Ἡ ἀπάντησις εἶν' ἐδῶ πολὺ εὐκολωτέρα ἢ εἰς τὸ προηγούμενον παράδειγμα.

Ἡ μεγαλοβιομηχανία ἐδημιούργησεν ἑκατομμύρια προλεταρίων, οἱ ὅποιοι, ἐφόσον ἡ ιδιωτικὴ ιδιοκτησία συνίσταται εἰς μέσα παραγωγῆς, δὲν θὰ φθάσουν ποτὲ εἰς κτήσιν περιουσίας καὶ εὐημερίας. Ἄν ὅμως ἡ ιδιωτικὴ ιδιοκτησία μετατραπῇ εἰς κοινήν, τότε ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν εὐημερίαν διανοίγεται καὶ σ' αὐτούς. Ἔτσι καὶ ἀπ' αὐτὰ ἔγιναν οἱ σοσιαλισταί.

Ἐξ ἄλλου αἱ κρίσεις καὶ ἡ ὑπερπαραγωγή, τελευταίως δὲ καὶ τὰ Τρᾶστ μὲ τὸν παμφάγον συναγωνισμόν καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς παραγωγῆς—ποῦ ὅλ' αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν σημερινὴν ιδιωτικὴν κατοχὴν τῶν παραγωγικῶν μέσων—τόσον μοιραίως ἐπενήργησαν ἐπὶ τῆς μεσαίας τάξεως, ὥστε καὶ ἀπ' αὐτὴν πολλοὶ θεωροῦν τὴν κοινοκτημοσύνην ὡς μοναδικὴν σωτηρίαν ἀπὸ τὴν δυστυχίαν καὶ γίνονται σοσιαλισταί.

Ἐν τῷ σοσιαλισμῷ φαίνεται καθαρὰ ὁ ἄμεσος σύνδεσμος καὶ ἡ ἐξάρτησις μεταξὺ τῆς μεταβολῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν παραγωγικῶν συνθηκῶν καὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ σκέπτεσθαι.

Μήπως κανένας θεὸς μᾶς ἔβαλε στὸ κεφάλι μας τὸν σοσιαλισμόν; Εἶνε καμιὰ μυστικὴ σπῖθα, κανένα ἅγιον πνεῦμα; Φῶς, ποῦ ὁ θεὸς μᾶς ἔδειξε, ὅπως πολλοὶ «χριστιανοί» σοσιαλισταὶ θέλουν νὰ μᾶς κάμουν νὰ πιστεύσωμεν;

Εἶνε μήπως τὸ ἴδιόν μας τὸ ἐλεύθερον πνεῦμα, ποῦ μᾶς ἐγέννησε τὴν λαμπρὰν αὐτὴν σκέψιν ἀπὸ τὴν ἰδίαν του τὴν ἐξαισθητικότητα; Ἡ μήπως εἶνε ἡ ἰδιαίτερος ὑπέροχος ἀρετὴ μας, μιὰ μυστικὴ δύναμις μέσα μας, ἡ κατηγορηματικὴ προοσταγὴ (1) τοῦ Κάντ;

Ἡ εἶνε ὁ διάβολος ἐκεῖνος ποῦ μᾶς ἐνέπνευσε τὸν πόθον τῆς κοινοκτημοσύνης; Τὸ τελευταῖον τοῦτο διίσχυρίζονται ἄλλοι πάλιν «χριστιανοί».

Τίποτ' ἀπ' ὅλ' αὐτά. Μόνον ἡ Ἀνάγκη, ἡ κοινωνικὴ Ἀνάγκη.

Ἡ ἀνάγκη αὕτῃ ἔχει αἰτίαν τὸ ὅτι αἱ νέαι παραγωγικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τὸ ἀναγκαστικὸν ἔνδυμα τῶν παλαιῶν συνθηκῶν ιδιοκτησίας τῆς προγενεστέρως μικροσυναλλαγῆς, ἐπενεργοῦν καταστροφικὰ εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν μικροαστῶν. Ἡ λύσις διὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ εὐρίσκεται μόνῃ της, διότι κάθε ἐργάτης καὶ πολλοὶ μικροαστοὶ αἰσθάνονται καὶ ἤμποροῦννὰ καταλάβουν ὅτι ἡ καταστροφὴ αὕτῃ θὰ ἐσταματοῦσε, ἀνκατείχομεν κοινῇ τὰ μέσα παραγωγῆς. Ἡ ἐργασία εἶνε ἤδη κοινή. Ἡ λύσις τῶν δυσχερειῶν διὰ κοινῆς κατοχῆς εἶνε ἐμπρὸς μας.

Καὶ τώρα ἂς μὴν εἴπῃ κανεὶς, ὅτι καὶ εἰς προγενεστέρους αἰῶνας ἔγινε σκέψις περὶ σοσιαλισμοῦ καὶ ὅτι λοιπὸν ὁ σοσιαλισμὸς δὲν εἶνε μιὰ διέξοδος τῶν σήμερον κυριαρχουσῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος ὅλων τῶν ἀνθρώπων εἶνε κοινὸν ἰδανικὸν ποῦ πάντα σ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἐνέπνεε τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ Σοσιαλισμὸς, ποῦ ἐφαντάσθησαν οἱ πρῶτοι χριστιανοί, ἦτο τόσον διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν σοσιαλισμόν, ποῦ θέλει τώρα ἡ ἐργατικὴ τάξις, ὅσον καὶ αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καὶ αἱ ταξικαὶ σχέσεις ἐκείνων τῶν καιρῶν ἀπὸ τὰς σημερινάς. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἤθελαν μίαν κοινήν κατανάλωσιν· οἱ πλούσιοι θὰ ἐμοίραζαν τὸ πλεόνασμα τῶν καταναλωσίμων μέσων τῶν μετὰ τοὺς πτωχοὺς. Δὲν ἐπρόκειτο περὶ κοινοκτημοσύνης τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν μέσων ἐργασίας, ἀλλὰ τῶν προϊόντων. Ὡστε κατὰ τὴν βάσιν ἦτο ἐπαιτικὸς σοσιαλισμὸς. Οἱ πτωχοὶ θὰ ἐμοίραζοντο τὰ προϊόντα μετὰ τοὺς πλουσίους χάρις στὴν κολωσύνην τῶν δευτέρων.

(1) Ὁρος φιλοσοφικὸς τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας.

Ἔτσι ἐκήρυξε καὶ ὁ Χριστὸς ὅτι οἱ πλούσιοι ἔπρεπε νὰ ἀπειδυθοῦν τὸν πλοῦτόν των. Οἱ πλούσιοι ὤφειλαν ν' ἀγαποῦν τοὺς πτωχοὺς ὡς ἀδελφοὺς καὶ τὰνάπαλιν.

Ὁ σοσιαλισμὸς ἀπεναντίας διδάσκει, ὅτι οἱ ἀκτῆμονες ὀφείλουν νὰ πολεμήσουν τοὺς ἔχοντας καὶ νὰ τοὺς πάρουν τὰ μέσα παραγωγῆς διὰ τῆς πολιτικῆς ἰσχύος· δὲν θέλει τὴν κοινὴν κατοχὴν τῶν προϊόντων—ἀπεναντίας, ὅ,τι καθέννας λαμβάνει σὲ προϊόν, σὲ καταναλώσιμον εἶδος, αὐτὸ θὰ εἶνε ἰδικόν του, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ τὸ μοιρασθῇ μὲ κανένα,—ἐκτὸς μόνον τῶν μέσων παραγωγῆς.

Αἱ παραγωγικαὶ συνθῆκαι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ φέρουν τὰς σοσιαλιστικὰς μας σκέψεις ἀπὸ τὰς πρώτας χριστιανικὰς ἑκατονταετηρίδας, παρόμοια ὅπως αἱ παραγωγικαὶ μας δυνάμεις δὲν ἠμποροῦν νὰ μᾶς ὠθήσουν πρὸς τὸ χριστιανικὸν ἰδανικόν. Ὅταν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἦσαν ἀκόμη τόσον γλίσχοι, τόσον διεσκορπισμέναι καὶ σπασμωδικαί, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὰς καθέξη μία μεγάλη κοινότης, ἡ φιланθρωπία ἦτο ἡ μόνη, ἂν καὶ ἀθλία καὶ οὔτε εἰς τὸ χιλιοστὸν ἐπαρκοῦσα, λύσις τῆς κακοδαιμονίας. Σ' ἓνα καιρόν, ὅπου ἡ ἐργασία γίνεται ὁσημέραι κοινωνικωτέρα, ἡ κοινωνικὴ κατοχὴ εἶνε τὸ μοναδικόν, ἀλλὰ τώρα καὶ ἐπαρκὲς μέσον κατὰ τῆς ἀθλιότητος.

Ἄλλο σημαντικὸν παράδειγμα πρόκειται εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον. Καὶ ἐδῶ ἔλαβε χώραν μία ἐπανάστασις εἰς τὰ πνεύματα πολλῶν ἀνθρώπων. Οἱ σοσιαλισταὶ δὲν πιστεύουν πλέον εἰς τὴν προσωπικὴν ἐνοχλήν τοῦ ἐγκληματίου. Πιστεύουν ὅτι τὰ αἷτια τοῦ ἐγκλήματος εἶνε κοινωνικά καὶ ὄχι προσωπικά.

Πῶς κατέληξαν σ' αὐτὴν τὴν σκέψιν, πού σ' αὐτὴν δὲν ἠμπόρεσε νὰ φθάσῃ οὔτε ὁ κληρικὸς, οὔτε ὁ ἐλευθερόφρων χριστιανισμός;

Διὰ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶδομεν, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ συστήματος παραγωγῆς. Οἱ σοσιαλισταὶ συγγραφεῖς ἠναγκάσθησαν διὰ τοῦ ἀγῶνος, διὰ τῆς κριτικῆς τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς τάξεως, νὰ ἐξιχνιάσουν τὰ αἷτια τοῦ ἐγκλήματος καὶ εὗρηκαν ὅτι αὐτὰ ὑπάρχουν μέσα στὴν κοινωνίαν. Τὸ παραγωγικὸν σύστημα, ἡ πάλιν τῶν τάξεων κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν παρατήρησιν αὐτήν.

Ἡ γνῶσις αὐτὴ εἰσδύει βαθμηδὸν εἰς τὰ κεφάλια τῶν σοσιαλιστικῶς μορφωμένων ἐργατῶν.

Δὲν ἠμποροῦμεν εἰς τὴν παρούσαν μελέτην νὰ εἰσέλθωμεν βαθύτερα εἰς τὸ ζήτημα, καταδεικνύεται ὅμως πάλιν ποία ἐπανάστασις εἰς τὴν σκέψιν συντελεῖται ἐξ αἰτίας τῶν μεταβληθεισῶν παραγωγικῶν συνθηκῶν. Διότι, ποία διαφορὰ! Πρὸ ὅχι πολλοῦ καιροῦ ἐπίστευεν ἀκόμη καθέννας σὲ ἀμάρτημα, σὲ προσωπικὴν ἐνοχλήν, σ' ἐλευθέραν βούλησιν, στὴν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην ἐκδίκησιν, σὲ τιμωρίαν—τώρα ὅμως βλέπουν οἱ σοσιαλισταί, καὶ μόνον αὐτοί, ὅτι ἂν «τὸ ἀντικοινωνικὸν κατασκευάσμα τοῦ ἐγκλήματος, ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία ἐκμηδενισθῇ καὶ δοθῇ στὸν καθένα ὁ κοινωνικὸς χῶρος διὰ τὴν φανέρωσιν τῆς ζωῆς του», τὸ κοινωνικὸν ἐγκλημα θὰ ἐξαφανισθῇ.

Καὶ τρίτον καὶ τελευταῖον παράδειγμα. Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μετατροπῆς τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς κομμουνισμόν, πού τώρα ζῶμεν τὴν ἀρχὴν του, ὁ ἀγὼν διὰ τὸ Δίκαιον, δηλαδὴ διὰ τὰ «ἐμὰ» καὶ τὰ «σὰ», διὰ τὴν «ἰδιοκτησίαν», ὁ ἀγὼν τῶν «κτητόρων» καὶ «ἀκτημόνων» τάξεων καθίσταται πάντα σφοδρότερος καὶ λαμβάνει τέλος τὴν μορφήν ἐμφυλίου, πολιτικοῦ πολέμου.

Καὶ κατὰ τὸν πρώτον χρόνον, ὅποτε ἡ ἐργατικὴ τάξις θὰ ἔχῃ τὴν νίκην καὶ θὰ πάρῃ ἀπὸ τὰς κυριάρχους τάξεις τὴν κυριαρχίαν των, τὴν γῆν των καὶ τὰ παραγωγικὰ μέσα των διὰ νὰ τὰ κάμῃ κατοχὴν τῆς προλεταριακῆς κομμουνιστικῆς πολιτείας, σὲ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ὅποτε ὁ πλοῦτος κάθε κράτους θὰ εἶνε ἀκόμη μικρός, κάθε ἐργάτης θὰ παίρῃ «μισθὸν κατ' ἐργασίαν». Ὁ καθέννας θὰ ἔχῃ τότε τὸ δικαίωμα ἐπὶ ὀρισμένου ποσοστοῦ προϊόντων, ἀναλόγως τοῦ ποσοστοῦ ἐργασίας πού παρέσχε. Αὐτὸ θὰ εἶνε τότε «Δημόσιον δίκαιον». Ἄν ὅμως ὕστερ' ἀπὸ ὀλίγον ἢ πολὺν καιρόν, ἡ κομμουνιστικὴ πολιτεία διὰ τῶν ἰσχυρῶν παραγωγικῶν δυνάμεων της, διὰ τῆς ἐργασίας πάντων, ἀποκτήσῃ πλεόνασμα, τότε ὁ καθέννας θὰ λαμβάνῃ ὄχι πλέον κατὰ τὴν ἐργασίαν του, ἀλλὰ κατὰ τὰς χρείας του. «Δίκαιον» δὲν θὰ ὑπάρχῃ τότε. Διότι ἡ κοινοκτημοσύνη δὲν ἐγκρύπτει καμίαν ἀντίθεσιν. Δὲν ὑπάρχει πλέον Δίκαιον, διότι δὲν ὑπάρχει Ἄδικον. Ἐπίσης ἐξαφανίζονται ὁ ἀγὼν καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον, διότι ἐξαφανίσθησαν καὶ ἡ ἀτομικὴ κυριότης ἐπὶ τῶν μέσων παραγωγῆς, αἱ τάξεις καὶ τὸ δίκαιον (¹).

(¹) Ἐδῶ ἐγγεστὶ ὁ συγγραφεὺς τὴν μετὰ τὴν δικτατορίαν τοῦ προλεταριατοῦ ἐποχὴν ὅποτε ἡ πλήρης ἐφαρμογὴ τοῦ Κομμουνισμοῦ θὰ ἐπιφέρῃ τὸν ἐξαφάνισμὸν τοῦ Κράτους — βλ. «Κράτος καὶ Ἐπανάστασις» Ν. Λένιν.

Καὶ νὰ ἡ πιὸ δυνατὴ μετατροπὴ τοῦ σκέπτεσθαι! Ἡ κυριότης τῶν μέσων παραγωγῆς, τὸ δίκαιον, ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ιδιοκτησίαν τῶν προσώπων καὶ τῶν τάξεων, ποὺ σήμερα πληροῦν τὸ πνεῦμα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, δὲν ὑπάρχουν, δὲν ὑφίστανται πλέον. Καὶ ὅλ' αὐτὰ τὰ κάμνουν αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις.

Παρατήρησις

Καί, ὁμιλοῦντες ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν παραδειγμάτων τῆς μεταστροφῆς τῆς σκέψεως ὡς πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὴν ιδιοκτησίαν, βλέπομεν διὰ πρώτην φορὰν πολὺ καθαρὰ ἓνα νόμον ἐξελιξέως τοῦ ἀνθρωπίνου τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι, πρᾶγμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν κατηυθύναμεν ἀκόμη τὴν προσοχήν μας.

Εἶδαμεν ἀρκετά, ὅτι αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις εἶνε τὰ ἐλατήρια, αἱ αἰτίαι, διὰ τὰς ὁποίας λαμβάνει χώραν ἡ ἐξέλιξις τοῦ σκέπτεσθαι. Τώρα βλέπομεν, πῶς γίνεται αὕτη. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ σκέπτεσθαι λαμβάνει χώραν μέσα στὸν ἀγῶνα, στὸν ἀγῶνα τῶν τάξεων. Αὐτὸ ἡμποροῦμεν νὰ τὸ καταδείξωμεν σαφῶς μὲ τὰ ἴδια τὰ παραδείγματα τῆς δημοτικῆς μονοπωλήσεως καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς ἀντιλήψεως κυριότητος καὶ δικαίου, ποὺ ἐφέραμεν παρὰ πάνω.

Ἡ μεγαλοβιομηχανία κατέστησε τὴν θέσιν τῶν μικροαστῶν καὶ τῶν ἐργατῶν ἐξαιρετικὰ δυσχερῆ. Τὰ ἕως τώρα ἀνεκτὰ μονοπώλια τοῦ φωταερίου καὶ νεροῦ ἔγιναν ἀφόρητα μὲ τὴν αὔξησιν τῆς μεγαλοβιομηχανίας. Οἱ ἐργάται καὶ οἱ μικροαστοὶ βλέπουν εἰς τοὺς μονοπωλητὰς τοὺς ἐχθροὺς των καὶ ἔγινε ζωτικὴ ἡ ἀνάγκη νὰ τοὺς ἀποτινάξουν ἀπ' ἐπάγχω των. Εἰς τὰ μυαλά των ἐγεννήθη ἡ σκέψις: εἶνε ἄδικον ἐκεῖνο ποὺ κάμνουν οἱ ἀνθρώποι αὐτοί. Δίκαιον, ἀνώτερον δίκαιον εἶνε νὰ ἔχη ὁ Λῆμος τοὺς κλάδους αὐτοὺς. Ἡμεῖς, αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις ὀφείλομεν νὰ πολεμήσωμεν τοὺς παρασίτους αὐτούς. Οἱ παράσιτοι ἐξ ἄλλου ἐσκέφθησαν: εἶνε δικαίωμα μας νὰ καταλάβωμεν τὰ ἐργοστάσια αὐτά· θὰ ἐχάναμεν ὥς τάξις ὅλον μας τὸ κέρδος, ἂν μᾶς ἔπαιρναν τὸν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλον ὅλους τοὺς ἀποφέροντας κέρδος κλάδους. Πρέπει νὰ πολεμήσωμεν τὰς ἐργαζόμενας τάξεις.

Καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι ἀνεπτύχθη ἡ νέα ἀντίληψις περὶ Δικαίου. Ἡ ἐξέλιξις τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων ἔφερε τὸν νέον

ἀγῶνα τάξεων καὶ ὁ νέος αὐτὸς ἀγὼν ἀνέπτυξε τὴν νέαν συνείδησιν δικαίου.

Καὶ τὸ προλεταριάτον ποὺ αἰσθάνεται ὅτι διὰ τῆς μεγαλοβιομηχανίας καταστρέφεται πνευματικῶς, ἠθικῶς καὶ ὕλικῶς, ἀνεγνώρισεν εἰς τοὺς καπιταλιστὰς τὸν ἐχθρόν του. Στὴν ἀρχὴ ἐσκέφθη ἡμεῖς, οἱ ἐργάται τοῦ ἐργοστασίου αὐτοῦ, γινόμεθα ἀντικείμενα ἐκμεταλλεύσεως, καταστρεφόμεθα, ὁ κεφαλαιουχὸς μας εἶνε ἐχθρὸς μας· εἶνε ἄδικον νὰ ἀπολαμβάνῃ αὐτὸς ὅλα τὰ κέρδη καὶ ἡμεῖς τίποτε. Πρέπει νὰ τὸν πολεμήσωμεν. Καὶ ὕστερα ἐσκέφθη τὸ προλεταριάτον τὸ ἴδιον, σὲ μίαν πόλιν, στὰ καθ' ἕκαστον ἐπαγγέλματα. Καὶ τέλος ὅλον τὸ προλεταριάτον μιᾶς ὁλοκληρῆς χώρας καὶ ὁλοκληροῦ τοῦ κόσμου. Ὅλοι ἐσκέφθησαν ἡμεῖς, ὡς τάξις, ὀφείλομεν νὰ πολεμήσωμεν τὴν καπιταλιστικὴν τάξιν. Εἶνε δίκαιον, νὰ περιέλθουν εἰς χεῖράς μας ὅλα τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, ἄς ἀγωνισθῶμεν διὰ τὸ δίκαιόν μας.

Ἀλλὰ οἱ καπιταλισταὶ ἐσκέφθησαν, κατ' ἀρχὰς ἐπίσης μεμονωμένως, ὕστερα μαζί, ὠργανωμένοι καὶ ὡς Κράτος, ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Εἶνε δίκαιον νὰ διατηρήσωμεν ὅτι ἀποτελεῖ ιδιοκτησίαν μας. Ἄς κατασυντρίψωμεν τὰς ἐπαναστατικὰς αὐτὰς σκέψεις. Ἄς ἀγωνισθῶμεν μαζί ὡς τάξις διὰ τὸ δίκαιόν μας.

Καὶ ὅσον περισσότερο ἀνεπτύσσετο ἡ Τεχνικὴ, ὅσον ᾤξανε τὰ πλούτη τῶν κεφαλαιοκρατῶν καὶ τὴν ἀθλιότητα τοῦ ὁλονὲν περισσοτέρου προλεταριάτου, τὴν καθιστοῦσε βαθυτέραν, πολυπλοπότεραν καὶ πλέον ἀνυπόφορον, τόσον δυνατότερα ᾤξανε ἡ ἀνάγκη τῶν ιδιοκτητῶν νὰ διατηρήσουν τὸν μεγαλύτερόν των πλοῦτον καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν ἀκτημόνων νὰ γίνωσι κύριοι τῶν μέσων παραγωγῆς. Καὶ κατὰ τὸ ἴδιον μέτρον ἐμεγάλωσεν ὁ ἀγὼν καὶ τῶν δύο τάξεων καὶ μ' αὐτὸν ἡ δύναμις τῆς ἰδέας των αὐτῆς περὶ Δικαίου καὶ Ἀδίκου μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.

Ἀπὸ τὸ παράδειγμα αὐτὸ βλέπει κανεὶς καθαρὰ ὅτι αἱ ἀντιλήψεις περὶ Δικαίου καὶ Ἀδίκου ἀναπτύσσονται εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν τάξεων καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ὅτι μία τάξις βαθμηδὸν κάτι ποῖ πρῶτα τῆς ἐφαίνεται δίκαιον ἡμπορεῖ νὰ τὸ ἐκλάβῃ ὡς ἄδικον καὶ μὲ τὸ αὐξανόμενον ταξικὸν συμφέρον ὁλονὲν μετὰ πλειότερου πάθους νὰ ἀντιλαμβάνεται κάτι ὡς ἄδικον ἢ δίκαιον.

Ὁ ὕλικὸς ἀγὼν διὰ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς εἶνε λοιπὸν ταυτοχρόνως ἓνας ἀγὼν πνευματικὸς διὰ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον.

Δευτέρα παρατήρησις

Δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὅτι εἰς τὸν πνευματικὸν καὶ ἑλικὸν ἀγῶνα νικᾷ τέλος ἐκείνη ἡ τάξις, ποὺ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παραγωγικοῦ συστήματος εἰς τὸ ἑπακρον, καθίσταται κάτοχος τῆς μεγίστης πνευματικῆς δυνάμεως καὶ ἀληθείας, ἡ τάξις, ποὺ διὰ τῶν ἐκ τῆς θέσεώς της προερχομένων ἀναγκῶν, κέκληται νὰ ξεδιαλύνῃ τὰς ἀντιρρήσεις μεταξὺ τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν παλαιῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Εἰς τὸ τέλος θὰ ἐπανέλθωμεν σ' αὐτό. Ἐδῶ ἔχει τὴν θέσιν της ἑτέρα παρατήρησις ἡ ὁποία θὰ καταρρίψῃ μίαν ἀντιλογίαν τῶν ἀντιπάλων μας.

Ὑπάρχουν μέλη τῶν κρατουσῶν τάξεων, τὰ ὁποῖα μεθίστανται στοὺς ἀκτήμονας. Δὲν εἶνε τοῦτο μιὰ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι δὲν τὸν καθορίζει τὸ κοινωνικὸν «εἶναι», ἀλλὰ ἴσως κάτι ὑπέροχον πνευματικόν, κάτι μυστηριωδῶς ἠθικὸν κατευθύνει τὴν κοινωνικὴν μας ἐνέργειαν ;

Ἕνας ὁ ὁποῖος αὐτομολεῖ ἀπὸ τὸ καπιταλιστικὸν εἰς τὸ προλεταριακὸν στρατόπεδον τὸ κάμνει ἀπὸ δύο λόγους, ποὺ ἡμποροῦν νὰ ἐνεργήσουν καὶ μαζί. Ἰσως νὰ κατενόησεν ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει στὸ προλεταριάτον. Διότι κανένας δὲν θὰ τὸ ἀρνηθῇ ὅτι τὸ παραγωγικὸν σύστημα, αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι τὸν ὠδήγησαν σ' αὐτὴν τὴν γνῶσιν καὶ ὅτι ἐπομένως τὰ ἐλατήρια τῆς πράξεώς δὲν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν «ἐλευθερίαν» τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ εἰς τὴν κοινωνικὴν ὑπόστασιν. Ἡ ἡμπορεῖ νὰ προέρχεται ἐκ λόγων αἰσθηματικῶν, διότι αὐτὸς προτιμᾷ νὰ συνταχθῇ πρὸς τὸ μέρος τῶν ἀδυνάτων, παρὰ τῶν δυνατῶν. Ὅμιλοῦντες περὶ ἠθικῆς, θὰ καταδείξωμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν καθοδηγεῖται ἀπὸ αἰσθήματα, ποὺ ἡ πρώτη ἀρχὴ τῶν ὑπάρχει εἰς τὴν σοσιαλοικονομικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὄχι ἀπὸ κάτι μυστηριῶδες, ὑπερφυσικὸν ἢ ἀπόλυτον πνευματικόν.

Δ'. Ἡ πολιτικὴ.

Ἄν αἱ σοσιαλιστικαὶ ἀντιλήψεις περὶ ἰδιοκτησίας καὶ ἐγκλήματος δίδουν ἓνα σαφὲς παράδειγμα τοῦ πῶς αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἐπιδροῦν εἰς τὸ σκέπτεσθαι, πῶς ὁ πνευματικὸς

ἀγὼν τῶν τάξεων προέρχεται καὶ πῶς πρέπει νὰ λήξῃ, εὐρίσκομεν ὅμως σαφέστερα ἀκόμη παραδείγματα εἰς τὴν πολιτικὴν.

Καὶ ἐδῶ ὀφείλομεν νὰ λάβωμεν ὡς παράδειγμα, ἐκεῖνο ποὺ σκέπτονται οἱ σοσιαλισταί, διότι αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἐπιδροῦν ἰσχυρότατα εἰς τὸν νοῦν τῶν. Αἱ νέαι παραγωγικαὶ δυνάμεις ἐπιδροῦν πολὺ δυνατὰ καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῶν μεγαλοβιομηχάνων, τοῦ μεγαλοτραπεζίτου ἢ ἐμπόρου, τοῦ ἐφοπλιστοῦ κλπ. Σκέπτεται αὐτὸς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ὑπέροχον κέρδος, ἐξωτερικὰς ἀγορὰς καὶ ἀποθήκας, τὴν δημιουργίαν κολοσσίου στόλου καὶ ἰσχυροῦ στρατοῦ διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἐπιρροήν του, τὸν πλοῦτόν του, τὴν δυνάμιν του. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν ἡ σκέψις του εἶνε διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν τοῦ κεφαλαιοκράτου καὶ τῶν κρατουσῶν τάξεων προγενεστέρων αἰώνων κατὰ βαθμόν, ὁ τρόπος εἶνε ὁ ἴδιος. Ἐπίσης οἱ ἀρχηγοὶ τῆς μεσαιῆς τάξεως σκέπτονται ἀλλιότικα ἀπὸ πρὶν. Ἡ αὐξήσις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τοὺς ὠδήγησε πρὸς ἐπικίνδυνον μέρος, ἀπ' ὅπου θὰ ἡμποροῦσαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ προλεταριάτου· τὸ πῶς νὰ ξεφύγουν ἀπὸ αὐτὸν τὸν κίνδυνον διὰ τῆς πίστεως (κρέντιτο), διὰ κρατικῆς συνδρομῆς, δι' ἐταιρειῶν, τὸ σκέπτονται ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς πατέρας τῶν. Στὰ κεφάλια τῶν συμβαίνει κάτι διαφορετικὸν ἀπ' ὅτι συνέβαινε στὰ κεφάλια τῶν προγόνων τῶν τῆς 18ης, ἐπὶ παράδειγματι, ἑκατονταετηρίδος. Πάντα ὅμως ἡ σκέψις τοὺς ἀκολουθεῖ τὴν παλαιὰν τάσιν: Κέρδος, κέρδος, ἰδιωτικὸν κέρδος ! Τὸ πνεῦμα τοῦ μὴ σοσιαλιστοῦ ἐργάτου ἡμίσεως τοῦ 19ου αἰῶνος. Μεγαλύτερον ἡμερομίσθιον, βραχυτέρος χρόνος ἐργασίας, κρατικὴ συνδρομή, καλυτέρα ζωὴ, νὰ τὶ ὑπάρχει στὸ μυαλό του. Αὐτὸ ἡχεῖ σὰν σὲ κυψέλην, σὰν τροχὸς μύλου στὰς χριστιανικὰς, μὴ σοσιαλιστικὰς αὐτὰς ὁργανώσεις. Ἠχεῖ καὶ βομβοὶ καὶ πάντα ἡ ἰδία λέξις ἀκούεται: Ὁργάνωσις, καλυτέρα ζωὴ ! Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ βαδίζουν στοὺς παλαιοὺς δρόμους: ἐπιθυμοῦν τὴν ἀπολαυτὴν μεγαλυτέρου κέρδους ἀπὸ τὸ κεφάλαιον, ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας.

Ἀπεναντίας εἰς τοὺς σοσιαλιστάς· ἐκεῖ ζῇ κάτι ἄλλο κάτι ἐντελῶς νέον, ποὺ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ εἰς τὸν κόσμον ὑπὸ τὴν μορφήν αὐτὴν. Θέλουν, πατοῦντες καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας, τὴν ἄρσιν τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας· θέ-

λουν, ζῶντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ καπιταλιστικὸν κράτος, τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καπιταλιστικοῦ κράτους. Αἱ σκέψεις των, γεννημέναι καὶ θρεμμέναι ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ καπιταλισμοῦ θέλουν νὰ πετάξουν τὴν σκέπην των αὐτὴν· αἱ ἴδιαι αἱ σκέψεις των θέλουν νὰ ἀλλάξουν; νὰ γίνουν ἄλλαι σκέψεις. Ἡ ἐργατικὴ τάξις θέλει νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἰδίας τῆς ὑποστάσεως, τὸ κεφάλαιον δηλαδή καὶ τὴν ἰδιωτικὴν κυριότητα τῶν παραγωγικῶν μέσων. Ἡ ἐπενέργεια αὐτὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων γίνεται ἐδῶ ἐντελῶς διαφορετικὰ ἢ εἰς τὰς ἄλλας τάξεις· εἶνε πολὺ μεγαλύτερα, πολὺ βαθύτερα, πολὺ ριζοσπαστικότερα· καὶ δι' αὐτὸ ἡ σοσιαλιστικὴ σκέψις εἶνε τὸ καλύτερον παράδειγμα περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Τεχνικῆς ἐπὶ τοῦ πνεύματος.

Εἰς τὴν Πολιτικὴν ἀνεφάνη σαφέστερα ὁ σύνδεσμος μεταξὺ κοινωνικῆς ὑποστάσεως καὶ σκέψεως, ἐπειδὴ ἡ Πολιτικὴ περιλαμβάνει τὸ θέλειν, τὸ ποθεῖν, τὸ προσπαθεῖν, τὸ σκέπτεσθαι, τὸ δοῦν ἐν τῷ Κράτει, ὁλόκληρον τὸν σύγχρονον πολιτικὸν βίον ὄλων τῶν τάξεων, ἐπειδὴ ὁ πολίτης τοῦ Κράτους, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ σημερινὸν Κράτος ἔχει πολιτικὰ δικαιώματα, ὀφείλει νὰ σκέπτεται ἐπὶ τῆς ὅλης κοινωνίας καὶ τῶν μελῶν τῆς, καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται εἰς ὅλον τὸν πνευματικὸν του βίον περὶ τῆς πορείας τῆς Κοινωνίας.

Ποῖον τώρα πολιτικὸν ζήτημα εἶνε τὸ πλεον οὐσιῶδες, τὸ παγκοίνως ἐνδιαφέρον καὶ ποὺ δι' αὐτὸ ἡμπορεῖ νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ὡς παράδειγμα;

Εἶνε τὸ ζήτημα τὸ Κοινωνικόν, τὸ ζήτημα τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ ἐργασίας καὶ κεφαλαίου.

Τὸ ζήτημα αὐτὸ προῆλθε διὰ τοῦ κεφαλαίου, τοῦτέστι διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι θέτουν τὸ ζήτημα αὐτό, ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀναγνώρισῃ κάλλιστα πῶς ἡ αὐξήσις τῆς Τεχνικῆς τοὺς ὥθει σὲ ἄλλον τρόπον σκέψεως.

Ὑπῆρχον, ἐπὶ παραδείγματι, πρὸ ἑξήντα ἐτῶν, πολλοὶ ἄνθρωποι ποὺ νὰ ἐσκέπτοντο νὰ εἰσαγάγουν ἓνα νόμιμον καθορισμὸν τῆς ἐργασίμου ἡμέρας διὰ τοὺς προλεταρίους, ἢ διὰ προστασίαν τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων ἢ δι' ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ δυστυχήματα; Αὐτὰ ἦλθαν μεμονωμένα καὶ ἐκείνοι ποὺ τὰ ἐσυλλογίσθησαν εἶχον λάβει πληροφροῦς περὶ τέτοιας ἐργατικῆς προστασίας ἀπὸ περισσότερον ἐξειληγμένους καπιταλιστικὰς χώρας.

Πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν κανεὶς πιθανῶς δὲν ἐσκέπτετο τέτοια πράγματα.

Πῶς ἐγεννήθη στὰ πνεύματα ἡ ὠραία αὐτὴ σκέψις ὅτι τὸ προλεταριάτον πρέπει νὰ τύχῃ τῆς προστασίας τῆς Κοινωνίας;

Δύσκολον εἶνε νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὴν ἐνέπνευσε πνεῦμα χριστιανικόν, διότι καὶ πρὶν ἀκόμη τὰ πνεύματα εἶχον σημειώσῃ τέτοιαν μετατροπὴν, χιλιάδες ἐργατῶν ἀπέθαινον ἀπὸ ὑπερκόπωσης, ἀσθενείας, στερησεις καὶ δυστυχήματα, χιλιάδες ἄλλοι εἶχαν ἄθλια γηρατεία. Καὶ τότε ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ χριστιανοί. Θὰ ὑπῆρχε λοιπὸν ἄλλη αἰτία, ποὺ δὲν ἐσυλλογίσθησαν τότε τὴν παροχὴν τῆς κρατικῆς συνδρομῆς.

Καὶ ἡ αἰτία αὐτὴ δὲν εἶνε δύσκολον ν' ἀνακαλυφθῇ. Τὸ προλεταριάτον δὲν εἶχε τότε καμὴν δύναμιν καὶ δὲν ἡμποροῦσε νὰ ἐκβιάσῃ ἀπὸ τοὺς ἀφέντας τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν ἐλεημοσύνην καὶ ἀπὸ ὀλίγην περίθαλψιν τῶν πτωχῶν.

Τὸ ὅτι τότε δὲν εἶχε καμὴν δύναμιν, προήρχετο ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς, ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμη ὀργανώσει τοὺς ἐργάτας. Ὁ ἀριθμὸς των ἦτο ἤδη ἀρκετὰ μεγάλος, ἀλλὰ ἦσαν διασκορπισμένοι σὲ μικρὰ ἐπαγγέλματα καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μικρὰν μόνον δύναμιν ἡμποροῦσαν νὰ ἀναπτύξουν.

Ὅταν ὁμως ἠναγκάσθησαν ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς νὰ ἐργάζονται εἰς ἐργοστάσια κατὰ ἑκατοντάδας, ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν συνείδησιν τῆς δυνάμεώς των καὶ νὰ ὀργανώνονται στὸν ἀγῶνα, ὅπως καὶ στὴν ἐργασίαν. Καὶ ὁ ἀγὼν αὐτὸς ποὺ προῆλθεν ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς, ἡ πρόοδος αὐτὴ, ὠδήγησε τὰς διαφορὰς τάξεις τῆς Κοινωνίας στὴν σκέψιν καὶ ἐγέννησε στὸ πνεῦμά των τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ κατ' ἀρχὰς συνέβη αὐτὸ στὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν, ὅπου πρῶτα ἐφανερώθη τὸ νέον παραγωγικὸν σύστημα. Παρερχόμεθα τὰ παραδείγματα αὐτά. Θὰ ἐπιστήσωμεν μόνον τὴν προσοχὴν στὸ ὅτι, ἐκεῖ, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν νέων ὄρων, ἐγεννήθη ὁ οὐτοπιστικὸς σοσιαλισμὸς τοῦ Σαὶν-Σιμόν, τοῦ Φουριέ καὶ τοῦ Ρόμπερτ Ὅουεν καὶ ὅτι ἐκεῖ ὁ Φρειδερίκος Ἐνγκελς καὶ ὁ Κάρολ Μάρξ, ὁ ἓνας μὲ τὰς γνώσεις του περὶ τῶν ἀγγλικῶν παραγωγικῶν ὄρων καὶ ὁ ἄλλος μὲ τὴν μελέτην του τῆς γαλλικῆς καὶ ἀγγλικῆς Πολιτικῆς ἔφθασαν εἰς τὴν σκέψιν των.

Ἀλλὰ καὶ στὴν Γερμανίαν καταδεικνύεται ἡ ἀλήθεια ἐκείνου τὸ ὁποῖον λέγομεν περὶ τῆς Πολιτικῆς.

Οί εργάται ἐβγήκαν ἀδειανοὶ ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848. Τὸ πρῶτον τριτάξιον ἐκλογικὸν σύστημα τοὺς ἐστέρησε καθὲς ἐπιρροῆς. Κανένας νόμος δὲν τοὺς ἐπροστάτευσεν ἀπὸ τὰ χεῖρι-στα ἐπακολουθήματα τῆς γεννωμένης καπιταλιστικῆς ἐκμεταλ-λεύσεως.

Ἀλλὰ στὴν ἀρχὴν τοῦ 1860 ἤρχισαν οἱ εργάται νὰ ὀργανώ-νται. Ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῆς μπουρζουαζίας, ἴδρυσαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Λασσάλ τὴν Γενικὴν Γερμανικὴν Ἑργατικὴν Ἐνωσιν, ἡ ὁποία ἔκαμεν ἀρχὴν τοῦ ἀγῶνος διὰ τὸ καθολικὸν καὶ ἴσον δι' ὅλους ἐκλογικὸν δικαίωμα. Ἡ κρατοῦσα ἀστική τά-ξις κατέστη προσεκτικὴ· οἱ συντηρητικοὶ ἡγέται ὠμιλοῦσαν ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς τῆς Πολιτείας πρὸς προστασίαν τῶν δυ-ναστευομένων.

Ἡ προπαγάνδα τῆς Παγγερμανικῆς Ἐνώσεως Ἑργατῶν ἐπεξετάθη εἰς ὅλην τὴν χώραν. Ὁ Βίσμαρκ εἰσήγαγε τὸ δικαί-ωμα καθολικῆς ψήφου, πού τὸ εἶχεν ὑποσχεθῇ ἤδη ἀπὸ τὸν πό-λεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας· κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Βορειογερμανικὴν αὐτοκρατορίαν ἡ ὁποία ἰδρύθη.

Ὁ Μπέμπελ, ὁ Λίμπνεχτ, ὁ Σβράϊτσερ, πάντοτε ἡγέται τοῦ προλεταριάτου ἐμπῆκαν εἰς τὸ Ράϊχσταγ (¹). Ἰδρύθησαν Συνο-μοσπονδίαί. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σοσιαλιστικῶν ψήφων ἀνέβαινεν εἰς καθὲς ἐκλογὴν. Τὰ δύο κλάσματα τῆς σοσιαλδημοκρατίας ἐνώθησαν εἰς Γκότα. Αἱ κρατοῦσαι τάξεις ὅλο καὶ ἐστενοχω-ροῦντο ἀπὸ τὴν αὐξανομένην δύναμιν τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ Βί-σμαρκ ἀπεπειράθη νὰ φιμώσῃ τὸν σοσιαλισμὸν μὲ τὸν περὶ σο-σιαλιστῶν νόμον του.

Δὲν ἦτο ὅμως δυνατόν νὰ συνθλιβῇ ἡ ἐργατικὴ τάξις μὲ τὴν βίαν. Αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1881 ἀπέδειξαν τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νόμου. Ἐπρεπε κατὶ νὰ γίνῃ διὰ νὰ καθησυχασθῇ ἡ δυσaráσκεια. Τὸ αὐτοκρατορικὸν διάγγελμα ἐκήρυττε «θετικὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐργατῶν». Τὸ 1882 ὑπεβλήθη εἰς τὸ Ράϊχσταγ ἕνας κακοκατω-μένος νόμος περὶ προστασίας τῶν ἀσθενῶν ἐργατῶν πού ἐψηφί-σθη τὸ 1884.

Ἡ σοσιαλιστικὴ κίνησις προχωρεῖ σταθερά, παρ' ὅλον τὸν ἀντισοσιαλιστικὸν νόμον. Κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1884, 1887, 1890, ὁ ἀριθμὸς τῶν ψήφων ἀνέρχεται ἀπὸ 550 χιλιάδας εἰς

760 χιλ. καὶ εἰς 1400 χιλιάδας. Ὁ ἀντισοσιαλιστικὸς νόμος κα-ταργεῖται. Ὁ Βίσμαρκ φεύγει. Ἡ προκήρυξις τοῦ Φεβρουαρίου 1890 ὑπόσχεται προστασίαν τῶν ἐργατῶν καὶ νομικὴν ἰσότητά διὰ τοὺς ἐργάτας.

Τί τεραστία μεταβολὴ εἰς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι! Σὲ μίαν ὁλόκληρον χώραν, σὲ ὅλας τὰς τάξεις τοῦ πληθυσμοῦ! Ὁ-λοιοὶ παίρνουν θέσιν στὸ κοινωνικὸν ζήτημα, δηλαδὴ στὴν πάλην τῶν τάξεων!

Καὶ πόσον φανερὰ συνδέονται ὅλα αὐτὰ μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Τεχνικῆς! Ἡ στατιστικὴ μᾶς δείχνει πῶς ἀκριβῶς στὴν ἀρχὴν τοῦ 1860 καὶ τοῦ 1870 καὶ στὸ τέλος τοῦ 1880 ἀνεπτύχθη δυ-νατὰ ἡ βιομηχανία, ἀκριβῶς ὅταν ἀνεπτύχθη ραγδαίότατα καὶ ὁ σοσιαλισμὸς. Θὰ ἤμποροῦσε κανένας νὰ σύρῃ εἰς τρεῖς παραλ-λήλους γραμμὰς τοὺς ἀριθμοὺς τῆς αὐξανομένης παραγωγῆς καὶ τοῦ αὐξανομένου στρατοῦ τῶν προλεταρίων ἀγωνιστῶν ὡς καὶ τὰς πολιτικὰς ἀπόψεις τῶν κυριάρχων τάξεων. Τὸ μέγαλωμα τῆς μιᾶς γραμμῆς ἀντιστοιχεῖ μὲ τῆς ἄλλης. Καὶ ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων προέρχεται ὀφθαλμοφανῶς ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Τεχνικῆς.

Καὶ πόσον φανερὰ δείχνεται ὁ ἰδιαῶν χαρακτὴρ τῆς ἀνα-πτύξεως αὐτῆς· ὁ Ἄγὼν! Ὁχι ἀπὸ πνεῦμα χριστιανικόν, οὔτε ἐπίσης ἐξ ἐλευθέρας θελήσεως ἢ διὰ τῆς πρωταρχικῆς ἐπενερ-γείας τοῦ Λογικοῦ ἢ διὰ τῆς ὀθήσεως ὁποιοῦδήποτε μυστικιστι-κοῦ «πνεύματος τῆς ἐποχῆς», προήλθαν αὐτοκράτορες καὶ καν-κελάριοι, ὑπουργοὶ καὶ πολιτικοὶ στὴς νέας τῶν ἀπόψεις. Οἱ ἴδιοι οἱ εργάται, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῶν ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι, πού μὲ τὴν ὀργάνωσίν των, μὲ τὴν προπαγάνδαν των, μὲ τὸν ἀγῶνά των, ἠνάγκασαν τὴν μπουρζουαζίαν νὰ μεταβάλλῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ πνεύματός της.

Κάθε μυστικισμὸς ἀποκλείεται. Ἡ πραγματικὴ ἀλληλεξάρτη-σις τῶν πραγμάτων πρόκειται τόσο φανερὰ ἐμπρὸς μας, ὥστε καὶ αἱ κινήσεις τῶν σφαιρίων σωμάτων στὸ ἡλιακὸν σύστημα.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος τῶν ἐργατῶν προήλθεν ἀπὸ τὴν Τεχνικὴν καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος τῶν κυριάρχων τάξεων ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν σκέψεων τῶν ἐργατῶν πού ἐξεδηλώθησαν σὲ πράξεις.

Καὶ μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἐξελίξεως, τὸ γεγονὸς τοῦτο περισ-σότερον καταδεικνύεται. Οἱ εργάται δὲν ἀπατράπησαν διὰ τῶν ὑποσχέσεων τῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τοῦ νὰ δίδουν ὅλονένα περισ-

(¹) Ἡ Γερμανικὴ Βουλὴ.

σοτέρας τὰς ψήφους των εἰς τὴν σοσιαλδημοκρατίαν. Οἱ κρατοῦντες κατενόησαν ὅτι ἐχρειάζοντο ὡς δόλωμα μιᾶς τόσοσιν συνειδητῆς ἐργατικῆς μεγαλύτεραι μεταρρυθμίσεις παρὰ εἰς ὅσας ἦσαν διατεθειμένοι νὰ προβοῦν. Ἡ κοινωνικὴ μεταρρυθμισὶς ἀργοῦσε. Ἡ δύναμις τοῦ προλεταριάτου εἶχεν ἤδη πολὺ μεγαλώσει.

Αἱ Συνομοσπονδίαὶ ἐξειλίχθησαν κατὰ τὴν 10ετηρίδα τοῦ 1890 σὲ ἰσχυρὰς ὁργανώσεις, ποὺ ἀπέσπων ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὰς πολλὰ ὠφέλη.

Αἱ κυρίαρχοι τάξεις διανοοῦνται πάλιν νὰ προβοῦν εἰς καταπίεσιν ἰσχυράν. Εἰτάγονται σχέδια ἀνατροπῶν εἰς βάρος τῶν ἐργατῶν καὶ σωφρονιστηρίων, ἀλλὰ λείπει τὸ θάρρος τῆς ἐφαρμογῆς των.

Τόσον μεγάλη ἔγινεν ἡ ὁργάνωσις, ἡ ταξικὴ συνείδησις, ἡ δύναμις τῶν ἐργατῶν, ὥστε αἱ κυρίαρχοι τάξεις εὗρισκονται σὲ δίλημμα· νὰ τοὺς καλοπιᾶσιν μὲ μεταρρυθμίσεις ἢ διὰ τῆς βίας νὰ τοὺς συντρίψουν. Βασίζονται εἰς τὴν στερέωσιν τῶν ἰδίων των μέσων δυνάμεως διὰ νὰ εἶνε ἀρματωμένοι στὸν ἀγῶνα τῆς ἐπικρατήσεως. Ποτὲ αἱ τάξεις δὲν ἀντεμετωπίσθησαν τόσον ὀξέως, ὅσον τώρα. Καὶ ἡ αἰτία; Ποτὲ εἰς τὴν Εὐρώπῃ δὲν ἔλαβεν ἡ μεγαλοβιομηχανία τόσῃν ἀνάπτυξιν, δὲν ἐσώρευσε τόσα πλούτη, δὲν ἐπροόδευσε τὴν τεχνικὴν τόσον δυνατὰ, ὥπως ἔγινε στὴν Γερμανίαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας.

Παρὰ τὸν κίνδυνον ποὺ διατρέχομεν νὰ γίνωμεν ἀνιστοί, λόγῳ τῆς διεξοδικότητος, ἃς εἰσδύσωμεν ὀλίγον βαθύτερα εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ κατανοηθοῦν καλῶς.

Μέχρι τώρα ἐρρίψαμεν τὰς κυρίαρχους τάξεις ἀπέναντι τοῦ προλεταριάτου ὡς μίαν καὶ μόνην μᾶζαν. Ὑφίστανται ὅμως σημαντικαὶ διαφοραὶ μεταξύ των καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς Τεχνικῆς δὲν ἐπιδρᾷ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπὶ ὅλων τῶν κτητόρων. Καὶ αὐτὰς τὰς διαφορὰς θὰ ἐξετάσωμεν.

Ἡ ὕλικὴ κατάστασις καὶ αἱ πολιτικαὶ σκέψεις τῶν τάξεων μετασχηματίζονται πολὺ διαφοροτρόπως διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Τεχνικῆς. Ὡς παραδείγματα παίρνομεν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸν μιλιταρισμὸν καὶ τὸν ἱμπεριαλισμὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν κοινωνικὴν νομοθεσίαν.

Ὁ ὀξὺς διεθνὴς συναγωνισμὸς ὥθει τοὺς μεγαλοκεφαλαιοῦς ὅλων τῶν χωρῶν πρὸς ἀποικιακὴν πολιτικὴν. Ἄν ἓνα Κρά-

τος ἔχει ἤδη εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ μίαν ἀποικιακὴν χώραν, οἱ κεφαλαιοκράται τοῦ Κράτους αὐτοῦ ἡμποροῦν νὰ συγκομίσουν ἀπὸ ἐκεῖ πολὺ περισσότερα πλούτη παρὰ εἰς ξένας ἀποικίας. Εἰς τὴν ἰδικὴν τῶν ἀποικίαν εἰσδύουν καλύτερα ἀπ' ἀρχῆς τὸ κράτος τὸν τοῦς ὥθει ἔμπρός, τοὺς προστατεύει καὶ τοὺς ὑποστηρίζει καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Μία ἀποικία εἶνε προπάντων ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως διὰ τὴν Μητρόπολιν. Ἡ ἐργατικὴ δύναμις εἶνε φθηνή, ἡ βία καὶ ἡ κατασίγασις κάθε διαμαρτυρίας ἐπιτρεπτή, τὰ ἀποικιακὰ κέρδη ὑπέρογκα. Ὡστε τὸ εἰς τὴν μητρόπολιν πλεονάζον κεφάλαιον ἡμπορεῖ νὰ διατεθῇ ἐπικερδῶς. Δι' αὐτὸ οἱ Γερμανοὶ μεγαλοκεφαλαιοῦχοι, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπαν μὲ φθόνον τὰ κολοσσιαῖα κέρδη, ποὺ συνεκόμιζαν οἱ ξένοι κεφαλαιοῦχοι ἀπὸ τὰς ἀποικίας, ἐπεδίωκον πάντα τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀποικιακῆς δυνάμεως.

Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀνάγκη στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν ἐξοπλισμῶν. Ὅχι μόνον διὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀποικίων, ἀλλὰ προπάντων, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν ἄλλων ἀποικιακῶν δυνάμεων ποὺ ἐπεδίωκον τὸν ἴδιον σκοπὸν. Δι' αὐτὸ οἱ μεγαλοκεφαλαιοῦχοι ζητοῦν ἑκατομμύρια διὰ στρατοὺς καὶ στόλους.

Ἀλλὰ ὁ στρατὸς ἔχει καὶ ἄλλον σκοπὸν. Χρειάζεται καὶ κατὰ τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ἀφοῦ οἱ ἐργάται, ἡ πλειονότης δηλαδὴ τοῦ πληθυσμοῦ, ὁργανώνονται στερεὰ καὶ ἐγείρονται κατὰ τῆς κρατοῦσας τάξεως, πῶς θὰ ἡμπορέσῃ μία μειονότης κυρίων νὰ στηριχθῇ ἀλλέως παρὰ ἐπὶ ἑνὸς καλῶ ὅπλισμένου, καλῶ πειθαρχημένου στρατοῦ, πειθαρχημένου μὲ γυμνάσια καὶ φόβον βαρβάρων ποινῶν εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων; Ὁ φόβος τοῦ σοσιαλιστικοῦ προλεταριάτου εἶνε αἰτία ποὺ ἡ μπουρζουαζία δέχεται νὰ ἐξοδεύῃ ἑκατοντάδας ἑκατομμυρίων διὰ τὸν στρατόν. Καὶ κατὰ περισσότερον ἀκόμη· τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως αὐτῶν ὀφείλουν νὰ ἐπιβαρύνουν ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον τὰς εὐπόρους τάξεις καὶ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τὰς πτωχοτέρων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν αἱ κυρίαρχοι τάξεις εἰσήγαγον τοὺς ἐμμέσους φόρους, ποὺ πράγματι βαρύνουν τοὺς πτωχοὺς ἀνθρώπους, τοὺς χωρικοὺς, χειρῶνακτας καὶ ἐργάτας.

Ἡ κοινωνικὴ νομοθεσία θὰ ἦτο χωρὶς ἀμφιβολίαν πολὺ πηλυδάπανος, ἂν ἀνταπεκρίνετο εἰς ὅλας τὰς εὐθηνὰς ἀπαιτήσεις. Δὲν πρέπει νὰ ἀποφευχθῇ ἐντελῶς ἀπὸ φόβον ἀπέναντι τοῦ προλεταριάτου. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ εἶνε πολὺ ἐπιχειρῆς εἰς τὰς κρα-

τούσας τάξεις και δι' αὐτὸ πρέπει ἀναγκαίως νὰ εἶνε ἑλλιπὴς καὶ ταῦτοχρόνως νὰ ἐπιβαρύνῃ τοὺς ἐργάτας μὲ ἓνα μέρος τῶν ἐξόδων.

Αὕτῃ ἦταν, διὰ βραχέων, στὴν Γερμανίαν ἡ πορεία τῆς σκέψεως τῶν μεγάλων κεφαλαιούχων, τῶν ιδιοκτητῶν τῶν μεταλλείων καὶ ἀνθρακωρυχείων, τῶν μεταλλοβιομηχάνων, τῶν ιδιοκτητῶν ὑφαντουργείων, τῶν μεγαλοεφοπλιστῶν καὶ τραπεζιτῶν.

Καθένας τώρα ἐννοεῖ ὅτι ἡ κλίσις τῆς τάξεως αὐτῆς πρὸς ἀπόκτησιν περισσοτέρων θωρηκτῶν καὶ στρατιωτῶν καὶ μεγαλυτέρας ἀποικιακῆς δυνάμεως καὶ ἡ ἀποστροφή τῆς πρὸς πραγματοποίησιν καλῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων ἀπέβαινον τόσον μεγαλύτεραι, ὅσον μεγαλύτερα ἐγίνοντο τὰ συμφέροντά της. Ὡστε, ἰσχυρὸς ἱμπεριαλισμὸς καὶ μιλιταρισμὸς καὶ ἀνεπαρκὴς κοινωνικὴ μεταρρύθμισις βαδίζουν συμφῶνως.

Κατὰ ὅμοιον τρόπον ἐστάθη ἀπέναντι τῶν ζητημάτων τούτων ἡ τάξις τῶν μικροεγγενῶν· αὐτοὶ ὡς περιορισμένοι γαιοκτήμονες ἦσαν ἀδιάφοροι πρὸς τὴν ἀποικιακὴν πολιτικὴν καὶ πρὸς τὸν μαρινισμόν· ἐφόσον ὅμως τοὺς παρεσχέθησαν νέαι κυριαρχικαὶ περιοχαὶ μὲ συμπαρομαρτούσας ἰσχυρὰς θέσεις, ἐσυμφιλώθησαν ὡς κυρίαρχον καὶ αὐτοὶ κόμμα μὲ τὴν ιδεάν αὐτήν. Ἐξ ἄλλου ὁ στρατός, ὅπου κατεῖχον ὅλας τὰς θέσεις ἀξιωματικῶν, ἦτον ἰδικὸς τοὺς ἐκ παραδόσεως· ὡς κύριοι τοῦ στρατοῦ ἦσαν ἀπαραίτητοι στὴν μπουρζουαζίαν, πού ἐφοβεῖτο τὸ προλεταριάτον. Ἡ Πρωσσία ἀνεδείχθη ὡς κράτος στρατιωτικόν. Ἡ θέσις τῆς ὡς Μεγάλῃς Δυνάμεως ἐβασίζετο στὸν στρατόν. Δι' αὐτὸ οἱ «Γιοῦνκερ» ἐζητοῦσαν πάντοτε καὶ νέα ἑκατομμύρια διὰ τὸν στρατόν.

Τὸ ὅτι τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἔπρεπε νὰ προσπορισθοῦν ἀπὸ ἐμμέσους φόρους καὶ ἀπὸ δασμοὺς εἶνε τόσον μᾶλλον εὐκολονόητον, καθόσον οἱ δασμοὶ οὗτοι ἐπέφερον προσωπικῶς εἰς τοὺς «γιοῦνκερ» ἑκατομμύρια· χωρὶς αὐτοὺς θὰ εἶχον χρεωκοπήσει.

Οἱ γιοῦνκερ ⁽¹⁾ εἶνε θανάσιμοι ἐχθροὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ οἱ χειρότεροι πολέμιοι τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως. Οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τοῦ ὑπαίθρου πού ἐξέφυγαν ἀπὸ τὸν δεσποτισμὸν τῶν γιοῦνκερ μεταβαίνοντες εἰς τὰς πόλεις ἐθεωροῦντο ἀπ' αὐτοὺς ὡς δραπετεύσαντες δοῦλοι. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ

(1) Οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες.

τοὺς ἀναγκάζει νὰ χαλαρῶνουν ὀλίγον τὸ κακομεταχείρισμα τῶν ἀγροτῶν, οἱ ὅποιοι ἀλλέως θὰ ἔφευγαν ὅλοι.

Ἄλλῃ ἦτο ἡ στάσις τῆς γερμανικῆς μεσαίας τάξεως ἀπέναντι τῶν ζητημάτων τούτων.

Αὕτῃ δὲν εἶχε τόσον μεγάλα συμφέροντα εἰς τὴν διατήρησιν στρατοῦ, στόλου καὶ μάλιστα ἀποικιῶν. Τὸ ἐμπόριον μὲ τὰς ἀποικίας ἦτο μικρόν καὶ διὰ τὴν βιομηχανίαν αἱ ἀποικίαι εἶχον μικρὰν σημασίαν. Ἡ μεσαία τάξις, ἀποτελουμένη ἀπὸ μικροβιομηχάνους, ἐμπόρους, χειροτέχνους, χωρικοὺς, ἤμποροῦσε νὰ προμηθεύῃ ὑπαλλήλους διὰ τὸ Κράτος καὶ τὸν δῆμον, διὰ μεγάλας βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις κλπ. ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας πού δὲν ἀπασχολοῦντο εἰς τὰς ἰδίας ἐργασίας τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε καὶ τὸ πρῶτον ἐνδιαφέρον τῆς διὰ τὸν στρατόν, τὸν στόλον καὶ τὰς ἀποικίας.

Ἐντεῦθεν ἠκολούθησε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς μέσης τάξεως τὴν πολιτικὴν τῶν μεγάλων κυρίων καὶ εἶδομεν τοὺς κοινοβουλευτικοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἐμπορευομένων καὶ τῶν χωρικῶν, τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Κέντρου καὶ τοὺς ἐλευθερόφρονες νὰ ψηφίζουν πιστώσεις διὰ φρούρια, θωρηκτὰ καὶ ἀποικιακὰς δαπάνας.

Ὑπάρχει καμία ἀντίρρησης στὰ ὅσα ἐξεθέσαμεν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀνάπτυξις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων μεταβάλλει τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων, τῶν τάξεων καὶ μαζὶ καὶ τὴν πολιτικὴν των; Ὡστε ἓνας Γερμανὸς χωρικὸς ἢ μικροαστὸς, δὲν εἶχε τόσον μεγάλην ἀνάγκην ἀποικιῶν καὶ πολεμικῶν πλοίων, ἀφοῦ ἐπλήρωνε εὐχαρίστως δι' αὐτὰ τόσους φόρους;

Διὰ νὰ λύσωμεν ἐπιτυχῶς τὸν κόμβον αὐτὸν τοῦ προβλήματος δέον νὰ προσέξωμεν, ὅτι μεγάλη μερὶς τῆς μεσαίας τάξεως ἐξαρτᾶται ἐντελῶς ἀπὸ τὸ κεφάλαιον. Ὅχι μόνον, ἐπειδὴ χορηγεῖ τοὺς ὑπαλλήλους διὰ τὴν ἰδιωτικὴν καὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ, προπάντων, ἐπειδὴ ζῇ διὰ τῆς πίστεως. Καὶ εἰδικῶς, οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ μικροέμποροι. Ὑπερβολικὰ πρόχειρον κεφάλαιον σημαίνει δι' αὐτοὺς φθνήν πίστωσιν. Μία ἀνθηρὰ βιομηχανία καὶ ἀνθηρὸν ἐμπόριον φέρουν περίσσειαν κεφαλαίου. Ὡστε διὰ τὴν μερίδα αὐτὴν τῆς μεσαίας τάξεως ἰσχύει ἡ Τακτικὴ. Νὰ ζητῇται ἐκεῖνο πού φαίνεται ὅτι καθιστᾷ ἰσχυρόν τὸ κράτος καὶ τὸ κεφάλαιον: Στρατός, Στόλος, ἀποικίαι.

Μία μεγάλη μερὶς τῆς μεσαίας τάξεως, ὡς οἱ μικροβιομηχα-

νοι, οἱ συνεταῖροι χειροτεχνιῶν, οἱ ὑπηρετοὶ μικροκτηματιῶν χωρικῶν καὶ πολλοὶ μικροκαταστηματάρχαι ζοῦν ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐργατῶν. Ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ἐργατῶν εἶνε δι' αὐτούς, καὶ αὐτὸ τὸ αἰσθάνονται, κοινὴ μὲ τοὺς μεγαλοκεφαλαιούχους. Μεγαλύτερα ἐπιβάρυνσις διὰ κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις θὰ ἐδυσκόλευε τὴν ὑπαρξίν των δι' αὐτὸ ἀγωνίζονται κατὰ τῶν ἐργατῶν.

Ὡστε, ἓνα μέγαν μέρος τῆς γερμανικῆς μέσης τάξεως δὲν εἶχεν ἄμεσον συμφέρον εἰς τὸν μιλιταρισμὸν καὶ εἰς τὸν ἱμπεριαλισμὸν, εἶχεν ὅμως ἔμμεσον. Καὶ εἶχεν ἄμεσον συμφέρον εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἐργατῶν.

Οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα μὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς μέσης τάξεως, ποὺ ἔχει περισσότερα κέρδη ἢ ζημίας ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸν. Ἄλλως ἔχουν τὰ πράγματα μὲ τὸ μέρος ποὺ στέκει πλησιέστερα στὸ προλεταριάτον. Ὁ μικροχωρικός, ὁ μικροενοικιαστής, ὁ μικροχειροτέχνης, ὁ μικρομαγαζάτορας, ὁ ὑπαλληλίσκος μὲ τὸ γλίσχρον εἰσόδημα, ὅλοι ἐξαορτῶνται ἀπὸ τὸ κεφάλαιον, ἐπὶ τόσον ὅμως μόνον, ἔφ' ὅσον καταπιέζονται ὑπ' αὐτοῦ. Πίστῳ δὲν ἔχουν ἀπεναντίας, συνδέονται μὲ τὸ προλεταριάτον, ἀπὸ τὴν πελατείαν τοῦ ὁποῖου ζοῦν. Ὡστε εἶνε ἐναντίον τοῦ μιλιταρισμοῦ καὶ ἱμπεριαλισμοῦ καί, ἂν μὴ ὅσον οἱ ἐργάται, θιασῶται τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων.

Καὶ καθ' ὃ μέτρον ἡ ἀνάπτυξις τῆς Τεχνικῆς μεγαλύνει τὸ προλεταριάτον καὶ ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ πέσῃ ἡ μέση τάξις εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ προλεταριάτου αὐξάνει καὶ ἡ πίεσις τῆς πολιτείας καὶ τοῦ κεφαλαίου γίνεται βαρυτέρα, κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον μεταβάλλεται καὶ ἡ σκέψις τῶν στρωμάτων αὐτῶν τῆς μέσης τάξεως καὶ ἡ θέλησίς της κατευθύνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατὰ τοῦ κεφαλαίου.

Ἡ μερὶς αὐτὴ τῆς μέσης τάξεως δὲν ἔχει λοιπὸν ἄμεσον, ἀλλ' ἔχει ἔμμεσον συμφέρον κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων.

Ἐπειδὴ ἄρα τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς μέσης τάξεως δὲν ἔχουν ἄμεσον συμφέρον μὲ τὸ μέγαν κεφάλαιον καὶ τὰ κατώτερα πάλιν δὲν ἔχουν ἄμεσον συμφέρον κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων, ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ὅλων αὐτῶν τῶν στρωμάτων εἶνε κάπως ἐπισφαλὴς καὶ ἀβέβαιος. Ἐτσι συμβαίνει, ὥστε ὅτε μὲν τὰ ἀνώτερα στρώματα προσκλίνουν κάπως περισσότερον πρὸς τὸ καπιταλιστικὸν συμφέρον : καὶ αὐτὸ ὄχι διὰ πολὺν και-

ρόν. Ἐπίσης τὰ στρώματα αὐτὰ ἀποβαίνουν εὐκόλως παίγνια εἰς χεῖρας ἀρριβιστῶν καὶ ραδιούργων.

Καὶ ἐδῶ καθρεπτίζεται καθαρῶς ἡ ἐνέργεια τῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας.

Ἡ ἐργατικὴ τάξις—δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ λεχθῇ τὸ τοιοῦτο—δὲν ἔχει οὔτε ἄμεσον, οὔτε ἔμμεσον συμφέρον εἰς τὸν ἱμπεριαλισμὸν, μιλιταρισμὸν καὶ ἀποικιακὴν πολιτικὴν. Αὐτὰ ἐκμεταλλεύονται τὸν ἐργάτην καὶ καθιστοῦν ἀδυνάτους σοβαροὺς κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις ἢ ἄλλως δυσχερεῖς. Ὁ πόλεμος καὶ τὸ ἐθνικὸν μένος διασποῦν τὴν διεθνῇ ἀλληλεγγύην τῶν ἐργατῶν, τὸ μέγαν αὐτὸ ὄπλον, μὲ τὸ ὁποῖον, ὥς θὰ καταδείξωμεν κατωτέρω, θὰ νικήσουν οὗτοι τὸν καπιταλισμὸν.

Ὁ ἱμπεριαλισμὸς καὶ ὁ μιλιταρισμὸς εἶνε τὰ χαιδεμένα παιδιὰ τῆς μεγαλομπορζουαζίας, οἱ θανάσιμοι ἐχθροὶ τοῦ προλεταριάτου. Ἡ μεσαία τάξις ἀμφιρρέπει μεταξὺ ἀγάπης καὶ μίσους καὶ ἡ μεγαλύτερα της μερὶς προστρέχει πρὸς τὸ μέρος τῶν ἰσχυρῶν.

Ἡ ριζικὴ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις εἶνε τὸ φόβητρον τῶν πλουσιοκτημόνων, ἡ πρὸς τὴν ἐξουσίαν γέφυρα τῶν ἐργατῶν. Ἡ μεσαία τάξις μετεωρίζεται μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν πόλων. Ἐτσι ἀντανακλοῦν αἱ σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας εἰς τὰς πολιτικὰς ἰδέας τῶν τάξεων. Διότι ἡ νεωτέρα τεχνικὴ παρέχει εἰς τὸ μεγαλοκεφάλαιον τὸ μονοπώλιον, τὰς μεγάλας κτήσεις· καθιτᾷ τὴν μεσαίαν τάξιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου ἢ τὴν ἀφίνει νὰ κυμαίνεται μεταξὺ κτήσεως καὶ ἀνεχρείας· ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοὺς προλεταρίους κάθε προσωπικὴν κτήσιν, κάθε προσωπικὴν ἰσχύν.

Ἡ πολιτικὴ σκέψις τῶν τάξεων εἶνε ἡ πνευματικὴ ἀντανάκλασις τοῦ συστήματος παραγωγῆς μὲ τὰς σχέσεις ἰδιοκτησίας ποὺ συνεπάγεται τοῦτο.

Καὶ ἐδῶ θὰ φέρωμεν τὴν ἐπανάστασιν ὡς παράδειγμα. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὴν ρωσσικὴν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν γερμανικὴν.

Καὶ θὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν δύο ὡς ἐπὶ σαφοῦς ἀποδείξεως τοῦ πῶς αἱ οἰκονομικαί, αἱ ταξικαὶ σχέσεις ἐπηγορεύουν τὴν πολιτικὴν.

Ἐν Ρωσσίᾳ ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως 1917 ἓνα βιομηχανικὸν προλεταριάτον ἑξῆς ἑκατομμυρίων ἐργατῶν ἀσχολουμένων εἰς τὴν παραγωγὴν. Πολλαπλασιάζοντες ἐπὶ 2 1)2 διὰ νὰ

εἴρωμεν τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὄλου βιομηχανικοῦ προλεταριάτου καὶ τοῦ ἄνευ ἐργασίας τοιοῦτου ἔχομεν 15 ἑκατομμύρια : ἦτοι τὰ ὀκτὼ ἑκατοστὰ τοῦ τότε ῥωσικοῦ πληθυσμοῦ (180 ἑκατομ.). Ἡ ἐξαιρετικὰ μικρὰ αὐτὴ δρᾶξ ἀνέτρεψε τὸ 1917 τὸν τσαρισμὸν καὶ τὸν καπιταλισμὸν, ἀπηλλοτριώσε τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν μεγαλοκτημοσύνην καὶ εἰσήγαγε τὸν κομμουνισμὸν εἰς τὴν βιομηχανίαν, τὰς μεταφορὰς καὶ τὸ ἐμπόριον. Πῶς ἐγίνε αὐτό ; Πῶς ἠμπόρεσε μιὰ τόσον μικρὰ δύναμις νὰ ἔχη τόσον μεγάλην ἐπίδρασιν ; Μόνον διὰ τῶν ἰδιαζουσῶν παραγωγικῶν καὶ ταξικῶν σχέσεων τῆς Ρωσσίας. Ὁ καπιταλισμὸς ἦτον ὀλίγον ἀνεπτυγμένος καὶ ἐπὶ πλέον κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος, δι' ἄλλοδαποῦ κεφαλαίου. Ὁ Τσαρισμὸς, ἡ τάξις τῶν μεγαλοκτημόνων καὶ ἡ γραφειοκρατία εἶχον (ὡς καὶ ὁ ἀσθενὴς καπιταλισμὸς) κλονισθεὶ ἐκ θεμελίων ἀπὸ τὸν πόλεμον. Πρὸ πάντων ὅμως ἐπῆρχε μιὰ τάξις, ποὺ παρέσχε τὴν συνδρομὴν τῆς εἰς τὸ προλεταριάτον· οἱ πτωχοὶ χωρικοί. Ἡ παραπολὺ πολυπληθὺς αὐτὴ τάξις ἐν Ρωσσίᾳ (ἀριθμοῦσα περὶ τὰ 20-25 ἑκατομμύρια), ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα τῆς δουλοπαροικίας ἀποτελουμένη, ἠθέλε νὰ ἀπαλλοτριώσῃ τὰς γαίας τῶν μεγαλογαιοκτημόνων καὶ νὰ τὰς διανεμηθῇ. Μόνον ἓνα κόμμα θὰ τὴν ἐβοηθοῦσε πρὸς τοῦτο : οἱ Μπολσεβίκοι. Καὶ δι' αὐτὸ τοὺς ἐπεστήριξε. Μόνον μὲ τὴν βοήθειαν τῶν πτωχῶν χωρικῶν κατωρθώθη ἀπὸ τοὺς ὀλίγους βιομηχανικοὺς ἐργάτας τὸ φαινομενικῶς ἀδύνατον ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Κομμουνισμοῦ. Καὶ ἔτσι ἡ ὀκτωβριανὴ ἐπανάστασις ἐπῆρξε ταχεῖα καὶ εὐκολος.

Καὶ ἂν αἱ ταξικαὶ σχέσεις ἐξηγοῦν τὴν ρωσικὴν ἐπανάστασιν, ὅχι ὀλιγότερον μᾶς διαφωτίζουν καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐν Ρωσσίᾳ οἱ ἐργάται ἦσαν πολὺ ὀλίγον ἀνεπτυγμένοι καὶ σχεδὸν γενικῶς ἀναλφάβητοι. Οἱ πτωχοὶ χωρικοὶ εὗρίσκοντο πνευματικῶς εἰς βαθύτερον σκότος ἀπὸ τοὺς ἐργάτας. Ὡς ἐκ τούτου, λόγῳ τῶν ἰδιαζουσῶν αὐτῶν ταξικῶν σχέσεων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ ταξικῆς δικτατορίας τῶν ἐργατῶν καὶ πτωχῶν χωρικῶν. Μόνον μία διδασκαλία κόμματος (τοῦ μπολσεβικικοῦ) ἠμποροῦσε νὰ διεξαγάγῃ τὴν ἐπανάστασιν, νὰ δαμάσῃ τὴν ἀντεπανάστασιν, νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἐργάτας καὶ πτωχοὺς χωρικοὺς, νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ξένους, νὰ ἐποικοδομήσῃ τὸν Κομμουνισμὸν.

Αὐτὸ δὲν ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ ἄλλῳ. Αἱ παραγωγικαὶ σχέ-

σεις τῆς Ρωσσίας καθίσταν ἀπολύτως ἀναγκαίαν τὴν δικτατορίαν ἡγετῶν ἐνὸς ἰσχυροῦ κόμματος.

Δικτατορία κόμματος, δικτατορία ἡγετῶν καὶ ἡ συναρπαγὴ μεγάλων ἀναναπτύκτων μαζῶν ἦσαν μέσα στὴν ρωσικὴν σκέψιν κάτι φυσικόν, κάτι αὐτογενές, κάτι, ποὺ ἔτσι ἔπρεπε νὰ εἶνε.

Ἀλλὰ αἱ ταξικαὶ σχέσεις ἔσχον ταχέως καὶ ἄλλην ἐκδήλωσιν.

Ὅταν ἐπισυνέβῃ ἡ ἀντεπανάστασις, ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἀργοῦσεν ἀκόμη, ἡ δυστυχία, ποὺ προῆλθεν ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς πολέμους κατὰ τῆς ἀντεπανάστασεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν (ἂν καὶ κατέληξαν εἰς ἡττάν των), ἐμεγάλωσε· τότε κατεδείχθη, ὅτι ὁ Κομμουνισμὸς αὐτὸς ποὺ ἐγίνε ἀπὸ μίαν μικρὴν ἐργατικὴν τάξιν καὶ ἀπὸ δικτατορίαν ἐνὸς κόμματος, μὲ τὴν βοήθειαν ἰσχυρῶν χωρικῶν μαζῶν ἦτο κατὰ μέγα μέρος φαινομενικός. Ἡ μᾶζα τῶν χωρικῶν, εἰς τοὺς ὁποίους οἱ Μπολσεβίκοι εἶχαν δώσει τὰς γαίας καὶ ποὺ ἐγίναν τώρα ἰδιοκτῆται, χωρὶς νὰ γίνουν κομμουνισταί, ἀπήτησεν ἐλευθερίαν ἐμπορίου. Οἱ κομμουνισταὶ ἔπρεπε νὰ τὴν παραχωρήσουν, νὰ κάμουν προσέτι παραχωρήσεις εἰς τὸ ξένον κεφάλαιον· νὰ τοῦ παραχωρήσουν μεταλλεῖα, πηγὰς πετρελαίου, δάση, καὶ ἐν μέρει νὰ εἰσαγάγουν πάλιν τὸν καπιταλισμὸν. Αἱ ἴδιαι ταξικαὶ σχέσεις (καὶ πρωτίστως ἡ γιγαντιαία τάξις τῶν μικροχωρικῶν), ποὺ εἶχον ἀναδείξει τὸ μικροπρολεταριάτον εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Κομμουνισμοῦ, τὸν ἠνάγκασαν νὰ εἰσαγάγῃ πάλιν ἐν μέρει τὸν καπιταλισμὸν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν ὅχι μόνον αἱ ρωσικαὶ ταξικαὶ σχέσεις ἀλλὰ καὶ αἱ παγκόσμιαι τοιαῦται. Ἐφόσον τὸ παγκόσμιον προλεταριάτον δὲν ἐξηγεῖτο ἀκόμα, ἔμενεν ἡ Ρωσσία μόνη. Καὶ ἔτσι κατεδείχθη ὅτι ὁ Κομμουνισμὸς δὲν δύναται νὰ σταθῇ σ' ἓνα μόνον κράτος.

Ὡστε αἱ ταξικαὶ σχέσεις τῆς Ρωσσίας καὶ τοῦ κόσμου ἦσαν πολὺ ἰσχυραὶ διὰ τὸν ρωσικὸν Κομμουνισμὸν. Ἡ μικρὰ τάξις καὶ ἡ δικτατορία τοῦ κόμματος ἦσαν πολὺ ἀσθενικαὶ διὰ νὰ τὸν κρατήσουν. Οἱ καρποὶ τῆς Ρωσσικῆς Ἐπαναστάσεως εἶνε ἄπειροι διὰ τὸ παγκόσμιον προλεταριάτον. Διότι ἔδειξε εἰς αὐτὸ τὸν δρόμον καὶ τὰ μέσα τῆς κατακτήσεως τῆς Ἐξουσίας, δηλαδή, τὰ ἐργατικά συμβούλια καὶ τὴν δικτατορίαν τοῦ προλεταριάτου.

Ἀλλὰ αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις καὶ δυνάμεις, τὸ μικροπρολε-

ταριάτον, ἡ τώρα πολὺ μικρὰ μεγαλοβιομηχανία, ἡ ἐπικρατοῦσα ἀγροτική τάξις, ὁ ἰσχυρὸς ἀριθμὸς τῶν πολὺ πτωχῶν, μὴ κομμουνιστῶν χωρικῶν κλπ., θὰ ἀναγκάσουν τότε, παρὰ τὴν γιγαντιαίαν προσπάθειαν τοῦ ρωσικοῦ προλεταριάτου, τὴν ρωσικὴν οἰκονομίαν νὰ βαδίσῃ τὴν συνήθη ὁδόν, ἀπὸ τὸν φεουδαλισμὸν εἰς τὸν σύγχρονον καπιταλισμὸν καὶ εἰς τὴν ἀστικὴν Δημοκρατίαν, καὶ μόλις μετὰ τὸν σταθμὸν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὸν Κομμουνισμὸν (1).

Ἐνῶ πρῶτα τὸ προλεταριάτον ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μέσον εἰς τὰς ἀστικὰς ἐπαναστάσεις ἀπὸ τὴν μπουρζουαζίαν πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ φεουδαλισμοῦ καὶ ἵδρυσιν τοῦ ἀστικοῦ κράτους, τώρα τὸ ἴδιον τὸ προλεταριάτον στηριζόμενον ἐφ' ἑαυτοῦ θὰ ἀνδρῶθωνε τὸ ἀστικὸν κράτος!

Αὐτὸ θὰ ἐγίνετο ἂν τὸ παγκόσμιον προλεταριάτον δὲν ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ρωσικοῦ.

Τότε ἡ τὰ πάντα κυριαρχοῦσα δύναμις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ σχέσεων θὰ ἀπεδεικνύετο κατὰ πραγματικῶς ἀνήκουστον τρόπον. Καὶ μαζὺ μὲ αὐτὸ καὶ ἡ ἀκαταμάχητος ἀλήθεια τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὴν γερμανικὴν ἐπανάστασιν.

Ἐν Γερμανίᾳ ὑπῆρχαν πρὸ τοῦ πολέμου (μεταγενέστεροι ἀριθμοὶ δὲν ἐγνώσθησαν) 14 ἑκατομμύρια βιομηχανικῶν προλεταρίων. Πολλαπλασιάζοντες καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἐπὶ 2 1)2, ἔχομεν 35 ἑκατομμύρια συνολικοῦ Γερμανικοῦ βιομηχανικοῦ προλεταριάτου. Ὡστε ἐπὶ πληθυσμοῦ 70 ἑκατομμυρίων, ἀκριβῶς τὸ ἥμισυ, 50 τοῖς ἑκατόν.

Ἄν προσθέσωμεν τὰ 6 ἑκατομμύρια ἐργατῶν τῆς ὑπαίθρου καὶ πολλαπλασιάσωμεν τὸν ἀριθμὸν ἐπὶ 2 1)2, τότε ἔχομεν προλεταριακὸν πληθυσμὸν ἐν Γερμανίᾳ ἐκ 50 ἑκατομμυρίων, ἦτοι τὰ 70 ἑκατοστά. Καὶ ὁμοίως, ἐνῶ ἓνα βιομηχανικὸν προλεταριάτον ἀποτελοῦν τὰ 8 ἑκατοστά τοῦ πληθυσμοῦ ἐν Ρωσίᾳ κατέκτησε κράτος 180 ἑκατομμυρίων, ἐν Γερμανίᾳ ἓνα βιομηχανικὸν προλεταριάτον ἀποτελοῦν τὰ 50 ἑκατοστά τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ἠμπόρεσε νὰ νικήτῃ τὸν καπιταλισμὸν κατὰ τὸ τέλος τοῦ

(1) Ἡ Νέκ οἰκονομικὴ πολιτικὴ (NEP) ποὺ ἐρημόθη εἰς τὴν Ρωσίαν διαφεύδει τὰς προβλέψεις τοῦ συγγραφέως: Ἡ ἀστικὴ ἐπανάστασις συνετέλεσεν εἰς τὴν Ρωσίαν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν.

1918 ὑπὸ τὰς γνωστὰς εὐνοϊκὰς συνθήκας καὶ μετὰ τὴν τόσον μεγάλην πολεμικὴν ἔτταν.

Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ γερμανικὸν προλεταριάτον δὲν εἶχεν ἄλλην τάξιν νὰ βοηθήσῃ εἰς τὸν Κομμουνισμὸν. Οἱ μικροαστοὶ καὶ μικροχωρικοὶ τῆς Γερμανίας ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ Κομμουνισμοῦ. Ἀλλά, παρ' ὅλ' αὐτά, τὸ προλεταριάτον εἶχεν εἰς χεῖράς του τὴν δύναμιν κατὰ τὸν Νοέμβριον 1918. Τὴν δύναμιν του ὁμοίως δὲν τὴν ἐχρησιμοποίησεν, ἀλλὰ τὴν ἀπέδωσε στοὺς καπιταλιστάς.

Ποία ἡ αἰτία τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον τόσον παράξενης αὐτῆς ἐνεργείας; Καὶ αὐτὴ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς καὶ εἰς τὰς παγκοσμίους ταξικὰς σχέσεις.

Ὅταν ἐξεργάγῃ ὁ πόλεμος τοῦ 1914, κατεφάνη ὅτι ἡ γερμανικὴ ἐργατικὴ τάξις, ὅπως καὶ ἡ παγκόσμιος, δὲν ἦτο προετοιμασμένη δι' ἐπανάστασιν. Ὁλόκληρον τὸ προλεταριάτον ἤρπασε τὰ ὅπλα, δὲν ἐξηγέρθη ὁμοίως κατὰ τοῦ Καπιταλισμοῦ, ἀλλὰ ἀφέθη νὰ ὀδηγηθῇ ἀπ' αὐτὸν εἰς τὰ σφαγεῖα τῶν μαχῶν. Οἱ ἡγέται τοῦ προλεταριάτου ἐξαιρέσει πολὺ ὀλίγων (1) ἡ ὅλησαν εἰς τὸν ἱμπεριαλισμὸν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου αἱ μᾶζαι δὲν ἐπανεστάτησαν, ἀλλὰ ἀφέθησαν νὰ πετσοκοποῦν. Καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὸν πόλεμον, ὅταν ἐξεργάγῃ στὴν Γερμανίαν ἡ ἐπανάστασις, δὲν ἤξευραν αἱ γερμανικαὶ μᾶζαι νὰ τὴν ἐπωφεληθοῦν· ἐγκρέμισαν μόνον τὴν Μοναρχίαν, ἀλλὰ παρέδωκαν τὰ ὅπλα των καὶ τὴν δύναμιν των πάλιν εἰς τοὺς καπιταλιστάς. Οἱ ἀρχηγοὶ των (Ἐμπερτ, Σάϊντεμαν κλπ.) τοὺς ἐπρόδωκαν.

Τότε κατεδείχθη κατὰ μεγαλειώδη, φοβερὸν τρόπον ἡ ἐπίδρασις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων!

Κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἀκμῆς τοῦ καπιταλισμοῦ, ἡ ὁποία προηγήθη τοῦ παγκοσμίου πολέμου, οἱ ἐργάται εἶχον μάθει κατ' ἀρχάς μόνον τὸν ἀγῶνα τῶν μεταρρυθμίσεων. Ὁ ἀνθηρὸς καπιταλισμὸς, ποὺ ἐξηπλώθη σ' ὅλην τὴν γῆν καὶ πάντα ἐκατακτοῦσε νέας ἀγοράς, ἐδημιουργοῦσε πάντα περισσοτέρας εὐκαιρίας πρὸς ἐργασίαν καὶ συγχρόνως τὸ δυνατόν τῆς ἐφικτῆς βελτιώσεως τῆς θέσεως τῶν ἐργατῶν. Βεβαίως ὁ ἱμπεριαλισμὸς, ὁ μιλιταρισμὸς καὶ ἡ συνδικοποίησις τῆς βιομηχανίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη κατέστησαν κατὰ πολὺ βαρύτερον τὸν ἀγῶνα πρὸς

(1) Καρ. Λίμπνεχτ καὶ Ρόζα Λούξεμπουργκ.

καλύτερουν, και πολλάκις μάλιστα τὸν ἀνέστειλαν, ἀλλὰ ἡ κατὰστάσις δὲν ὥθοῦσε πρὸς Ἐπανάστασιν. Οἱ ριζοσπαστικοὶ ἐργατικοὶ ἡγέται, προβλέποντες τὸ μέλλον, ἐκάλουν τὰς μάζας πρὸς ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ μιλιταρισμοῦ, κατὰ τῶν ἐνώσεων τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ τῶν τράστ, ἀλλὰ αἱ μάζαι δὲν ἤκουον, διότι τὸ Σοσιαλιστικὸν κόμμα των καὶ αἱ συνομοσπονδίαί των ἐπέμεναν εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις!!

Δευτέρα οὐσιώδης αἰτία τῆς ὀλοφάνερης ἀδυναμίας τοῦ προλεταριάτου ἦτον ἡ ἐξῆς· κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ κεφαλαίου, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐξελέξεως, τὸ προλεταριάτον δὲν δροῦσε ποτὲ μόνον. Οἱ ἡγέται του δροῦσαν. Αὐτοὶ ἤρχοντο εἰς διαπραγματεύσεις εἰς τὸ Κοινοβούλιον καὶ εἰς τὰς Ὀμοσπονδίας μετὰ τὴν Κυβέρνησιν, τὰ ἀστικά κόμματα καὶ τοὺς ἐπιχειρηματίας διὰ μεταρρυθμίσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τὸ μόνον πρᾶγμα πὺ ἐδιδάχθη νὰ ἐπιθυμῇ τὸ προλεταριάτον, Αἱ μάζαι δὲν ἤμπορουν νὰ μποῦν εἰς τὸ Κοινοβούλιον καὶ εἰς τὰς αἰθούσας τῶν διαλέξεων. Ὅταν ἦλθεν ὁ πόλεμος καὶ μαζί με αὐτὸν ἡ ἐπανάστασις, τότε κατεφάνη ὅτι οἱ ἐργάται ἀφιναν ὅλας τὰς ἐνεργείας εἰς τοὺς ἡγέτας των. Εἶχον συνειθίσει σ' αὐτό. Εἶχον ἀπομάθει τὴν αὐτενέργειαν, ἢ μᾶλλον δὲν τὴν εἶχον μάθει ποτέ.

Καὶ τέλος ἐξεδηλώθη ἡ πιθανῶς ἰσχυροτάτη ἐπίδρασις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ προλεταριάτου. Ὁ τρόπος του τοῦ σκέπτεσθαι ἦτο ἀστικός! Αἱ ἀστικαὶ παραγωγικαὶ σχέσεις ἔχουν ριζώσει ἐδῶ στερεὰ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνας καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ προλεταριάτου τοὺς εἶνε ὑποταγμένον πρὸ αἰώνων.

Αὕτη εἶνε ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν. Ἐκεῖ, ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς πολὺ ὀλίγα ἔχει παρᾶσχει.

Μερικοὺς σιδηροδρόμους καὶ ὀλίγην βιομηχανίαν, ὅλο ὅλο. Μόρφωσιν εἰς τὸν λαὸν δὲν ἔφερε. Δὲν ἠμπόρεσε νὰ δημιουργήσῃ οὔτε μίαν μεγάλην ἐγχώριον ἀγορὰν διὰ τῆς πραγματικῆς ἀπελευθερώσεως τῶν χωρικῶν.

Ἀπεναντίας, εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἡ γιγαντιαία ἀνάπτυξις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶνε ἔργον τοῦ καπιταλισμοῦ. Σὲ κάθε χωριό, σὲ κάθε πόλιν τὸ βλέπει κανεὶς. Μία κάποια πνευματικὴ μόρφωσις εἶνε γενική. Ὡς ἐκ τούτου, διὰ τῆς μεγάλης αὐτῆς δυνάμεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τὸ πνεῦμα τοῦ προλεταριάτου εἶνε ἀστικόν.

Διὰ νὰ φθάσῃ τὸ προλεταριάτον εἰς τὸν Κομμουνισμὸν εἶνε ἀνάγκη μεγάλης ἀναπτύξεως, ἢ καλύτερα, μεγάλης νέας ἐπαναστάσεως.

Αἱ τρεῖς αὐταὶ ιστορικοῦλιστικαὶ αἰτίαι· ἡ ἀστικὴ ἰδεολογία, ὁ μακροχρόνιος ἀγὼν πρὸς μεταρρυθμίσεις καὶ ἡ ἀναυτενέργεια ἡμπόδισαν πρὸ, κατὰ καὶ μετὰ τὸν πόλεμον, τὴν ἐπανάστασιν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Δυτικῇ Εὐρώπῃ προσωρινῶς.

Αὐτὰ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχὴν τῆς γερμανικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1918 καὶ 1919.

Τώρα ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον της, τὴν ἐξέλιξιν της καὶ τὴν διαφορὰν της ἀπὸ τὴν ρωσσικὴν.

Ἐπειδὴ ἡ κατάπτωσις τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τοῦ καπιταλισμοῦ μετὰ τὸν πόλεμον εἶνε τόσον μεγάλη καὶ ἐπομένως ἡ κατὰστάσις τοῦ γερμανικοῦ προλεταριάτου τόσον φοβερά, ὥστε οἱ γερμανοὶ ἐργάται νὰ ἐπαναστατήσουν καὶ πάλιν, ὁ καπιταλισμὸς μόνον δι' ὀλοσχεροῦς ὑποταγῆς καὶ δουλοπλοῦσεως τῶν ἐργατῶν ἠμπορεῖ νὰ ἀνορθωθῇ.

Ἐπὶ πλέον, εἶνε πιθανὸς ὁ θάνατος ἑκατομμυρίων πλεονάζοντων ἐργατῶν. Ὡστε παλινόρθωσις τῶν καπιταλιστικῶν παραγωγικῶν σχέσεων σημαίνει θάνατον καὶ δυστυχίαν διὰ τὸ προλεταριάτον. Καὶ ὄντως οἱ ἐργάται ἐξαναγκάζονται εἰς ἐπανάστασιν ἀπὸ τὰς ιστορικοῦλιστικὰς αὐτὰς αἰτίας.

Φυσικά, ὁ τρόπος, ἡ τακτικὴ τῆς ἐπαναστάσεως πρέπει νὰ εἶνε ἄλλη ἀπ' ὅ,τι ἦτο ἐν Ρωσίᾳ, ἔνεκα τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Καὶ ἐφόσον ἡ μεγαλυτέρα καὶ πρότη αἰτία τῆς ἀποτυχίας ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνέκειτο εἰς τὴν πνευματικὴν ὑποταγὴν τοῦ προλεταριάτου εἰς τὴν μπουρζουαζίαν καὶ εἰς τὸ ἀστικὸν πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, πρῶτον μέλημα δεόν νὰ εἶνε ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπόρριψις τῆς ὅλης ἀστικῆς ἰδεολογίας (γινώσκειν προλήψεων καὶ οὐτοπιστικῶν μεταρρυθμιστικῶν αὐταπατιῶν).

Καὶ ἐφόσον πάλιν, ἡ δευτέρα αἰτία ἦτο ἡ προσκόλλησις εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις, δεόν τώρα νὰ ἀποβληθῇ ἡ ἐλπίς καὶ ἡ σκέψις τῶν μεταρρυθμίσεων. Καὶ πράγματι, ἐν Γερμανίᾳ, ἡ σκέψις περὶ καλῶν μεταρρυθμίσεων εἶνε χιμαιρική· ὁ καπιταλισμὸς δὲν δύναται πλέον νὰ τὰς δώσῃ. Τὸ ὅλον κήρυγμα τοῦ μεταρρυθμισμού παρὰ τῶν σοσιαλδημοκρατῶν, εἶνε φενάκη.

Καὶ τρίτον, ἐφόσον ἡ μὴ αὐτενέργεια ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀδυνα-

ναμίας τοῦ προλεταριάτου, πρέπει, τώρα ἡ αὐτενέργεια τῶν ἐργατῶν νὰ εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς ὅλης προλεταριακῆς τακτικῆς. Τὰ παλαιὰ κοινοβουλευτικὰ κόμματα καὶ αἱ παλαιαὶ συννομοσπονδίαὶ εἰς τὰς ὁποίας τὸ πᾶν ἔκαμνον οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ποὺ ἐνέκρωσαν τὴν αὐτενέργειαν τῶν ἐργατῶν, πρέπει νὰ ἐκμηδενισθοῦν καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ νέον ἐπαναστατικὸν κόμμα καὶ συνεργατικὰς ὁργανώσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἐργάται οἱ ἴδιοι νὰ ἔχουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς αὐτοσυνειδήσεώς των καὶ πρὸς ἀντενέργειαν ⁽¹⁾.

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐργατῶν πρέπει νὰ εἶνε τὸ ἔργον τῶν ἰδίων. Τὸ ἐπὶ τόσον καιρὸν κούφιον καὶ μάταιον αὐτὸ σύνθημα πρέπει τέλος νὰ γίνῃ πραγματικότης.

Αὕτῃ εἶνε ἡ νέα τακτικὴ, ἡ ὁποία εἶνε ἀναγκαία ἐν Γερμανίᾳ (ὡς καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Δ. Εὐρώπῃ καὶ τῇ Β. Ἀμερικῇ), ἕνεκα τῶν ταξικῶν σχέσεων.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλη διαφορὰ ὑπάρχει μεταξύ Ρωσσίας ἀφ' ἑνὸς καὶ Γερμανίας, Δ. Εὐρώπης καὶ Β. Ἀμερικῆς, ἀφ' ἑτέρου.

Εἶδαμεν, ὅτι ἕνεκα τῶν διαφορετικῶν ταξικῶν σχέσεων ὑπῆρξεν ἀναγκαία ἐν Ρωσίᾳ ἡ δικτατορία κόμματος. Ἐν Γερμανίᾳ ἀπεναντίας ἀνάγκη δικτατορίας τάξεως καὶ ὄχι κόμματος. Αὐτὸ δύναται νὰ κατανοηθῇ διὰ τῶν ἑξῆς σκέψεων :

Ἐνα κόμμα δὲν ἵμπορεῖ ποτὲ νὰ εἶνε κόμμα μαζῶν. Θὰ εἶνε πάντοτε μικρὸν σχετικῶς. Διότι συγκεντρώνει μόνον τοὺς ἡρωϊκοὺς καὶ φωτισμένους ἐργάτας ⁽²⁾.

Ἐνεκα τῶν ἰδιαζουσῶν ταξικῶν συνθηκῶν τοῦ καπιταλισμοῦ, τέτοιοι ἐργάται, ποὺ νὰ ἵμποροῦν νὰ κατανοήσουν τὸν ὅλον καπιταλισμὸν, ἔθνικὸν καὶ διεθνῆ, τὴν ὅλην οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν καὶ νὰ εἶνε συγχρόνως καὶ ἔτοιμοι πρὸς θυσίαν ἀγωνισταί, εἶνε σπάνιοι. Αἰτία τούτου εἶνε ἡ κακὴ τροφή, ἡ ἐκπαίδευσις, ἡ δυστυχισμένη ζωὴ, ἡ ὑπερκόπωσις τῆς τάξεως.

Ὡστε, ἕνα γερμανικὸν κομμουνιστικὸν κόμμα (τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ δι' ὅλην τὴν Δ. Εὐρώπην καὶ Β. Ἀμερικὴν) παραμένει πάντοτε σχετικῶς μικρὸν. Δὲν εἶνε οὔτε μερίς, οὔτε μάζα.

Τώρα ὁμῶς ἡ γερμανικὴ ἀντεπανάστασις εἶνε πολὺ ἰσχυρά. Περιλαμβάνει ὅλας τὰς τάξεις ἐκτὸς τῶν προλεταρίων. Διότι πρὸς τὸ παρὸν οἱ μικροαστοὶ καὶ οἱ πτωχοὶ χωρικοὶ δὲν προσχωροῦν στὸν Κομμουνισμόν. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ ἀντεπανάστασις ἔχει ὅλα τὰ ὅπλα καὶ εἶνε ἐξόχως ὠργανωμένη. Τὸ προλεταριάτον εἶνε πολυπληθέστατον, τὰ 70 ἑκατοστὰ τοῦ πληθυσμοῦ. Ὑπάρχουν ὁμῶς μέσα σ' αὐτὸ παρὰ πολλὰ ἀντιδραστικὰ καὶ ἀμφίβολα στοιχεῖα. Ἡμπορεῖ ἕνα τέτοιο μικρὸν κόμμα νὰ δαμάσῃ συγχρόνως τὴν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν καὶ νὰ ἡγηθῇ καὶ νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ γιγαντιαίου προλεταριάτου, νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸν καπιταλισμὸν, νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸν Κομμουνισμόν καὶ νὰ νικήσῃ τὸν διεθνῆ ἐχθρόν;

Ὁχι, αὐτὸ εἶνε ἀδύνατον. Οἱ ἀριθμοί, τοὔτέστιν αἱ ταξικαὶ συνθῆκαι ἀποτελοῦν κώλυμα. Καὶ κατὰ πολὺ ὀλιγώτερον ἵμποροῦν νὰ τὰ κάμουν αὐτὰ οἱ μεμονωμένοι ἀρχηγοί. Τὸ κόμμα καὶ μαζὶ αἱ ἐπαγγελματικαὶ ὁργανώσεις, δηλαδὴ τὸ ὠργανωμένον προλεταριάτον, πρέπει νὰ ἀναλάβουν εἰς χεῖράς των τὴν δικτατορίαν. Ὡστε, δικτατορία κόμματος εἶνε ἀδύνατος ἐν Γερμανίᾳ, Δ. Εὐρώπῃ καὶ Β. Ἀμερικῇ. Ἀνάγκη ταξικῆς δικτατορίας.

Αὐτὸς εἶνε ὁ ἀναγκαῖος τρόπος τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Γερμανίᾳ. Δ. Εὐρώπῃ καὶ Β. Ἀμερικῇ καὶ αὕτῃ ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν ⁽¹⁾.

Αὐτὸ τὸ σύστημα κυριαρχεῖ τώρα ποὺ γράφομεν, ἐν Γερμανίᾳ ὡς καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Δ. Εὐρώπῃ. Διὰ τῆς ὀλοσχεροῦς καταπτώσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, διὰ τῆς ἀδυναμίας τοῦ προλεταριάτου νὰ ζήσῃ καὶ πάλιν ὑπὸ τὰς παλαιὰς παραγωγικὰς συνθήκας, διὰ τῆς ἀναγκαιότητος ἐπομένως τῆς ἐπαναστάσεως, μεταβάλλεται τὸ πνεῦμα τοῦ προλεταριάτου πρὸς ἣν κατεύθυνσιν δείχνομεν.

Ἀπὸ τὸ μέτρον καθ' ὃ τὸ δυτικοευρωπαϊκὸν καὶ βορειοαμερικανικὸν προλεταριάτον θὰ προβῇ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς αὐτοσυνειδήσεως καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν νέαν αὐτὴν τακτικὴν, ἐξαρτᾶται ἡ ἑκβάσις τῆς γερμανικῆς καὶ μαζὺ μὲ αὐτὴν τῆς παγκοσμίου ἐπαναστάσεως (καὶ ἑμμέσως τῆς Ρωσικῆς).

Ἀκριβῶς ὅπως ὁ Μάρξ ἐδιδάχθη τὸ 1871 ἀπὸ τὴν Κομμού-

(1) Αἱ ἀντιλήψεις αὐταὶ διαφέρουν βασικῶς ἀπὸ τὴν ὀρθὴν λενιστικὴν κομμουνιστικὴν ἀντίληψιν.

(1) Αὐτὸ ἤδη ἐγένεν : εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ Κομμουνιστικὸν κόμμα ἐχθρὸς ἔσπονδος τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ σοσιαλδημοκρατίας ἐγένεν ἰσχυρότατον.

(2) Αἱ σκέψεις αὐταὶ τοῦ συγγραφέως εἶνε ὀλίγον ὀρθοπιστικαὶ καὶ κατὰ μὲν ἀπὸ τὴν λενιστικὴν τακτικὴν, τὴν μόνην ὀρθὴν τακτικὴν.

ναν τῶν Παρισίων, ὅτι τὸ προλεταριάτον δὲν ἔμπορεῖ νὰ λάβῃ ἀπλῶς εἰς χεῖράς του τὴν ἀστικήν κρατικήν μηχανήν διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ πρέπει πρῶτα νὰ τὴν κατασυντρίψῃ καὶ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ ἄλλην, ἔτσι καὶ τὸ παγκόσμιον προλεταριάτον πρέπει νὰ διδαχθῇ τὴν νέαν τακτικήν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν ποὺ διαρκεῖ ἀπὸ τὸ 1917.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπανάστασεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν μεταβολὴν αὐτὴν τοῦ πνεύματος τοῦ προλεταριάτου. Ἄν ἡ νέα σκέψις καὶ ἡ νέα τακτικὴ δὲν εἰσδύσῃ ἀρκετὰ βαθεῖα καὶ πλατεῖα, τότε ἡ νίκη ἀνήκει εἰς τὸ παγκόσμιον κεφάλαιον. Ἄν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἐγκολπῶθῇ τὴν νέαν τακτικήν, τότε θὰ νικήσῃ τὸ παγκόσμιον προλεταριάτον.

Τότε ἐκρήγνυται ἡ ἐπανάστασις, ὅταν αἱ νέαι παραγωγικαὶ δυνάμεις ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς παλαιὰς παραγωγικὰς συνθήκας. Καὶ αὐτὴ εἶνε σήμερον ἡ περίπτωσις. Ὁ πόλεμος ἐξεμνηδένισε κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τὴν δύναμιν τοῦ κεφαλαίου. Αἱ ἴδιαι αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τοῦ κεφαλαίου τὸ ὠδήγησαν εἰς αὐτὴν τοὺς ἐκμηδένισιν διὰ τῶν κεφαλαιοκρατικῶν παραγωγικῶν συνθηκῶν (τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ συναγωνισμοῦ). Δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν παραγωγὴν ὑπὸ τὰς παλαιὰς παραγωγικὰς συνθήκας. Θὰ τὸ ἔκαμνε μόνον διὰ τῆς ἐκμηδενίσεως μεγάλης μερίδος τῆς ἐργατικῆς ὥστε διὰ τὸ προλεταριάτον ἡ παραγωγή μόνον διὰ τοῦ Κομμουνισμοῦ ἔμπορεῖ νὰ παλινρθῶθῃ. Οἱ κεφαλαιοκράται δὲν τὸν θέλουν, οἱ ἐργάται τὸν θέλουν. Καὶ νὰ ἡ ἐπανάστασις.

Καὶ τώρα ὅλα διαγράφονται καθαρὰ εἰς τὴν πολιτικήν. Οἱ καπιταλισταὶ ὑπερασπίζονται τὸ καπιταλιστικὸν κράτος, τὸν προμαχῶνα αὐτὸν τῆς πολιτικῆς των, τὸ Κράτος, ποὺ τοὺς ἐξασφαλίζει τὴν ἐκμετάλλευσιν. Οἱ ἐργάται θέλουν νὰ τὸ ἐκμηδενίσουν. Καὶ αἱ μεσαῖαι τάξεις ὀφείλουν νὰ ἐκλέξουν: ἐργασία ἢ κεφάλαιον, καπιταλιστικὸν ἢ σοσιαλιστικὸν κράτος.

Καὶ ἰδοὺ αἴφνης ἡ πολιτικὴ ἔγινε διανυγστέρα κρυστάλλου, ἐντελὲς διαφανής. Μόνον μὲ τὸν ἀγῶνα μεταξὺ ἐργασίας καὶ κεφαλαίου εἶνε δυνατὴ ἡ λύσις. Δύο μόνον δυνατότητες ὑπάρχουν. Οὐδεμία μέση ὁδός.

Ἔτσι, ἡ πάλιν μεταξὺ παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ παραγω-

γικῶν σχέσεων φέρει εἰς ὅλας τὰς τάξεις τὸν τρόπον τοῦ πολιτικῶς σκέπτεσθαι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπανάστασεως.

Ἀντιλογία

Φαίνεται πολὺ μηχανικόν, ὅτι ὁλόκληροι τάξεις σκεπτομένων ἀνθρώπων εἶνε ἐπ' ἀνάγκης νὰ σκέπτονται τὸ αὐτό. Τοῦτο καὶ οἱ ἀντίπαλοι ἀντιτάσσουν. Ἐκεῖνος ὅμως ὁ ὁποῖος θὰ σκεφθῇ τὸ γεγονός, ὅτι αἱ τάξεις ὠθοῦνται ἀπὸ τὸ συμφέρον των, ὅτι τὸ ταξικόν των συμφέρον εἶνε δι' αὐτοὺς ζήτημα ὑπάρξεως ἢ μὴ ὡς τάξεως, αὐτὸς δὲν θὰ ἐκπλαγῇ καὶ θὰ θεωρήσῃ τὴν αἰτιολογίαν αὐτὴν μηδαμινήν. Διότι αἱ τάξεις ἀμύνονται ὑπὲρ τῆς ἰδίας τῆς ὑπάρξεώς των. Ἄν τὸ ἄτομον πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ πᾶν μέσον διὰ νὰ συντηρήσῃ τὴν ὑπαρξίν του, πολὺ περισσότερον μία τάξις, ἡ ὁποία διὰ τῆς συμπράξεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ὁργανώσεώς της εἶνε χιλιάκις ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὸ ἄτομον.

Ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπος ἀγωνίζεται εἰς τὴν πολιτικὴν πάλην τῶν τάξεων σύμφωνα μὲ τὴν ἱκανότητά του. Ὁ ἐργάτης, ἀρκεῖ νὰ κοιτάξῃ μόνον τὸ περιβάλλον του διὰ νὰ πεισθῇ ὅτι τὸ φωτεινόν, τὸ διάπυρον πνεῦμα καὶ ἡ θερμὴ καρδιὰ ἀκολουθεῖ ταχύτερον τὴν πρόσκλησιν τῆς ἀναπτυσσομένης τεχνικῆς παρὰ τὸ νυσταλέον, τὸ μικρόθυμον, τὸ λαγωνικόν πνεῦμα. Ἡ τεχνικὴ ἐπανάστασις προχωρεῖ γρηγόρα· οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦν κάπως βραδυποροῦντες. Στὸ τέλος ὅμως ἀκολουθεῖ καὶ ἡ μάζα, ἀκολουθοῦν ὅλοι. Ἡ ἰσχὺς τῶν κοινωνικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶνε παντοδύναμος.

Βλέπει κανεὶς χειροπιαστὰ τὰ ἑκατομμύρια τῶν προλεταρίων νὰ ὑπακούουν εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς συγχρόνου τεχνικῆς, κατ' ἀρχὰς βραδέως, ὕστερα ὅλο καὶ ταχύτερον καὶ νὰ προσχωροῦν σωρηδὸν εἰς τὸν σοσιαλισμόν. Καὶ ἤδη τοὺς βλέπει κανεὶς κατ' ἀρχὰς μὲν σιγὰ, βαθμηδὸν ὅμως γρηγορότερα νὰ προσχωροῦν εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Ὅστε τὸ ἄτομον ἔχει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας· οἱ δραστήριοι, οἱ διάθεοι, οἱ εὐπαθεῖς, οἱ εὐφυεῖς, οἱ ζηλωταὶ ἐπιταχύνουν τὴν πορείαν τῆς τάξεώς των, ἐνῶ οἱ μωροὶ, οἱ δεινοὶ καὶ οἱ ἀδιάφοροὶ τὴν ἐπιβραδύνουν. Κανεὶς ὅμως ἄνθρωπος, ὅσον μεγαλοφυής, ζηλωτὴς ἢ διάπυρος

καὶ ἂν εἶνε δὲν ἡμπορεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὴν κοινωνίαν μίαν κατεύθυνσιν ἀντίδρομον πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῆς τεχνικῆς καὶ κανεῖς μωρὸς ἢ ὀκνηρὸς ἢ ἀδιάφορος δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸ ρεῦμα. Ἐξαιρετικὰ ἄτομα, οἱ καλούμενοι «μεγάλοι ἄνδρες» παίζουν σὲ κάθε πεδίου μεγάλου ρόλου⁽¹⁾. Μόνον ὁμως, ὅταν βαδίζουν μετὰ τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐξελίξεως. Διότι ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις εἶνε παντοδύναμος. Τὸ ἄτομον ποὺ τῆς ἀντιστέκεται συντρίβεται καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἀντίστασις του καθορίζεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ὑπόστασιν.

Ἔθιμον καὶ ἠθικὴ

Ἐτελειώσαμεν μετὰ τὰς καλουμένας κατωτέρας περιοχὰς τοῦ πνεύματος καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὰς καλουμένας ἀνωτέρας. Εἰς τὸ ἔθιμον, τὴν ἠθικὴν, τὴν θρησκείαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν τέχνην. Αἱ περιοχαὶ αὗται τίθενται ἀπὸ τὰς κρατούσας τάξεις ἐπάνω ἀπὸ τὰς ἄλλας, ἐπειδὴ ἐκεῖναι συνδέονται πάρα πολὺ μετὰ τὴν ὕλην, ἐνῶ αὗται φαίνεται ὅτι αἰωροῦνται ὑπὲρ τὰ ὕλικά πράγματα. Τὸ Δίκαιον, ἡ Πολιτικὴ, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἂν καὶ πνευματικῶς στέκονται τόσον ὑψηλά, πραγματεύονται ὁμως μόνον τὸ γαιῶδες, τὸ ὕλικόν, συχνὰ μάλιστα πράγματα καὶ σχέσεις ρυπαράς. Ἀπ' ἐναντίας, ἡ φιλοσοφία, ἡ θρησκεία, ἡ ἠθικὴ, ἡ Τέχνη φαίνονται καθαρὰς πνευματικαί, ὡραῖαι καὶ θεῖαι. Ἕνας δικηγόρος, ἓνα μέλος τοῦ κοινοβουλίου, ἓνας μηχανικὸς ἢ διδάσκαλος φαίνονται ὀλιγώτερον ὑπέρτεροι πνευματικῶς ἀπὸ ἓνα καλλιτέχνην, ἓνα ἱερέα καὶ ἓνα φιλόσοφον.

Εἰς τὴν κατάταξιν αὐτὴν δὲν συμφωνοῦμεν εὐχαρίστως εἶνε ὁμως ἀληθές, ὅτι καὶ δι' ἡμᾶς, ἡ τέχνη, ἡ φιλοσοφία, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἠθικὴ εἶνε σπουδαιότεραι περιοχαί. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ αἱ κρατοῦσαι τάξεις ἔκαμον ἀπὸ τὰς περιοχὰς αὐτὰς ὑπερφυσικά πεδία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν γῆν, τὴν κοινωνίαν, καθαρῶς πνευματικὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ γνώμη αὐτὴ εἰσέφρυσεν εἰς ὅλα τὰ πνεύματα σὰν μιὰ πρόληψις, δι' αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε δυσκολώτερον νὰ παραστήσωμεν καὶ ἐδῶ τὸν σύνδεσμον μετὰ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ κοινωνικοῦ «εἶναι». Θὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ καταδείξωμεν τὸν σύνδεσμον αὐτὸν μετὰ διπλάσιαν ἐνέργειαν, καθότι τὸ

(1) Ὅπως ὁ Ντρεντόν, ὁ Λεβίγ.

συμφέρον τῶν ἐργατῶν εἶνε ἐνταῦθα διπλοῦν. Ἡ ἀντίληψις τῆς ἀληθείας εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ μᾶς δίδει ἰσχυροὺς ἀγωνιστάς.

Ἀρχίζομεν μετὰ τὴν ἀπλουστεράν τῶν περιοχῶν αὐτῶν μετὰ τὸ ἔθιμον. Πρέπει νὰ χωρισθῇ καλὰ ἡ διαφορὰ μετὰ τὸ ἔθιμον καὶ ἠθικῆς. Τὸ ἔθιμον εἶνε ἓνα παράγγελμα ἰσχύον δι' ὠρισμένας περιπτώσεις, ἡ ἠθικὴ εἶνε κάτι γενικόν. Παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς εἶνε π. χ. ἔθιμον νὰ μὴ βαδίσῃ κανεῖς γυμνός· ἠθικὴ εἶνε τὸ περιεχόμενον τοῦ παραγγέλματος «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς τὸν ἑαυτὸν σου». Τὸ ἀπλούστερον ζήτημα, τὴν ἠθικὴν, θὰ τὴν πραγματευθῶμεν μετὰ τὸ ἔθιμον.

Δύο σαφεῖ, πολὺ γενικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν μας καὶ ἀπὸ τὸ συμβαῖνον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ πολίτου, ἀποδείχνουν πόσον πολὺ τὸ ἔθιμον ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τῶν παραγωγικῶν σχέσεων.

Πρότερον ἐπεκράτει ὡς ἔθιμον νὰ μὴν σκοτίζεται ἡ ἐργατικὴ τάξις διὰ τὰ δημόσια πράγματα. Οἱ ἐργάται δὲν ἐστεροῦντο μόνον κάθε ἐπιρροῆς ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ αἱ σκέψεις των δὲν ἀπησχολοῦντο μετὰ αὐτήν. Μόνον εἰς ἐποχὰς μεγάλης ἐξάψεως, πολέμου μετὰ τοὺς ξένους, ἢ ἐμφυλίου πολέμου μετὰ τὴν ἡγεμόνων, κυριάρχων, εὐγενῶν, κληρικῶν ἢ ἀστῶν, διηγείρετο ἡ προσοχή των· τότε ὁ καθένας προσπαθοῦσε νὰ κερδίσῃ μετὰ τὸ μέρος του τοὺς ἐργάτας· τότε ὑπῆρχον στιγμαί, ποὺ οἱ ἐργάται ἠσθάνοντο ὅτι καὶ τὸ συμφέρον των ἐκυβεύετο. Καὶ τότε συνέπραττον ἢ ἀφίνοντο νὰ χρησιμοποιοῦν περὶ διαρκοῦς ὁμως πολιτικοῦ βίου των, οὔτε λόγος.

Τώρα ὅλα ἔχουν ἄλλως. Παράπολλοι ἐργάται ζοῦν ὄχι μόνον τὸν πολιτικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ εἰς χώρας, ὅπου ὁ σοσιαλισμὸς ἔχει μορφώσει τὸ προλεταριάτον, τοῦτο ἔχει ἀποβῆ ἡ τάξις, ἡ ὁποία λαμβάνει ἐνεργότατον μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν.

Πρῶτα ὑπῆρχεν ἔθιμον ὁ ἐργάτης νὰ εὐρίσκειται τὸ βράδν σπίτι του, τώρα—καὶ ὁλονὲν περισσότερον—εἶνε ἔθιμον ὁ ἐργάτης νὰ πηγαίνει τὸ βράδν εἰς συγκεντρώσεις τῆς Ὁμοσπανδίας του, τοῦ κόμματός του ἢ μιᾶς προλεταρικῆς μορφωτικῆς ἐνώσεως.

Τὰ ἔθιμα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ταξικὸν συμφέρον καὶ τοῦτο ἀπὸ τὰς σχέσεις ἰδιοκτησίας. Πρῶτα, ἦτο ἐπιπλέον καὶ συμφέρον τῶν κρατουσῶν τάξεων νὰ εἶνε οἱ ἐργάται οἰκονόμοι, ἡσυχοί, σεμνοί, ὑπάκουοι καὶ μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις

νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν πολιτικὴν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐργατικὴ τάξις ἦτο ἀδύνατος, ἔνεκα τῆς Τεχνικῆς τῆς τότε, ἀφίνετο νὰ ὑποτάσσεται σ' αὐτὸ ἀπὸ τὰς κρατούσας τάξεις. Οἱ ἱερεῖς, οἱ θεράποντες τῶν κυριάρχων, τὰ σχολεῖα καὶ ἀργότερα αἱ ἐφημερίδες τοὺς τὸ ἐκήρυττον.

Τώρα, τὸ ταξικὸν συμφέρον τῶν ἐργατῶν εἶνε ἄλλο· ἡ Τεχνικὴ μετεβλήθη, κατέστησε τοὺς ἐργάτας ἀρκετὰ ἰσχυροὺς ὥστε νὰ μὴ ὑπακούουν πλέον τοῖς κυαίοις. Καὶ μὲ τὸ ταξικὸν συμφέρον τὸ ἔθιμον διεμορφώθη ἄλλῶς· ὁποῖος δὲν εἶνε ὠργανωμένος εἶνε τώρα ἕνας ἀνάληγτος, ἀδιάφορος, κακὸς ἐργάτης· καλὸς ἐργάτης εἶνε ὁ ζηλωτὴς ὠργανωμένος ἐργάτης.

Διότι—δὲν εἶνε σαφές;—εἶνε κανεὶς καλὸς ἢ κακὸς σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμον.

Τώρα εἶνε καλὸν τὸ ἀντίθετον ἐκείνου ποὺ ἦτο καλὸν πρὶν. "Εἴω, εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν συγκέντρωσιν ἢ σὲ μίαν διαδήλωσιν, νὰ τί εἶνε καλὸν τώρα. Διότι τώρα ἡ Τεχνικὴ ὑπόσχεται τὴν νίκην εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν καὶ ἡ νίκη τῶν ἐργατῶν εἶνε καλὴ δι' αὐτὴν καὶ δι' ὅλην τὴν κοινωνίαν.

"Όταν κάποτε ἡ Ἐρριέττα Ρολάν-Χόλστ εἶπεν ὅτι αἱ ἔννοιαι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἶνε σχετικαὶ καὶ ἐναλλασσόμεναι παρεξηγήθη. "Αν ὅμως κανεὶς παρατηρήσῃ ψυχραίμως τὰ γεγονότα, θὰ ἴδῃ ὅτι διάφοροι λαοὶ καὶ τάξεις—ἢ ἕνας λαὸς καὶ μία τάξις κατὰ διαφόρους ἐποχὰς—ἐθεώρησαν καλὰ ἢ κακὰ τὰ αὐτὰ πράγματα. Ἡ ἱστορία εἶνε γεμάτη ἀπὸ τέτοια παραδείγματα. Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν ἐδῶ ἐπὶ τῶν ἐθίμων, τὰ ὁποῖα κανονίζουν τὰς σχέσεις τῶν δύο φύλων καὶ τὸν γάμον, ποὺ εἶνε διαφορετικὰ κατὰ τοὺς λαοὺς καὶ τὰς τάξεις ἢ τὰς ἐποχάς.

ΠΑΙΡΝΟΜΕΝ ΤΩΡΑ καὶ ἄλλο γενικὸν παράδειγμα ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐποχήν. Ἐκτὸς τῆς ἐξεγειρομένης ἐργατικῆς τάξεως καὶ ἄλλο μέγα μέρος τῆς ἀνθρωπότητος ζητεῖ τὴν κοινωνικὴν ἐλευθερίαν· αἱ γυναῖκες. Ποθεν προέρχεται τὸ ὅτι αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι πρὶν ἀπὸ τόσον ὀλίγον καιρὸν ἀνετρέφοντο μόνον δι' οἰκιακὴν ἐργασίαν καὶ διὰ τὸν γάμον, τώρα ἐπιδιώκουν κατὰ χιλιάδας ἄλλον σκοπὸν, ἥτοι ἐλευθερίαν ἐργασίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ;

"Όσον ἀφορᾷ τὴν προλεταρίαν γυναῖκα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μεγαλοβιομηχανίαν. Ἡ ἐργασία τῆς μηχανῆς εἶνε συχνὰ τόσον εὐκόλος — ἂν καὶ γίνεται βαρεὴ διὰ τοῦ μακροῦ χρόνου — ὥστε ἡμποροῦσαν νὰ τὴν κάμουν καὶ γυναῖκες καὶ κοράσια. Τὸ

πατρικὸν ἡμερομίσθιον δὲν ἔφθανεν ἔπρεπε νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ ἐργοστάσιον αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ καὶ νὰ καταστήσουν ἐπαρκὲς τὸ ἡμερομίσθιον διὰ τὴν οἰκογένειαν. "Ετσι, αἱ γυναῖκες τῶν προλεταρίων ἐμπήκαν εἰς τὸ ἐργοστάσιον καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἔβαινεν αὐξανόμενος.

Καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ πνεύματος τῶν γυναικῶν αὐτῶν μετεβάλλετο. Ἡ σοσιαλιστικὴ σκέψις, ἀνθὸς τῆς ἐργασίας ποὺ κάμνουν, ἐφύτρωσε καὶ στὸ κεφάλι των. Αἱ προλεταριαὶ γυναῖκες εἰς μερικὰς χώρας, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, ἔχουν προχωρήσει ἀρκετὰ εἰς τὸν δρόμον τῆς σοσιαλιστικῆς ὁργανώσεως· εἰς ὅλας τὰς κεφαλαιοκρατικὰς χώρας ἤρχισαν νὰ βαδίζουν τὸν δρόμον αὐτόν. Ἡ ἐργάτρια γυναῖκα καὶ ἡ ἐργάτρια κόρη ἔγιναν συναγωνίστριαι τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸ πολιτικὸν κόμμα καὶ εἰς τὴν δημοσπονδίαν! Ποία διαφορὰ μὲ τὰ παλαιὰ, ὅταν ἡ γυναῖκα ἐμπάλωνε τὰ ροῦχα, ἐπλυνε, ἐφρόντιζε διὰ τὸ σπίτι καὶ τὰ παιδιὰ καὶ δὲν ἔκαμνε τίποτε ἄλλο!

Καὶ μεγαλώνει στὸ κεφάλι τῆς σοσιαλιστρίας γυναῖκας ἡ σκέψις τοῦ καιροῦ ποὺ ἡ γυναῖκα καὶ ἡ κόρη θὰ εἶνε κοινωνικῶς ἐντελῶς ἀντάρκης καὶ ὡς παραγωγὸς ἐντελῶς ἐλευθέραι. Εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ μέλλοντος, κανεὶς, οὔτε ἄνδρας, οὔτε γυναῖκα, δὲν θὰ ἔχουν κύριον, οὔτε εἰς τὸν γάμον, οὔτε εἰς τὸ ἐργοστάσιον, πουθενά. Τὰ ἄτομα θὰ στέκωνται στὸ πλευρὸν ἀλλήλων ἐλεύθερα καὶ ἴσα.

Καὶ ἡ σκέψις αὐτὴ ἐμπήκε στὴν γυναῖκα ἀπὸ τὰς παραγωγικὰς συνθήκας.

Καὶ ἡ ἀστικὴ γυναῖκα ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐλευθεροσίαν της. Καὶ σ' αὐτὴν ἡ σκέψις αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς. "Όταν ἐδημιουργήθη ἡ μεγαλοβιομηχανία, ἡ ἐργασία τῆς γυναῖκας περιορίζετο εἰς τὸ σπίτι. Ἡ μεγαλοβιομηχανία παρήγε τὰ διάφορα πράγματα, φῶς, θέρμανσιν, ἐνδύματα, τὰ χρήσιμα εἶδη, τόσον εὐθηνά, ὥστε δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ παρασκευάζωνται στὸ σπίτι· ὕστερα, ὁ συναγωνισμὸς ἦτο τόσον μεγάλος, ὥστε αἱ γυναῖκες καὶ θυγατέρες τῶν μικροαστῶν ἔπρεπε κατὶ νὰ κερδίζουν καὶ ἤρχισαν νὰ ζητοῦν θέσιν εἰς τὸ σχολεῖον, εἰς τὰ ταμεῖα, εἰς τὰ τηλεφωνεῖα, εἰς τὰ φαρμακεία κλπ. Ἐπίσης ὁ ἀριθμὸς τῶν γάμων ἡλαττώθη παρὰ τῇ μπουρζουαζίᾳ συνεπείᾳ τῆς σφοδρᾶς βιοπάλης, τῶν μεγαλυτέρων ἀπαιτήσεων τῆς ζωῆς

καὶ τῆς τάσεως πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ πολυτέλειαν. Ὅλ' αὐτά, συνέπεται τοῦ νέου τρόπου παραγωγῆς.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀστικῆς νεανίδος ἤρχισε νὰ τείνῃ πρὸς τὸ κίνημα μεγαλυτέρας κοινωνικῆς ἐλευθερίας· ὁ τρόπος τῆς τοῦ σκέπτεσθαι μετεβλήθη. Παραβαλλομένη μὲ τὴν γαϊάκην τῆς εἶνε ἄλλος ἄνθρωπος.

Καὶ ἤδη, ἐνῶ ἡ προλεταρία γυναῖκα, μὲ τὴν θέσιν ποὺ παίρνει εἰς τὸ κοινωνικὸν παραγωγικὸν σύστημα ἔχει κατὰ νοῦν τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ προλεταριάτου καὶ μὲ αὐτό, τῆς δῆλως ἀνθρωπότητος, ἡ αὐτὴ φεμινίστρια σκέπτεται μόνον τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀστὴς γυναίκας. Θέλει νὰ τῆς δώσῃ δύναμιν μέσα εἰς τὴν ἀστικὴν κοινωνίαν. Θέλει νὰ τῆς δώσῃ καπιταλιστικὴν δύναμιν, πρᾶγμα ποὺ εἶνε δυνατόν μόνον διὰ τῆς ἰσχυρᾶς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς καταπίεσεως τῶν ἐργατῶν, κατὰ τὸν τρόπον ποὺ τὸ κάμνει καὶ ἡ ἀνδρική μπουρζουαζία.

Ἡ φεμινίστρια δὲν θέλει «νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν γυναῖκα ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησίαν, ἀλλὰ νὰ τῆς παράσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἰδιοκτησίας, ὅχι νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸν ρύπον τοῦ χρηματικοῦ κέρδους, ἀλλὰ νὰ τῆς δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ συναγωνισμοῦ». Ἡ ἐργάτρια θέλει νὰ ἐλευθερώσῃ ὅλους τοὺς ἄνδρας καὶ ὅλας τὰς γυναῖκας ἀπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἀπὸ τὸν συναγωνισμόν καὶ ἔτσι νὰ καταστούν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πραγματικῶς ἐλεύθεροι.

Ἄν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν κεφαλῶν ἀμφοτέρων διαφέρει ὅσον τὸ φῶς τοῦ λύχνου ἀπὸ τοῦ ἡλίου, αἱ σκέψεις τῶν ὁμοῦ γεννῶνται ἀπὸ τὸ παραγωγικὸν σύστημα. Διακρίνονται μόνον ἀπὸ τὰς διαφορετικὰς συνθήκας ἰδιοκτησίας ποὺ εὗρισκονται αἱ δύο αὐταὶ «ἀδελφαί».

Ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπελευθέρωσις τῆς γυναικός, ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐργατῶν, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς ἀνθρωπότητος μὲ ποῖα δροσερὰ αἰσθήματα δὲν μᾶς ἐμποτίζουν! Ποῖον πάθος καὶ ποῖαν δύναμιν δὲν ἐμπνέουν εἰς ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, ποῖας πηγὰς ἐνεργείας δὲν κάμνουν νὰ ἀναβλύζουν ἐντός μας! Καὶ ὁποῖα λαμπρὰ χρυσορρόδινα ὄνειρα δὲν μᾶς φέρουν κατὰ τὰς ὥρας τῆς μετὰ τὸν ἀγῶνα ἀναπαύσεως! Τότε, φαίνεται, ὥσάν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ προσκαλῇ ὅλην αὐτὴν τὴν δραστηριότητα, τὸν πόθον αὐτὸν τοῦ ἀγῶνος καὶ τὰ γοητευτικὰ αὐτὰ ὄνειρα, ἀπὸ τὴν δυνάμιν του καὶ μόνην! Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὁμοῦ,

ὅτι ἡ δυνατὴ αὐτὴ θέλησις τοῦ προλεταριάτου, αὐτὴ ἡ μακαριότης τῆς νίκης καὶ ἡ χαλυβδομένη ἐλπίς μετὰ τὴν ἥτταν, ὁ γιγάντιος αὐτὸς ἰδανισμὸς τῶν ἐργατῶν—ποὺ εἶνε ἡ ὑψίστη καὶ περιεκτικωτάτη καὶ λαμπροτάτη, κατὰ πολὺ λαμπροτάτη ἐπειδὴ εἶνε ἡ πιὸ συνειδητὴ καὶ πιὸ βαθειὰ ἰδεαλιστικὴ, πνευματικὴ ἐκδήλωσις ποὺ ἔχει ὁ κόσμος γνωρίσει—, ὅτι αἱ ὠραιόταται αὐταὶ πνευματικαὶ ἐπιφανίσεις ἀνεπτύχθησαν μαζὺ μὲ τὴν ἐργασίαν, καὶ μὲ τὰ ἐργαλεῖα, ποὺ καὶ αὐτὰ ἐγεννήθησαν ἀπὸ βαθειὰ μέσα στὴν γῆν.

Τὰ δύο αὐτὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουν τὰς δύο σημαντικωτάτας μεταλλαγὰς ποὺ ἐπέστησαν τὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς μας καὶ πόσον ὀρθὴ εἶνε ἡ διδασκαλία τοῦ ἱστορικοῦ Ὀλισμοῦ. Τώρα μεταβαίνομεν εἰς τὴν γενικὴν «ἠθικὴν». Ἐν τῷ μεταξύ, διὰ νὰ καταστήσωμεν εὐχερεστέραν τὴν μετάβασιν ἐκεῖ καὶ τὸ ὅλον θέμα πιὸ εὐκατάληπτον, παίρνομεν ἀκόμη ἓνα παράδειγμα, ποὺ δὲν ἀνήκει πιά στὸ ἔθιμον τῆς καθημερινῆς ἐργασίας, ὅπως εἶνε ἡ ἐπίσκεψις τῶν ἐργατικῶν συγκεντρώσεων καὶ ἡ γραφικὴ ἐργασία τῶν γυναικῶν, δὲν ἀνήκει ὁμοῦς ἀκόμη οὔτε εἰς τὰς δῆθεν γενικὰς περιοχὰς τῆς ἠθικῆς, ὅπως ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον, ἡ ἀγάπη τῆς ἀληθείας κλπ.

Ὡς γέφυραν ἃς λάβωμεν τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος, τὸν πατριωτισμόν.

Καὶ εἰς τὸ αἶσθημα τοῦτο, εἰς τὴν σκέψιν αὐτήν, βλέπομεν κατὰ τὴν ἐποχὴν μας ὁποῖα ἰσχυρὰ μεταλλαγὴ λαμβάνει χώραν καὶ κυρίως πάλιν μεταξὺ τῶν ἐργατῶν.

Πρότερον, ὅταν ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν ἀποτελοῦσεν αὐθυπόστατον κοινωνικὴν δύναμιν, ἔτο πατριωτικὴ, δηλαδή, δὲν ἤξαιρε νὰ κάμνῃ τίποτε καλύτερον, παρὰ νὰ ἀκολουθῇ τὰς κρατούσας τάξεις τῆς χώρας τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ ξένων δυνάμεων. Εἶνε πράγματι ἀπίθανον ὅτι οἱ τότε προλετάριοι καὶ τὰ τέκνα τῆς τότε χωρικῆς καὶ ἀστικῆς τάξεως ἀφίνοντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὸν στρατὸν ἢ τὸν στόλον, μόνον ἐκ θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. Οἱ πλεῖστοι τὸ ἔκαμνον αὐτό, ἀπὸ πίεσιν καὶ ἀνάγκην, ἀπὸ ἔλλειψιν καλυτέρου ἐπαγγέλματος—αἱ ἐργατικαὶ ὁμοῦς τάξεις τῆς τότε ἐποχῆς δὲν ἤξαιραν τίποτε ἄλλο, παρ' ὅτι ἔτσι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸ πρᾶγμα. Ἡ ἰδέα, ὅτι ἡμποροῦσαν, ὥς αὐθυπόστατος τάξις, νὰ κηρυχθοῦν κατὰ τοῦ πολέμου καὶ νὰ τὸν ἀποσοβίσουν παρὰ τὴν θέλησιν τῶν κυριάρχων τάξεων, δὲν

ἐπερνούσεν ἀπὸ τὸν νοῦν των ἦσαν πολιτικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἓνα ἐξάρτημα τῶν ἀνωτέρω τάξεων. Οὔτε κατ' ἀριθμόν, οὔτε κατ' ὀργάνωσιν ἦσαν ἀρκετὰ ἰσχυροὶ διὰ νὰ ἔχουν σκέψιν ἐπὶ τοῦ σημείου οὗτοῦ, πολὺ μᾶλλον νὰ δράσουν σύμφωνα με τὴν σκέψιν των. Καὶ ἂν ἀκόμη ἠγωνίζοντο διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τὸ ἔκαμνον αὐτὸ συνήθως κατ' ἀκολουθίαν μιᾶς μερίδος τῶν κυριάρχων τάξεων, ἡ ὁποία ἔβλεπε μεγαλύτερον συμφέρον εἰς τὴν εἰρήνην ἢ εἰς τὸν πόλεμον καὶ μετὰ τὸ σύνθημα ὅτι αὐτὸ ἦτο καλὸν διὰ τὴν πατρίδα καὶ ὅτι ἡ σκέψις αὐτὴ καὶ ἡ πράξις αὐτὴ ἀποτελοῦσαν τὸν γνήσιον πατριωτισμόν.

Πραγματικῶς ὁ πόλεμος καὶ ὁ τέτοιος πατριωτισμὸς δὲν ἦτο ποτὲ σχεδὸν ὠφέλιμος ἢ ἐπικερδὴς εἰς τὰς ἐργαζομένας τάξεις ἐν γένει. Καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα ἐπλήρωναν αὐτοὶ τὰ ἔξοδα καὶ τὰ σπασμένα μετὰ τὸ αἷμα των, μετὰ τὴν ζωὴν των, μετὰ τὴν μικράν των παρουσίαν πρὸς τοὺς ἀφηρεῖτο μετὰ τοὺς βαρεῖς φόρους ἢ ἐρημάζετο ἀπὸ τὸν πόλεμον. Οὐχ' ἦττον ὁμοῦς ἀκολουθοῦσαν εἰς τὰς ἀπόψεις των τὰς κυριάρχους τάξεις καὶ παρεδέχοντο τὰ ἐπ' αὐτῶν κηρυττόμενα συνθήματα, ὅπως ἦσαν ὁ ἕως πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα ἢ τὸν βασιλικὸν οἶκον, χωρὶς νὰ ἀντιτάσσωσιν εἰς αὐτὰ τίποτε τὸ ὀρισμένον.

Πόσον ἥλλαξαν αὐτὰ ! Εἰς ὅλας τὰς χώρας αὐξάνει καθημερινῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι κατανοοῦν ὅτι οἱ πόλεμοι κατὰ πολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν διεξάγονται μόνον καὶ μόνον πρὸς ὄφελος τῆς μπουρζουαζίας. Ὅτι ἡ μπουρζουαζία κηρύττει στοὺς ἐργάτας τὸν πατριωτισμόν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ τοὺς ἔχη πειθήνια ὄργανα τοῦ πολέμου : Ὅτι σκοπὸς καὶ ἀποτέλεσμα ὅλων τῶν πολέμων εἶνε ἡ μεγαλύτερα ἐκμετάλλευσις τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἢ ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐκμεταλλεύσεως ἐπὶ ἀκόμη περισσοτέρων ἐργατῶν ⁽¹⁾ Ὅτι μιὰ διεθνὴς πάλη τῶν λαῶν εἶνε κίνδυνος διὰ τοὺς ἐργάτας τόσον τῆς νικητρίας ὥσον καὶ τῆς νικημένης χώρας.

«Ὁ πόλεμος» ἔτσι σκέπτεται ὁ κομμουνιστὴς ἐργάτης, ἔγχειται εἰς τὸ συμφέρον τοῦ ἀστού. Ἡ παραγωγή καὶ τὸ ἐξυπη-

(1) Δεικναιχμὸς ἀποικιῶν κλπ.

ρετικὸν αὐτῆς κεφάλαιον ἔγιναν τόσον μεγάλα ὥστε ζητοῦν ἀγορὰς καὶ χώρας πρὸς διάθεσιν τοῦ χρήματός των καὶ διὰ τῶν πολέμων ζητοῦν νὰ ἐπιβληθῶν ἐπὶ ἄλλων ἢ νὰ τοὺς κρατήσουν εἰς ἀπόστασιν. Τοῦτο ὁμοῦς ἡμπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἐπιβολῆς βαρύτερων φόρων, τῆς πληρωμῆς μικροτέρων ἡμερομισθίων καὶ τῆς ἐντατικωτέρας ἢ μακροτέρας ἐργασίας μου καὶ τῆς μὴ πραγματοποιήσεως κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων ἢ τῆς πραγματοποιήσεως κακῶν τοιούτων. Ἐξ ἄλλου, συμφέρον ἰδικόν μου εἶνε νὰ ἔχω μεγαλύτερα ἡμερομίσθια, ὀλιγωτέραν ἐργασίαν (βραχυτέραν ἐργάσιμον) καλοὺς κοινωνικοὺς νόμους, ἄνευ φόρων καταναλώσεως καὶ ἄνευ δασμῶν εἰς τὰ εἶδη πρώτης ἀνάγκης, ἐπομένως ὀφείλω νὰ εἶμαι κατὰ τοῦ πολέμου. Ἐκτὸς αὐτοῦ, συμφέρον μου εἶνε ὅπως καὶ ὁ συνάδελφός μου πέραν τῶν συνόρων ἀπολαμβάνῃ τὰ αὐτὰ ὠφελήματα, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ συναγωνισμὸς κατὰ τῆς ἐγχωρίας βιομηχανίας μετὰ τὴν πληρωμὴν μηδαμινῶν ἡμερομισθίων : τότε ἡ ἐπαγγελματικὴ ὀργάνωσις τῶν ἁλλοδαπῶν αὐτῶν ἐργατῶν θὰ ἐνισχυθῇ καὶ θὰ ἡμπορέσω σύμφωνα μετὰ τὸ παράδειγμά των νὰ δυναμώσω καὶ τὴν ἰδικήν μου καὶ νὰ τὰς ἐνώσωμεν οὕτω μαζὶ σὲ μιὰν διεθνῇ συνομοσπονδίαν. Καὶ ἂν ἐκεῖ τὸ πολιτικὸν ἐργατικὸν κόμμα εἶνε ἰσχυρόν, τοῦτο θὰ εἶνε μιὰ παρακίνησις γιὰ μᾶς εἰς τὸ νὰ δυναμώσωμεν καὶ τὸ ἰδικόν μας καὶ ἡμποροῦμεν ἔτσι νὰ προέλθωμεν εἰς μιὰν διεθνῇ συμφωνίαν ὅλων τῶν πολιτικῶν ἐργατικῶν κομμάτων μετὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ πρὸς ἀμοιβαίαν ὑποστήριξιν. Ἄν ὁμοῦς ἐκραγῇ ἓνας πόλεμος, τότε καὶ ἡ ἰδική μας καὶ ἡ ἰδικὴ των οἰκονομικὴ δύναμις ἐκμηδενίζεται καὶ ἡ μπουρζουαζία σπείρει τὸ μῖσος μεταξὺ μας».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου κατέστησε τοὺς ἐργάτας μιὰν ἀθροπύστατον δύναμιν, ἡ ὁποία εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τῆς μόνης. Ἡ ἰδία ὁμοῦς ἀνάπτυξις, διαμορφώσασα τὸ κεφάλαιον εἰς μιὰν ὑπερόγκως μεγάλην δύναμιν κυριαρχοῦσαν εἰς ὅλας τὰς χώρας, φέρει ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ ἐργάται θὰ ἡμπορέσουν νὰ ὑπερισχύσουν τοῦ κεφαλαίου μόνον διεθνῶς. Οὔτε νὰ φαντασθῇ κανεὶς ὅτι οἱ ἐργάται μιᾶς χώρας θὰ ἡμποροῦσαν νὰ νικήσουν τοὺς καπιταλιστὰς χωρὶς οἱ καπιταλισταὶ ἄλλων χωρῶν νὰ προσφερθοῦν νὰ βοηθήσουν διὰ παντὸς μέσου τοὺς ταξικοὺς συναδέλφους.

των. Αυτό καταφαίνεται πασιδήλως τώρα με τὰς διεθνείς ενώσεις τῶν ἐργοδοτῶν. Ἀπ' ὅλας αὐτὰς τὰς ἀφορμὰς καὶ τοὺς λόγους κινούμενοι κατενόησαν οἱ ἀληθῶς κομμουνισταὶ ἐργάται ὅτι ὁ πατριωτισμὸς δὲν ἀποτελεῖ πιά σύνθημα παραδεκτὸν δι' αὐτούς, ἀλλὰ ὅτι σύνθημά των πρέπει νὰ εἶνε ἡ διεθνὴς ἀλληλεγγύη τῶν ἐργατῶν (1).

Ἡ Τεχνικὴ τὸ σύστημα τῆς παραγωγῆς εἰς τὸ σημερινὸν σημείον τῆς ἐξελέξεώς του, καθιστᾷ ἀναγκαῖον διὰ τοὺς κεφαλαιούχους μιᾶς χώρας ἢ νὰ μονοπωλήσουν τὰς ἀγορὰς τῶν ἀποικιῶν ἢ νὰ προσεταιρισθοῦν τὸ μεγαλύτερον δυνατόν μέρος αὐτῶν.

Ἡ Τεχνικὴ ἐσυμβίβασε τὰ συμφέροντα ὅλων τῶν κεφαλαιούχων πρὸς ἄλληλα, ἂν καὶ αὐτὰ διαμφισβητοῦσαν τὰς ἀγορὰς, ἐκεῖ ὅπου πέρασιν ἡ καταπίεσις τῶν ἐργατῶν.

Ἡ Τεχνικὴ διωργάνωσε τοὺς κομμουνιστὰς ἐργάτας ὅλων τῶν χωρῶν καὶ τοὺς ἔδειξεν ὅτι τὸ συμφέρον ὅλων ἔγκειται εἰς τὴν ἰσχὺν τῆς ἀλληλεγγύης τῶν ἐργατῶν.

Ὅστε οἱ κύριοι τῶν μέσων παραγωγῆς εἶνε ὑπὲρ τοῦ πολέμου καὶ τῆς καταπίεσεως τῶν ἐργατῶν· οἱ κομμουνισταὶ ἐργάται εἶνε ὑπὲρ τῆς διεθνούς εὐημερίας καὶ τῆς διεθνούς ἐνώσεως τῶν ἐργατῶν.

Ἡ κομμουνιστικὴ ἐργατικὴ τάξις δὲν εἶνε λοιπὸν βεβαίως πατριωτικὴ σύμφωνα μετὰ τὴν ἔννοιαν τῆς μπουρζουαζίας, μετὰ τὴν ἔννοιαν, ἡ ὁποία πάντοτε ὑπὸ τὸν καπιταλισμὸν ἀπεδίδετο εἰς τὴν λέξιν ταύτην, ἥτις σημαίνει ἀγάπη μόνον πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα, περιφρόνησις, ὑποτίμησις τῆς ξένης χώρας, ἀποστροφή ἢ μῖσος πρὸς αὐτήν.

Ὁ σύγχρονος καπιταλισμὸς εἶνε ἀποκλειστικὸς πατριωτικὸς ἀπὸ ἀπληστίας κέρδους. (2) Δὲν θεωρεῖ τὸν πατριωτισμὸν πραγματικῶς ὡς ἀρετὴν, οὔτε τὴν πατρίδα ὡς τι ἱερὸν, διότι ἀφαιρεῖ ἀπο τοὺς Τρανσβαλινούς, τοὺς Φιλιππινούς, τοὺς κατοίκους τῶν Ἀγγλικῶν καὶ Κατωχωρικῶν Ἰνδιῶν, τοὺς Κινέζους, τοὺς Μαροκινούς κλπ. τὴν πατρίδα των. Εἰσάγει Πολωνούς, Γαλικιανούς, Κροάτας, Κινέζους, εἰς τὴν χώραν του διὰ νὰ ὑποβιάσῃ τοὺς μισθοὺς τῶν συμπατριωτῶν του, παιδιῶν τῆς ἰδίας πατρίδος. Ἀξιοῖ ἀπὸ τὴν καταπιεζομένην τάξιν ἓνα πατριωτισμὸν, τὸν

(1) Πόσον μικρὸς ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀληθῶς κομμουνιστῶν ἐργατῶν, τὸ ἔδειξεν ὁ πόλεμος. Ἰδε σελίδες 152 καὶ κατωτέρω.

(2) Καὶ κατ'ἐκτενέστερον ἔξω τῶν ἐθνικῶν ὁρίων του—ἱμπεριαλισμός.

ὁποῖον δὲν αἰσθάνεται ὁ ἴδιος. Ὁ πατριωτισμὸς τῆς μπουρζουαζίας εἶνε ἀπληστία καὶ ὑποκρισία. Τέτοιος πατριωτισμὸς, τέτοια ἀγάπη τῆς πατρίδος εἶνε βεβαίως ἐντελὼς ξένη πρὸς τὸ κομμουνιστικὸν προλεταριάτον. Καὶ γενικῶς, ὁλόκληρος ὁ πατριωτισμὸς, ὅπως τὸν ἐννοεῖ ἡ μπουρζουαζία εἶνε ξένος πρὸς τὸν κομμουνιστὴν ἐργάτην.

Ἐννοεῖται οἰκοθεν ὅτι ὁ ἐργάτης θέλει νὰ διατηρήσῃ τὴν γλῶσσάν του, τὴν μὲν τὴν ὁποῖαν ἡμπορεῖ νὰ εὕρῃ ἐργασίαν. Δὲν εἶνε ὅμως τοῦτο ὁ πατριωτισμὸς ποὺ ζητεῖ ἀπ' αὐτὸν ἡ μπουρζουαζία. Καὶ ὁ κομμουνιστὴς ἐργάτης ἀγαπᾷ τὴν φύσιν, τὸ κλίμα, τὸν ἀέρα τῆς χώρας του εἰς τὰ ὁποῖα ἐμεγάλωσε ἀπὸ παιδί. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν εἶνε ἐκεῖνος ὁ πατριωτισμὸς, ποὺ ζητεῖ ἀπ' αὐτὸν ἡ μπουρζουαζία. Ὁ πατριωτισμὸς, ποὺ θέλει ἡ μπουρζουαζία νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν ἐργάτην εἶνε ἐκεῖνος, ποὺ θὰ τὸν προαγάγῃ εἰς τὸ νὰ ἀφεθῇ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐκουσίως ἀπ' αὐτὴν ὡς πολεμικὸν ὄργανον καὶ νὰ σκοτωθῇ γι' αὐτήν, ὅταν ὑπερασπίζεται τὸ ἴδιόν της συμφέρον ἢ τὸ συμφέρον ἄλλων καπιταλιστῶν ἢ ὅταν προσπαθῇ νὰ ληστεύσῃ τὴν ἰδιοκτησίαν ἀνυπερασπίστων λαῶν. Αὐτὸς εἶνε ὁ ἀστικὸς πατριωτισμὸς· καὶ αὐτὸς εἶνε ἐντελὼς ξένος πρὸς τοὺς κομμουνιστὰς ἐργάτας. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ποὺ δίδει ἡ μπουρζουαζία εἰς τὴν λέξιν, ὁ ἐργάτης δὲν ἔχει πατρίδα.

Ὁ ἐργάτης ἐρωτᾷ καθ' ὅλας τὰς διεθνείς περιπλοκάς· ποῦ εἶνε τὸ ἐργατικὸν συμφέρον; Καὶ αὐτό, τοῦτο καὶ μόνον κανονίζει τὴν κρίσιν του.

Καὶ ἐφόσον τώρα τὸ ταξικὸν συμφέρον τῶν ἐργατῶν ἀπαιτεῖ γενικῶς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἐνδείκνυται ἡ πολιτικὴ τῶν κομμουνιστῶν ἐργατῶν ὡς τὸ μέσον τῆς διατηρήσεως ὅλων τῶν ἐθνῶν. Διότι ἂν ἡ εἰρήνη ἐξακολουθήσῃ ὑφεστῶσα καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀναλάβῃ τὸ πηδάλιον εἰς ὅλας τὰς χώρας, τότε οὐδεμία δυνατότης θὰ ὑπάρχῃ πιά ὅτι μία χώρα θὰ ὑποτάξῃ ἄλλην. Τότε θὰ πρόκειται πλέον περὶ τῆς βαθμιαίας ἐμφανίσεως τῶν συνόρων καὶ τῶν διαφορῶν ἐπὶ ὁργανικῆς ὁδοῦ, ἄνευ βίας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν ὁ διεθνὴς σοσιαλισμὸς ἐξασφαλίζει τὴν ὑπαρξιν ὅλων τῶν ἐθνῶν.

Καὶ εἰς ἐκείνας ἀκόμη, τὰς σπανίας περιπτώσεις, καθ' ἃς τὸ προλεταριάτον θὰ παροδέγετο ἀναγκαῖον ἓνα πόλεμον—π. γ. 27 +

στις, ή τιμιότης, μᾶς ἐπιβάλλονται ἐπιτακτικῶς, ἀπ' αὐτὴν τὴν διὰ τὴν ἀνατροπὴν εἰς ἐκμηδένισιν ἑνὸς δεσποτισμοῦ, ὡς ἐν Ρωσσίᾳ—, τότε οὗτος δὲν θὰ ὤθειτο ἀπὸ τὸν πατριωτισμὸν τῆς μπουρζουαζίας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ διεθνὲς προλεταριάτον.

Ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἡ ὁποία ἔχει προσχωρήσει εἰς τὸν Κομμουνισμὸν ἡμπορεῖ νὰ ἀντιτάξῃ ἡσυχῶς εἰς τὸν σωβινιστικὸν πατριωτισμὸν τῆς μπουρζουαζίας ποὺ ἀποβλέπει εἰς ρυπαρὸν κέρδος καὶ εἰς τὰς ὑποκριτικὰς της κωμωδίας περὶ εἰρήνης, τὸν ἰδικὸν της σκοπὸν. Τὴν διεθνῇ ἐνότητι τῶν ἐργατῶν καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἐνότητι ὅλων τῶν ἀνθρώπων, τὴν αἰωνίαν εἰρήνην ὅλων τῶν λαῶν. Ὁ σκοπὸς τῶν ἀστῶν εἶνε περιορισμένος, ὅπως καὶ μία μεγάλη ἢ μικρὰ χώρα εἶνε περιορισμένον τι ἀπέναντι τῆς γῆς. Ἐκτὸς αὐτοῦ ὅμως εἶνε ψεύτικος καὶ ἀνέφικτος, διότι οἱ κεφαλαιοκράται κυρίαρχοι τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἀγωνίζονται διὰ τὴν λείαν, θὰ παλαίουν μεταξὺ τῶν ἐφόσον ὑπάρχει λεία. Ὁ σκοπὸς τοῦ Κομμουνισμοῦ εἶνε ὑψηλὸς καὶ ἀσπίλως λαμπρὸς, ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ εἶνε καὶ πραγματικὰ ἐφικτός. Ἡ ἐργατικὴ τάξις δὲν εἶνε δυνατόν παρὰ νὰ ἐπιθυμῇ εἰρήνην μεταξὺ τῶν ἐργατῶν, διότι ἐν τῇ εἰρήνῃ αὐτῇ ἔγκειται τὸ συμφέρον της ἔτι δὲ μᾶλλον, αὐτὴ εἶνε ἡ ποσὺλόθεσις τῆς νίκης της.

Ἡ ἐξέλιξις ἀπὸ τοῦ καπιταλισμοῦ εἰς τὸν κομμουνισμὸν, ἡ ὁποία ἔχει ἀρχίσει ἤδη, καταδεικνύει ὅτι οἱ ἐργάται πετοῦν τὸν πατριωτισμὸν των διὰ νὰ εἶνε πιστοὶ εἰς τὸ διεθνὲς προλεταριάτον.

Ὅποια μεταβολὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ παρελθόν. Ὁ τότε ἐργάτης παρακολουθοῦσε δουρικὰ τὰς περιορισμένας ἰδέας τῶν κυρίων του. Ὁ σημερινὸς ἐργάτης, ἐναγκαλίζεται τὸν κόσμον, τὴν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρον, ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοὺς κυρίους του καὶ ἀγωνιζόμενος ἐναντίον τῶν.

Καὶ ὅλη αὐτὴ ἡ μεταβολὴ εἰσῆλθῃ ἀπὸ τὴν μηχανὴν καὶ χάρις σ' αὐτὴν ἐδημιουργήθησαν καὶ ὠργανώθησαν τὰ ἑκατομμύρια τῶν προλεταρίων.

Παρατήρησις.

Ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω ὅτι ἄλλοτε ὁ πατριωτισμὸς τῶν ἐργαζομένων τάξεων δὲν εἶχε γεννηθεῖ ἀμέσως ἀπὸ τὸ ἴδιόν των συμφέρον, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ συμφέρον τῶν κυριαρχουσῶν τάξεων,

ἀπὸ τὰς ὁποίας αἱ πρῶται ἐξηρετῶντο. Αὐτὸ θὰ τὸ εὔρη κανεῖς πανταχοῦ· ἐφόσον μιὰ τάξις δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ πραγματικὰ βαθύτατά της συμφέροντα, ἐφόσον τὸ συμφέρον της εἶνε κατὰ τελευταῖον λόγον τὸ συμφέρον ἄλλης τάξεως, θὰ ἀκολουθήσῃ κατὰ μέγα μέρος τῆς διανοητικότητος της τὰς κρατούσας τάξεις. Τούτου ἦτο πρότερον καὶ εἶναι σημερον διὰ πολλοὺς ἀκόμη ὁ πατριωτισμὸς σαφὲς παράδειγμα. «Αἱ κρατοῦσαι ἰδέαι μιᾶς ἐποχῆς» λέγει ὁ Μάρξ «ἦσαν πάντοτε αἱ ἰδέαι τῶν κρατουσῶν τάξεων». Εὐθὺς ὅμως ὡς ἡ καταπιεζομένη τάξις διαβλέψῃ μίαν εὐκαιρίαν, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς ἐποχὴν ἐπαναστάσεως, παρουσιάζεται μὲ τὸ ἴδιόν της βαθύτατον συμφέρον, ἐμφανίζει τὴν βαθυτάτην της ψυχὴν, τὰ μύχιά της καὶ ἀπορρίπτει τὰς ἰδέας ποὺ τῆς ἐπεβλήθησαν μοιραίως ἀπὸ τοὺς κρατοῦντας. Καὶ καθ' ὃ μέτρον μία τάξις γίνεται βαθμηδὸν ἰσχυροτέρα, ὥστε νὰ ἡμπορεῖ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ συμφέροντά της, τότε ὁ κόσμος τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν σχέσεων της ἐξωτερικεύεται ὁλοένα ἰσχυρότερον καὶ τέλος τολμηρὰ καὶ εἰλικρινὰ χωρὶς ψεύτικην ντροπὴν.

Καὶ τώρα μεταβαίνομεν εἰς τὰς «ὑψηλοτέρας» περιοχὰς τῆς ἠθικῆς. Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐργάτου πρὸς ἀνάπτυξιν, ἡ ἀνάγκη τῆς γυναικὸς πρὸς κοινωνικὴν ἐξίσωσιν μὲ τὸν ἄνδρα, ὁ πατριωτισμὸς, ὅλ' αὐτὰ εἶνε μονάχα ταπεινὰ συναισθήματα παραβελλόμενα μὲ τὴν ἀνιδιοτέλειαν, τὴν ἀγάπην στὸν πλησίον, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν πίστιν, τὴν τιμὴν, τὴν δικαιοσύνην.

Αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ ἀνήκουν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ἠθικὴν, εἶνε αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἠθικὴ.

Τί εἶνε αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ; Πόθεν προέρχονται; Εἶνε αἰώνιαι, ζοῦν παντοτεινὰ αἱ ἴδιαι μέσα εἰς τὸ ἀνθρώπινον στῆθος ἢ εἶνε μεταβληταὶ ἀκριβῶς ὅπως ὅλα τὰ ἄλλα πνευματικὰ πράγματα, ποὺ ἐγνωρίσαμεν;

Τὰ προβλήματα αὐτὰ παρέμειναν ἅλута διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν τὰ ἔθεσεν ὁ Ἕλλην φιλόσοφος Σωκράτης καὶ οἱ σύγχρονοί του. Παρουσιάζουν προσέτι μίαν ἰδιάζουσαν δυσχέρειαν.

Ὑπάρχει ἐντὸς μας μία φωνή, ποὺ σὲ πολλὰς περιπτώσεις μᾶς λέγει ἀμέσως τί εἶνε καλόν, τί κακόν. Πράξεις τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, τῆς αὐτοθυσίας λαμβάνουν χώραν αὐτομάτως, ἀφ' ἑαυτῶν, κατ' ἐπιταγὴν αὐτῆς τῆς φωνῆς. Ἡ φιλαλήθεια, ἡ πί-

ἰδίαν. Ἡ συνείδησίς μας μᾶς ἐνοχλεῖ ὅταν δὲν ὑπακούωμεν εἰς τὴν φωνὴν αὐτήν. Πληρούμεθα ἐντροπῆς, ὅταν πράξωμεν τὸ κακὸν καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξαίρῃ κανεὶς. Ὁ ἠθικὸς νόμος, ἡ ἐντολὴ τοῦ καθήκοντος ζῇ μέσα μας, χωρὶς ἢ ἐκπαίδευσις καὶ ὁ πόθος μας νὰ ἡμποροῦν νὰ μᾶς διαφωτίσουν ἐπαρκῶς γι' αὐτά (¹).

Ὁ ἐπιτακτικὸς καὶ αὐτόματος αὐτὸς χαρακτήρ εἶνε ἰδιάζων εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ εἰς τὴν οὐδασκαλίαν τῆς. Καμία ἄλλη πνευματικὴ περιοχὴ δὲν τὸν ἔχει· οὔτε ἡ φυσικὴ, οὔτε τὸ δίκαιον, οὔτε ἡ πολιτικὴ, οὔτε ἡ θρησκεία, οὔτε ἡ φιλοσοφία, αἱ ὁποῖαι δλαι εἶνε μαθηταὶ καὶ θὰ ἡμποροῦσαν νὰ εἶνε καὶ ἄλλῶς.

Ἐπροσπάθησαν νὰ παραγάγουν τὸν ἠθικὸν νόμον ἀπὸ τὴν πείραν τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τὴν ἀνατροφὴν του, τὰς συνηθείας τοο, τὸν ἀγῶνά του πρὸς κατάκτησιν τῆς εὐτυχίας, ἀπὸ ἑνα ραφιναρισμένον αἰσθημα ἰδιοτελείας ἢ ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἄλλους. Κατ' αὐτὸν ὅμως τὸν τρόπον δὲν ἐπέτυχαν νὰ ἐξηγήσουν οὔτε τὴν πηγὴν τοῦ «ἐπιτακτικοῦ» ποὺ ἔχει ἡ φωνὴ αὐτή, ἢ ὁποία μᾶς καλεῖ εἰς ἀγάπην τοῦ πλησίον, οὔτε τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο ποὺ ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν του διὰ νὰ σώσῃ ξένην ἵπαρξιν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἡμπόρεσαν νὰ παραγάγουν τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, δὲν ἀπέμεινε ἄλλο ἀπὸ τὸ σὺνθεσις καταφύγιον τῆς ἀγνωσίας. Ἀφοῦ ἡ ἠθικὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιγείου ζωῆς ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ πηγὴ τῆς εἰς τὸ ὑπερφυσικόν. Ὁ θεὸς παρέσχεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ· τὸ κακὸν προῆλθεν ἀπὸ τὴν σαρκικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸν ὕλικόν κόσμον, ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν.

Ἡ ἀγνωσία περὶ τῆς γεννέσεως τοῦ «καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» εἶνε ἑνα ἀπὸ τὰ αἷτια τῆς θρησκείας. Οἱ φιλόσοφοι Πλάτων καὶ Κάντιος οἰκοδόμησαν ἐπάνω σ' αὐτὸ ἑνα ὑπερφυσικόν κόσμον. Καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅποτε ἡ φύσις εἶνε τόσον καλύτερον νοητὴ, ὅποτε ἡ οὐσία τῆς κοινωνίας εἶνε τόσον περισσότερον γνωστὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ ἔθιμον, ἡ κλίσις πρὸς τὸ «καλόν», ἡ ἀποστροφή τοῦ κακοῦ, εἶνε διὰ πολλοὺς ἀνθρώπους κάτι τόσον παράδοξον, ὥστε μόνον μὲ τὴν βοή-

(¹) Μόνον ἡ σὺν ἡθ ε ι α ἡμπορεῖ νὰ μᾶς καταστήσῃ κωφούς εἰς τὴν φωνὴν αὐτήν.

θειαν μιᾶς «θεότητος» ἡμποροῦν νὰ τὰς ἐξηγήσουν. Πόσοι σύγχρονοι ἄνθρωποι ὑπάρχουν ποὺ νὰ μὴ χρειάζονται δὲ τὴν ἐξηγησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων ἢ τῆς ἱστορίας ἑνα θεόν—ἐξ ἄλλου ἰσχυρίζονται ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη ἑνὸς θεοῦ διὰ τὴν «θεραπεσίαν τῶν ἠθικῶν χρειῶν των». Καὶ ἔχουν δίκαιον· δὲν ἐννοοῦν οὔτε τὴν γέννεσιν, οὔτε τὴν οὐσίαν τῶν μεγάλων ἠθικῶν παραγγελμάτων καὶ ὅ,τι κανεὶς δὲν ἐννοεῖ καὶ ὅμως τὸ θεωρεῖ ὡς κάτι «ὑψιστον», τὸ θεοποιεῖ.

Καὶ ὅμως τὰ ὑψηλότερα ἠθικὰ παραγγέλματα ἔχουν ἐξηγηθεῖ ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνα κ' ἐδῶ κατὰ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐνεργειάν των. Τοῦτο ὀφείλεται σὲ δύο ἐρευνητάς· ὁ ἑνας ἐμελέτησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν βαθυτάτην του οὐσίαν, ὁ ἄλλος ἐμελέτησε τὴν κοινωνικὴν του ὑπόστασιν. Ὁ Ντάρβιν καὶ ὁ Μάρξ. Ὁ Ντάρβιν ἀπέδειξεν ὅτι ὅλοι οἱ ὀργανισμοὶ διεξάγουν ἑνα ἀγῶνα ὑπάρξεως ἐναντίον ὅλης τῆς φύσεως ποὺ τοὺς περιβάλλει· ὅτι ἐκεῖνοι μόνον οἱ ὀργανισμοὶ ἐπικρατοῦν οἱ ὁποῖοι κατέχουν τὰ ἰδιάζοντα καὶ λυσιτελεῖ ὄργανα πρὸς προστασίαν καὶ πρὸς διατροφὴν, τῶν ὁποίων τὰ ὄργανα παρουσιάζουν τὴν καλυτέραν κατανομὴν ἐνεργείας, καὶ καλύτερα προσαρμόζονται εἰς τὸν ἐξωτερικόν κόσμον. Μιὰ μεγάλη τάξις τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου, τὰ ζῶα, ἀνεπτύξε κατὰ τὸν ἀγῶνά της περὶ ὑπάρξεως καὶ δι' αὐτοῦ, «ἰδίαν κίνησιν» καὶ «δύναμιν γνώσεως». Εἰς τὴν «ικανότητα γνώσεως» ἀνήκουν, ἡ παρατήρησις τῶν λεπτομερειῶν τοῦ περιβάλλοντος, ἡ ἀντίληψις τοῦ τι συμφωνεῖ καὶ τι διαφέρει μέσα σ' αὐτάς καὶ ἡ ἐνθύμησις τοῦ τι προϋπῆρξε. Μὲ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα τὰ ὀρμέφυτα τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς ὑπάρξεως, ὡς καὶ ἡ κατανομὴ ἐνεργείας, ἡ ἰδιοκίνησις καὶ ἡ νοητικότης ἐνεδυναμώνοντο ὁλοένα. Μαζὺ μ' αὐτὰ ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἐνστικτον τῆς μητρικῆς στοργῆς. Εἰς ἐκεῖνα τὰ ζῶα, ποὺ διὰ νὰ ἡμποροῦν νὰ διεξάγουν τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως πρέπει νὰ συζοῦν σὲ μεγάλας ἢ μικρὰς κοινωνίας—ὡς πολλὰ σαρκοφάγα, πολλὰ καρποφάγα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ μυρηκαστικά, πολλὰ εἶδη πιθήκων—ἀναπτύσσονται τὰ κοινωνικὰ ἐνστικτα. Εἰς τὰ εἶδη αὐτὰ ἀνήκει καὶ ὁ ἄνθρωπος· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἡμπόρεσε νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ φύσει μόνον κοινωνικῶς, μόνον συζῶν εἰς ὁμάδας ἢ ὁρδὰς καὶ ἔτσι ἀνεπτύχθησαν καὶ σ' αὐτὸν τὰ κοινωνικὰ ἐνστικτα.

Ποῖα εἶνε ὅμως τὰ κοινωνικὰ ἐνστικτα ποὺ ἐμορφώθησαν

στὸν ἄνθρωπον καὶ στὸ ζῶον διὰ τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος καὶ ποὺ διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς ἐμεγάλωσαν ὁλοένα σταθερῶς ; «Αὐτὰ ἡμποροῦν καμμὶαν φορὰν νὰ διαφέρουν συμφῶνως πρὸς τοὺς διαφορετικοὺς ὁρους ζωῆς τῶν διαφόρων εἰδῶν, μία ὅμως σειρὰ ἐνστικτῶν ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς εὐδοκίμησης κάθε κοινωνίας». Ὑπάρχουν ἐνστικτα, ποὺ χωρὶς αὐτὰ καμμὶα κοινωνία δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη καὶ ποὺ πρέπει νὰ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σὲ κάθε εἶδος, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ διατηρηθῇ ὥφειλε νὰ βιώσῃ ἐν κοινωνίᾳ—ὅπως ὁ ἄνθρωπος. Ποῖα εἶνε τὰ ἐνστικτα αὐτά ;

«Πρὸ πάντων ἡ αὐταπάρνησις, ἡ θυσία χάριν τῆς κοινότητος». Ἄν τὸ ἐνστικτον αὐτὸ δὲν ἐγεννᾶτο, τότε ὁ καθένας θὰ ἐξοῦσε μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ δὲν θὰ ἐτοποθετοῦσε τὴν κοινότητα ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ἡ κοινωνία θὰ ἐξεμηνε-νίζετο ὑπὸ τὰς προσβολὰς τῶν γύρω φυσικῶν δυνάμεων ἢ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἀγρίων θηρίων. Ἄν, ἐπὶ παραδείγματι, σὲ μίαν ἀγέλην βουβάλων δὲν θυσιάζεται κάθε μὴνὰς χάριν τῆς κοινότητος, ὅπου ἀνῆκει, ὅταν ἡ τίγρις ἐπιπέσῃ ἐναντίον ἑνὸς ἐκ τῆς ἀγέλης, ποὺ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῶν συντρόφων του ἂν κάθε ἄτομον φροντίσῃ διὰ τὴν σωτηρίαν του καὶ μόνον, χωρὶς νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν κοινότητα, τότε ἡ κοινότης καταστρέφεται. Ἐνεκα τούτου ἡ αὐτοθυσία εἶνε τὸ πρῶτον κοινωνικὸν ἐνστικτον, ποὺ ἔπρεπε νὰ γεννηθῇ σ' ἓνα τέτοιον εἶδος ζῶων.

«Ὑστερα, ἡ γενναιοῦτης ἐν τῇ ἀμύνῃ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ἡ πιστότης πρὸς τὴν κοινότητα, ἡ ὑποταγὴ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ συνόλου, ὅθεν ὑπακοὴ ἢ πειθαρχία. Φιλαλήθεια ἐναντι τῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας ἡ ἀσφάλεια διακυβεύεται ἢ αἱ δυνάμεις σπαταλῶνται ἂν κανεὶς τὴν παραπλάνησιν, π. χ. διὰ ψευδῶν σημάτων. Τέλος φιλοτιμία, ἐνδιαφέρον περὶ τοῦ ἐπαίνου ἢ τῆς μομφῆς κατὰ τῆς κοινότητος. Ὅλ' αὐτὰ εἶνε κοινωνικὰ ἐνστικτα, ποὺ τὰ εὐρίσκομεν ἤδη ἐντυπωμένα σὲ κοινωνίας ζῶων, πολλὰ μάλιστα σὲ ὑψηλὸν βαθμὸν ἀνεπτυγμένα.

«Τὰ κοινωνικὰ ἐνστικτα ὅμως τίποτε ἄλλο δὲν εἶνε παρὰ αἱ ὑψηλότεραι ἀρεταί· ἐπιτομή των ὁ ἠθικὸς νόμος. Πρὸ πάντων λείπει ἀπ' αὐτὰ ἡ ἀγάπη τῆς δικαιοσύνης. δηλαδή ἡ ἔφεσις πρὸς ἰσότητα. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν οὗτης δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἕδαφος εἰς τὰς ζωϊκὰς κοινωνίας, ἐπεὶδὴ αὐταὶ δὲν γνωρίζουν κοινωνικὰς ἀνισότητας προσελθούσας ἀπὸ κοινωνικὰς συνθηκας, ἀλλὰ μόνον

φυσικὰς καὶ ἀτομικὰς». Ὡστε τὸ φιλοδίκαιον, ἡ ἀνάγκη κοινωνικῆς ἰσότητος εἶνε κάτι ἰδιαῖον στὸν ἄνθρωπον ⁽¹⁾.

Ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε προῖον τοῦ ζωικοῦ κόσμου. ὑπῆρχε μέσα στὸν ἄνθρωπον, ὅταν ἦταν ἀκόμη ἀγελαῖον ζῶον· εἶνε πανάρχαιον, διότι ἀπ' ὅταν ὁ ἄνθρωπος εἶνε κοινωνικὸν ὄν, δηλαδή ἀπ' ὅταν ὑπάρχῃ, εὐρίσκετο μέσα του.

Μόνον ἐφόσον ἐβοήθουν ἀλλήλους, ἡμποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ νικήσουν τὴν φύσιν. Εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτὴν ἀνάγκην τῆς ἀλληλοβοηθείας, εἰς τὸν ἠθικὸν αὐτὸν νόμον, εἰς τὰ κοινωνικὰ αὐτὰ ἐνστικτα λοιπὸν ὀφείλουν οἱ ἄνθρωποι τὸ πᾶν.

Εὐθὺς μόλις ἐγεννήθησαν, ὁ ἠθικὸς νόμος ἐμίλησε μέσα τους.

«Ἐξ αὐτοῦ προέρχεται ἡ μυστηριώδης φύσις του, ἡ ἐνδόμυχος αὐτῇ φωνή, ἡ ὁποία δὲν συνδέεται μὲ καμμίαν ἐξωτερικὴν ὥθησιν, μὲ κανένα ὁρατὸν συμφέρον. . . Εἶνε βεβαίως μυστηριώδης ἀνάγκη, ὅχι ὅμως περισσότερον ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῶν φύλων, τὴν μητρικὴν στοργήν, τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τὴν ὑπόστασιν τοῦ ὁργανισμοῦ καὶ τόσα ἄλλα πράγματα. . ., τὰ ὁποῖα κανεὶς δὲν θὰ ἐκλάβῃ δημιουργήματα ἑνὸς ὑπερνοητοῦ κόσμου.

«Ἐπεὶδὴ ὁ ἠθικὸς νόμος εἶνε ἓνα ζωῶδες ἐνστικτον, ἰσοδύναμον πρὸς τὰ ἐνστικτα τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ εἴδους, ἐκ τούτου ἡ δύναμις του, ἡ ὁρμὴ του εἰς τὴν ὁποίαν ὑποκύπτομεν ἀπερισκέπτως, ἐκ τούτου ἡ ταχέια μας διάκρισις εἰς τινὰς περιπτώσεις ἂν μία πράξις εἶνε καλὴ ἢ κακὴ, ἐνάρετος ἢ ἀμαρτωλὴ· ἐκ τούτου ἡ ἀποφασιστικότης καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἠθικοῦ μας κριτηρίου καὶ ἐκ τούτου ἡ δυσκολία τῆς αἰτιολογήσεώς του, ὅταν τὸ λογικὸν ἀρχίζει νὰ διαμελίσῃ τὰς πράξεις καὶ νὰ ἐρευνᾷ τὰς αἰτίας των.

Καὶ τώρα βλέπομεν καθαρὰ τι εἶνε τὸ συναίσθημα τοῦ κα-

(1) Συνιστῶμεν θερμῶς εἰς τὸν ἀνγνώστην τὴν μελέτην τοῦ Κρούτσκι «Ἡθικὴ καὶ ὕλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ἱστορίας», ἀπὸ τῆς ὁποίας πολλὰ ἀναγιζόμεθα εἰς τὸ παρὸν σύγγραμμ. Ἡ Ἡθικὴ εἶνε ὁ τελευταῖος προμαχὼν ἀπὸ τῶν ὁποίων ὀπίσω ὀχυρώνονται οἱ ἄνθρωποι, ποὺ θέλουν νὰ δικηθῶσιν τὸ ἐργάτην, μὲ τὴν συνδρομὴν τῆς θρησκείας, εἰς «ἀνθρωπικότητα». Ὅταν κατὰ νουὸν ἡ γήνην γένεσις τῶν ὑψηλοτέρων ἠθικῶν περικυβημάτων, πολλὰ πνευματικὰ δασμὰ θὰ καταπέσουν. Καὶ ἡ ἀλληλεγγύη θὰ ἐνισχυθῇ ὅταν ἀνγνωρισθῇ, ὅτι ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὰ παλαιότερα αἰσθήματα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

θ ἡ κ ο ν τ ο ς, τί εἶνε ἡ σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ ι ς. Εἶνε ἡ φωνὴ τῶν κοινωνικῶν ἐνστίκτων, ποὺ φωνάζει ἐντὸς μας. Μαζὶ μὲ αὐτὴν ἡγεῖ ἡ φωνὴ τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἢ τῆς διαινίσεως τοῦ εἶδους καὶ οὕτω συμβαίνει συχνά, ὥστε αὐτὰ τὰ δύο νὰ ἐρίζουν μὲ τὴν φωνὴν τοῦ κοινωνικοῦ ἐνστίκτου. Ὅταν τὸ ἐνστίκτον τῆς διαινίσεως καὶ τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ὅσοι ἀπὸ λίγου σιωπήσουν ἱκανοποιημένα, τότε ἀκούεται ἀκόμη ἡ φωνὴ τοῦ κοινωνικοῦ ἐνστίκτου, τώρα ὅμως ὥς μ ε τ ἄ ν ο ι α. «Τίποτε δὲν εἶνε πιὸ ἐσφαλμένον ἀπὸ τὸ νὰ βλέπωμεν εἰς τὴν συνείδησιν τὴν φωνὴν τοῦ φόβου τῶν συντρόφων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῆς γνώμης τῶν ἢ τῆς φυσικῆς τῶν πιέσεως. Ἐνεργεῖ αὕτη ἐπίσης ἐν σχέσει πρὸς πράξεις, ποὺ κανεῖς δὲν τὰς ἔμαθε, ἀκόμη πρὸς πράξεις, ποὺ φαίνονται πολὺ ἀξιεπαινοὶ εἰς τὸ περιβάλλον, ἡμπορεῖ ἀκόμη νὰ ἐνεργήσῃ ὡς ἀποτροπιασμός πρὸς πράξεις, ποὺ τὰς ἐπεχείρησε κανεῖς ἀπὸ φόβον ἀπέναντι τῶν συντρόφων καὶ τῆς δημοσίας τῶν γνώμης.— Ἡ κοινὴ γνώμη, ὁ ἔπαινος καὶ ἡ μορφή, εἶνε βεβαίως πολὺ ἐπιδραστικοὶ παράγοντες. Ἀλλὰ αὕτη ἡ ἐνέργειά τῶν προϋποθέτει ἓνα ὀρισμένον ἐνστίκτον, τὴν φιλοτιμίαν. Δὲν ἡμπορεῖ νὰ γεννήσῃ αὕτη τὰ κοινωνικὰ ἐνστίκτα.»

Ἴδου λοιπόν, πόσον ἀπλῶς ἐξηγεῖται ἡ φαινομενικῶς τόσο παραδόξος αὕτη περιοχὴ τοῦ πνεύματος, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὰ ὑψηλότερα παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς, πόσον ψευδὲς εἶνε νὰ συλλαμβάνωμεν τὸ ὑπερφυσικὸν καὶ πόσον καθαρὰ αἱ αἰτίαι τῆς ἠθικῆς ἔγκεινται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην, τὴν ζωικὴν, τὴν γίνην μας ὑπόστασιν.

Αὕτη εἶνε λοιπόν ἡ οὐσία τῆς ἠθικῆς. Τὴν ἄποψιν ταύτην τὴν ὀφείλομεν πρωτίστως εἰς τὸν Ντάρβιν. Πόθεν ὅμως προέρχεται ὥστε αἱ μεγάλοι ἀρεταὶ νὰ εἶνε τόσο μεταβληταὶ εἰς ὀρισμένους ἐποχάς; Πῶς ἡ ἐνέργεια τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν ἐνστίκτων εἶνε τόσο διαφορετικὴ; Αὐτὸ δὲν τὸ ἐξήτασεν ὁ Ντάρβιν. Τὰς γνώσεις αὐτὰς τὰς ὀφείλομεν πρὸ πάντων στὸν Μάρξ⁽¹⁾.

Ὁ Μάρξ ἦτο ἐκείνος ποὺ ἀνεκάλυψε τὰ κύρια αἰτία τῆς με-

(1) Πρῶτος ὁ Κκούτσου, ἂν δὲν ἀπαώμεθα, συνέδεσε τὰ πορίσματα ἀμφοτέρων.

τ α β ο λ ῆ ς τῶν ἐνεργειῶν τῶν κοινωνικῶν ἐνστίκτων, διὰ τοὺς αἰῶνας τῆς γραπτῆς ἱστορίας, διὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰδιωτικῆς κυριότητος, διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς παραγωγῆς.

Ὁ Μάρξ ἀπέδειξεν ὅτι διὰ τῆς ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας, ποὺ εἶνε καὶ αὕτη προῖόν τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς, τοῦ αὐξανομένου καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, διὰ τῆς ὁποίας αἱ χειροτεχνίαι ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν—προῆλθον τ ἄ ξ ε ι ς, κτηματῖαι καὶ ἀκτήμονες, τῶν ὁποίων τὰ μέλη, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν μέχρι σήμερον, διεξάγουν μεταξύ τους ἀγῶνα διὰ τὰ προϊόντα καὶ τὰ μέσα παραγωγῆς. Ὁ Μάρξ ἀπέδειξεν, ὅτι ἀπὸ τὴν διηνεκῶς ἀναπτυσσομένην τεχνικὴν, προέρχεται ὁλοένα ἀναπτυσσόμενος ἀγών. Ἔτσι, κατέδειξε τὴν σπουδαιότητά τινι διὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ἀφορμὴν τῶν μεταβολῶν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων.

Καὶ πρῶτον γεννᾶται μετὰ τῶν ἰδιοκτητῶν, ἂν καὶ ἀνῆκουν στὴν ἰδίαν τάξιν, ὁ συναγωνισμός. Καὶ αὐτὸς ἐπιδρᾷ καταστρεπτικῶς ἐπὶ τοῦ ὑψίστου ἠθικοῦ παραγγέλματος, ποὺ προστάζει τὴν ἀλληλοβοήθειαν καὶ μάλιστα τὴν αὐτοθυσίαν. Τὸ παράγγελμα αὐτὸ μένει νεκρὸν γράμμα σὲ μίαν κοινωνίαν ποὺ βασίζεται ἐπὶ τοῦ συναγωνισμοῦ. Σὲ μίαν τέτοιαν κοινωνίαν ἀποβαίνει μιὰ ἀφηρημένη διδασκαλία οὐρανίας καὶ ὄχι γήινης καταγωγῆς, ποὺ εἶνε γοητευτικὰ ὥραϊα, ἀλλὰ δὲν ἐφαρμόζεται, μία διδασκαλία κατάλληλη ἰδίως διὰ τὴν Κυριακὴν, ὅποτε τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ ἐργοστάσιον ἀργοῦν καὶ μόνον ἡ ἐκκλησία λειτουργεῖ. Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀφαιρεῖται ἀπὸ ἓναν ἢ ἀγορά, ἡ θέσις, ἡ ἐργασία κατὰ τὸν συναγωνισμόν καὶ συγχρόνως νὰ παρέρχεται ὑπακοὴ εἰς τὴν ἐνδόμυχον φωνὴν, ποὺ ἀπὸ τοὺς πρῶτους χρόνους μᾶς ὑπαγορεύει τὴν συνδρομὴν τοῦ πλησίον, διότι οἱ δύο εἶνε ἰσχυρότεροι τοῦ ἑνός. Εἶνε ἀδύνατον, καὶ κάθε διδασκαλία ποὺ τὰ λέγει αὐτὰ εἶνε καὶ πρόπει νὰ εἶνε, ἀγυρτεία.

Εἰς τὴν ἀνάλυσιν ποὺ ἔκαμε τῶν ἐμπορευμάτων, τῆς παραγωγῆς τοῦ κεφαλαίου, ὁ Μάρξ ἀνεκάλυψε ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ποὺ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων παράγουν τὰ προϊόντα τῶν ὡς ἐμπορεύματα εἶνε κατ' ἀνάγκην ἐχθρικός καὶ ἀποξενωμένος, ὄχι μόνον εἰς τὴν σχέσιν τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τῶν, ἀλλὰ ὡς πραγμάτων, ὡς κομματιῶν λινοῦ, σάκκων καφέ, τόνων χαλκοῦ, σωρῶν χρυσαφιοῦ. Ἔτσι ὁ Μάρξ κατέδειξε τὴν πραγματικὴν σχέσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ὄχι ἐκείνην

ἡ ὁποία ὑφίσταται μόνον εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ποιητῶν ἢ εἰς τὰ κηρύγματα τῶν παπάδων.

Ὑστερα ὅμως ἡ ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἐγέννησεν ὁμάδας ἀνθρώπων ποὺ τὰ μέλη των ἀν καὶ συχνὰ προέρχονται εἰς συναγωνισμὸν μεταξύ των, ἔχουν ὁμῶς ἀπέναντι ἄλλων ὁμάδων τὰ ἴδια συμφέροντα, μὲ ἄλλους λόγους, τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Οἱ γαιοκτῆμονες ἔχουν ἀπέναντι τῶν βιομηχάνων, οἱ ἐργοδότες ἀπέναντι τῶν ἐργατῶν τὰ αὐτὰ συμφέροντα καὶ τὰνάπαλιν. Καὶ μολονότι εἰς τὴν ἀγορὰν ἔρχονται εἰς ρῆξιν μεταξύ των, εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τοὺς δασμοὺς ἐπὶ τῶν δημητριακῶν ἔχουν ὅλοι οἱ γαιοκτῆμονες, εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ προστατευτικῶν δασμῶν τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ἔχουν ὅλοι οἱ βιομήχανοι, εἰς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον καλῶν ἐργατικῶν νόμων ἔχουν ὅλοι οἱ ἐργοδότες, τὸ αὐτὸ συμφέρον.

Ὡστε ἡ πάλη τῶν τάξεων ἐκμηδενίζει ἓνα ἀρκετὸν μέρος τῆς ἠθικῆς, διότι τὸ ἠθικὸν πρόσταγμα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἰσχύσῃ διὰ μίαν τάξιν, ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἐκμηδενίσῃ ἢ νὰ ἐξασθενίσῃ, τὴν ἄλλην, οὔτε νὰ τρέφῃ αἰσθήματα αὐτοθυσίας καὶ πιστότητος ἀπέναντί μας.

Μόνον μέσα στὴν τάξιν τὴν ἰδίαν ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἠθικοῦ τινος παρ' ἀγγέλματος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ταξικῆς πάλης. Ἀπέναντι τῆς ἄλλης τάξεως τὸ ὕψιστον ἠθικὸν πρόσταγμα ἰσχύει ὅσον ὀλίγον καὶ ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ. Ὅσον ὀλίγον σκέπτεται κανεὶς, στὸν πόλεμον νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ ἐχθροῦ, τόσον ὀλίγον διανοεῖται νὰ βοηθήσῃ τὸ μέλος τῆς ἀντιπάλου τάξεως, ὥς τοιοῦτον. Ἀκριβῶς ὅπως εἰς μερικὰ ζῶα τὸ ἠθικὸν πρόσταγμα ἰσχύει μόνον διὰ τὰ μέλη τῆς ἰδίας ἀγέλης, ὅπως εἰς τὰς παλαιὰς ἀνθρωπίνους γενεὰς ἰσχυε μόνον διὰ τοὺς ὁμογενῆτας, ἔτσι ἰσχύει εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν τάξεων μόνον ἀπέναντι τῶν μελῶν τῆς ἰδίας τάξεως καὶ τοῦτο μόνον ἐφόσον τὸ ἐπιτρέπει ὁ συναγωνισμὸς.

Διὰ τῆς προόδου τῆς Τεχνικῆς, διὰ τῆς συσσωρεύσεως κολλοσσιαίων πλούτων ἀφ' ἑνός, τῆς δημιουργίας πληθῶν ἀκτημόνων προλεταρίων ἀφ' ἑτέρου, ἡ πάλη μεταξύ ἀκτημόνων καὶ κτηματιῶν, κεφαλαιούχων καὶ ἐργατῶν, ἀποβαίνει ὁλοένα ὀξύτερα καὶ σφοδρότερα κατὰ τὴν ἐποχὴν μας. Ὡστε εἰς τὰς ἡμέρας μας, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον περὶ ὑπακοῆς πρὸς τὸ ὕψιστον ἠθικὸν πρόσταγμα μεταξύ τῶν τά-

ξεων. Ἀπ' ἐναντίας, τὰ ἄλλα μεγάλα ἔνστικτα, τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς μερίμνης διὰ τοὺς ἀπογόνους ὑπερέτρησαν κατὰ πολὺ τώρα εἰς τὰς τάξεις τῶν παλαιῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν. Τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὥθει τὰς καπιταλιστικὰς τάξεις νὰ ἀρνοῦνται ὁλοένα περισσότερον τὴν παραχώρησιν τοῦ ἀναγκαίου εἰς τοὺς ἐργάτας. Αἰσθάνονται, ὅτι εἰς ὅχι πολὺ μακρυνὴν ἐποχὴν θὰ παραδώσουν τὰ πάντα, ὅλην τὴν κυριότητά των, ὅλην τὴν δύναμίν των καὶ ἀπὸ φόβον νὰ μὴ κάμουν οὔτε ἓνα βῆμα εἰς τὸν δρόμον αὐτόν, γίνονται πάντα καὶ πιὸ πείσμονες νὰ μὴ δώσουν τίποτα. Καὶ ὁ ἐργάτης ἐπίσης δὲν αἰσθάνεται ἀπέναντι τοῦ καπιταλιστοῦ καμίαν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, διότι τὰ ἔνστικτα τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς πατρικῆς στοργῆς τὸν ὥθουν νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς καπιταλιστὰς καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτόν νὰ ἀποκτήσῃ ἓνα εὐτυχισμένον, λαμπρὸν μέλλον.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Τεχνικῆς, ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος, ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἐπροόδευσαν τόσον πολὺ, αἱ κρατοῦσαι καὶ αἱ ἀκτῆμονες τάξεις ἐχωρίσθησαν τόσον πολὺ μεταξύ των, ὥστε ἡ πάλη τῶν τάξεων ἐγένετο ἡ κυριωδεστάτη, παγκοινοτάτη, διαρκεστάτη μορφή τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀτόμων.

Μὲ τὸν προϊόντα συναγωνισμὸν, τὸ κοινωνικὸν μας αἰσθημα, τὸ αἶσθημά μας ἀπέναντι τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας μας, ἦτοι ἡ ἠθικὴ μας ἔχασεν εἰς δύναμιν. Μὲ τὴν ταξικὴν πάλην, τὸ κοινωνικὸν μας αἰσθημα, ἦτοι ἡ ἠθικὴ μας ἀπέναντι τῶν μελῶν ἐτέρων τάξεων ἔχασεν ὁμοίως, ἐγένετο ὁμοῦς κατὰ τοσοῦτον ἰσχυρότερον ἀπέναντι τῶν μελῶν τῆς ἰδίας μας τάξεως.

Καὶ βεβαίως, τόσον ἔχει προχωρήσει ἡ πάλη τῶν τάξεων, ὥστε διὰ τὰ μέλη τῶν σπουδαιότερων τάξεων τὸ καλὸν τῆς τάξεώς των ἀπέκτησεν ἰδίαν σημασίαν μὲ τὸ γενικὸν καλόν, τὸ καλὸν τῆς ὅλης κοινωνίας. Χάριν τοῦ κοινοῦ καλοῦ ὑποστηρίζει κανεὶς μόνον τοὺς συντρόφους τῆς τάξεώς του καὶ ἀγωνίζεται ἀποφασιστικῶς ἐναντίον τῆς ξένης τάξεως.

Ὡστε ἐφόσον ἡ οὐσία τῆς ὑψίστης ἠθικῆς ἐγκεῖται εἰς Αὐταπάρνησιν, Γενναϊότητα, Πιστότητα, Πειθαρχίαν, Φιλαλήθειαν, Αἰσθημα δικαιοσύνης, ἡ ἐνέργεια τῶν ἀρετῶν αὐτῶν ἢ ἐνστικτων, διηνεκῶς μεταβάλλεται διὰ τῆς ιδιοκτησίας, τοῦ πολέμου, τοῦ συναγωνισμοῦ καὶ τῆς ταξικῆς πάλης.

Καὶ τώρα ἂς ἐφαρμόσωμεν ὅ,τι ἐμάθαμεν ἀπὸ τὸν Ντάρβιν

καὶ τὸν Μάρξ εἰς ἓνα ὑποκειμενικὸν παράδειγμα ἐκ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ἀπὸ τὸ ἄμεσον περιβάλλον μας, διὰ νὰ καταστήσωμεν τὰ πράγματα σαφέστερα.

Ἄς λάβωμεν ἓνα ἐργοδότην, ἰδιοκτήτην ἑνὸς ἐργοστασίου, διακείμενον εἰς σφοδρὸν συναγωνισμὸν κατὰ τῶν ταξικῶν συντρόφων του. Εἶνε δυνατόν, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς νὰ εἶνε συνεπὴς πρὸς τὸν κατὰ τὴν μπουρζουαζίαν αἰώνιον ἠθικὸν νόμον, ἀπέναντι τῶν συναδέλφων τῆς τάξεώς του, τῶν ἰδιοκτητῶν συναγωνιζομένων ἐργοστασίων; Ὁχι· θὰ προσπαθήσῃ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀγορὰν διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἢ νὰ τὴν κατακτήσῃ. Θὰ τὸ κάμῃ μὲ μέσα καλὰ ἢ κακά, κατ' ἀνάγκην ὅμως θὰ τὸ κάμῃ. Ἴσως ἔχει ἐκ φύσεως πολὺ κοινωνικὸν αἶσθημα—δὲν ἔχει καμίαν σημασίαν· τὸ αἶσθημα τοῦτο ὑπερνικᾶται ἀπὸ τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεώς του καὶ τὴν μέριμναν διὰ τοὺς ἀπογόνους του. Εἰς τὸν συναγωνισμὸν εἶνε ζήτημα ζωτικὸν ἢ διατήρησις τῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς πελατείας.

Ἡ ἐκχειρία εἶνε ἀρχὴ ὑποχωρήσεως.

Καθ' ὃ μέτρον ὁ συναγωνισμὸς γίνεται ὀξύτερος, καθ' ὃ μέτρον δηλαδὴ ἀναπτύσσεται ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ παγκόσμιος ἀγορά, κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ὁ ἐργαστασιάρχης οὗτος θὰ αἰσθάνεται μὲ μειωμένον κοινωνικὸν αἶσθημα καὶ θὰ φροντίζῃ περισσότερον διὰ τὴν αὐτοσυντηρήσιν του, ἢτοι διὰ τὸ δυνατόν μεγαλύτερον κέρδος. Αἰτίη ὅσον ὀξύτερος εἶναι ὁ συναγωνισμὸς, τόσον μεγαλύτερος εἶνε ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς.

Ἡμπορεῖ ὁ βιομήχανος αὐτὸς νὰ ἀκολουθῇ τὰ ὑφιστα παραγέματα τῆς ἠθικῆς ἀπέναντι τῶν ἐργατῶν του; Ἡ ἐρώτησις εἶνε γελοία. Δυνατὸν νὰ εἶνε ἐκ φύσεως καλὸς ἄνθρωπος, δυνατόν μάλιστα νὰ τρέφῃ ἐκτάκτως ἰσχυρὰν συμπάθειαν πρὸς τοὺς πάσχοντας, εἰς τοὺς ἐργάτας του ὅμως θὰ παράσῃ ὅσον ἡμπορεῖ μικρὸν ἡμερομίσθιον, ὥστε τὸ ἐργοστάσιόν του ν' ἀποδίδῃ μεγαλύτερον κέρδος. Κέρδος μικρὸν ἢ κανένα, σημαίνει στασιμότητα. Ἡ ἐπιχειρήσις πρέπει νὰ μεγαλώσῃ, κάθε τόσον τὸ κατὰστημα νὰ ἀνανεώνεται, ἀλλέως, σὲ λίγα χρόνια, θὰ ὑπολείπεται τῶν ἄλλων καὶ σὲ μίαν δεκαετίαν θὰ εἶνε ἀνίκανον πρὸς συναγωνισμὸν. Ὡστε ἡ ἐκμετάλλευσις πρέπει νὰ γίνεται καὶ τὰ ἥπιώτερα δὲ μέτρα, τὰ εὐνοϊκώτατα διὰ τοὺς ἐργάτας πρέπει νὰ εἶνε τέτοιας φύσεως ὥστε νὰ μὴ θίγουν τὸ κέρδος. Ἐκ προθέσεως παίρνομεν ἓνα κεφαλαιούχον αἰσθανόμενον κάποιαν συμπάθειαν

πρὸς τὸ προσωπικόν του. Οἱ περισσότεροι δὲν εἶνε ἔτσι· στοὺς πλείστους τὸ κοινωνικὸν αἶσθημα φρονεῖται πολὺ ἐνωρὶς ἀπὸ τὴν ἀπληστίαν τοῦ κέρδους καὶ ἐκείνοι ποὺ ἐφαρμόζουν τὰ ἥπιώτερα μέτρα τὸ κάμνουν ἀπὸ πανουργίαν, ἀπὸ καλοεννοομένην ἰδιοτέλειαν, διὰ νὰ δέσουν τοὺς ἐργάτας στερεώτερα μὲ τὸ ἐργοστάσιον καὶ νὰ τοὺς κάμουν πρὸς προσοδοφόρους σκλάβους.

Ὑποθέσωμεν τώρα, ὅτι ἡ τάξις τῶν ἐργατῶν ἀρχίζει νὰ ἀγωνίζεται κατὰ τοῦ καπιταλιστοῦ καὶ τῆς τάξεώς του, ὅτι δημιουργοῦνται συνομοσπονδίαὶ καὶ ἐκρήγνυνται ἀπεργαίαι, ὅτι ὁλοένα σφοδρότερον προβάλλεται πότε ταύτη, πότε ἐκείνη ἡ ἀξίωσις· τότε ἐξαφανίζεται βαθμηδὸν παρὰ τῷ καπιταλιστῇ καὶ τῇ τάξει του κάθε κοινωνικὸν αἶσθημα πρὸς ἐκείνους τοὺς συνανθρώπους του, ποῦ ἀποτελοῦν τὴν ἐργατίαν του· Τότε ξυπνᾷ μέσα τοὺς τὸ ταξικὸν μῖσος κατὰ τῶν ἐργατῶν καὶ ἀναπτύσσεται ὅπου ἐπικρατεῖ ἀγὼν κατὰ τῶν ἐργατῶν (ἐκτός τοῦ συναγωνισμοῦ ποὺ ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενος) ἡ ταξικὴ ἀλληλεγγύη μὲ τοὺς ἄλλους καπιταλιστάς.

Καὶ αὕτη ἀκόμη ἀλλάζει, ἡ πνευματικὴ αὕτη ἀτμόσφαιρα πληροῦται ἀλλέως, ὅσον περισσότερον ἀναπτύσσεται ἡ Τεχνικὴ καὶ ὅσον σφοδρότερα γίνεται ἡ πάλη τῶν τάξεων.

Ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἐργαστασιάρχης αὐτὸς γίνεται μέλος ἑνὸς συνδικάτου, ἑνὸς τράστ. Καὶ αὐτὸ τὸ κάμνει συχνὰ ἀπὸ αἶσθημα αὐτοσυντηρήσεως. Τότε ἀποβαίνει δεσποτικὸς ἀπέναντι τῶν ἐργατῶν του, οἱ ὅποιοι, ἐπειδὴ τὸ τράστ του κατέχει ἓνα μονοπώλιον, μόνον σ' αὐτὸν εὐρίσκουν δουλειὰ καὶ ἐπομένως ἐξαρτῶνται ἐντελῶς ἐξ αὐτοῦ. Ὁ καπιταλιστὴς αὐτὸς συμπεριφέρεται στοὺς ἐργάτας του ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ συνδικάτον. Ὅταν παρίσταται ἀνάγκη περιορισμοῦ τῆς παραγωγῆς, ὁ σκλάβος μένει ἄνευ ἐργασίας· ἂν γίνῃ κανένας εὐνοϊκὸς συνδυασμὸς, τότε καλεῖται εἰς τὸ ἐργοστάσιον. Περὶ αὐτοθυσίας, ἀγάπης τοῦ πλησίου οὐδεὶς λόγος· ὅ,τι πῇ ἡ παγκόσμιος ἀγορά. Τὴν στιγμὴν ποὺ γράφομεν (1921) λαμβάνει χώραν ἀπόλυσις ἐργατῶν σὲ βαθμὸν ποὺ δὲν ἔχει σημειωθῇ μέχρι τώρα. Κατὰ ἑκατοντάδας χιλιάδων τοὺς πετοῦν τὰ ἀμερικανικὰ τράστ στοὺς δρόμους. Καὶ στὴν Εὐρώπῃν ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν δὲν εἶνε καλυτέρα. Τὸ κοινωνικὸν αἶσθημα πρὸς τοὺς ἐργάτας δὲν ὑπάρχει πᾶσι εἰς τοὺς περισσότερους καπιταλιστάς.

Ἄς πάρωμεν τώρα ὡς δεῦτερον παράδειγμα ἓνα πολιτικόν,

εἰς τὸν ὁποῖον αἱ καπιταλιστικαὶ τάξεις ἔχουν ἐμπιστευθεῖ τὰ συμφέροντά των εἰς ἓνα Κοινοβούλιον. Ἡμπορεῖ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὑψίστην, δηθὲν αἰωνίαν, ἠθικὴν ἔναντι τῶν ἐργαζομένων τάξεων; Ὁχι, ἀκόμη καὶ ἂν θέλῃ. Διότι ἓνα παράγγελμα τῆς ὑψίστης ἠθικῆς εἶνε ἡ δικαιοσύνη, δηλαδή ἡ προσπάθεια τῆς ἀποδόσεως τοῦ αὐτοῦ δικαίου εἰς ἕκαστον. Ἀλλὰ ἡ καπιταλιστικὴ τάξις καταστρέφεται ἂν ἀπονεύμῃ ἴσα δικαιώματα εἰς τοὺς ἐργάτας. Ἰσα δικαιώματα, ἥτοι πρῶτον ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα καὶ δεύτερον, κοινὴν κατοχὴν τῶν γαιῶν καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς. Ἐφόσον δὲν γίνεται αὐτό, δὲν ὑπάρχει κανένα ὑψιστον δικαίωμα, καμιά ὑπάτη δικαιοσύνη. Ἡμπορεῖ νὰ τὴν φθάσῃ κανεὶς ἄστος πολιτικός; Ὁχι, διότι αὐτὸ θὰ ἦτο αὐτοκτονία τῆς τάξεώς του. Ὁφείλει νὰ τὸ ἀρνηθῇ.

Καὶ ὅσον θερμότερος γίνεται ὁ ἀγὼν τῶν τάξεων διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς, τόσον πολυαριθμότεροι, ἰσχυρότεροι καὶ κάλλιον ὀργανωμένοι προχωροῦν οἱ ἐργάται, τόσον καθαρότερα φαίνεται ἡ πιθανότης τῆς ἐπικρατήσεώς των, τόσον πιὸ ἀποφασιστικὰ ὁ ἄστος πολιτικός πρέπει νὰ ἀρνηθῇ καὶ νὰ πράξῃ κατὰ σπουδαῖον διὰ τοὺς ἐργάτας. Οἱ ἄστοι πολιτικοὶ πρέπει νὰ κατασιγᾶσιν τὸ κοινὸν αἶσθημά των καὶ ν' ἀκούσιν μόνον τὴν φωνὴν τῆς αὐτοσυντηρήσεώς των. Ἀκριβῶς ὅπως διὰ τὸν μεμονωμένον καπιταλιστὴν, ἔτσι καὶ διὰ τὴν τάξιν του εἶνε τοῦτο ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου.

Ἐφόσον ὁμοῦς τὸ κοινωνικὸν αἶσθημα διὰ τοὺς ἐργάτας ἐξαφανίζεται, γεννᾶται εἰς τὸν ἄστον αὐτὸν πολιτικὸν ἀντιπρόσωπον μιᾶς ἀπὸ τὰς κρατούσας τάξεις, ὅπως προεκθέτομεν, ἓνα αἶσθημα ἀλληλεγγύης μετὰ τὰς ἄλλας κρατούσας τάξεις, ἐνῶ ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενος ὁ ἀγὼν καὶ ὁ πολιτικὸς συναγωνισμὸς μετὰ αὐτάς.

Καὶ τὸ ταξικὸν αὐτὸ μῖσος ὅς καὶ ἡ ταξικὴ αὐτὴ ἀγάπη ἀποβαίνουν εἰς τὸν πολιτικὸν αὐτὸν ἰσχυρότερα τόσον, ὅσον διὰ τῆς τεχνικῆς γίνεται ὀξύτερα ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν κυριάρχων καὶ τῶν στερουμένων τάξεων.

Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ ὅτι πολιτικοί, πού, πρὶν εὑρεθῶν εἰς τὴν προᾶξιν ἐν τῇ πολιτικῇ π. χ. ἀπὸ ἓνα κόμμα ἀντιπολιτευόμενον ἢ ἀπὸ ἓνα νεοσύστατον πολιτικὸν κόμμα—ἦσαν πλήρεις κοινωνικοῦ αἰσθήματος πρὸς τοὺς ἐργάτας, τὸ χάνουν ἀμέσως

μόλις χρειασθῇ νὰ διεξαγάγουν τὸν πρακτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐργατῶν, Ἡ προᾶξις φονεύει τὸ αἶσθημα αὐτὸ καὶ κάμνει νὰ ἀναζητήσῃ ἡ ταξικὴ μετὰ τοὺς ἔχοντας ἀλληλεγγύην. Κτυπητὰ παραδείγματα τοῦτου εἶνε ὁ Κούπερ ἐν Ὀλλανδίᾳ, ὁ Μιλλερὰν, Μπριὰν καὶ Κλεμανσώ ἐν Γαλλίᾳ (*).

Ἄς πάρωμεν τώρα ὡς τρίτον παράδειγμα ἓνα ἐργάτην. Ἡμπορεῖ αὐτὸς νὰ τηρήσῃ ὡς πρὸς τὸν ἐργοδότην του, τὴν τάξιν του καὶ τὴν πολιτείαν του τὴν ὑψηλὴν ἐπιταγὴν τῆς αὐτοθυσίας; Ὁχι, διότι τότε θὰ κατεδίκαζε τὸν ἑαυτὸν του εἰς θάνατον, ἢ γυναικα του καὶ τὰ παιδιά του θὰ παρεδίδοντο εἰς τὴν ἀθλιότητα. Ἡ φτώχεια, ἡ ἀρρώστεια καὶ ἡ ἀνεργία θὰ κατέστρεφον αὐτὸν καὶ τὴν τάξιν του. Ἐναντίον ὅλων τούτων ἀναπτύσσονται καὶ παρ' αὐτῷ τὰ ἰσχυρὰ ἐνστικτὰ τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς διαιωνίσεως μαζί με ὅλα τὰ συγγενῇ πανίσχυρα ἐπίσης αἰσθήματα τῆς οἰκῆς καὶ τῆς γονικῆς στοργῆς. Δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ γίνῃ αὐτάπαρνητὴς χάριν τῶν καπιταλιστῶν καὶ τῆς πολιτείας, διότι ἂν τοὺς ἀφίσῃ νὰ τὸν μεταχειρισθῶν ἀκολύτως καὶ κατὰ βούλησιν θὰ τὸν σπρώξουν στὴν καταστροφὴν, τὸν καταδικάζουν σὲ σκλαβιὰν καὶ σὲ πρόωρον θάνατον. Ἡ ἱστορία διδάσκει ὅτι ὅταν οἱ ἐργάται δὲν ἀγωνίζονται διὰ τὴν καλύτερευσιν τῆς τύχης των, ἡ κεφαλαιοκρατικὴ τάξις τοὺς φέρνει σὲ σημεῖον πού δὲν ἠμποροῦν οὔτε νὰ ζήσουν, οὔτε ν' ἀποθάνουν καὶ πού καὶ ἡ ἐλαχίστη βελτίωσις στοιχίζει χρόνια ἀγῶνων. Ἡ ὑπαρξις τοῦ ἐργάτου εἶνε συνήθως τόσον ἄχαρη, ἡ ἀνεργία, ἡ ἐργασία τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν, αἱ ἀσθένειαι,

(*) Δύο πνευματικαὶ κατευθύνσεις εἶνε δυναταὶ διὰ τὸν ἄστον πολιτικὸν ἢ τὸν κεφαλαιούχον, πού διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῆς τεχνικῆς καὶ τοῦ παραγωγικοῦ συστήματος προέρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐργατικὴν τάξιν. Ὁδὸς ἡ ὁμολογεῖ ὅτι ἀπέναντί της δὲν δύναται νὰ τηρήσῃ τὰ παραγγέλματα τῆς ὑψίστης ἠθικῆς καὶ δὲν τὰ τηρεῖ. Τότε γίνεται κυνικός, κατὰ τὴν ἠθικὴν μετὰ ἓνα «αὐτὰ δὲν γίνονται» τὴν φωνὴν πού τοῦ λέγει, ὅτι καὶ αὐτὸς ἀναγνωρίζει ὡς «καλόν». Ἡ λέγει ὅτι ἀναγνωρίζει καὶ τηρεῖ τὴν ὑψίστην ἠθικὴν. Τότε γίνεται ὑποκριτής, πού τὰ λόγια του καὶ αἱ πράξεις του ἐδρίσκονται σὲ ὁξείαν ἀντίθεσιν μετὰ τῶν, πού κρύβει τὰς ἀντικεινωικάς του πράξεις κάτω ἀπὸ ἡχηρὰς λέξεις. Καὶ ἰδιαιτέρως ἀποκρουστικὴ γίνεται ἡ ὑποκρισία, ὅταν συντροφεύεται ἀπὸ θρησκείαν καὶ εὐσεβείαν. Τέτοια φαινόμενα ὁμοῦς εἶνε ἀτομικαὶ ἀμαρτίαι, ἀλλὰ, ὅπως ἀπεδείχθη, μιὰ ἀναγκαιὰ συνέπεια τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

ο συναγωνισμός μεταξύ των εργατών εἶνε τόσο ἀνυπόφορος, ἡ ζωὴ του τόσο κενὴ σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἀπολαύσεων, ποὺ ἡ ἱκανοποίησις των θὰ ἦτο ἄλλωστε τόσο εὐκόλως δυνατή, ὥστε αὐτοθυσίᾳ διὰ τὴν καπιταλιστικὴν τάξιν καὶ τὸ κράτος δὲν σημαίνει τίποτ' ἄλλο παρὰ κατακρήμνισιν ἀπὸ τὸ ἄκρον χεῖλος τῆς ἀβύσσου, ὅπου στέκεται. "Εἴσι, ἡ θέσις τοῦ ἐργάτου ἀπέναντι τῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ὑψηλὸν ἠθικὸν νόμον (ποὺ οἱ χριστιανοὶ τὸν ἐκφράζουν μὲ τὰς λέξεις· ἀγάπα τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτὸν :) ἔρχεται σὲ ἀγῶνα κατὰ τῆς κρατούσης τάξεως.

Καὶ ὅσον μεγαλυτέρα γίνεται ἡ ἀντίστασις τῶν καπιταλιστῶν διὰ τῆς ἐξελέξεως τῆς Τεχνικῆς καὶ ὅσον ἰσχυρότερα ἡ ὀργάνωσις των σ' ἐνώσεις ἐργοδοτῶν, σὲ τράστ καὶ πολιτικὰ κόμματα, τόσο ἀσθενέστερον ἀποβαίνει εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἐργάτου τὸ κοινωνικὸν ὀρμέφυτον ἀπέναντι τῆς καπιταλιστικῆς τάξεως. Μεταβάλλεται, ἐπίσης καὶ σ' αὐτοὺς, σὲ ταξικὸν μῖσος. "Αν ὑποθέσωμεν τώρα, ὅτι ὁ ἐργάτης αὐτὸς κατανοεῖ τόσον βαθιὰ τὰς παραγωγικὰς καὶ ταξικὰς συνθῆκας, ὥστε γίνεται σοσιαλιστής, τότε τὰ ὑψηλὰ ἠθικά του ἔνστικτα διὰ τὴν τάξιν τῶν ἀκτημόνων γίνονται πάντοτε θερμότερα καὶ ἀναπτύσσονται καθ' ὃ μέτρον φθίνουν ὡς πρὸς τοὺς κεφαλαιούχους καὶ τὴν κοινωνίαν των. "Αν δὲ εἶνε ἐκ φύσεω ἄνθρωπος μὲ ὑψηλὰ ἠθικὰ συναισθήματα, αὐτὰ ἐνισχύονται μὲ τὴν κατανόησιν, ὅτι ὁ ἴδιος τὰ παιδιὰ του καὶ ὅλοι οἱ σύντροφοί του, τότε μόνον θὰ εὐτυχίσουν, ὅταν ὅλοι, καὶ αὐτὸς μαζί, ὑπακούσουν εἰς τὴν φωνήν, ἡ ὁποία τοὺς καλεῖ εἰς πιστότητα, φιλαλήθειαν, γενναιότητα, αὐτοθυσίαν καὶ δικαιοσύνην.

Καὶ ὅσον αὐξάνει ἡ ἀνάγκη τῶν τάξεων, ἥτοι ὅσον μεγαλυτέρα γίνεται, διὰ τῆς ἐξελέξεως τῆς τεχνικῆς, ἡ ἀνάγκη τῶν ἐργατῶν πρὸς σοσιαλιστικὴν κοινωνίαν καὶ ἡ ἀντίστασις τῶν κυριάρχων κατ' αὐτῶν, τόσο ἰσχυρότερα γίνεται ἡ ἀλληλεγγύη, τόσο δυνατότερα θὰ ὀμιλήσῃ ἡ ἠθικὴ εἰς τὸ προλεταριάτον καὶ τόσο προσεκτικότερα τοῦτο θὰ τὴν ἀκούσῃ. "Ωστε ἡ ἐνέργεια τῆς ἠθικῆς θὰ ἐξακολουθήσῃ μεταβαλλομένη.

Καὶ τέλος ὡς ἐξετάσωμεν τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ ἐργάτης αὐτὸς θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀναπτύξῃ τὸ πνεῦμά του εἰς τὸ σημεῖον, ὥστε νὰ νιώσῃ καθαρά, ποιὰν εὐτυχίαν θὰ φέρῃ ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, πόση ἀθλιότης θὰ ἐξαφα-

νισθῇ, τότε, μὲ τὸ μῖσός του κατὰ τῶν κρατούντων καὶ μὲ τὴν ἀλληλεγγύην του μετὰ τῶν ἀκτημόνων θὰ εὔρῃ τὸν δρόμον πρὸς τὴν ὑψίστην ἠθικὴν ἀντίληψιν. Νιώθει ὅτι τότε μόνον, ὅταν θὰ νικήσουν οἱ ἐργάται καὶ πραγματοποιηθῇ ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία, ὁ ἠθικὸς νόμος θὰ ἰσχύῃ μέσα μας ὡς πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τὴν ἰδίαν του προσπάθειαν καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς τάξεώς του νὰ καταργήσῃ τὴν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν, τὸν συναγωνισμόν καὶ τὴν πάλιν τῶν τάξεων, νιώθει εἰς τὰ μυχιαίτατα τῆς καρδιάς του κάτι ποὺ ἡμπορεῖ νὰ εἶνε ἡ πρώτη ἀνταύγεια τῆς βαθειᾶς ῥοδίνης αὐγῆς, κάτι ἀπὸ τὸν ὕψιστον ἠθικὸν νόμον ποὺ θὰ ἰσχύει ὡς πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Διότι, ἂν ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία εἶνε μία εὐλογία δι' ὅλους, τότε καὶ ἡ προσπάθεια, πρὸς ἴδρυσίν της θὰ περιέχῃ κάτι ἀπὸ τὴν γενικὴν ἀνθρωπίνην ἀγάπην ποὺ ἀπλώνεται σ' ὅλα τὰ ἔθνη ⁽¹⁾.

"Απὸ τὰ παραδείγματα αὐτά, ποὺ εἰς τὴν πραγματικὴν ζωὴν εἶνε γνωστὰ σὲ κάθε ἐργάτην ἀπὸ τὸ πλησίον του περιβάλλον, φαίνεται σαφῶς πῶς καὶ ἡ ἐνέργεια, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ τρόπος ὑπάρξεως μεταβάλλονται μέσα εἰς τὰς καρδίας καὶ στὰ κεφάλιά μας, καθὼς καὶ ἡ λεγομένη ὑψηλὴ καὶ παντοτεινὴ ἠθικὴ, ἐφόσον μεταβάλλεται ἡ πάλιν τῶν τάξεων, αἱ σχέσεις τῶν τάξεων, ἥτοι αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ Τεχνικὴ.

Καὶ ἂν τώρα, ὡς ἐπράξαμεν μέχρι τοῦδε, συλλογισθῶμεν πῶς ὅλ' αὐτὰ τὰ ἦθῃ καὶ ἐν γένει, ἡ ἠθικὴ μεταβάλλονται, ὅταν ἐκτραγῇ πράγματι ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τοῦ καπιταλισμοῦ πρὸς τὸν Σοσιαλισμόν ὅπως ἔγινε τὸ 1917 μὲ τὴν ρωσσικὴν ἐπανάστασιν, θὰ ἴδωμεν ὅτι τότε, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἐπαναστάσεως, λαμβά-

(1) "Ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς καπιταλιστὰς καὶ τοὺς πολιτικούς των ἀντιπροσώπων. ἔτσι καὶ μὲ τοὺς ἐργάτας καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους των, δύο πνευματικαὶ κατευθύνσεις εἶνε δυνατὴ. "Ἡ ὁ ἐργάτης προσέχει μόνον τὴν καθημερινὴν πάλιν, ὁπότε περιορίζει τὸ ἠθικόν του αἶσθημα σ' ἓνα στενὸν κύκλον, π. χ. μόνον εἰς τοὺς ἐπαγγελματικούς συναδέλφους του. "Ἡ προσέχει πρὸ πάντων εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν, τὸν σοσιαλισμόν, ὁπότε ἀπλώνει τὸ ἠθικόν του αἶσθημα εἰς ὅλον τὸ προλεταριάτον καὶ ἡμπορεῖ νὰ περιλάβῃ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Κυνισμός ἡ ὑποκρισία εἶνε τὰ δύο ἀναγκαῖα κοινὰ φαινόμενα εἰς τὴν κρατοῦσαν τάξιν. Στενὸς περιορισμός ἡ ἐπανεκστατικὸς ἐνθουσιασμός εἰς τὴν κυριαρχουμένην τάξιν. Καὶ εἰς τὰς δύο ὑφίστανται φυσικὰ πολλὰ ἀποχρώσεις. (Σημ. συγγραφέως.)

νουν χώραν μεταβολαὶ τόσον ἀπείρων διαστάσεων καὶ τὴς ἀξίας, ὥστε ὅλαι αἱ μεταβολαὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς βραδείας ἐξελίξεως ἐξαφανίζονται πολὺ γρήγορα σχετικῶς με αὐτάς. Τότε τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν, τὴν ὑπόθεσιν τῆς κοινότητος, ἐπομένως καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν, γίνεται κοινὸν εἰς τοὺς ἐργάτας, ἡ ἔννοια τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ ἐξελπώνεται ἐπὶ χιλιάδων καὶ ἑκατοντάκις χιλιάδων καὶ ὁ ἀγὼν ἀποβλίνει καθήκον. Τότε καὶ τὸ προλεταριακὸν κίνημα τῶν μαζῶν παίρνει τὸ πραγματικὸν περιεχόμενόν του.

Ὁ πατριωτισμὸς ἐξαφανίζεται ἐντελῶς καὶ παραχωρεῖ τὴν θέσιν του μόνον εἰς τὴν πάλιν τῶν τάξεων καὶ τὸν διεθνισμόν. Τότε ἀρχίζει νὰ ἀνθῇ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡ ἀρετῆ τῆς τάξεως· πρέπει νὰ διαδηλωθῇ με ἀπεργίας καὶ διαδηλώσεις, νὰ διαπολεμηθῇ με τὰ ὅπλα· ἐντεῦθεν ὁ πολιτικὸς πόλεμος, ἡ ἀνιδιοτέλεια, ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον, ἡ γενναιότης, ἡ αὐταπάρνησις, ἡ πίστότης, ἡ τιμιότης, ἡ φιλαλήθεια, ἡ φιλοτιμία ἔρχονται ξαφνικὰ ὅλα μαζὶ εἰς φῶς ὡς ἓνας Μάιος ἀνθέων. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἀρεταί, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀρετὴν καὶ ποὺ ἐκοιμῶντο μέσα εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ὑποδούλων, ἐκπηδοῦν με μιᾶς ὡς φλόγες. Αὐτὸ τὸ ἴδιον τὸ κίνημα, ἡ ἀναγνώρισις, ἡ διανόησις τοῦ συνόλου παίρνουν διὰ τοῦ ἀγῶνος νέας μορφάς.

Τὸ αἶσθημα γίνεται ἀπείρως μεγαλύτερον, περιλαμβάνει ὅλον τὸν κόσμον εἰς τὸν κύκλον του, καταβαίνει εἰς τὰ μυχιαίτατα βάθη τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἀναβαίνει εἰς τὰ ὕψιστα σημεῖα. Σὰν ἓνα κύμα καὶ σὰν μιὰ θάλασσα κινοῦνται τὸ αἶσθημα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ προλεταριάτου.

Ἀλλὰ καὶ αἱ κρατοῦσαι τάξεις μεταβάλλουν τὸ πνεῦμά των ἀπέναντι τοῦ προλεταριάτου. Θέλουν νὰ διαφυλάξουν τὸ κέρδος των καὶ με μεγαλυτέραν λύσσαν, με μῖσος καὶ με φθόνον ἐπιπίπτουν κατὰ τοῦ προλεταριάτου. Πρῶτα με ραφίναρισμένην πανουργίαν, ὕστερα με κτηνώδη βίαν προσπαθοῦν νὰ τὸ διασπάσουν καὶ νὰ τὸ συντρίψουν. Καὶ ἔρχεται σὲ φῶς, καθαρότερα, πολὺ καθαρότερα ἀπὸ πρὶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἡρεμῆς ἐξελίξεως, ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἡθῶν τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κεφαλαιούχων.

Οἱ ἐργάται ἀγωνίζονται διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς τάξεώς των καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ κεφαλαιοκράται διὰ τὴν σκλαβίαν καὶ τὴν ἀθλιότητα τῶν μαζῶν.

Σύμφωνα με τὸν σκοπὸν των εἶνε τὰ μέσα των, τὸ ἥθος καὶ ἡ ἠθικὴ των. Οἱ ἐργάται ἔρχονται εἰς τὴν ἀνάγκην, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, νὰ ἀγωνισθῶσι με τὰ ὅπλα καὶ νὰ φονεύσουν τοὺς ἀντιπάλους των. Μετὰ τὴν νίκην ὁμοῦς τοὺς φείδονται. Ἀν κερδίσουν οἱ κεφαλαιοκράται, ἔρχεται ἡ λευκὴ τρομοκρατία καὶ τότε σφάζουν τοὺς ἐργάτας κατὰ δεκάδας καὶ ἑκατοντάδας χιλιάδων.

Ἡ κόκκινη τρομοκρατία ἐμφανίζεται μόνον, δταν ἡ ἀντεπανάστασις σηκῶνῃ πάλιν τὸ κεφάλι, οἱ ἐργάται ὁμοῦς προσπαθοῦν πάντοτε νὰ τὴν μετριάσουν κατὰ τὸ περισσότερον δυνατόν.

Ἡ αἰτία τῆς διαφορᾶς αὐτῆς τῶν ἡθῶν τῶν δύο ἀγωνιζομένων τάξεων ἔγκειται στὸν διαφορετικὸν των σκοπόν. Ἡ εὐτυχία καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρωπότητος εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς μιᾶς, ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ σκλαβία εἶνε ὁ σκοπὸς τῆς ἄλλης. Καὶ ἡ διαφορὰ αὐτὴ τοῦ σκοποῦ προέρχεται ἀπὸ τὰς παραγωγικὰς συνθήκας τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν καπιταλιστῶν, ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Ἡ ἀλήθεια τῶν ἐδῶ γραφομένων καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Παρισίνης Κομμούνας καὶ τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Ρωσσίαν, Οὐγγαρίαν, Βαυαρίαν καὶ Γερμανίαν, Φιλανδίαν καὶ τὰ κράτη τῆς Βαλτικῆς. Παντοῦ οἱ ἐργάται συμπεριεφέρθησαν με σκληρότητα, τότε μόνον, δταν ὑπῆρχεν ἀνάγκη κατὰ τῆς ἀντεπανάστασεως· οἱ καπιταλισταὶ ὁμοῦς παντοῦ ἐνήργησαν με σκληρότητα, χειρότερα ἀπὸ θηρία (!).

Ὡστε ἡ αὐτοθυσία, τὸ θάρρος, ἡ πίστις εἶνε πάντοτε, ὑπὸ τὰς αὐτὰς αἰτίας, μεγαλύτερα στοὺς ἐργάτας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, παρὰ στοὺς καπιταλιστάς.

Καὶ ἂν τώρα ἴδωμεν εἰς τὸ μέλλον, εἰς τὴν πλήρως ἰδρυμένην κομμουνιστικὴν κοινωνίαν καὶ διερωτηθῶμεν πῶς θὰ εἶνε τότε τὰ ἥθη καὶ ἡ ἠθικὴ, θὰ εὗρωμεν — παραμένοντες εἰς τὰ

(!) Κατὰ τὴν Κομμούναν τῶν Παρισίων οἱ ἐργάται ἐσκότωσαν ἀπὸ ἐκδίκειαν μερικὸς ὁμήρους. Οἱ καπιταλισταὶ ἐσκότωσαν 35 χιλιάδας αἰχμαλώτους. Στὴν Φιλανδίαν ἡ κόκκινη τρομοκρατίη ἐσκότωσε μερικὰς ἑκατοντάδας, ποὺ ἐπσχείρισαν ἀντεπανάστασιν· αἱ λευκαὶ φρουραὶ ἐσκότωσαν 30 χιλιάδας ἐργάτας, αἰχμηλῶτους, ἀνυπερασπίστους καὶ ἀθλαβεῖς πλῆον. Ἐπίσης εἰς τὰς βελτικὰς χώρας, στὴν Οὐγγαρίαν καὶ στὴν Γερμανίαν. — Δὲν ὁμιλοῦμεν φυσικὰ ἐδῶ περὶ προσωπικῶν ὑπερ-δαισιῶν (σημ. συγγραφέως).

ἴδια παραδείγματα, πὺν ἐδώσαμεν—ὅτι τότε τὸ συμφέρον διὰ τὴν συνεργασίαν, διὰ τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν θὰ εἶνε κοινόν, ἀλλὰ ὅτι τὸ συμφέρον αὐτὸ καὶ ἡ συνεργασία αὐτὴ δὲν θὰ ἐπηρρεάζουν τὸ δίκαιον καὶ τὴν πολιτικὴν, παρὰ μόνον τὴν παραγωγὴν, πνευματικὴν καὶ ὕλικήν, ἥτοι τὴν ἐργασίαν. Ἡ κοινὴ ἐργασία θὰ εἶνε τότε ὁ πρῶτος ὅρος ζωῆς καὶ ἐπομένως ὁ πρῶτος ὅρος τῆς εὐτυχίας, δηλαδή τῆς ἠθικῆς.

Ἡ ἐργασία, ἡ κοινὴ ἐργασία, θὰ καθορίξῃ τότε τὴν ὅλην ἠθικὴν, τὴν ὅλην ἀρετὴν.

Ὁ πατριωτισμὸς θὰ ἔχῃ τότε ἐκλείπει ἐντελῶς καὶ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγάπην στὸν ἄνθρωπον, στὸν κόσμον, στὴν ἀνθρωπότητα.

Αἱ μέγισται ἀρεταί, ἡ ἀφιλοκέρδεια, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη, ἡ αὐταπάρνησις, ἡ πιστότης καὶ τιμιότης, ἡ πειθαρχία, ἡ φιλαλήθεια θὰ ὑπάρχουν ἀκόμη σὲ μεγαλύτερον εἰσέτι βαθμόν, μὲ ἐντελῶς ὅμως, ἄλλο περιεχόμενον.

Διότι ὁ συναγωνισμὸς, ἡ πάλη τῶν τάξεων καὶ ὁ πόλεμος λαοῦ μὲ λαόν, ὁμάδος μὲ ὁμάδα, θὰ ἔχουν ἐξαφανισθεῖ καὶ στοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ σήμερα δεῖχονται ἰδιαιτέρως, δὲν θὰ ἐξαίρωνται πιά.

Ἡ κοινότης ἔχει ἀναλάβει κατὰ μέγα μέρος τὴν φροντίδα διὰ τὸ ἄτομον, ἢ, καλύτερον, κάθε ἄτομον φροντίζει διὰ τὴν κοινότητα καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον φροντίζει καὶ ἡ κοινότης δι' αὐτό. Προστασία καὶ διατροφή ὅλων εἶνε τὸ χρέος τῆς Κοινότητος, ὥς καὶ ὁ καλύτερος καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας καὶ ἀκόμη, ἡ καλυτέρα προσαρμογὴ κάθε ἀτόμου πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον.

Ἡ ἐλευθέρων ἀνάπτυξις ἐκάστου ἔχει γίνεαι ὅρος τῆς ἐλευθέρως ἀναπτύξεως ὅλων.

Ἡ ἀφιλοκέρδεια, ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον, ἡ αὐταπάρνησις, ἡ πιστότης καὶ τιμιότης, ἡ πειθαρχία, ἡ φιλαλήθεια, δὲν ἔμπορουν πιά νὰ ἐκδηλωθοῦν σὲ ἀγῶνα ἐναντίον ἄλλων, ὅπως ἐγένετο πρότερον.

Ἐκδηλώνονται σὲ ἀμίλλαν, σὲ συναγωνισμὸν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐργασίας χάριν τῶν ἄλλων, χάριν ὅλων τῶν ἄλλων, χάριν τῆς ὅλης κοινωνίας, χάριν τῆς ἀνθρωπότητος, μὲ τὸ πνεῦμα καὶ μὲ τὸ σῶμα—εἰς τὴν ἐργασίαν χάριν τῆς κοινῆς ὑπάρξεως, ἐκεῖ φανερῶνεται ἡ Ἀρετή.

Ὡστε, ἀληθῶς, ἔχουν προσλάβει ἓνα ἐντελῶς ἄλλο περιεχόμενον καὶ ἐπομένως ἐντελῶς ἄλλην μορφήν. Διότι πρότερον καθυθύνοντο ἐναντίον ἄλλων, ἢ ἐκμηδένισις ἄλλων ἦτο ὁ σκοπὸς τῶν: τώρα, σκοπὸς τῶν εἶνε ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάπτυξις ὅλων.

Αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ δὲν ἔχουν πιά τίποτα τὸ ἔκτακτον, τίποτα τὸ ἰδιαίτερον, τοῦλάχιστον γενικῶς λαμβανόμεναι. Εἶνε αὐτοδύναμοι, ἐπεὶ δὲν ὑπάρχει ὁ ἀντίπαλός τῶν καὶ διότι ἐμφανίζονται σὲ διαφορετικὸν βαθμόν, σὲ διαφορετικὸν περίβλημα. Τὸ ἔκτακτον ἐγκτεται εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀρετῆς. Ἐπεὶ δὲ ἐργάζονται ὅλοι δι' ὅλους καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν φύσιν, πὺν ἐν αὐτῇ ἐργάζονται, καὶ πρὸς ἀλλήλους, εἶνε ἐντελῶς καθαροὶ καὶ διαφανεῖς, αἱ ἀρεταὶ ἐκεῖναι εἶνε αἱ φυσικαὶ ἰδιότητες ἐνὸς ἐκάστου. Ἡ ὑπερφυσικὴ τῶν ἐμφάνισις καὶ χροιά ἐξαφανίζεται ἐντελῶς. Ἡ χρηστοθήεια, ἡ ἠθικὴ, εἶνε κάτι συνειθισμένον, ὥς ἡ σωματικὴ κίνησις.

Πῶς ὅμως, θὰ ἐρωτήσῃ ἴσως ὁ ἀναγνώστης, πῶς θὰ ἔμπορουν νὰ ζοῦν καὶ νὰ ἀναπτύσσονται, ὅταν ὁ ἀγὼν θὰ ἔχει καταπαύσει; Ἀποῦ εἶδαμεν ὅτι προῆλθον καὶ ἀνεπτύχθησαν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα, τὸν φυλετικόν, τὸν ταξικόν, τὸν συναγωνισμὸν καὶ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα! Τοῦτο φαίνεται πράγματι σὰν ἓνα ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα καὶ ἴσως νὰ ἐφαίνετο ὅτι αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξασθενίσουν, ἢ τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἀναπτυχθοῦν, ἐνεκα τῆς ἐκλείψεως τοῦ ἀγῶνος.

Αὐτὸ συμβαίνει μονάχα φαινομενικῶς. Διὸ ἀπομένει ἓνας ἀγὼν, ἓνας ἀγὼν ἐκάστου ἐναντίον ὅλων, ὁ ἀγὼν περὶ ὑπάρξεως, ὁ ἀγὼν νὰ ἐργασθῇ καλύτερα ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους διὰ τὴν κοινότητα, τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τὴν καλυτέραν ἐπίτευξιν τοῦ ἠφίστου σκοποῦ, ὁ ὁποῖος θὰ πρόκειται στὰ μάτια ὅλων τῶν ἀνθρώπων καὶ πὺν εἶνε: ἡ εὐημερία, ἡ ἀνάπτυξις, ἡ ἀκμὴ τῆς κοινότητος.

Ὁ ἀγὼν αὐτὸς θὰ προέλθῃ τότε, εἰς τὴν ἀνεπτυγμένην κομμουνιστικὴν κοινωνίαν καὶ διὰ τὸ ὅτι θὰ προκύψῃ καὶ θὰ καθίσταται ὁλοένα μεγαλύτερος, ἐγγυᾶται ἓνα κοινωνικὸν ὁρμὲς φῦτον: ἡ φιλοτιμία.

Αὐτὴ ἦτο τὸ ἰσχυρότατον ἐνστικτον κατὰ τὸν πρωτόγονον κομμουνισμὸν, φυσικῶς ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον τότε.

Ὁ ἀγὼν αὐτὸς εἶνε ἐκεῖνος πὺν θὰ καθιστᾷ ὁλοένα μεγαλύτερας τὰς ἀρετὰς τὰς ἐντελῶς μεταβεβλημένας τότε τὴν

ἀνιδιοτέλειαν, τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον, τὴν αὐτοθυσίαν, τὴν πίστιν, καὶ τὴν φιλοδοξίαν χάριν τῆς κοινότητος. Καὶ ὁ ἀγὼν αὐτός, τὸ ἐνστικτον ποὺ θὰ ὠθεῖ τινὰ νὰ εἶνε ὁ πρῶτος στὴν ἐξάσκησιν τῶν ἀρετῶν αὐτῶν, θὰ καθιστᾷ τότε τὴν κίνησιν τοῦ σώματος, τὴν ἱκανότητα γνώσεως, τὴν γεγνημένην διανοητικότητα ὁλοένα ἰσχυροτέρας καθὼς καὶ τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς ἀγάπης τῶν δύο φύλων, ἰσχυρότερα καὶ εὐγενέστερα.

Καὶ ἐδῶ θὰ συμβῇ μιὰ μεταβολὴ ἐνεργείας. Αἱ μέγιστα ἀρεταὶ θὰ δυναμώσουν ὅλας αὐτὰς τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ ἐνστικτα καὶ τὰνάπαλιν, τὰ ἐνστικτα καὶ αἱ δυνάμεις, τὰς ἀρετάς.

Ὁ ἀγὼν, ἓνας ἀγὼν ἐντελῶς ἀλλοιωτικός, θὰ εἶνε τότε ἡ πηγὴ τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἥθη καὶ τὰ ἐνστικτα καὶ αἱ δυνάμεις θὰ μεταβάλλουν τότε ἐξακολουθητικῶς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν των.

Ἀντιλογία.

Ἀνεφέραμεν μὲ ποιὰν λύσαν οἱ ἀντίπαλοι τῆς σοσιαλισμοκρατίας, ἐπέπεσαν κατὰ τῆς ἐκφράσεως τῆς Ἑρριέτας Ρολάν—Χόλστ, ὅτι αἱ ἔννοιαι «καλὸν» καὶ «κακὸν» μεταλλάσσονται. Ἡ συγγραφεὺς αὕτῃ ἐννοοῦσε μὲ τοῦτο ὅτι αἱ ἔννοιαι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν παραμένουν πάντοτε χαρακτηριστικαὶ τῶν ἰδίων πράξεων καὶ ὅτι τὸ καλὸν εὐρίσκεται σήμερον στὴν θέσιν, ὅπου χθὲς ἦτο τὸ κακόν.

Τὶ σημαίνει τοῦτο, ἀπεδείξαμεν μὲ πολλὰ πολυπεριεκτικὰ παραδείγματα. Αἱ νέαι γυναικεῖαι ἀρεταί, αἱ νέαι ἐργατικαὶ ἀρεταί, ὁ πατριωτισμός, ἡ διεθνὴς γνώμη μεταβάλλονται· ὅτι ἦτο καλὸν γίνεται κακὸν καὶ τὰνάπαλιν.

Οἱ ἀντίπαλοί μας κραυγάζουν ὠρυόμενοι· ὑπάρχει μία αἰωνία ἀποράλλακτος ἠθικὴ καὶ τὰ ὕψιστα προστάγματά της εἶνε πάντοτε τὰ ἴδια.

Τοὺς ἀπαντῶμεν ἡρέμα· ἀποδείχτε το. Ὅχι μὲ πάθος καὶ μὲ ῥητορείαν, ὅχι μὲ ἰδίαν σας ὑπερύψωσιν καὶ μὲ βροντώδη καταδίκην καὶ ἀναθεματισμόν μας, ἀλλὰ ἱστορικῶς, μὲ γεγονότα, ποὺ ἡμπορεῖ ὁ καθεὶς νὰ ἀναγνωρίσῃ ἢ νὰ βασανίσῃ. Δὲν ἡμποροῦν.

Ἡμεῖς ἀπεναντίας ἀπεδείξαμεν στηριζόμενοι στὸν Ντάρβιν καὶ στὸν Καούτσκυ, ὅτι πρῶτα, πρῶτα ξῆ μέσα εἰς τὸ ἀνθρώ-

πινον στῆθος μιὰ ἀνάγκη νὰ βοηθῇ τοὺς ἄλλους, μιὰ ἠθικὴ ἐντολὴ ἐπιγείου, μάλιστα ζωόδου προελεύσεως, ὅτι ὁμως, κατὰ δεύτερον λόγον, ἡ ἐκδήλωσις τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ νόμου ἔγινε πάντα διαφορετικὴ μὲ τὸν ἀγῶνα περὶ κυριότητος, μὲ τὸν συναγωνισμόν καὶ τὴν πάλην τῶν τάξεων καὶ ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπέναντι μελῶν τῆς αὐτῆς τάξεως ἐπιδορᾷ ἀλλέως παρὰ ἀπέναντι μελῶν τῆς ἀντιπάλου τάξεως.

Ὅλοι ξαίρουν ὅτι ἔτσι ἔχει τὸ πρᾶγμα· ὁ καθένας ἡμπορεῖ καθημερινῶς νὰ τὸ παρατηρήσῃ στὸν ἑαυτὸν του καὶ στοὺς ἄλλους. Ὡστε ἀντετάξαμεν γεγονότα ἐναντίον κοῦφιων ἰσχυρισμῶν.

Ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις μας ἐξάγεται καθαρά, ὅτι ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ, τοῦ γένους, τῆς τάξεως, ἢ τῆς χώρας, τὰ ὑψηλὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικῆς δὲν ἰσχύουν, ὅτι ἀπεναντίας ἡ ἠθικὴ, ποὺ μᾶς προστάζει νὰ βοηθῶμεν τοὺς συντρόφους μας, μᾶς ἀναγκάζει ἐπίσης νὰ τείνωμεν εἰς ἐκμηδένισιν τοῦ ἐχθροῦ, ποὺ στέκει ἀπεναντί των. Ὅτι, ἐπομένως, αἱ ἐπιταγαὶ τῆς αὐτοθυσίας, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς τιμιότητος καὶ τῆς πιστότητος δὲν ἰσχύουν ὡς πρὸς τὸν ἐχθρὸν τῆς τάξεως.

Καὶ αὐτὸ οἱ ἀντίπαλοί μας τὸ εὐρίσκουν φρικῶδες, καὶ μᾶς εἰρωνεύονται. Ἡρέμα ὁμως ἡμποροῦμεν νὰ τοὺς ἀποδείξωμεν ὅτι τὸ ἴδιον ἀκριβῶς κάμνουν συνεχῶς καὶ αὐτοί, οἱ συντηρητικοί, ἐλευθερόφρονες, κληρικόφρονες καὶ δημοκράται. Διότι ἀρνοῦνται κάθε μέρα, κάθε χρόνον, τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς τάξεώς των, τοὺς ἐργάτας. Δὲν θυσιάζουν τίποτε ἀπὸ τὰ ἀποκτήματα τῆς τάξεώς των, παρὰ ὅτι τοὺς ἐξεπολεμήθη, καὶ τὸ δίδουν ἀπὸ φόβον μπροστὰ στὴν δύναμιν τῶν ἐργατῶν.

Δὲν δείχνουν τὴν παραμικρὰν ἀλληλεγγύην πρὸς τοὺς ἐργάτας, ἀλλὰ τοὺς ρίχνουν στὰ δεσμά, ὅταν δοκιμάσουν νὰ ἐξεγεροῦν, δὲν εἶνε τίμιοι καὶ πιστοὶ ἀπεναντί των, ἀλλὰ τοὺς παρέχουν τακτικὰ ὑποσχέσεις ἐμπρὸς στὰς ἐκλογικὰς κάλπας, τὰς ὁποίας δὲν τηροῦν ποτέ. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ κηρύττουν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, πρὸς ὅλους τοὺς πλησίον!

Καὶ ὅταν οἱ ἐργάται σηκωθοῦν διὰ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερίαν των, τοὺς δολοφονοῦν κατὰ ἑκατοντάδας, χιλιάδας καὶ μυριάδας μὲ τὰς πολιτοφυλακὰς καὶ τὰς λευκὰς φρουράς των.

Ἀντιθέτως ἡμεῖς διδασκόμεθα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ὅτι χάριν τῆς ἰδίας τάξεως καὶ τοῦ ἰδίου λαοῦ, αἱ ὑψηλαὶ ἐπιταγαὶ τῆς

ἠθικῆς οὐδέποτε ἰσχυσαν ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὁμολογοῦμεν ἀπεριφράστως ὅτι καὶ ἡμεῖς δὲν θὰ εἴμεθα ἀλληλέγγυοι καὶ αὐταπαρηγαι, οὔτε πιστοὶ καὶ τίμιοι ἀπέναντι τῆς ἐχθρικῆς τάξεως, ἂν τοῦτο ὑπαγορεύσῃ ἡ σωτηρία τῆς τάξεώς μας ⁽¹⁾.

Καὶ ὅτι, ἐν ἀνάγκῃ, θὰ τοὺς πολεμήσωμεν ἐνόπλιος.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχομεν παραθέσει εἰς τὴν πρότην ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου μερικὰ παραδείγματα, ποὺ ἀπεδείκνυν πὺς ἡ πάλῃ τῶν τάξεων ἀπαιτεῖ δόλον, ψεῦδος, ἀπάτην, κλοπὴν κλπ. ἀπέναντι τοῦ ἀντιπάλου καὶ πὺς ὅλ' αὐτὰ θεωροῦνται ἀπὸ τὰ μέλη μιᾶς τάξεως ὡς ἀρεταί. Σήμερον τὰ παραλείπομεν. Εἰς ἐποχὴν, ἡ ὁποία ἔφερε τὴν προλεταριακὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸν πολιτικὸν πόλεμον, ἀπέβησαν περιττά.

Ἀντὶ αὐτῶν, θὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα ἓνα προσωπικὸν μου ἐπεισόδιον, ποὺ ἀποδεικνύει τὴν μεγάλην δύναμιν καὶ ἀλήθειαν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἠθικῆς.

Μόλις ἐγράφη τὸ πόνημα τοῦτο, ἔγινε ἀντικείμενον ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν συντηρητικῶν μέσα εἰς τὸ δολανδικὸν κοινοβούλιον καὶ ἰδίως δι' ἐκεῖνο ποὺ εἶχα γράψῃ ὅτι τὸ ψεῦδος, ἡ ἀπάτη κλπ. ὅχι μόνον ἐπιτρέπονται ἐναντίον τῆς ἐχθρικῆς τάξεως, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλονται ὡς καθήκον καὶ ἀποβαίνουν ἀρεταί. Ὁ Τροέλστρα, ἀρχηγὸς τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἐπῆγε μὲ τὸ μέρος τῶν καὶ ἐπρόδωσεν ἐμένα, τὸν τότε κομματικὸν φίλον μου. Ὁ Γκόρτερ, εἶπε, δὲν ἐννοεῖ τίποτα σ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν καὶ μέσα στὴν Διεθνῇ στέκει ἐντελῶς μόνος του καὶ μάλιστα διακρίνεται καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Μάρξ ἐχθρικῶς, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ καταστατικὸν τῆς πρώτης Διεθνoῦς ἔγραφε: «Αἱ διεθνεῖς ἐργατικαὶ ὁργανώσεις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ συννομοσπονδίαὶ καὶ τὰ άτομα, τὰ ὁποῖα προσχωροῦν εἰς αὐτάς, ἀναγνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν, δικαιοσύνην καὶ ἠθικὴν ὡς κανόνα τῆς στάσεως πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀδιακρίτως

⁽¹⁾ Οἱ ἀντίπαλοί μας συνάγουσιν ἀπ' αὐτὰ ὅτι ἡμεῖς θεωρήσαμεν τὸ πᾶν ἐπιτρεπτόν ἀπέναντί των. Αὐτὸ εἶνε ψευδές. Ὅπως εἶπομεν, μόνον ὅταν ἔτσι ἐξυπηρετεῖτο τὸ ἀληθινὸν καλὸν τῆς τάξεώς μας. Ἀπάτη, ψεῦδος, κατὰστροφὴ μηχανῶν καὶ φθορὰ ἰδιοκτησίας, βίαι, εἶνε συχνὰ ἐπιζήμια διὰ τὴν τάξιν μας. Ἡ ἐφαρμογὴ ἐπομένως τῶν μέσων τούτων θὰ εἰσέλκετο σὲ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἠθικὴν, ποὺ μᾶς ἐπιβάλλει γὰρ ἐνεργῶμεν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς τάξεώς μας. (Σημείωσις συγγραφέως).

χρoιας, θρησκείας ἢ ἐθνικότητος». Ἀπῆντησα τότε ὅτι ὁ Μάρξ, ἂν καὶ τὸ καταστατικὸν ἐγράφη ἀπ' αὐτόν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔζη γράψῃ τὴν φράσιν αὐτὴν καὶ ἀσφαλῶς οὔτε τὴν ἔγραψε. Παρέθεσα καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιχειρήματα (ὅτι ἡ φράσις αὐτὴ δὲν ἐμπεριείχετο εἰς τὸν «Πρόδρομον» τοῦ Μπέκερ [Γενεύη, 1866] εἰς τὴν γερμανικὴν μετάφρασιν—ὅτι εἰς τὸ καταστατικὸν εἶχον συμπράξει καὶ προυντονιστὰς μὲ μαντζινιστὰς κλπ.), τὸ κύριόν μου ὅμως ἐπιχείρημα ἦτο· ὁ Μάρξ δὲν ἔγραψε τὴν φράσιν αὐτὴν.

Μεγάλῃ φυσικᾷ κατακραυγῇ ἀπὸ τὴν πλευρὰν τῶν μεταρρυθμιστῶν: Κτηνωδία, θράσος κλπ.

Ἡ ἔρις ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τῆς ἠθικῆς βαθμηδὸν κατέπαυσε, μετὰ πολλὰ ὅμως ἔτη ἐξεδόθησαν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μάρξ. Καὶ ἐφάνη ὅτι εἰς τὰ χειρόγραφα του δὲν ὑπῆρχεν ἡ φράσις.

Φαντάζεται κανεὶς τὴν χαρὰν μου!

Παράδοξον ἀλήθεια ὅτι ἓνας τέτοιος ἰσχυρισμὸς σχετικῶς πρὸς ἓνα συγγραφέα ἀπεδείχθη ψευδὴς ἀπὸ τὸν ἴδιον τόσα ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ⁽¹⁾.

Τὸ γεγονὸς εἶνε ὥραία ἀπόδειξις περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ὅπλου μας, τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Διότι αὐτὸς ἦτο ποὺ μὲ κριτιστοῦσε τόσον βέβαιον.

Καὶ ἐδῶ, εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ τῆς ἠθικῆς, ὡς ἀποφανθῇ ὁ ἴδιος ὁ ἐργάτης ποῦ θὰ ταχθῇ μὲ τὸ μέρος τῶν καπιταλιστῶν ἢ τῶν σοσιαλιστῶν.

Ἐνα πρᾶγμα ἀκόμη χρειάζεται διασαφήνισιν καὶ τὸ δύσκολον τοῦτο πρόβλημα λύεται.

Ἴσως ἓνας προσεκτικὸς ἀναγνώστης νὰ ἐρωτήσῃ δὲν αἰωρεῖται λοιπὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἓνα ὁμοιον, ὑψηλῶς ἠθικὸν ἰδανικὸν καὶ δὲν ἡμπορεῖ ἡ ἠθικὴ νὰ εἶνε αἰωνία καὶ ὁμοία ὡς πρὸς τὴν ἐνεργειάν της καὶ τότε πιθανῶς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἰσότητος, τῆς γενικῆς ἀγάπης, τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, δὲν εἶνε τὸ ἴδιον σ' ὅλους; Ἐδῶ ἀπαντᾷ ὁ μαρξισμὸς φαινομενικῶς εἶνε ὀρθὸν τοῦτο. Πάντοτε

⁽¹⁾ Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ σημείου τούτου εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Μάρξ εἶνε ἡ αἰτία τῆς περὶ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Ἦτον ἀνεκπὸς πιά ἡ ὑπερέκτασις μου ἀπ' αὐτόν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ἠθικῆς, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ εἶχεν ἀποφανθῇ (Σημείωσις συγγραφέως).

εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων ἐπανερχονται αἱ ἰδίαι λέξεις· ἐλευθερία, ἰσότης, δίκαιον, ἀδελφότης. Φαίνεται λοιπὸν ὡς ἐάν τὸ ἰδανικὸν νὰ ἦτο πάντοτε τὸ αὐτό.

Ἐγγύτερον σκοποῦντες τὸ πρᾶγμα, βλέπομεν ὅτι ὡς αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου παρουσιάζεται τὸ ὅτι, ἀφότου ὑπάρχει κοινωνία τάξεων, ὅλαι αἱ κυρίαρχοι τάξεις ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τὴν ἀνελευθερίαν, τὴν ἀνισότητα καὶ τὴν ἀδικίαν καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ὑπόδουλοι καὶ δυναστευόμενοι μόνις ἀπέκτησαν συνείδησιν καὶ ἤρχισεν ἡ δύναμις τῶν νὰ ἀφυπνίζεται, ἐξήτησαν δικαιοσύνην, ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα. Καὶ ἐπειδὴ πάντοτε ὑπῆρχε καταδυνάστευσις, ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἐπίσης αἴσθημα καὶ τάσις πρὸς ἐλευθερίαν καὶ ἰσότητα. Ἄν ὅμως κοιτάξωμεν ὀπίσω ἀπὸ τὰ συνθήματα καὶ τὰς λέξεις, θὰ εὕρωμεν ὅτι ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἐλευθερία ποὺ ἐξητοῦσαν οἱ μὲν, ἦτο ἐντελῶς ἄλλη ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ἐπιθυμοῦσαν οἱ ἄλλοι καὶ ὅτι ἡ διαφορὰ προήρχετο ἀπὸ τὰς ταξικὰς καὶ παραγωγικὰς συνθήκας εἰς τὰς ὁποίας εὗρισκοντο οἱ διάφοροι ὑπόδουλοι. Τὸ ἀπεδείξαμεν ἤδη μὲ τὰ παραδείγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς σοσιαλδημοκρατίας καὶ εἶνε περιττὸν νὰ ἐπανελάβωμεν ἐπ' αὐτοῦ. Καὶ τὸ ἠθικὸν ἰδανικὸν ἐπίσης ποικίλλει κατὰ τὰς ἐποχὰς καὶ τὰς τάξεις. Ζῇ καὶ ἐξελίσσεται ὅπως ὅλαι αἱ ιδέαι. Ὡστε ἡ ὅλη ἠθικὴ, ὡς καὶ ἡ πολιτικὴ, τὸ δίκαιον καὶ ἄλλα προϊόντα τοῦ πνεύματος, εἶνε ἓνα φυσικὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον καλῶς ἐννοοῦμεν καὶ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τῇ ἐξελίξει του.

Παρατήρησις,

Ἡ ἠθικὴ δὲν εἶνε μιὰ πνευματικὴ περιοχὴ ἐντελῶς χωριστὴ ἀπὸ τὰς ἄλλας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε κατὰ ἓνα μέρος πολιτικὸν πρόσωπον κατ' ἄλλο πρόσωπον δικαίου, ἄλλως ἠθικὸν καὶ πάλιν θρησκευτικόν. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐν ὅλῳ, τὸ ὁποῖον διαορίζομεν εἰς διάφορα μέρη διὰ νὰ τὸ ἐννοήσωμεν καλύτερον, παρατηροῦντες ἓνα ἕκαστον μέρος κατ' ἰδίαν. Εἰς τὴν πραγματικότητα αἱ πολιτικαί, ἠθικαί, νομικαί, θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις εἶνε στενῶς συμπεπλεγμέναι μεταξύ των καὶ συναπαρτίζουν τὸ περιεχόμενον τοῦ πνεύματος. Ὡστε δὲν εἶναι θαῦμα ὅτι ὅλα ἀλληλεπιδρῶνται. Ἡ ἅπαξ μορφωθείσα πολιτικὴ πεποιθήσις

ἀποβαίνει ἰδίᾳ δύναμις καὶ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν νομικῶν ἀντιλήψεων καὶ τῶν ἠθικῶν συναισθημάτων. Τὰ ἅπαξ μορφωθέντα ἠθικὰ συναισθήματα ἐπιδροῦν πάλιν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν καὶ λοιπῶν πεποιθήσεων. Θὰ τὸ καταδείξωμεν καὶ αὐτὸ μὲ παράδειγμα. Ὡς εἶνε γνωστόν, ἡ ἀπὸ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα προερχομένη ἀθλιότης ὁδηγεῖ πολλοὺς εἰς τὴν κατάχρησιν τοῦ ἀλκοόλ. Ἐξ ἄλλου ὁ καπιταλισμὸς φέρει τοὺς δυστυχεῖς πρὸς ὀργάνωσιν καὶ πρὸς ἀγῶνα καὶ ἔτσι μορφώνει μέσα τους τὴν ἠθικὴν : αἰσθήματα ἀλληλεγγύης, μεγαλυτέραν ἠθικὴν δύναμιν ἀντιδράσεως, γενναιοῦτητα, ὑπερηφάνειαν κλπ. Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ, τὰ κοινωνικὰ αὐτὰ ἔνστικτα, ἄγουν εἰς ἀποχὴν ἢ εἰς ἐγκράτειαν καὶ τὰ δύο δὲ ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι αἱ πολιτικαὶ πεποιθήσεις γίνονται καθαρότεραι καὶ ἡ πολιτικὴ δύναμις τῶν πρότερον τόσων ἀθλίων γίνεται μεγαλυτέρα. Ὡστε ἡ ἠθικὴ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς γνώσεως, τῆς λογικῆς, τῶν ἰδεῶν περὶ δικαίου, κυριότητος καὶ πάλης τάξεων.

Οὐχ' ἦττον ὅμως ἀληθὲς παραμένει, ὅτι ἡ μεταβολὴ τῆς ἠθικῆς κατάγεται ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων—χωρὶς αὐτὰς βεβαίως ὁ δυστυχὴς δὲν θὰ προήγετο ποτὲ εἰς ὀργάνωσιν καὶ εἰς ἐπίγνωσιν τῆς δυνάμεώς του· ὑφίσταται μία ἀντεπίδρασις, μία ἀμοιβαία ἐπίδρασις μεταξύ ὅλων τῶν πνευματικῶν τμημάτων, τὰ ὁποῖα, ὅλα ῥιζωμένα εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐργασίαν, ὅλα ἐπιδροῦν ἄλληλα.

Οἱ ἀντίπαλοί μας μεταχειρίζονται συχνὰ πρὸς κατατρόπωσίν μας τὸ ὅτι αὐτοὶ ἐπιμένουν ἐπὶ τῆς ἐπενεργείας τῶν πνευματικῶν ἀφορμῶν, τῆς θρησκείας, τῆς ἠθικῆς, τῆς ἐπιστήμης. Ὁ κομμουνιστὴς δὲν παραπλανᾶται ἀπ' αὐτά. Ἀναγνωρίζει εὐχαρίστως τὴν ἐπενέργειαν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων—διατὶ λοιπὸν θὰ ἐπέφερε τόσῃν ἀναστάτῳσιν εἰς τὰ πνεύματα ἂν ἐπίστευε ὅτι δὲν ἰσχύουν σὲ τίποτα;—θὰ ἐρευνήσῃ ὅμως προηγουμένως πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς αἰτίας, ἐξ ἧς ἡ πνευματικὴ αὐτὴ δύναμις ἐμπήκεν εἰς κίνησιν πρὶν ἐξασκήσῃ τὴν ἐπίδρασίν της. Καὶ τότε θὰ ἀνεύρῃ ὅτι ἡ ἀνέλιξις τῇ παραγωγῇ καὶ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων ὑπῆρξεν ἡ πρωτίστη αἰτία πρὸς τοῦτο.

Προηγουμένως, ὁμιλοῦντες περὶ πολιτικῆς, ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ γεγονός ὅτι δὲν πρέπει κανεὶς νὰ φαντασθῇ τὸν ἱστορικὸν ὕλισμὸν ὡς κάτι μηχανικὸν καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ὄρων ὡς ἰδίαν δι' ἓνα ἕκαστον.

Ἔτσι καὶ ἐπὶ ἐκάστου πεδίου τῆς λογικῆς καὶ ἰδιαιτέρως ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν.

Κάθε τάξις ἔχει τὴν ἰδικήν της ἠθικὴν, λέγει ὁ Ἐνγκελς, ὁμοίως καὶ κάθε ἄνθρωπος.

Καὶ οὐχ' ἥττον ὠραία λέγει ὁ Λαμπριόλα. «Πῶς θὰ ἤμποροῦσε ποτὲ ἡ γενικὴ ἠθικὴ, πού τὴν δημιουργοῦν αἱ τάξεις καὶ τὰ ἄτομα ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῶν νὰ εἶνε ἡ πρωταρχικὴ πηγὴ τῶν πράξεων τῶν;»

Ὁχι, ὑπάρχει ἀληθῶς μία πρωταρχικὴ αἰτία τῆς ἠθικῆς. Εἶνε ἡ ἀναγκαία σύμπραξις τῶν ἀνθρώπων. Ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας της καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς δρῶντας αὐτῆς. Καὶ ἐφόσον οὗτος διαρκῶς μεταβάλλεται, μεταβάλλεται καὶ ἡ ἠθικὴ.

Ζ' Θρησκεία καὶ Φιλοσοφία.

Κάθε θρησκεία—ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουν χιλιάδες θρησκειῶν—κάθε θρησκευτικὴ αἵρεσις θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν της ὡς ἀληθινήν. Καὶ ὅμως τίποτε δὲν ξεαρτᾶται τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Τεχνικῆς, τίποτε δὲν μεταβάλλεται τόσον πολὺ μαζὶ της, ὅσον ἡ θρησκεία. Θὰ τὸ ἀποδείξωμεν μὲ μίαν βραχείαν ἐπισκόπην.

Ἡ θρησκεία γεννᾶται εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ δύο αἰτίας. Πρῶτα ἀπὸ ἄγνοιαν καί, κατὰ συνέπειαν αὐτῆς, ἀπὸ συναίσθημα ὑποταγῆς. Ἡ ἀμάθεια καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ὑποταγῆς δυνατὸν νὰ εἶνε ἀμάθεια καὶ ὑποταγὴ ἀπέναντι τῆς φύσεως καὶ ἀπέναντι τῆς κοινωνίας.

Δευτέρᾳ αἰτία εἶνε τὸ συναίσθημα πού ζῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅτι θὰ ἦτο δι' αὐτὸν δυνατὴ μία ἀπόλυτος εὐτυχία ἂν ἐγνώριζε νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας. Ἐφόσον δὲν τὸ ἤμπορεῖ αὐτός, ἐφόσον δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτὴν, φαντάζεται ὄντα πολλὰ ἢ ἓν πού τὸ ἤμποροῦν: Θεός.

Ἐν γένει δύναται κανεὶς νὰ εἰπῇ δὲν ἔπλασε ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους κατ' εἰκόνα του, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ στὸν ἑαυτὸν του ἓνα θεόν, ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν κατάστασίν του καὶ συχνὰ κατ' ὁμοίωσίν του. Ὡστε εἶνε ἐντελῶς φυσικόν, ὅτι, ἐφόσον μεταβάλλεται ἡ κατ'ἵστασις του, ἐφευρίσκει νέους θεοὺς καὶ ὅτι καθ' ὃ μέτρον ἡ ἰδία του κοινωνικὴ ὑπόστασις εἶνε ἀλ-

λέως καὶ ὁ ἴδιος εἶνε ἄλλη κοινωνικὴ εἰκὼν, πλάττει καὶ ἄλλους θεοὺς κατὰ τὴν εἰκόνα του.

Καὶ ἀφοῦ ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν καθορίζεται πάντοτε ἀπὸ τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν ὁποίαν μέσα ζῇ, καὶ ἡ σχέσις του πρὸς τὴν κοινωνίαν, πάλιν κατὰ τρόπον φυσικόν, ἔτσι καὶ ἡ θρησκεία καθορίζεται ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν του ὑπόστασιν.

Οἱ πρῶτοι, ἢ καλύτερα, οἱ πολὺ παλαιοὶ θεοί, σύμφωνα μὲ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας (μεταξὺ ἄλλων τοῦ φὸν Κούνωφ) φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν τὰ πνεύματα τῶν τεθνεώτων, τῶν πατέρων, τῶν ἀρχηγῶν ἢ γεναργῶν κλπ. Ἐπίσης ἀντικείμενα, φυτὰ ἢ ζῶα, πού ἦσαν τὰ σύμβολα τῆς πατριᾶς καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ὁποίων ἐνεφανίζετο ὁ ἀρχέγονος πρόγονος.

Διότι ἡ γενεὰ ἦτον τότε τὸ ὕψιστον καὶ τὸ σπουδαιότατον διὰ τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὴ ἐπίσης ἔπλαττε τὸν Θεόν.

Ἐφόσον ὅμως ἡ Τεχνικὴ δὲν ἦτο ἀκόμη κυρία τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ μάλιστα ἡ φύσις ἐδέσποζε σχεδὸν πλήρως ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν αὐτὸς ἀκόμη ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εὐρίσκετο στὴν φύσιν ἔπρεπε νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ ὡς ἐργαλεῖον καὶ ὀλίγα μόνον πράγματα εἶχε κατασκευάσει, ἐφόσον λοιπὸν ἐξηρτάτο ὡς πρὸς ὁλόκληρον τὴν ζωὴν του ἢ ὡς πρὸς τὸ παμμέγιστον αὐτῆς μέρος ἀπὸ τὴν φύσιν, ἀπέδωκεν εὐθὺς τὴν δύναμιν ἐπὶ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως εἰς τὰ πνεύματα τῶν πατέρων ἢ τῶν πατριαρχῶν τῶν γενῶν.

Ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ ὁλοένα, καθ' ὃ μέτρον ἀναπτύσσεται ἡ ἐπεξεργασία τῆς ὕλης, ἡ δύναμις τῆς φύσεως ἀποβαίνει τὸ κύριον σημεῖον, ἡ λατρεία τῶν ψυχῶν τῶν ἀποθαμένων ἐξαφανίζεται καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν λατρείαν τῆς φύσεως μόνης. Ὁ ἄνθρωπος τώρα προσεύχεται εἰς τὰς δυνάμεις της, τὸν ἥλιον, τὸν οὐρανόν, τὴν ἀστραπὴν, τὸ πῦρ, τὰ ὄρη, τὰ δένδρα, τοὺς ποταμούς, σύμφωνα μὲ τὴν σπουδαιότητα πού ἔχουν διὰ τὴν πατριάν του.

Εὐθὺς ὅταν ἡ Τεχνικὴ ἀνεπτύχθῃ περαιτέρω, προῆλθεν ἡ γεωργικὴ οἰκονομία, οἱ πολεμισταὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐπῆραν τὴν δύναμιν καὶ τὴν κυριότητα, ἐδημιουργήθησαν δεσπότες καὶ δοῦλοι, ἄρα τάξεις, ἔπαυσε λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶνε ἐντελῶς ὑποτελής εἰς τὴν φύσιν, καὶ ἤρchiσε νὰ ἐξασκῇ βίαν—πρὸ πάντων ὁ ὑψηλῆς θέσεως κάτοχος ἄνθρωπος—ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐτιμήθῃ καὶ ἔγινε ἅγιος, ὅπως προηγουμένως εἶχαν γίνεαι ὁ πρόγονος καὶ

ἡ φυσικὴ δύναμις — τότε ἐξηφανίσθησαν γνήσιοι φυσικοὶ θεοὶ καὶ μετεβλήθησαν σὲ ὄντα, πού θεωροῦντο ὡς δυνατοὶ ἄνθρωποι. Αἱ θεῖαι μορφαί, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὸν Ὅμηρον εἶνε δυνατοὶ ἡγεμόνες καὶ ἡγεμόνισσαι, ὁ ἓνας τὸ θεοποιημένον θάρρος, οἱ ἄλλοι ἡ θεοποιημένη σοφία, τὸ κάλλος, ὁ ἔρως. Εἶνε φυσικαὶ θεότητες πού ἔγιναν ἐκλαμπροὶ ἄνθρωποι. Ἡ Τεχνικὴ ἔδωσε στοὺς ἀνθρώπους δύναμιν· οἱ θεοὶ ἔγιναν ἰσχυροὶ ἄνθρωποι.

Ὅταν ὁμως οἱ Ἕλληνες, κατὰ συνέπειαν τῆς ἀναπτυχθείσης Τεχνικῆς τῶν ἐκάλυψαν τὴν χώραν τῶν μετ' ὁδοὺς συγκοινωνίας, τὴν θάλασσαν μετ' πλοῖα καὶ τὰς ἀκτὰς μετ' πόλεις, ὅταν ἤνθισεν τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, ὅταν μετ' μίαν λέξιν προῆλθεν ἡ ἐμπορικὴ κοινωνία, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πᾶν, γῆ, προϊόντα, ἐργαλεῖα, πλοῖα καὶ ἄμειξαι ἔγιναν ἐμπορεύσιμα εἶδη, διὰ τὴν κοινωνίαν αὐτὴν οὔτε ὁ ἥλιος, οὔτε τὸ πῦρ, οὔτε ἡ θάλασσα, τὸ ὕδρος ἢ τὸ δένδρον δὲν ἦσαν τὸ θαυμαστόν, τὸ πανίσχυρον, τὸ μυστηριώδες θεῖον. Ἡ φύσις εἶχε ὑποταχθῇ ἀρκετὰ, ὥστε νὰ μὴ γίνεταί λόγος δι' ἓνα τέτοιο πρᾶγμα. Καὶ τότε ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις ἢ δεξιότης, τὸ θάρρος ἢ τὸ κάλλος δὲν ἦσαν ὅπως εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὁμήρου. Αἱ σωματικαὶ αὐταὶ ιδιότητες δὲν εἶχον πιά τὴν ἰδίαν σημασίαν εἰς τὴν κοινωνίαν πού ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ συναγωνισμοῦ. Ἦλθεν ἐν τούτοις κάτι ἄλλο, πού ἐφάνη εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτὴν τὸ πανίσχυρον, τὸ πανδεσπύζον, τὸ πανθαύμαστον ὅπως καὶ ἦτο δι' αὐτήν. Καὶ τοῦτο ἦτο τὸ πνεῦμα, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Εἰς τὴν ἐμπορικὴν κοινωνίαν τὸ πνεῦμα εἶνε ὁ σπουδαιότατος παράγων. Αὐτὸ ὑπολογίζει, ἐφευρίσκει, ζυγίζει καὶ σταθμίζει, πωλεῖ, κερδίζει, ὑποτάσσει, δεσπύζει ἀνθρώπους καὶ πράγματα. Τὸ πνεῦμα στέκει εἰς τὴν ἐμπορικὴν κοινωνίαν στὸ μέσον ἀκριβῶς τῆς ζωῆς, ὅπως τὸ κάλλος καὶ ἡ σωματικὴ εὐχρηστία στὸν Ὅμηρον. Εἶνε τὸ ἰσχυρόν.

Οἱ πρῶτοι μεγάλοι φιλόσοφοι τῆς ἑλληνικῆς ἐμποροκοινωνίας, ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων λέγουν καθαρὰ ὅτι ἡ φύσις δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει, ἀλλὰ τὰ φαινόμενα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς.

Ἡ μετάβασις αὐτὴ εἶνε καθαρὰ συνέπεια τῆς ἀναπτύξεως τῆς Τεχνικῆς, πού ἐδημιούργησε τὴν ἐμποροκοινωνίαν.

Εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὑπῆρχον πολλὰ παράδοξα φαινό-

μενα, τὰ ὁποῖα δὲν κατενοοῦντο. Τί ἦσαν αἱ γενικαὶ ιδέαι, πού συνηντῶντο στὸ πνεῦμα, ἀπὸ ποῦ προήρχοντο; Ποῖα θαυμαστὴ δύναμις ἦτο ἡ λογικὴ, ἡ ὁποία ἐνεργοῦσε τόσον εὐκόλα καὶ τόσον θαυμαστὰ μετ' τὰς γενικὰς αὐτὰς ιδέας; Ἀπὸ ποῦ προήρχετο;

Ἀπὸ τὴν γῆν δὲν ἤμποροῦσε νὰ προέρχεται, διότι ἐπὶ τῆς γῆς εὐρίσκονται μόνον εἰδικά, ὄχι γενικὰ πράγματα. Καὶ τί ἦσαν τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, αἱ ἀντιλήψεις αὐταὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, αἱ ὁποῖαι συναντῶνται εἰς τὸ πνεῦμα, ἐξ ἄλλου ὁμως εἶνε τόσον δύσκολον νὰ χρησιμοποιηθοῦν; Διότι ἐκεῖ πού κάτι εἶνε καλὸν δι' ἓνα, εἶνε κακὸν δι' ἄλλον. Ὁ θάνατος τοῦ μὲν, ζωὴ τοῦ δὲ καὶ τὸ κέρδος τοῦ ἑνὸς σημαίνει συχνὰ ζημίαν τῆς κοινότητος.

Αὐτὰ ὅλα ἦσαν αἰνίγματα τὰ ὁποῖα τότε ἦσαν ἅλυστα διὰ τοὺς μεγάλους διανοουμένους Πλάτωνα, Σωκράτην, Ἀριστοτέλην, Ζήνωνα καὶ τόσους ἄλλους, οἱ ὅποιοι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ διαφωτισθοῦν ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὴν πείραν καὶ κατ' ἀνίγκην ἤχθησαν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι τὸ πνεῦμα ἦτο θείας καταγωγῆς.

Τὰ κοινωνικὰ ἐνστικτὰ καὶ συναισθήματα εἶνε τόσον τεραστίας σημασίας διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε ὅταν κατακουρελιάζονται ἀπὸ τὴν ἐμποροκοινωνίαν, ἀποβαίνει ἀναγκαῖα διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἔρευνα τοῦ πόθεν προέρχονται καὶ κατὰ τίνα τρόπον θὰ ἀποκατασταθοῦν. Καὶ εἶνε τόσον ἰσχυρά, λαμπρά καὶ ἔξοχα, ἡ συμφώνως πρὸς αὐτὰ ἐνέργεια παρέχει τέτοιαν ἀπόλαυσιν καὶ τέτοιαν ἀνύψωσιν τῆς δυνάμεως, ὥστε, ὅταν ἡ σύμφωνος πρὸς αὐτὰ ἐνέργεια εἶνε ἀδύνατος, ἡ λαμπρότης τῶν ἀποκτῆ μίαν ἰδεώδη ἄλλην καὶ φαίνονται ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἓνα ἄλλον ὑψηλότερον κόσμον.

Πρὸς ἐξήγησιν τῶν λοιπὸν δὲν χρειάζεται πιά διὰ τὰ πολυάριθμα φυσικὰ φαινόμενα ἓνας οὐρανὸς μετ' πολλοὺς θεοὺς· ἓνας θεὸς ἀρκεῖ. Καὶ ἐπειδὴ αἱ ἔννοιαι «καλὸν καὶ κακὸν» εἶνε ἔννοιαι πνευματικαί, ὁ θεὸς αὐτὸς παρίσταται εὐκόλα ὡς πνεῦμα.

Εἰς τὴν ἐμποροκοινωνίαν ἡ πνευματικὴ ἐργασία δεσπύζει τὴν χειρωνακτικὴν. Ἡ εὐθιμίας, ἡ διοικήσις τοῦ ἐργοστασίου καὶ τῆς πολιτείας εἶνε ἔργον τοῦ πνευματικοῦ ἐργάτου. Ὁ χειρῶναξ εἶνε ἂν ὄχι ὁ σκλάβος, ὁ ὑποτελής. Καὶ αὐτὸ ἦγαγε νὰ ἴδωμεν εἰς τὸ πνεῦμα κάτι τὸ θεῖον καὶ νὰ θεωρήσωμεν τὸν θεὸν ὡς πνεῦμα.

Καὶ ἐγεννήθη ἡ γνώμη ὅτι εἰς τὴν παραγωγικὴν ἐμπορευμά-

των κοινωνίαν, κάθε άνθρωπος εἶνε διακεκριμένον άτομον ποὺ εὐρίσκεται σὲ συναγωνισμόν πρὸς ἄλλους. Κάθε ἄνθρωπος γίνεται αὐτοτελὲς ἀντικείμενον καὶ—ἐπειδὴ μὲ τὸ πνεῦμά του ἀντιλαμβάνεται τὸ πᾶν, τὸ πᾶν σκέπτεται καὶ ἐπὶ παντὸς ἀποφασίζει—τὸ πνεῦμά του γίνεται τὸ οὐσιωδέστατον μέρος τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ. Τοῦτο κατέστησε τοὺς ἀνθρώπους πολὺ ἐπιρρεπεῖς εἰς τὸ νὰ θεωρήσουν τὸ πνεῦμα ὡς θεῖον καὶ τὸν θεὸν ὡς πνεῦμα ἀτομικιστικόν, αὐτοτελὲς καὶ αὐτούσιον.

Ἐπίσης τὸ ἀβέβαιον τῆς μοίρας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐμποροκοινωνίαν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἰδέαν αὐτήν. Ὁ ἴδιος δὲν ἠδύνατο νὰ δεσπύσῃ ἐπὶ τῆς ζωῆς του, τὸ ἐποθοῦσε ὅμως καὶ τὸ ἤθελε. Δι' αὐτὸ ἐξεῦρε ἓνα θεὸν ποὺ νὰ τὸ κάμνῃ.

Ἡ Τεχνικὴ εἶχεν ὀδηγήσει τὸν ἄνθρωπον σὲ σημεῖον, ὥστε νὰ μὴ θεοποιῇ πιά ἓνα ταῦρον ἢ μίαν γάταν, ἓνα ὄρνεον, ἓνα δένδρον ἢ τὴν ἀνθρωπίνην σωματικὴν ῥώμην, ὅχι ὅμως καὶ τόσον ἐμπρὸς ὥστε νὰ ἡμπορῇ νὰ ἐννοήσῃ τὴν οὐσίαν τῆς λογικῆς καὶ τὰς ἐννοίας τοῦ «καλοῦ» καὶ τοῦ «κακοῦ». Δι' αὐτὸ τότε ἐκείνο τὸ πνευματικοθητικόν, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτὴν ὑπερδύναμον, ἀλλὰ ἀκατάληπτον, ἐξηγήθη ὡς θεῖον. Καὶ ἔτσι παρέμειναν τὰ πράγματα εἰς τὴν ἐμποροκοινωνίαν μέχοι καὶ τῆς σήμερον ἡμέρας. «Πνεῦμα ὁ Θεός», λέγουν ἀκόμη καὶ τώρα καὶ αἱ ἠθικαὶ ἐννοιαί ἔχουν καὶ τώρα ἀκόμη διὰ τοὺς περισσοτέρους ὑπερφυσικὴν τὴν προέλευσιν.

Ἐφόσον ὁ τότε γνωστὸς κόσμος δὲν ἦτο ἀκόμη ἓνα οἰκονομικὸν καὶ πολιτικὸν σύνολον, δηλαδὴ μία μεγάλη ἐμποροκοινωνία, ἔμενε φυσικὰ μέσα τοὺς χώρος ἀκόμη διὰ περισσοτέρους θεοῦς, καὶ διὰ φυσικοὺς θεοὺς ἀκόμη. Ὅταν ὅμως τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων, ὕστερα ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Μακεδονίας καὶ τέλος οἱ Ῥωμαῖοι ἐδημιούργησαν γύρω ἀπὸ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἓνα παραγωγικὸν ἐμπορευμάτων κράτος, ἀρκοῦσιν ἓνας πνευματικὸς θεός, ἓνα θεῖον πνεῦμα διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν ὅλον γνωστὸν κόσμον καὶ ὅλας τὰς ἐν αὐτῷ ὑπαρχούσας δυσκολίας καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ὅλους τοὺς φυσικοὺς θεοὺς. Ἡ παντοῦ διεισδύσατα Ῥωμαϊκὴ Τεχνικὴ, τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐμπόριον καὶ ἡ συναλλαγή, ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐμποροκοινωνία, ἀπεμάκρυναν ἀπὸ παντοῦ τοὺς φυσικοὺς θεοὺς. «Καὶ ἔτσι ἀνακύπτει τότε ὁ μονοθεϊσμός εἰς τὰς δύο φιλοσοφικὰς κοσμοθεωρίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν τὴν

νίκην εἰς τὴν μεγάλην κοσμοκρατορίαν—εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Στωικῶν.

Καὶ ὡς μονοθεϊσμός ὠρισμένης μορφῆς, ἡ ὁποία προσηρμόζετο ἰδιαίτερώς εἰς τὴν γενικὴν τεραστίαν οἰκονομικὴν κατάρρευσιν, εἰς τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, εἰσέδυσεν ὁ χριστιανικὸς μονοθεϊσμός, εὔρε παντοῦ τὸ ἔδαφος παρεσκευασμένον καὶ προσέλαβεν ἅπλως ὡς στοιχεῖον τὸν ἑλληνικὸν μονοθεϊσμόν.»

Ἡ ὀλη κοινωνία γύρω ἀπὸ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἔγινε μία κοινωνία παραγωγικῆ ἐμπορευμάτων, ἡ ὁποία ἀνέδειξε παντοῦ τὰ ἴδια πρόβλήματα καὶ τὰς ἰδίας ἀντιλογίας καὶ παντοῦ τὰ ἴδια ἐμπορευματοπαραγωγὰ άτομα. Παντοῦ τὸ πνεῦμα ἦτο τὸ ἰσχυρόν, τὸ θαυμαστόν, τὸ μυστηριώδες. Παντοῦ ἐκυριάρχησε τὸ πνεῦμα: Θεός. Καὶ καθόσον οἱ ξένοι κατὰ φύσιν ζῶντες λαοί, ὡς οἱ Γαλάται καὶ οἱ Γερμανοί, ἔμπαιναν εἰς τὴν ἐμποροκοινωνίαν, κατὰ τόσον ἔχονον βαθμηδὸν τὴν ἀρχέγονόν των θρησκείαν καὶ ἔγιναν ὥριμοι διὰ τὸν χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ὀλην τὴν δύναμιν εἰς ἓν πνεῦμα (¹).

Ἀλλὰ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία δὲν παρέμεινε ἐκεῖνο ποὺ ἦτο κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας. Ἀπὸ θρησκείας μιᾶς τάξεως καὶ μόνης ἔγινε θρησκεία ὀλων τῶν τάξεων, ἐνῶ ἡ παραγωγή ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν φυσικὴν οἰκονομίαν, καὶ ἡ μεγάλη παραγωγικὴ κοινωνία εἰς τὴν ὁποίαν ἀρκοῦσιν ἓνας θεός, ἓνα πνεῦμα, πρὸς διαφώτισιν τοῦ σύμπαντος, διελύθη σὲ μίαν μάζαν μικρῶν, κεχωρισμένων παραγωγικῶν μονάδων. Καθ' ὃ μέτρον ἀνεπτύσσεται ἡ μεσαιωνικὴ κοινωνία, μετεβάλλετο καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς θρησκείας. Ἡ μεσαιωνικὴ κοινωνία ἦτο ἡ κοινωνία τῆς γαιοκατοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι ἐξηρτῶντο ἀπ' ἀλλήλων κλιμακηδὸν καὶ οἱ ὑποτελεῖς δὲν ἐπωλοῦσαν τὸ περίσσευμα τῆς ἐργασίας τῶν χειρῶν των, ἀλλὰ τὸ παρέδιδον στοὺς κυρίους των. Οἱ δουλοπάροικοι καὶ οἱ ὑπῆκοοι παρέδιδον εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ πνευματικούς των δεσπότης τὰ φυσικὰ των προϊόντα. Ὅστε ἡ μεσαιωνικὴ κοινωνία δὲν ἦτο κυρίως μία ἐμπο-

(¹) Καὶ σήμερον ἀκόμη, λαοὶ κατὰ φύσιν ζῶντες εἰς χώρας, ὅπου διεισδύει ἡ παραγωγὴ ἐμπορευμάτων, προσηλυτίζονται στὸν χριστιανισμόν. Περὶ τῆς γενέσεως τοῦ Μονοθεϊσμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἴδε «Ἡ γένεσις τοῦ Χριστιανισμοῦ» τοῦ Κάρελ Καούτσκι (γερμανικὰ).

ροκοινωνία, ἀλλὰ μία φυσικὴ οἰκονομία, ἃν καὶ ἐντελῶς ἄλλη, ὥστόσον διαμορφωμένη διὰ τῆς δουλοπαροικίας. Καὶ ὁ χαρακτήρ της ἦτο κλιμακοειδὴς ἀλληλεξάρτησις. Κατὰ τὴν αὐτὴν μορφήν μετεβλήθη λοιπὸν ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐστέκετο τώρα ὁ αὐτοκράτωρ, ὃς αὐτὸν οἱ ἡγεμόνες, κατωτέρω οἱ μεγιστάνες καὶ κάτω ἀπ' αὐτοὺς ἡ κατωτέρα εὐγένεια καὶ ἀκόμη παρακάτω ἡ μεγάλη μάζα τῶν δουλοπαροίκων καὶ τῶν ὑποτελῶν. Εἰς τὴν Ἑκκλησίαν, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπίσης κληρονομία κτηματικὴν περιουσίαν, ὑπῆρχον παρόμοιαι σχέσεις. Ἡ Ἑκκλησία εἶχεν, ἀπὸ παλαιὰ ἐνδεῆς κοινότης, πού ἦτο καὶ ἐξοῦσε κομμουνιστικά, ἐξελιχθῇ σὲ ἓνα τεράστιον ἴδρυμα ἐκμεταλλεύσεως. Ἐπὶ κεφαλῆς ἐστεκόταν ὁ Πάπας, ἀκολουθοῦσαν οἱ διάφοροι ὑψηλοὶ πνευματικοὶ κύριοι, ποὺ ἐξηρτῶντο μετὰ τῶν κλιμακῶν, καρδινάλιοι, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι καὶ ἡγουμένισσαι, ὕστερα οἱ κατώτεροι πνευματικοὶ, καλόγεροι καὶ καλόγριες παντὸς εἴδους καὶ στὸ τέλος ἤρχετο ἡ μεγάλη λαϊκὴ μάζα, ἡ κοινότης. Ὡστε αἱ πνευματικαὶ καὶ κοσμικαὶ ἐξουσίαι ἀπετέλουν μὲτ' ἑαυτὰς μίαν μεγάλην ἱεραρχικὴν κοινωνίαν, ἡ ὁποία, κατὰ πρῶτον λόγον ἐβασίλειτο εἰς τὴν παροχὴν τῶν φυσικῶν προϊόντων ἀπὸ μέρους τῶν ὑποδούλων. Καὶ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τῆς κοινωνίας αὐτῆς μὲ τὸ τέτοιον παραγωγικὸν σύστημα διεμορφώθη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Δὲν ἐκατοικοῦσε πιά εἰς τὸν οὐρανὸν ἓνας μόνος Θεός, ἀλλὰ ὁλόκληρος λαὸς πνευματικῶν δυνάμεων. Ἐπάνω ἀπ' ὅλους ὑψήνετο ὁ θρόνος τοῦ Θεοῦ, ἓνα μὲ τὸν υἱὸν τοῦ καὶ τὸ Ἅγιόν τοῦ Πνεῦμα, πανταχοῦ παρῶν καὶ τὰ πάντα πληρῶν. Ὑπ' αὐτὸν κλιμακοειδῶς πολλὰ εἶδη ἀγγέλων ἡ δαιμόνων ποὺ ἐφρόντιζαν διὰ τὸ κακόν. Περαιτέρω, ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ ἡ Κοινωνία κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἐστήριζετο ἐπὶ τῆς παροχῆς φυσικῶν προϊόντων καὶ ὅχι ἐμπορευμάτων, ἐπομένως ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν φύσιν, παραδείγματος χάριν ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιραν, ἔγιναν ἓνα νέον εἶδος φυσικῶν θεῶν, ποὺ εἶχον ὅλοι τὴν εἰδικὴν των ἀποστολήν. Ἐνας ἅγιος διὰ τοὺς ἀμπελοποιούς, ἄλλος διὰ τὴν συγκομιδὴν τοῦ χόρτου, ἄλλος προστάτης τῶν παιδιῶν κλπ. Ὡστε ὁ θεὸς μὲ τὸ περιβάλλον του ἦτο μία ἀπεικόνισις τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Πάπα μὲ τὰς ὑποτελεῖς των πνευματικὰς καὶ κοσμικὰς δυνάμεις. Καὶ κάτω ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἁγίους εὐρίσκον-

ται οἱ ἄνθρωποι, ζωντανοὶ καὶ πεθαμένοι καθ' ὁμοίωσιν τῶν ἐπιγείων κοινοτήτων καὶ τοῦ λαοῦ. Αἱ σχέσεις παραγωγῆς καὶ κυριότητος ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ προσωπικὴ ἐξάρτησις τῶν ἡγεμόνων, εὐπατριδῶν, ἐπισκόπων, ἡγουμένων, ὑποτελῶν καὶ τοῦ λαοῦ, παριστάνοντο ἀπὸ τὰς κυριάρχους τάξεις ἀπλῶς ὡς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πλάσεως μιᾶς ἀκριβῶς ὁμοίας οὐρανοῦ κοινωνίας, ἡ ὁποία ἦτο πράγματι μὲν ἀκατανόητος, ἡ ὁποία ὅμως ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς θείας τῆς φύσεως δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ εἴνε ὀρθῶς νοητή. Καὶ οἱ ἀφελεῖς πιστοὶ παρεδέχοντο τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν διὰ νὰ ἡμπορέσουν νὰ ἐννοήσουν μέσα στὴν δυστυχίαν των, τὴν κοινωνίαν, τὸ μυστηριώδες ἀνθρώπινον πνεῦμα καὶ τὰς ἐννοίας τοῦ «καλοῦ» καὶ τοῦ «κακοῦ».

Ποτέ, σὲ καμὴν γνωστὴν μας ἐποχὴν, ἡ θρησκεία δὲν ἦτο τόσο ἀκριβῆς ἀντικατοπτρισμὸς τῆς Κοινωνίας. Τὸ πνεῦμα ἐδημιούργησε μίαν οὐρανοῖαν εἰκόνα τῆς ἐπιγείου κοινωνίας.

Ὁ ἄστος τῆς Ἰταλίας, Νοτίου Γερμανίας, Γαλλίας, Φλάνδρας, Ἀγγλίας, Κάτω Χωρῶν, ἔγινε μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἰσχυρὸς καὶ αὐτοτελής. Ἠλευθερώθη ἀπὸ τὰ καταθλιπτικὰ δεσμὰ εἰς τὰ ὁποῖα τὸν εἶχε δεσμεύσει ἡ Εὐγένεια.

Ἡ κατοχὴ τοῦ Κεφαλαίου, ποὺ ἀνῆκε σ' αὐτὸν καὶ μόνον, μὲ τὸ ὁποῖον ἡμποροῦσε νὰ κάμνη ὅ,τι ἤθελε, τὸν κατέστησεν ἐλεύθερον, ἀνεξάρτητον, ἄτομον ποὺ δὲν ἐξηρτᾶτο πιά ἀπὸ τὸ ἔλεος ἐνὸς κυρίου. Ἐστᾶθ' ἄπεναντι τῆς κοινωνίας διαφορετικὰ ἀπὸ τὸν ὑποτελῆ, ἀπ' ὅπου συχνὰ προήρχετο καὶ αὐτὸς καὶ διαφορετικὰ ἐπίσης ἀπὸ τὸν εὐγενῆ καὶ τὸν πνευματικόν.

Καὶ ἐπειδὴ ἐνιωθε διαφορετικὰ μέσα στὴν κοινωνίαν τὸν ἑαυτὸν του, ἔτσι ἐνιωθε καὶ ἀπέναντι τοῦ κόσμου. Καὶ δι' αὐτὸ ἐχρειάζετο μίαν ἄλλην θρησκείαν, διότι μὲ τὴν θρησκείαν οἱ ἄνθρωποι ἐξέφραζον ἐκεῖνο ποὺ ἠσθάνοντο ὡς σχέσιν των πρὸς τὸν κόσμον.

Ἐπειδὴ, μὲ τὸ κεφάλαιόν του, ποὺ τὸ εἶχεν ἀποκτήσει μὲ τὴν βιομηχανίαν του, τὴν Τεχνικὴν του καὶ τὸ Ἐμπόριόν του, ἡμποροῦσε νὰ κάμνη εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι ἤθελεν, ἐπειδὴ, οἰκονομικῶς, δὲν ἀνεγνώριζε καμμίαν δύναμιν ὑπεράνω του—καὶ πολιτικῶς δὲ εἶχεν ἀποκτήσει μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν,—ἐπειδὴ, ὡς ἄτομον, ὡς κεφαλαιοῦχος, ὡς ἔμπορος, ἐστέκετο ἀπέναντι ὁλόκληρου τοῦ κόσμου ὡς ἐλεύθερος ἄνθρωπος, δι' αὐτό, ὅπως δὲν

ἤθελε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ κόσμου κανένα μεσάζον πρόσωπον πλέον, ἔτσι δὲν ἠνείχετο καὶ ἓνα μεσάζοντα μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ διεμαρτυρῆθη ἐναντίον μιᾶς τέτοιας καταστάσεως σκλαβιάς.

Ἀπεδίωξε τὸν Πάπαν καὶ τοὺς Ἀγίους, ἔγινεν ἱερεὺς τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ καθέννας εἶχε μέσα του τὸν πνευματικόν του, ὁ καθέννας ἴστατο ἀμέσως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ἐδίδαξαν ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Καλβίνος.

Αὐτὴ ἦτο ἡ θρησκεία τῶν διαμαρτυρομένων, ἡ ἀστική αὐτοσυνείδησις, ποὺ ἐγεννήθη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς συγχρόνου καπιταλιστικῆς ἐμπορικῆς παραγωγῆς καὶ ἐδυνάμωσε στὰς χώρας ποὺ ἀνεπτύχθησαν ἀστικῶς, στὴν Γαλλίαν, Ἑλβετίαν, Γερμανίαν, Ὀλλανδίαν, Ἀγγλίαν καὶ Σκωτίαν (¹).

Καὶ ἐδῶ εἶνε πάλιν ἡ θρησκεία μιᾶς εἰκὼν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ὅσον ἀτομικιστὴς ὁ ἀστός, τόσον καὶ ἡ θρησκεία του. Ὅπως εἶνε αὐτὸς αὐτοτελής, ἔτσι θέλει καὶ τὸν Θεόν του.

Ὅσον ἰσχυρότερος, ἰδίως μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῶν Ἰνδιῶν, γίνεται ὁ καπιταλισμός, τόσον γρηγορώτερα καὶ δυνατότερα αὐξάνουν τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία καὶ εἰς μίαν χώραν ἐλαττώνεται ἡ σύμφωνος πρὸς τὰς ἰδίας ἀνάγκας παραγωγή καὶ αὐξάνει ὡς πρὸς τὴν μεταπώλησιν ὅσον περισσότερον ὅλα τὰ προϊόντα γίνονται ἐμπορεύματα καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι παραγωγοὶ ἐμπορευμάτων καὶ πωληταί, ὅσον γενικώτερος καὶ βαρύτερος, διὰ τῆς καλυτερεύσεως τῶν μηχανημάτων καὶ τῶν μεταφορικῶν μέσων γίνεται ὁ κοινωνικὸς ἀγὼν ὅλων κάτω ἀπὸ τὸ καπιταλιστικὸν σύστημα, κατὰ τοσοῦτον ὁ ἄνθρωπος ἀπομονώνεται εἰς τὸν οἰκονομικόν του βίον κατὰ τὸ πνεῦμά του. Οἱ ἄνθρωποι, ὅσον ἀναπτύσσεται ὁ σύγχρονος καπιταλισμός, τόσον περισσότερον ὑπάγονται εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν προϊόντων των. Τὰ προϊόντα γίνονται καὶ αὐτὰ ἀνθρωπίνῃ δύναμις ἐπ' αὐτῶν καὶ οἱ ἴδιοι ὑποδουλώνονται ὡς νὰ ἦσαν πράγματα καὶ ὅλα παίρνουν μίαν ἀφηρημένην ἀνταλλακτικὴν τιμὴν μαζὶ μετὰ τὴν τιμὴν τῆς χρήσεως, ποὺ ἔχουν τὰ προϊόντα διὰ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ ἄνθρωποι, σὲ μίαν τέτοιαν κοινωνίαν θὰ φθάσουν κατ'

(¹) Μόνον αἱ ἰταλικαὶ πόλεις παρέμειναν καθολικαί, ἐνεκὸς οἰκονομικῶν ὁσχύτως αἰτίων. Ἡ ἡγεμονία τοῦ Πάπᾶ ἦτο ἐκτόσημος μετὰ ἰταλικὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τοῦ κόσμου. (Σημ. συγγραφέως).

ἀνάγκην, ὅπως λέγει ὁ Μάρξ, εἰς τὸ σημεῖον νὰ κοιτάζουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον σὰν ἀφηρημένον ἀντικείμενον. Ὁ Θεὸς των θὰ γίνῃ μιᾶ ἀφηρημένη ἔννοια.

Ἡ θεότης θὰ εἶνε τότε ἡ εἰκὼν αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τὸ κεφάλαιον. Ἐξ ἄλλου ἡ δυστυχία μεγαλώνει ὅσον μεγαλώνει ὁ καπιταλισμός, ἡ κοινωνία ἀποβαίνει ὁλοένα περιπλοκωτέρα καὶ πλέον δυσκολοεξέταστος καὶ πάντα θὰ γίνεται πρὸ ἀδύνατον νὰ εὗρωμεν τι πραγματικῶς εἶνε καλὸν καὶ τι πραγματικῶς κακὸν δι' ὅλους. Ἐγωϊσμός, κερδοσκοπία, πώρωσις θὰ εἶνε τὰ μόνα μέσα διὰ νὰ εὕρῃ κανεὶς ἀσφάλειαν καὶ εὐτυχίαν μέσα στὸν ἀγῶνα καὶ τὴν λυσσώδη διάπλην τῆς παραγωγῆς καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Ἔτσι βλέπομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ πάντα ἀπομονομένην, πάντα ἀποπνευματουμένην, πάντα πρὸ ἀφηρημένην. Κατὰ τοὺς μεγάλους φιλοσόφους τοῦ 17ου αἰῶνος, τὸν Ντεκάρτ (Καρτέσιον), Σπινόζα καὶ Λάϊμπνιτς, ὁ Θεὸς ἔγινε ἓνα γιγάντιον «ὄν» ἐκτὸς τοῦ ὁποίου τίποτα δὲν ὑπάρχει. Κατὰ τὸν Σπινόζα, ποὺ ἴσως παρήγαγε τὸ τελειότερον φιλοσοφικὸν σύστημα—τὸ παρωμοίασαν μετὰ ἓνα ἐντελὲς λεῖον, ἄσπιλον διαμάντι—ὁ Θεὸς εἶνε ἓνα γιγάντιον ὃν μὲ γιγάντιον πνεῦμα, ἐκτὸς τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει τίποτα καὶ ποὺ πάντοτε κινεῖται καὶ σκέπτεται δι' ἑαυτό. Μία εἰκὼν τοῦ ἀτομικιστικοῦ, ἀστικοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Τεχνικῆς καὶ τοῦ καπιταλισμοῦ ἡ γνῶσις τῆς φύσεως ἔγινε μεγαλυτέρα. Ἡ φύσις κατενοήθη κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα τόσον καλῶς κατὰ τὰς πραγματικὰς τῆς σχέσεις, ὥστε τὸ ἀκατανόητον, τὸ θεϊκὸν ἐξηφανίσθη ἀπ' αὐτήν. Ἀπεναντίας, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ κατανόησις, αἱ γενικαὶ ἔννοιαι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ αἱ πνευματικαὶ γενόμεναι ἐπιστῆμαι δὲν εἶχον ἀκόμη συλληφθεῖ. Ἔτσι ἡ φύσις καὶ ἡ ὕλη ἔμειναν, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς θρησκείας, εἰς δευτέραν μοῖραν. Ὁ Θεὸς ἐγένετο ὁλοένα ἓνα φασματώδες, ἀφηρημένον πνεῦμα, πολὺ ἀπέχον τῆς πραγματικότητος. Σ' αὐτὸ δὲν συνεισέφερεν ὀλίγα ἡ χριστιανικὴ καταφρόνησις τῆς σαρκός. Ἐπίσης ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐγκεφαλικῆς καὶ χειρωνακτικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ὁλοένα ἐμεγάλωνε, ὅσον περιπλοκωτέρα καὶ μεγαλυτέρα ἐγένετο ἡ Τεχνικὴ καὶ ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἐγκεφαλικὴ ἐργασία ἔλαχεν εἰς τὰς κρατούσας τάξεις καὶ ἡ χειρωνακτικὴ εἰς τὸ προλεταριάτον—ἐπίσης καὶ ἡ διάκρισις αὐτὴ συνετέλεσεν

ώστε να εκπέσει ή ύλη από την θρησκείαν, όπως έγινε και παρὰ τοῖς Ἑλλησιν. Δι' ὅλας αὐτὰς τὰς αἰτίας, ὁ φιλόσοφος Καντ ὠνόμασεν ὅλα τὰ πρόσκαιρα καὶ ἐπίχωρα πράγματα, ἀπλᾶ φαινόμενα, ἐστερημένα πραγματικῆς ὑποστάσεως. Ὁ φιλόσοφος Φίχτε ἀνεγνώρισε μόνον ἓνα πνευματικὸν ὑποκείμενον ἢ «ἐγώ», ὁ Χέγκελ εἶδεν ἓνα ἀπόλυτον πνεῦμα, ποὺ δημιουργεῖ τὸν κόσμον ὡς ἐκδήλωσιν τοῦ ἑαυτοῦ του· καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς τέλος ἐρχεται εἰς τὴν αὐτεπίγνωσιν του καὶ ἐπαναστρέφει εἰς τὴν ἀπόλυτον πνευματικὴν οὐσίαν.

Τόσον ἡ καπιταλιστικὴ κοινωνία ἀπεμόνωσεν, ἀπεπνευμάνωσε καὶ κατέστησε τὸ ἀστικὸν ἄτομον ἀκατάληπτον καὶ εἰς ἑαυτό, ὥστε οἱ φιλόσοφοι τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνος ἐδημιούργησαν ἓνα τόσον μονήρη, ἀφηρημένον καὶ ἀκατάληπτον θεόν.

Ἐν τῷ μεταξύ, διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἀτμοῦ, αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις, τὰ μέσα μεταφορᾶς καὶ τὸ κεφάλαιον ἀνεπτύχθησαν τεραστίως. Ἡ νέα τεχνικὴ ἐπέτυχε καλύτεραν ἀνερευνήσιν τῆς φύσεως ποὺ τὴν ἐχρειάζετο δι' ἴδιον λογαριασμόν. Ἡ φύσις ἀπεκαλύφθη ἔτι μᾶλλον στὰ ὄμματα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὑφιστάμενος σύνδεσμος ὅλως τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀπεκαλύφθη ἀκόμη περισσότερον καὶ τὸ ὑπερφυσικὸν ὃν ἀπεμακρύνετο ὁλοένα περισσότερον ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τέλος ἐξηφανίσθη τελείως ἀπ' αὐτήν.

Καὶ ἤδη κατὰ πρῶτον ἐνεβάθυνεν ἡ ἐξέτασις τῆς κοινωνίας. Ἡ προϊστορικὴ ἱστορία κατενοήθη καλύτερον, ἐγεννήθη ἡ Στατιστικὴ καὶ ἀνεγνωρίσθη διὰ πρώτην φοράν τὸ θετὸν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Καὶ καθ' ὃ μέτρον κατεννοεῖτο καλύτερον τὸ φυσικὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξηφανίσθη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν, ὡς καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν, τὸ ὑπερφυσικόν.

Ἡ Τεχνικὴ, τὰ μεταφορικὰ μέσα, ἡ παραγωγικὴ μέθοδος καὶ τὸ τεραστίως συσσωρευόμενον κεφάλαιον, ἔδωκαν τὴν ὥθησιν καὶ τὰ μέσα πρὸς ἀνερευνήσιν τῆς φύσεως. Τὰ μεγάλα προβλήματα, ποὺ γεννῶνται ἀπὸ τὸ παραγωγικὸν σύστημα, αὐτὰ παρεκίνησαν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου νὰ θεμελιώσῃ τὴν κοινωνίαν. Ἡ Τεχνικὴ κατέστησε δυνατὴν τὴν ἐξέτασιν τῶν βαθέων ὑποχθονίων στρωμάτων, τὴν μετάβασιν εἰς χώρας πρωτογόνων ἀνθρώπων, τὴν σύναξιν ὕλικου διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν στατιστικὴν. Ἡ παραγωγικὴ μέθοδος, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε τὰς ἀνάγκας, ἐδημιούργησε καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν.

Ἡ τάξις, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποίησε πρὸ πάντων τὰς νέας ἐπιστήμας διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν Τεχνικὴν καὶ νὰ αὐξήσῃ τὰ κέρδη της καὶ νὰ νικήσῃ τὰς παλαιὰς ἀντιδραστικὰς τάξεις τῶν γαιοκτημόνων, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἦτοι οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ κεφαλαιοῦχοι ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν πολιτικὴν ὀνομάζονται φιλελεύθεροι—ἡ τάξις αὕτη κατενόησεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ θετὸν καὶ φυσικὸν ὅλων τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας.

Ἡ θρησκεία ἔχει ἐκλείψει ἐντελῶς σ' αὐτήν. Ὅτι τοὺς ἀπέμεινεν ἀπὸ τὴν θρησκείαν ἦτο ἡ κάπου βαθειὰ εἰς τὸ ὑποσυνείδητόν τους κρυμμένη ἀκόμη σκέψις, ἡ ὁποία ὅμως εἰς τὴν πράξιν δὲν ἔχει ἀξίαν. «Καὶ μολαταῦτα ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρχῃ θεός».

Οἱ νεωτερισταὶ καὶ οἱ ἐλευθερόθρησκοι, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν θρησκείαν ἀντιστοιχοῦν μὲ τοὺς φιλελευθέρους εἰς τὴν πολιτικὴν, χρειάζονται ἀκόμη τὸν Θεόν, διὰ νὰ ἐξηγοῦν τὰς ἐννοίας τοῦ «καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ», ἢ, ὡς λέγουν, διὰ νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὰς «ἠθικάς» τῶν ἀνάγκας καὶ διὰ νὰ ἡμποροῦν νὰ κατὰγουν τὸ πνεῦμα, ἡ φύσις τοῦ ὁποίου τοὺς εἶνε ἀκόμη πρόβλημα, ἀπὸ μίαν ὑπερφυσικὴν πηγὴν. Διὰ τὴν φύσιν καὶ διὰ μέγαλον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ κοινωνικοῦ βίου δὲν χρειάζονται πιά Θεόν. Ἡ Ἐπιστήμη, ποὺ στηρίζεται ἐπὶ τῆς Τεχνικῆς τοὺς ἔχει ἤδη ἀρκετὰ διαφωτίζει ἐπ' αὐτοῦ.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ σύγχρονος καπιταλισμός, ὁ ὁποῖος συνετέλεσεν εἰς τὴν καλύτεραν κατανόησιν τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Καλβίνου, πάντα ἐξεπολίτισε τὴν θρησκείαν, τὴν ἔκαμε κενωτέραν, ἀποκοσμοτέραν, ἀπίθανοτέραν. Πολὺ μὲ ἐκάκισαν εἰς κύκλους ἀντιδραστικούς, ἐλευθερόφρονας, ἀκόμη καὶ σοσιαλιστικούς διότι ἔγραψα κάποτε ὅτι ἡ θρησκεία ὥσάν ἓνα δειλὸν φάντασμα φεύγει ἀπὸ τὴν γῆν μὲ κατεβασμένο τὸ κεφάλι. Καὶ ὅμως μὲ αὐτὸ ἤθελα νὰ ἐκφράσω τὸ γεγονός, ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι γίνονται ὁλοένα φαντασματικώτεραι. Μόνον καταρρέουσιν αἱ τάξεις, ὡς οἱ μικροαστοὶ καὶ οἱ χωρικοί, καὶ ἀντιδραστικαὶ τάξεις, ὡς οἱ μεγαλογαιοκτήμονες μὲ τοὺς ἰδεολόγους των, ζοῦν ἀκόμη μὲ πεποιθήσεις εἰς ἰδέας περασμένων αἰώνων. Ἡ πλειονότης τῶν κυριάρχων τάξεων καὶ τῶν διανοουμένων των διατηροῦν ἀκόμη μίαν σκιὰν τῆς θρησκείας ἢ ὑποκρίνονται θρησκείαν ἢ διὰ νὰ δεσμεύουν τὸ προλεταριάτον ἢ δι' ἄλλον σκοπόν. Αἱ γνώσεις ποὺ προήλθον ἀπὸ τὴν ἀνάπτυ-

ξιν τῆς καπιταλιστικῆς παραγωγῆς ἀφῆρεσαν ἀπὸ τὴν θρησκείαν τὴν σάρκα καὶ τὰ ὀστά καὶ τῆς ἄφισαν μόνον μίαν φασματώδη, ἠθικὴν ὑπόστασιν.

Ἡ αὐτὴ ὁμῶς οἰκονομικὴ ἐξέλιξις, ποὺ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τὴν ἐλευθεριάζουσαν μπουρζουαζίαν ἓνα μεγάλο μέρος τῆς θρησκείας, τὴν ἀφαιρεῖ ὁλόκληρον ἀπὸ τὸ Προλεταριάτον.

Διαπιστοῦμεν ἁπλῶς ἓνα γεγονός, ὅταν διατεινόμεθα ὅτι τὸ προλεταριάτον ἀποβαίνει ὁσημέραι ἄθρησκον.

Καὶ τοῦτο ἐπίσης εἶνε ὁμοίως κοινωνικὸ—φυσικὸν φαινόμενον ὅπως ὅλαι αἱ μεταβολαὶ αἱ ἐπερχόμεναι εἰς τὴν θρησκευτικὴν σκέψιν, περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθημεν μέχρι σήμερον.

Ἀνεύρομεν γενικῶς ὡς αἰτίαν τῆς θρησκείας τὴν κυριαρχίαν ἀκαταλήπτων δυνάμεων. Αἱ φυσικαὶ δυνάμεις, αἱ κοινωνικαὶ δυνάμεις, τὰς ὁποίας δὲν ἐννοοῦμεν καὶ τὰς ὁποίας ὁμῶς αἰσθανόμεθα νὰ μᾶς δεσπόζουν, θεοποιοῦνται.

Εἰς ποῖον σημεῖον λοιπὸν εὐρίσκεται ὁ νεώτερος προλετάριος, δηλαδὴ ὁ βιομηχανικὸς ἐργάτης τῆς πόλεως, ποὺ ζῇ μέσα εἰς τὴν καπιταλιστικὴν μεγαλοσυναλλαγὴν;

Τὸ ὅτι οἱ φυσικαὶ δυνάμεις δὲν παριστοῦν ἀκαταλήπτους ἐξουσίας, τοῦ τὸ δείχνει τὸ ἐργαστάσιον. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖ τὰς γνωρίζει καὶ τὰς κυριαρχεῖ, παίζει μὲ αὐτὰς ποῦ, ἂν δὲν δαμασθοῦν, εἶνε αἱ ἐπικινδυνωδέστεραι δυνάμεις. Καὶ ἂν ὁ ἐργάτης δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὰς γνωρίσῃ θεωρητικῶς, πρακτικῶς ὑποτάσσονται στὸ χέρι του καὶ ξεύρει ὅτι ἄλλοι τὰς γνωρίζουν.

Τὰς κοινωνικὰς ὁμῶς δυνάμεις, ποὺ εἶνε αἰτίαι τῆς δυστυχίας του, τὰς ἐννοεῖ πλήρως ὁ σύγχρονος προλετάριος. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ μέθοδος παραγωγῆς ἐξαπέλυσε τὴν πάλιν τῶν τάξεων, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς λαμβάνει μέρος. Καὶ ἡ πάλιν τῶν τάξεων τοῦ ἐδίδαξεν ὅτι ἡ καπιταλιστικὴ ἐκμετάλλευσις καὶ ἡ ἰδιωτικὴ κυριότης εἶνε ἀφορμαὶ τῆς δυστυχίας του καὶ ὅτι ἡ σωτηρία του ἔγκειται στὸν σοσιαλισμόν. Ὡστε δὲν ὑπάρχει δι' αὐτὸν ὑπερφυσικόν, οὔτε εἰς τὴν φύσιν, οὔτε εἰς τὴν κοινωνίαν. Αἰσθάνεται ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν ποὺ νὰ μὴν ἤμπορεῖ νὰ τὸ ἐννοήσῃ, ἔστω καὶ ἂν ἡ κοινωνία τοῦ ἀποκλείει προσωρινῶς αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν. Αἰσθάνεται προσέτι, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ εἶνε τώρα δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὴν τάξιν του μιὰ ὑπερδύναμος ἀφορμὴ δυστυχίας δὲν θὰ μείνῃ ἔτσι πάντοτε. Γνωρίζει, ὅτι ἡ πάλιν τῶν τάξεων καὶ ἡ ὁργάνωσις τοῦ

προλεταριάτου θὰ θέσῃ τέρμα στὴν δυστυχίαν του. Ὅπου ὁμῶς λείπει τὸ αἶσθημα μιᾶς ἀκαταλήπτου πρηντοδυναμίας, ἐκεῖ δὲν ἀναπηδᾷ ἡ θρησκεία ἢ καὶ ἂν ὑπῆρχε πρῶτα, τώρα ἐκλείπει. Ὡστε ὁ σοσιαλιστὴς ἐργάτης δὲν εἶνε ἐχθρὸς τῆς θρησκείας, ἀλλὰ ἄθρησκος.

Καὶ ἂν τώρα γίνεται αὐτὸ μὲ τὸν «κοινὸν ἐργάτην» ποὺ ἔχει ὀλίγον χρόνον, πόθον ἢ εὐκαιρίαν πρὸς μελέτην, πόσον μᾶλλον δὲν ἰσχύει αὐτὸ δι' ἐκεῖνον, ποῦ, μὲ τὴν πάλιν τῶν τάξεων ὠθεῖται σὲ εἰδικὰς μελέτας. Αὐτός, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶνε ἐργάτης, ἐπειδὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ προλεταριάτου τὸν ὠθεῖ εἰς μελέτην, ἤμπορεῖ νὰ γνωρίσῃ καλύτερα τὴν κοινωνίαν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ἓνας ἀστὸς καθηγητὴς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας. Ὁ ἀστὸς δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἰδῇ τὴν ἀλήθειαν· δὲν ἤμπορεῖ νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ τάξις του δύει· οὔτε ἤμπορεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν πάλιν τῶν τάξεων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τάξις του θὰ ἡττηθῇ. Ἀπεναντίας, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐργάτου, ποὺ ὅλα τὰ ἐλπίζει ἀπὸ τὸ μέλλον, ἔχει ὀξυνθῇ διὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἀληθείας.

Καὶ ποιὰς πηγὰς ἔχει ὁ ἐργάτης! Πρὸ περισσοτέρων τῶν 60 ἐτῶν ὁ Μάρξ ἐξήγησε στὸ προλεταριάτον πῶς τὸ Κεφάλαιον παράγεται ἀπὸ ἀπλήρωτον ἐργασίαν⁽¹⁾. Πρὸ 60 ἐτῶν ἀπεκάλυψαν ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἑνγκελς εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν τὴν ὑπαρξίν τῆς πάλιν τῶν τάξεων⁽²⁾. Καὶ ὕστερα, ἀνέπτυξεν ὁ Μάρξ στὸ «Κεφάλαιον» τὴν οὐσίαν τοῦ ὅλου κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον εὐρίσκει ὁ ἐργάτης ἐκτεθειμένον ἐν βραχυτέρῳ σαφεῖ περιλήψει εἰς τὰ βιβλία τοῦ Καούτσκυ· «Ἡ οἰκονομικὴ διδασκαλία τοῦ Μάρξ» καὶ τὸ «Πρόγραμμα τῆς Ἑρφούρτης». Τέτοιαις πηγὰς κοινωνικῆς γνώσεως δὲν διαθέτει ἡ μπουρζουαζία. Ὁ ἐργάτης, ὁ ὁποῖος θὰ ἔχει κατευνάσει τὴν διψάν του εἰς τὰς πηγὰς αὐτὰς δὲν θὰ βλέπῃ πιά τίποτα τὸ ὑπερφυσικόν εἰς τὴν κοινωνίαν. Δὲν θὰ ἀποκτήσῃ μόνον κάτι ἀρνητικόν, τὴν ἔλλειψιν θρησκείας, ἀλλὰ καὶ κάτι θετικόν, μίαν καθαρὰν ἀκλόνητον κοσμοθεωρίαν.

Καὶ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Μάρξ, τοῦ Ἑνγκελς, τοῦ Καούτσκυ, Μέρινγκ καὶ τόσων ἄλλων διαπρεπῶν θεωρητικῶν, θὰ εὑρῇ

(1) «Κεφάλαιον καὶ Ἑργασία» ὑπὸ Κ. Μάρξ.

(2) «Τὸ Κομμουνιστικὸν Μανιφέστον» ὑπὸ Κ. Μάρξ καὶ Φρ. Ἑνγκελς (ὑπάρχει καὶ ἑλληνικὴ μετάφρασις. Ἐκδ. Σοσιαλιστ. Βιβλιοπωλείου).

ἀποδεδειγμένον, ἂν ἐξακολουθήσῃ νὰ διαβάσῃ καὶ νὰ σκέπτεται, ὅτι ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου καθορίζεται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν σύστημα, ὅτι τὸ δίκαιον εἶνε δίκαιον τάξεων, ὅτι ἡ πολιτικὴ εἶνε πολιτικὴ τάξεων, ὅτι τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν εἶνε κοινωνικά, μεταβληταὶ ἔννοιαι, ἐν ὀλίγοις, τὴν ἀλήθειαν ὄλων ὅσα διεσαφήσαμεν εἰς τὴν παροῦσαν συγγραφὴν καὶ ὅσα διδάσκει ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός. Τότε θὰ ἐννοήσῃ καὶ τὰς μεταβολὰς αἱ ὁποῖαι συντελοῦνται εἰς τὴν σκέψιν, τότε θὰ ἐννοήσῃ καὶ τὴν ἰδίαν τοῦ σκέψιν. Ὁ ἄνθρωπος, ποῦ δημιουργεῖ τὴν κοινωνίαν πρακτικῶς, μὲ τὰς χεῖράς του, τὴν βλέπει καὶ μὲ τὸ πνεῦμά του καλύπτει. Ἐννοεῖ τὴν ταξικὴν σκέψιν καὶ ἐξ ἄλλου καταρρίπτει ἓνα στήριγμα τῆς θρησκείας, τὴν μεταφυσικὴν σκέψιν, ποῦ τὴν ἔμαθε στὸ σπίτι καὶ στὴν ἐκκλησίαν.

Καὶ ἀκόμη μακρότερα ἡμπορεῖ νὰ προχωρήσῃ ὁ προλετάριος, ποῦ δὲν τοῦ ἀρκεῖ ἡ ἐπιτολαία ἀποψὶς ποῦ τοῦ παρέχει τὸ ἐργαστάσιον, ὁ ἐπαγγελματικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς ἀγὼν. Δὲν ἐδίδαξεν ὁ Ἰωσήφ Ντίτσγκεν, «ὁ φιλόσοφος τοῦ προλεταριάτου» ὅπως δικαίως ἀποκαλεῖται, μαθητὴς καὶ αὐτὸς τοῦ Μάρξ, εἰς τὸ προλεταριάτον, τί εἶνε τὸ πνεῦμα, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιστήμης; Δὲν ἐξήγησε στοὺς ἐργάτας τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας τῆς ἀνθρωπίνης ἐγκεφαλικῆς ἐργασίας, πρὸ τοῦ ὁποῦν στέκεται ἡ μπουρζουαζία ἐκπληκτος; Ἀπέδειξεν, ὅτι σὲ καμμίαν περιοχὴν τοῦ πνεύματος, δὲν συμβαίνει τίποτ' ἄλλο, παρὰ ἡ συναγωγὴ τοῦ εἰδικοῦ, τῆς πείρας, πρὸς τὸ γενικόν. Ὡστε τὸ πνεῦμα ἡμπορεῖ νὰ σκεφθῇ μόνον ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ, ἐπὶ τῆς πείρας, ἐπὶ γεγονότων ποῦ ἔγιναν ἀντιληπτά. Ἀπέδειξεν ὅτι αὐτὸ καὶ τίποτ' ἄλλο δὲν εἶνε ἡ ἐνέργεια, ἡ φύσις τοῦ πνεύματος, ὅπως ἡ κίνησις εἶνε ἡ φύσις τοῦ σώματος καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ σκέψις σὲ κάτι ὑπερφυσικὸν ὥς νὰ ἦτο κάτι πραγματικόν, (πράγμα καθ' ἑαυτό, θεός, ἀπόλυτος ἐλευθερία, αἰωνία προσωπικότης, ἀπόλυτον πνεῦμα κλπ). εἶνε τόσον ἀδύνατον πρᾶγμα, τόσον στέκει σ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς σκέψεως, ὥς ἡ ἰδέα περὶ ὑπάρξεως «ὑπερφυσικοῦ ντενεκέ» ὅτι τὸ πνεῦμα εἶνε ἀληθῶς κάτι ἐκτάκτως λαμπρόν, ἰσχυρόν καὶ μεγαλοπρεπές, ὅχι ὅμως μυστηριώδες, ὅπως ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ σύμπαντος, τὰ ὁποῖα κανεὶς δὲν θεσποιεῖ. Ὁ Ντίτσγκεν κατέδειξεν ὅτι τὸ πνεῦμα εἶνε νοητὸν διὰ τὸν λόγον ἀκριβῶς ὅτι ἡ οὐσία τοῦ πνεύματος

τοὺς συνίσταται εἰς τὸ νοεῖν, δηλαδὴ εἰς τὸ βλέπειν τὸ γενικόν⁽¹⁾. Ὅταν ὁ προλετάριος ποῦ διψᾷ μάθησιν μὲ τὸν πόθον νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ τὴν τάξιν τοῦ τὸ ἐννοήσῃ αὐτό, τότε ἡμπορεῖ νὰ εἴπῃ ἡσυχος, ὅτι καμία θέσις δὲν ἀπομένει εἰς τὴν σκέψιν τοῦ διὰ τὴν θρησκείαν. Τὸ καπιταλιστικὸν παραγωγικὸν σύστημα, ποῦ τοῦ παρέσχε τὴν δυστυχίαν, τὴν ἀνάγκην, καὶ τὴν ὁρμὴν πρὸς ἀπελευθέρωσιν καὶ τέλος τὴν γνῶσιν, ἔκαμε νὰ ἀποθάνῃ μέσα τοῦ ἡ θρησκεία. Ἡ σκέψις περὶ θρησκείας ἐξηφανίσθη διὰ παντός· ὅταν εὐρίσκεται κανεὶς ἐμπρὸς στὸν ἥλιον δὲν ζητεῖ λύχνον.

Ἡ ἐπανάστασις ποῦ τώρα διέρχεται τὸν κόσμον καὶ ποῦ ἄρχισεν ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν δίδει ἀκόμη ἓνα κτύπημα εἰς τὴν θρη-

(1) Ὁ Μάρξ ἐξήγησε πῶς αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις ἀλλάζουν τὸ περιεχόμενον τῆς σκέψεως. Ἀλλὰ ἡ σκέψις αὕτη αὕτη, ἐξηγοῦν οἱ ἄστοι φιλόσοφοι καὶ θεολόγοι, κατὰ γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ. Ὡστε καὶ κατόπιν τῆς κριτικῆς τοῦ Μάρξ, περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς σκέψεως ὑπελείφθη ἀκόμη ἓνα μέρος τοῦ «κόσμου τῶν ἰδεῶν» ἀνεξήγητον, τὸ ὅποῖον οἱ ἄστοι ἡμποροῦσαν νὰ χρησιμοποιοῦσαν πρὸς ἐξυψώσιν ἑαυτῶν καὶ πρὸς ταπεινώσιν τοῦ προλεταριάτου. Τὸ μέρος τοῦτο, ἠρεῦνῃσεν ὁ Ἰωσήφ Ντίτσγκεν. Ἐνῷ ὁ Μάρξ εἶχε πραγματευθεῖ τὴν ὕλικήν ὅψιν, αὐτὸς συνέλαβε τὸ πρᾶγμα ἐκ τῆς ἄλλης ὀψεως, τῆς ἰδανικῆς. Ἐνῷ ὁ Μάρξ κατέδειξε τί κάμνει ἡ κοινωνικὴ ὕλη εἰς τὸ πνεῦμα, ὁ Ντίτσγκεν ἠσχολήθη μὲ τὸ τί κάμνει αὐτὸ τὸ πνεῦμα. Ἀκοῦμεν τοὺς ἄστοὺς νὰ λέγουν πολλάκις· «ἐπὶ οὐσίαν τῶν πραγμάτων κανεὶς δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ· ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων κεῖται ὑπεράνω ἢ ἔξω τῆς νοήσεως». Μὲ αὐτὰ ἐπιζητεῖ νὰ διασώσῃ τὸ ὑπερφυσικόν. Ὁ Ντίτσγκεν ἀπέδειξεν, ὅτι τὸ ἀκατάληπτον διὰ τὴν μπουρζουαζίαν, δὲν ἔγκειται εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ εἰς τὴν νόησιν. Ἡ μπουρζουαζία, οἱ ἄστοι φιλόσοφοι καὶ θεολόγοι δὲν ἐννοοῦν τί εἶνε νόησις. Τὸ τί εἶνε «νοεῖν», τὸ ἐξήγησεν ὁ Ντίτσγκεν καὶ ἔτσι ἀπὸ τὸν Μάρξ καὶ τὸν Ντίτσγκεν, ἐξηγήθη ἡ ὅλη σχέσις τῆς σκέψεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ὑποστάσεως, τοῦ ἐνός ἐρευνήσαντος τὰς μεταβολὰς τῆς σκέψεως, καὶ τοῦ ἄλλου τὴν οὐσίαν τῆς νοήσεως.

Ὁ Μάρξ εἶχεν ἀντλήσει τὰς γνώσεις του περὶ τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν ταξικὴν πάλην τοῦ προλεταριάτου, ποῦ ἐγνώρισεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ντίτσγκεν ἐμόρφωσε τὰς ἰδέας του περὶ πνεύματος ἀπὸ τὴν γνῶσιν τοῦ Μάρξ τῆς κοινωνίας. Ἀπὸ τὰς συγγραφάς τοῦ Μάρξ ἐγνώρισεν τὸν ἱστορικὸν ὕλισμὸν καὶ μ' αὐτὰς ἡμπόρσεν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν διευκρινιστικὴν διδασκαλίαν τοῦ περὶ πνεύματος. Ὡστε καὶ οἱ δύο ἡγέτησαν τὰς γνώσεις των ἀπὸ τὴν ταξικὴν πάλην τοῦ προλεταριάτου. Αὐτὸ τοὺς ἔδωκε τὴν ἐργασίαν του, τὰς ἀπαιτήσεις του καὶ τὰ γεγονότα τῆς πείρας καὶ αὐτοὶ ἐμόρφωσαν τὴν διδασκαλίαν, τὴν θεωρίαν. Ἡμπορεῖ νὰ πῇ κανεὶς, ὅτι ἀπέδωκαν ἑκατονταπλασίως στὸ προλεταριάτον, ὅτι τοὺς ἔδωκε αὐτό. (Σημ. Συγγραφέως).

σκείαν παρὰ τῇ ἐργατικῇ τάξει. Διότι ὁ ἐργάτης αἰσθάνεται διὰ τὴν ἐπανάστασιν θὰ γίνῃ κύριος τοῦ κόσμου, τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς γίνεται κύριος ὁ ἴδιος διὰ τῆς κομμουνιστικῆς ἐργασίας, δὲν ἔχει ἀνάγκην ὑπεργείου αὐθέντου.

Ὅταν ἡ σοσιαλιστικὴ κοινωνία φθάσῃ ἐκεῖ, ἡ φύσις θὰ γνωσθῇ καλύτερα. Καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς κοινωνίας δὲν θὰ στοιχίζῃ πιά κόπον καὶ ἰδρώτα, ὅπως τώρα. Θὰ κεῖται ἐμπρὸς στὰ μάτια μας καθαρὰ καὶ διαφανές. Τότε ἡ φύσις καὶ ἡ κοινωνία θὰ εἶνε ὑποταγμένοι στὸν ἄνθρωπον. Τότε δὲν θὰ ἐπιβάλλεται στὰ παιδιὰ ἡ ἰδέα τῆς θρησκείας. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ θὰ εὐρίσκεται ἡ ἀνθρωπότης, εἰς τὴν θέσιν τῆς θρησκείας ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν φύσιν. Καὶ ὅλ' αὐτὰ θὰ τὰ φέρῃ ἡ τακτικὴ κοινοτικὴ καθημερινὴ ἐργασία. Ὡστε ἐξεθέσαμεν ὅτι αἱ ἀντιλήψεις περὶ θρησκείας, ποὺ κάποτε ἔπαιζε τόσον σπουδαῖον ρόλον εἰς τὸν ἀνθρώπινον πνευματικὸν βίον, ἀλλάζουσιν μὲ τὰς παραγωγικὰς σχέσεις καὶ δι' αὐτῶν. Ποία μεταβολή! Ἡ πίστις πρὸς ἓνα πρόγονον, ἓνα φετίχ, ἓνα δένδρον, ποταμόν, ζῶον, τὸν ἥλιον, πρὸς ἓνα θεοποιημένον, ὥραϊον, δυνατόν, γενναῖον ἄνθρωπον, πρὸς ἓνα πνεῦμα, ἓνα πατέρα, ἓνα κυρίαρχον, μίαν φασματικὴν, ἀφηρημένην ἔννοιαν καὶ στὸ τέλος... τίποτα. Καὶ ὅμως ὅλαι αὗται αἱ μεταβολαὶ εἶναι μιὰ σαφὴς συνέπεια τῶν μεταβολῶν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν διαφορετικῶν σχέσεών του πρὸς τὴν φύσιν καὶ τοὺς συνανθρώπους του.

Πρώτη ἀντιλογία.

Αἱ ἐκτεθεῖσαι ἀντιλήψεις δὲν εὐρίσκονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν γνωστὸν κανόνα τῶν κομμουνιστῶν. «Ἡ θρησκεία εἶναι ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις» ; Ὁχι ὁ κανὼν αὐτὸς λέγει μόνον, ὅτι πᾶν πρόσωπον εἶναι ἐλεύθερον ἐντελῶς ὥς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ οὐδέποτε θὰ ἐκβιασθῇ ἀπὸ τὸν κομμουνισμόν. Τοῦτο συμβαίνει καὶ εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὅπου ὁ καθένας εἶνε ἐλεύθερος. Ἀλλὰ ἀκριβῶς δι' αὐτό, ἔνεκα τῆς πλήρους αὐτῆς ἐλευθερίας, ἔχει τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον νὰ πολεμᾷ θεωρητικῶς τὴν θρησκείαν, ποὺ εἶνε ἡ πνευματικὴ εἰκὼν τῆς ὕλικῆς σκλαβιάς, καὶ νὰ τῆς ἀφαιρῇ κάθε στή-

ριγμα. Τὸ ἴδιον δικαίωμα καὶ τὸ ἴδιον καθήκον ἔχει καὶ τὸ κομμουνιστικὸν κράτος (¹).

Δευτέρα ἀντιλογία.

Πόθεν ὅμως προέρχεται ὥστε ὅταν παλαιαὶ παραγωγικαὶ σχέσεις παραχωροῦν τὴν θέσιν τῶν εἰς νεωτέρας, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται ἐπὶ μακρὸν παλαιαὶ θρησκεῖαι ;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο πρέπει νὰ τυχῇ ἀπαντήσεως, διότι τὸ γεγονός χρησιμεύει εἰς τοὺς ἀντιπάλους μας ὥς ἐπιχείρημα ἐναντίον μας. Ἡ ἀπάντησις δὲν εἶνε δύσκολος.

Καὶ πρῶτον ἓνας παλαιὸς τρόπος παραγωγῆς δὲν ἐκλείπει ξαφνικά. Κατὰ τὰς προγενεστέρας ἑκατονταετηρίδας αὐτὸ ἐγένετο μ' ἐξαιρετικὴν βραδύτητα ἀκόμη καὶ τώρα, ὅποτε ἡ μεγαλοβιομηχανία ἐκδιώκει τόσον γρήγορα τὴν παλαιὰν Τεχνικὴν, ἐν τοῦτοις βραδύνει πολὺ ἡ ἐξαφάνισις τῆς μικρᾶς βιοτεχνίας. Ὡστε παραμένει ἀρκετὰ μακρὸς χρόνος διὰ τὴν παλαιὰν θρησκείαν.

Δεύτερον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶνε βραδύ. Καὶ μολονότι τὸ πνεῦμα εὐρίσκεται σὲ νέας σχέσεις ἐργασίας, ἡ σκέψις δὲν προσδέχεται νέους τύπους. Ἡ παράδοσις ἐπιδραῖ στὸν νοῦν τῶν ζώντων. Ὁ ἐργάτης ἤμπορεῖ νὰ τὸ παρατηρήσῃ αὐτὸ εὐκολὰ γύρω του. Στὸ ἴδιον ἐργαστάσιον ἐργάζονται πλάι-πλάι δύο ἄνθρωποι τῆς αὐτῆς δυστυχίας, τῆς αὐτῆς ἀνάγκης, Καὶ ὅμως ὁ ἓνας εἶνε βραδυκέφαλος, ποὺ δὲν θέλει νὰ παλαίσῃ, ποὺ δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν σκέψιν του καὶ ἀκολουθεῖ τὸν παπὰ στὴν πολιτικὴν, στὴν θρησκείαν, στὴν δημοσπονδίαν του. Ὁ ἄλλος εἶνε γεμάτος ζωὴν, γεμάτος πολεμικὸν μένος. Πάντα ὁμιλεῖ, προπαγανδίζει, φανατίζει· οὔτε θεός, οὔτε ἀφέντης, αὐτὸ εἶνε τὸ σύνθημά του.

Κοντὰ στὴν διαφορὰν ἰδιοσυγκρασίας ἐνεργεῖ καὶ ἡ παράδοσις στὸ παράδειγμα αὐτό. Ὁ καθολικισμός, ὅσον καὶ ἂν υἱοθετῇ νέους τύπους, εἶνε θρησκεία ἀρομόζουσα σὲ παλαιὰς σχέσεις. Χάρις στὴν ὀκνηρίαν ποὺ χαρακτηρίζει τὴν ἕλλην καὶ τὴν σκέψιν,

¹) Ὁ Γκόρτερ ἐδῶ ὑποστηρίζει τὴν σοσιαλδημοκρατικὴν ἀποψιν, τῆς ἀνεξέθρησκείας. Αὐτὴ ὅμως δὲν εἶνε ἡ κομμουνιστικὴ ἀντίληψις, ὅπως ἐσχυρίζεται ὁ συγγραφεύς.

διατηρεῖται ἀκόμη. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐκλειψιν μιᾶς παραγωγικῆς μεθόδου, εὐρίσκει κανεὶς τὰ παλαιὰ ξηρὰ ἄνθη της.

Κατὰ τρίτον λόγον, αἱ νέαι παραγόμεναι τάξεις καὶ αἱ ἀπειλούμεναι ἀπὸ τὴν μεταβολήν, ἐπιδροῦν ὥστε νὰ ἐξακολουθῇ ὑφιστάμενος ἕνας παλαιὸς τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη. Πρῶτα, ὅταν ἡ πάλῃ τῶν τάξεων διεξήγετο ὑπὸ θρησκευτικὴν μορφήν, ὑπὸ θρησκευτικὰ συνθήματα, μία νέα τάξις πού προήρχετο καὶ δημιουργοῦσε ἄλλας κοινωνικὰς σχέσεις ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν τάξιν, εἶχε πολλάκις νέαν θρησκείαν πού ἀνταπεκρίνετο στὰς περὶ καλοῦ, δικαίου καὶ ἀληθοῦς ιδέας της.

Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι ὁ Καλβινισμὸς κατ' ἀρχὰς ἦτο θρησκεία ἐπαναστατῶν. Ὅταν ὁμοῦς ἡ νέα τάξις ἐσκέπασε τὴν παλαιάν καὶ ἔγινε κρατοῦσα τάξις, τότε ἔκαμε καὶ τὴν θρησκείαν της κυρίαρχον θρησκείαν. Τότε τὰς ἐξήλειψεν ὅλας, ἀλλὰ καὶ μετέβαλε τὸν ἐπαναστατικὸν χαρακτῆρα τῆς θρησκείας εἰς συντηρητικόν. Τότε ἐνεφάνισε καὶ εἰς τὴν θρησκείαν αὐτὴν τὰς νέας της σχέσεις. Οὕτω, ὁ χριστιανισμὸς — πού ἦτο κάποτε ἡ θρησκεία τῶν πτωχῶν καὶ ἀκτημόνων καὶ ἐξαιρετικὰ ἀπλῇ, θρησκεία τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας — ἔγινεν ὡς ἐπίσημος ἐκκλησία ἕνα πολυπερδεμένον σύστημα δογμάτων, ἱεροτελεστιῶν, ἀντιπροσώπων τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἱεραρχίας καὶ ἐκμεταλλεύσεως, πού πολὺ ὀλίγον ἔμοιαζε μὲ τὸν ἀρχικὸν χριστιανισμόν. Ἡ τάξις, πού ἔρχεται στὴν ἐξουσίαν καὶ σ' ἄλλας σχέσεις, μετὰβάλλει ἀπλῶς τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας καὶ τὴν κάμνει ἀπὸ μέσον πάλῃς, μέσον καταδυναστεύσεως.

Αὐτὸ βλέπομεν καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας.

Αἱ κυρίαρχοι τάξεις πού ἐκράτησαν τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀπολαυσιν διὰ τὸν ἑαυτὸν τους, ἀπ' ὅταν ὁ χριστιανισμὸς ἔγινε θρησκεία τους, ἐκήρυξαν εἰς τοὺς καταδυναστευομένους τὴν ὑποταγήν, τὴν προαότητα καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην, τὸ μέρος αὐτὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸ μετεχειρίσθησαν ἐναντίον των. Ὅταν αἱ κυρίαρχοι τάξεις ἦσαν καὶ αὐταὶ ἐπαναστατικαί, ὡς οἱ καλβινισταὶ καὶ λοιποὶ διαμαρτυρούμενοι, δὲν ἐκήρυττον διὰ τὸν ἑαυτὸν τους τὴν ὑπομονήν, ἀλλὰ τὴν πάλῃν. Τώρα ὁμοῦς πού μία τάξις ἔρχεται σ' ἀντίθεσιν μ' αὐτούς, ἡ ὁποία τάξις δὲν θέλει νὰ ὑπομένῃ καὶ νὰ ὑποφέρῃ, ἀλλὰ νὰ ἀγωνισθῇ μέχρις ὅτου νὰ τοὺς νικήσῃ, τότε ἡ παλαιὰ θρησκεία τῆς προαότητος χρησιμοποιεῖται ἀπ' ὅλους, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς

πρώην ἐπαναστατικούς, διὰ νὰ συγκρατήσουν τοὐλάχιστον μίαν μερίδα τῶν ἀνισταμένων τάξεων ἀπὸ τὸν ἀγῶνα.

Ὡστε δὲν ἀποτελεῖ θαῦμα δι' ἡμᾶς ὅτι μία παλαιὰ θρησκεία διατηρεῖ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν δύναμιν της, διὰ τῆς συνηνωμένης ἐνεργείας τῶν ὑπολειφθεῖσων παλαιῶν παραγωγικῶν σχέσεων, τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ταξικῆς κυριαρχίας. Καὶ τὸ ὅτι ὁμοῦς δὲν ἔχει πιά καμίαν πλουσίαν ἐσωτερικὴν ζωὴν, ἀλλὰ ὁμοιάζει μὲ ἕνα ἀπολιθωμένον λείψανον καὶ αὐτὸ δὲν ἔμπορεῖ νὰ μᾶς ἐκπλήξῃ, ἐφόσον γνωρίζομεν ὅτι ἡ θρησκεία προήλθεν ἐκ τῆς κοινωνίας.

Πρώτη παρατήρησις

Εἰς τὸ πεδίον αὐτὸ τῆς θρησκείας βλέπομεν ἐν ἀκόμῃ γενικὸν φαινόμενον. Ὅταν γεννᾶται εἰς οἰανδήποτε περιοχὴν τοῦ λογικοῦ μιὰ νέα μορφή, ἡ παλαιὰ δὲν ἐξαφανίζεται ἐντελῶς· παρουσιάζεται εἰς τὴν νέαν, καὶ ἡ νέα ἔχει κάτι ἀπὸ τὴν παλαιάν. Ἔτσι, ἡ προτεσταντικὴ θρησκεία διατηρεῖ ἕνα κομμάτι καθολικισμοῦ, ἡ διδασκαλία τοῦ Σπινόζα κάτι ἀπὸ τὸν προτεσταντισμόν, ἡ φιλελευθέρη διδασκαλία κάτι ἀπὸ τὸν Σπινόζα, ἡ ἀπιστία κάτι ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐλευθεροφρόνων. Αὐτὸ συμβαίνει σὲ κάθε περιοχὴν τοῦ λογικοῦ. Εἰς τὸ δίκαιον, εἰς τὴν πολιτικὴν, τὴν τέχνην, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἐπιστήμην. Καὶ ἡ Τεχνικὴ χρησιμοποιεῖ τὰς παλαιὰς της μορφὰς εἰς νέας ἐφευρέσεις. Ἡ πρώτη, π. χ. ὑφαντικὴ μηχανή, πού ἐκινεῖτο δι' αἰμοῦ, ἦτο πολὺ ὁμοία μὲ τὸν παλαιὸν χειροκίνητον ἀργαλειόν. Ὅσον καὶ ἂν αἱ ιδέαι φαίνονται ὅτι διατελοῦν σὲ ὀξείαν ἀντίθεσιν μεταξύ των, ἐν ταύταις ὑφίσταται μία κλιμακοειδὴς μεταβατικότης ἀπὸ τὴν μίαν στὴν ἄλλην.

Ναί, αὐτὸ ἔμπορεῖ νὰ τὸ κατανοήσῃ κανεὶς βαθύτερον. Κάθε νέα κοινωνικὴ μορφή, κάθε νέον δίκαιον, κάθε νέα πολιτικὴ καὶ θρησκεία, κάθε νέα Τεχνικὴ, ἐπιστήμη καὶ τέχνη, ἔχει μέσα της κομμάτια ἀπ' ὅλα τὰ προηγούμενά της, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ παλαιότατα. Ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς εἶνε ἔργον ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ νεώτατος, ὅχι μόνον προέρχεται ἀπ' ὅλους τοὺς προηγούμενους, ἀλλὰ καὶ διατηρεῖ κάτι ἀπὸ τὸν παλαιότατον. Πολὺ ὠραῖα λέγει ὁ Ντίτςγκεν· «ὅτι φέρει εἰς φῶς ἡ ἱστορία,

ἐξελίσσεται ἱστορικῶς, ἀκμάζει καὶ παρέρχεται, διὰ νὰ ξαναζήσῃ αἰώνια μὲ νέαν μορφήν».

Καὶ ὅμως Δίκαιον καὶ Πολιτικὴν, ὡς εἶδομεν, θὰ ἐκλείψουν κάποτε· ἡ θρησκεία εἶνε μιὰ πλανερὰ παράστασις τῆς πραγματικότητος, ἡ Τέχνη μιὰ ἀπεικόνισις τῆς καὶ μόνον ἡ ἐργασία, δηλαδή ἡ Τεχνικὴ καὶ ἡ Ἐπιστήμη, εἶνε διαρκεῖς καὶ πραγματικαί.

Δι' αὐτὸ συντελεῖται εἰς τὴν Τεχνικὴν καὶ εἰς τὴν Ἐπιστήμην μιὰ παντοτεινὴ πρόοδος, μιὰ πάντα βαθυτέρα διείσδυσις καὶ μιὰ πάντα ὑψηλότερα ἀνάβασις, μιὰ ὁλοένα μεγαλυτέρα ἐξάπλωσις, ἐπειδὴ ὅλα ὅσα ἔδωσαν, χρησιμοποιούμενα ἀπὸ τὰς παλαιότερας, γίνονται νέα. Ὡστε μόνον στοὺς δύο αὐτοὺς κλάδους τῆς διανοήσεως συντελεῖται μιὰ ἀτελείωτος ἐξέλιξις.

Δευτέρα παρατήρησις.

Θὰ περᾶνωμεν τὸ μέρος αὐτὸ μὲ μερικὰς φράσεις τοῦ ἰδίου τοῦ Μάρξ, ὅπου ἐξηγεῖ τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας, μὲ τὸ πνεῦμά του πὺν δεισδύει πάντα μέχρι τῆς ῥίζης.

«Ἡ ἀρχὴ κάθε κριτικῆς τῆς θρησκείας ἔχει οὕτω: Δὲν ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος ἐδημιούργησε τὴν θεότητα.

Ἡ κατάργησις τῆς θρησκείας, ὅς τῆς φαντασιώδους εὐτυχίας τοῦ λαοῦ, εἶνε ἀπαίτησις τῆς πραγματικῆς του εὐτυχίας. Ἡ ἀπαίτησις τῆς παραιτήσεως τῆς φαντασιώσεως περὶ τῆς καταστάσεώς του, εἶνε ἡ ἀξίωσις περὶ παραιτήσεως ἀπὸ μίαν κατάστασιν, πὺν ἔχει ἀνάγκην φαντασιώσεων. Ὡστε, κριτικὴ τῆς θρησκείας, εἶνε κατὰ βάθος κριτικὴ τῆς «κοιλᾶδος τῶν δακρύων», πὺν ἀγία τῆς ἀντανάκλασις εἶνε ἡ θρησκεία.

Ἡ θρησκεία εἶνε μονάχα ὁ φανταστικὸς ἥλιος πὺν κινεῖται γύρω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος δὲν κινεῖται περὶ τὸν ἑαυτὸν του.

Ἡ θρησκεία εἶνε ἡ αὐτοσυνείδησις καὶ τὸ αὐτοαἶσθημα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἢ δὲν κατέκτησεν ἀκόμη τὸν ἑαυτὸν του ἢ τὸν ξαναἔχασε.

Ἡ κριτικὴ τῆς θρησκείας τελειώνει μὲ τὴν διδασκαλίαν, διὸ ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ ὑπέρτατον ὄν διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἐπομένως μὲ τὸ κατηγορηματικὸν πρόσταγμα τῆς ἀνατροπῆς ὅλων τῶν

σχέσεων, πὺν μέσα σ' αὐτὰς ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἓνα καταφρονημένον, ὑποδουλωμένον, παραρριγμένον ὄν.

Ἡ θρησκευτικὴ ἀντανάκλασις τοῦ πραγματικοῦ κόσμου τότε μόνον θὰ ἐκλείψῃ, ὅταν αἱ σχέσεις τοῦ πρακτικοῦ ἐργατικοῦ βίου ἐμφανίσουν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ, διαυγεῖς λογικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν φύσιν».

Κλείνοντας τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ σχέσεων ἐπὶ τῆς διανοήσεως, θὰ παραθέσωμεν τὴν περίφημον περικολήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Μάρξ καθορίζει τὸν ἱστορικὸν ὀλισμὸν καὶ ταυτοχρόνως προφητεύει τὴν γέννησιν τῆς νέας κομμουνιστικῆς κοινωνίας, ὁρμώμενος ἐξ ἱστορικοῦ ὀλιστικῶν βάσεων:

«Μέσα εἰς τὴν κοινωνικὴν παραγωγὴν οἱ ἄνθρωποι συνάπτουν ὠρισμένας, ἀναγκαίας, ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τὴν θέλησίν των σχέσεις παραγωγῆς, πὺν ἀντιστοιχοῦν εἰς μίαν ὠρισμένην βαθμίδα ἐξελίξεως τῶν ὀλικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων των. Τὸ σύνολον τῶν παραγωγικῶν αὐτῶν σχέσεων ἀποτελεῖ τὴν οἰκονομικὴν κατασκευὴν τῆς κοινωνίας, τὴν πραγματικὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἓνα νομικὸν καὶ πολιτικὸν ἐποικοδόμημα (Uberbau) καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιστοιχοῦν ὠρισμένα κοινωνικὰ μορφὰ συνειδήσεως. Τὸ παραγωγικὸν σύστημα τοῦ ὀλικοῦ βίου καθορίζει κυρίως τὸ κοινωνικόν, πολιτικὸν καὶ πνευματικὸν σύστημα ζωῆς. Οὐχὶ ἡ συνείδησις τῶν ἀνθρώπων καθορίζει τὴν ὑπόστασίν των, ἀλλὰ τοῦναντίον, ἡ κοινωνικὴ των ὑπόστασις καθορίζει τὴν συνειδήσιν των. Σὲ μίαν ὠρισμένην βαθμίδα τῆς ἐξελίξεώς των, αἱ ὀλικαὶ παραγωγικαὶ δυνάμεις τῆς κοινωνίας ἔρχονται σ' ἀντίθεσιν μὲ τὰς ὑφισταμένας παραγωγικὰς σχέσεις, ἢ—πρᾶγμα πὺν εἶνε μία νομικὴ ἔκφρασις—μὲ τὰς σχέσεις κυριότητος, ἐντὸς τῶν ὁποίων μέχρι τώρα ἐκινούντο. Ἀπὸ μορφᾶς ἐξελίξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, μεταβάλλονται αἱ σχέσεις αὐταὶ σὲ δεσμά των. Ἀρχίζει τότε ἐποχὴ κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως. Μὲ τὴν μεταβολὴν τοῦ οἰκονομικοῦ θεμελίου τὸ ὅλον τεράστιον οἰκοδόμημα ἀνατρέπεται θᾶπτον ἢ βραδύον. Εἰς τὴν ἐξέτασιν τέτοιων μεταβολῶν πρέπει πάντοτε νὰ γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῆς ὀλικῆς ἐπιστημονικῶς πιστοποιουμένης μεταβολῆς τῶν οἰκονομικῶν παραγωγικῶν ὄρων καὶ τῶν δικαστικῶν, πολιτικῶν, θρησκευτικῶν, καλλιτεχνικῶν ἢ φιλοσοφικῶν, μὲ μίαν λέξιν, ἰδεολογικῶν μορφῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας οἱ

ἄνθρωποι μάχονται τὸν ἀγῶνα αὐτόν. Ὅσον ὀλίγον κρίνει κανεὶς τὸ τί εἶνε «ἄτομον» ἀπ' ὅ,τι φρονεῖ διὰ τὸν ἑαυτόν του, ἄλλο τόσον ἡμπορεῖ νὰ κρίνῃ περὶ μιᾶς τέτοιας ἐποχῆς μεταβολῶν ἀπὸ τὴν συνείδησίν της, ἀλλὰ ὀφείλει νὰ ἐξηγῇ τὴν συνείδησιν αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἀντιθέσεις τοῦ ὕλικου βίου, ἀπὸ τὴν ὑφισταμένην σύρραξιν μεταξὺ κοινωνικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ σχέσεων. Ἐνας κοινωνικὸς σχηματισμὸς οὐδέποτε καταστρέφεται πρὸ τῆς ἀναπτύξεως ὅλων τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων διὰ τὰς ὁποίας ἐπαρκεῖ καὶ νέαι ὑψηλότεραι παραγωγικαὶ σχέσεις οὐδέποτε ἐμφιλοχωροῦν πρὶν ἢ οἱ ὕλικοι ὅροι ὑπάρξεως αὐτῶν ἐκκολληθοῦν εἰς τοὺς κόλπους τῆς παλαιᾶς κοινωνίας. Δι' αὐτό, ἡ ἀνθρωπότης θέτει πάντοτε μόνον προβλήματα, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ λύσῃ, διότι ἂν παρατηρήσωμεν καλύτερα, θὰ ἴδωμεν ὅτι τὸ πρόβλημα ἐκεῖ μόνον ἐμφανίζεται ὅπου οἱ ὕλικοι ὅροι τῆς λύσεώς του ὑφίστανται ἤδη, ἢ τοῦλάχιστον εὐρίσκονται ἐν τῷ γίγνεσθαι. Εἰς μεγάλας γενικὰς γραμμὰς εἶνε δυνατόν τὰ Ἀσιατικά, Ἀρχαῖα, Φεουδαρχικά καὶ σύγχρονα Ἀστικά παραγωγικά συστήματα νὰ σημειωθοῦν ὡς προοδευτικαὶ περιόδοι τοῦ οἰκονομικοῦ σχηματισμοῦ τῆς κοινωνίας. Αἱ Ἀστικά παραγωγικαὶ σχέσεις εἶνε ἡ τελευταία ἀνταγωνιστικὴ μορφή τοῦ κοινωνικοῦ παραγωγικοῦ συστήματος, ἀνταγωνιστικὴ ὅχι μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀτομικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἀλλὰ ἐνὸς ἀνταγωνισμοῦ προερχομένου καὶ ἀναπτυσσομένου ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς βιωτικὰς συνθήκας τῶν ἀτόμων· καὶ αἱ παραγωγικαὶ ὁμῶς δυνάμεις, αἱ ἀναπτυσσόμεναι εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας δημιουργοῦν ἐπίσης τὰς ὕλικας συνθήκας, πού ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν λύσιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτοῦ. Ὡστε μὲ τὸν κοινωνικὸν αὐτὸν σχηματισμὸν κλείνει ἡ προϊστορία τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας».

Πόσον ὠραία εἶνε ἡ περικοπὴ αὕτῃ τώρα, πού ἡ ρωσικὴ ἐπανάστασις ἐνίκησε τὸν καπιταλισμὸν καὶ πού πλησιάζει ἡ παγκόσμιος ἐπανάστασις. Πόσον ἀληθινὴ εἶνε ἡ θεωρία αὕτη, πῶς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν πραγματικότητα! Μεγαλύτερα, ἰσχυρότερα ἀποδείξεις ἀπὸ τὴν κομμουνιστικὴν ἐπανάστασιν δὲν ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ.

Καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν περικοπὴν δύναται κανεὶς νὰ ἴδῃ τί σημαίνει «διαλεκτικὴ ἀνάπτυξις». Ὁ Μάρξ λέγει· αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις προέρχονται ἀπὸ τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις. Ἐφόσον αὗται παραμένουν ἴδιαι, αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις, πού προήλθον

ἀπ' αὐτὰς καὶ συμφωνοῦν μ' αὐτάς, προάγουν τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις. Σὲ μίαν ὀρισμένην βαθμίδα τῆς ἀναπτύξεώς των, αἱ σχέσεις ἀποβαίνουν δεσμευτικαὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ καταρρακώνονται ἀπ' αὐτάς. Ἔτσι ἐξουθενώνουν τώρα αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις τοῦ κεφαλαίου, δηλαδὴ οἱ προλετάριοι καὶ ἡ μεγαλοβιομηχανία, τὰς παλαιὰς παραγωγικὰς σχέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ μεταβάλλουν τὰς παραγωγικὰς αὐτάς σχέσεις, ἥτοι τὴν ἰδιωτικὴν κυριότητα εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις ἐδημιούργησαν τὸν καπιταλισμὸν καὶ τοὺς προλεταρίους. Αὐτὰ περιπίπτουν εἰς ἀγῶνα μεταξύ των. Οἱ προλετάριοι νικοῦν καὶ καταργοῦν τὸν καπιταλισμὸν ὡς καὶ τὴν κατάστασιν των ὡς προλεταρίων. Καὶ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν κατάργησιν αὐτὴν ἐξέρχεται τὸ νέον· ἡ κομμουνιστικὴ κοινωνία.

Ἐνα πρᾶγμα, τὸ κεφάλαιον, ἡ ἰδιοκτησία, γεννᾷ τὸ ἀντίθετόν του, τὸν ἀντίπαλόν του, τὴν ἄρνησίν του, τὴν ἀκτημοσύνην, τὸν προλετᾶριον. Ἀπὸ τὸν ἀγῶνα, ἀπὸ τὴν ἐκμηδένισιν ἀμφοτέρων προέρχεται τὸ νέον.

Ὁ ἀγὼν αὐτός, πού τὸν βλέπομεν στὴν Ρωσίαν καὶ πού γρήγορα θὰ τὸν ἴδωμεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἡ ἐπανάστασις αὕτη, εἶνε ἓνα καταφανὲς παράδειγμα τῆς ἐξελίξεως, πού καλεῖται «διαλεκτικὴ ἀνάπτυξις», τῆς ἀναπτύξεως μὲ ἀγῶνα καὶ ἐκμηδένισιν δύο ἀντιπάλων.

Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός εἶνε ἡ πνευματικὴ ἐπιτομὴ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς.

Η'. Ἡ Τέχνη.

Τὴν περιοχὴν αὕτην τοῦ πνεύματος θὰ τὴν παρέλθωμεν ταχέως, διότι δυστυχῶς αἱ μεγάλαι μᾶζαι δὲν τὴν γνωρίζουν καλῶς ἀκόμη. Ποιὸς προλετᾶριος γνωρίζει πράγματι, διὰ νὰ ἀναφέρωμεν μόνον τὴν ποιοῦ ὑψηλὴν ποίησιν, τὸν Ὅμηρον, τὸν Αἰσχύλον, τὸν Δάντην, τὸν Σαίξπηρ, τὸν Σέλλεϋ;

Τὸ ὅ,τι ὁμῶς, ἀκριβῶς ἐδῶ, ἡμπορεῖ ἡ διδασκαλίς μᾶς νὰ ἔχῃ σημασίαν, ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἀκόλουθον παρατήρησιν καὶ τὸ κατωτέρω μοναδικὸν παράδειγμα:

Τέχνη εἶνε ἡ εἰκονικὴ παράστασις τοῦ αἰσθητικοῦ βίου διὰ γραμμῶν, χρωμάτων ἢ ἤχων. Τίποτε ἄλλο δὲν συμπαθεῖ ὁ

άνθρωπος τόσον, όσον τόν άνθρωπον. Δι' αυτό θά αλλάξη καί ή τέχνη μαζί μέ τās σχέσεις τών ανθρώπων μεταξύ των.

Ός παράδειγμα, ας χρησιμεύση τό επόμενον :

Τό άτομον τής αστικής κοινωνίας στέκει μόνον καί κυριαρχείται από τήν παραγωγήν καί τὰ προϊόντα. Αυτό εκδηλώνεται, έρχεται εις φώς εις τήν τέχνην του. Από τής ελληνικής αστικής τέχνης τού πέμπτου αιώνος π. Χ. μέχρι σήμερα αυτό φανερώνεται.

Τό άτομον τής σοσιαλιστικής κοινωνίας αισθάνεται τόν έαυτόν του ένα μέ όλους, ή δύναμις του είνε δύναμις όλων καί κυριαρχεί μέ όλους τήν παραγωγήν καί τὰ προϊόντα. Καί αυτό πρέπει νά φανερωθῇ καί εις τήν Τέχνην του : Τό αίσθημα αυτό τής κυριαρχίας, τής ελευθερίας, τής ευτυχίας μέ όλους, αυτό πρέπει νά εξωτερικευθῇ καί θά εκδηλωθῇ τότε, τόσον ασφαλώς, όσον θά ενυπάρχη εις τόν Κοινωνικόν άνθρωπον ανάγκη εκδηλώσεως. Η τέχνη όμως αυτή θά διαφέρει από τήν αστικήν τόσον, (δηλαδή όσον απέχει ό ουρανός από τήν γήν), όσον τό σοσιαλιστικόν άτομον από τό αστικόν. Καί ή διαφορά αυτή έχει ως αίτίαν—είνε ανάγκη νά επαναληφθῇ ;—τό δ, τι αί σχέσεις παραγωγῆς, αί όποιαί σήμερα βασίζονται επί τής ιδιοκτησίας καί τής μισθωτής εργασίας, τότε θά στηρίζονται επί τής κοινοκτημοσύνης καί τής κοινεργασίας.

Συμπέρασμα.

Με αυτά ελύσαμεν τό πρόβλημα πού είχαμεν θέσει. "Ας επισκοπήσωμεν τώρα ακόμη μίαν φοράν καί ας ίδωμεν τί βγαίνει απ' όλ' αυτά.

Είδομεν ότι ή επιστήμη, τό δίκαιον, ή πολιτική, ή ήθική, ή θρησκεία καί ή φιλοσοφία, ή Τέχνη, μεταβάλλονται διά τής μεταβολῆς τών παραγωγικών σχέσεων, αί όποιαί πάλιν μεταβάλλονται διά τής αναπτύξεως τής Τεχνικής.

Τό εύρομεν αυτό επιβεβαιωμένον από σειράν απλουστάτων, παγκοίνως γνωστών, αλλά καί μεγάλων παραδειγμάτων, πού περιλαμβάνουν τάξεις ολοκλήρους καί λαούς.

Φυσικά, δέν ήμπορούσαμεν νά παράσχωμεν άτελείωτον σειράν αποδείξεων καί υπάρχουσιν βεβαίως πολλαί περίοδοι τής ιστορίας, πού άν μάς προσεκομίζοντο προς ιστορικοϋλιστικήν

εξήγησιν, θά μάς έφερον εις άμηχανίαν, διότι δέν ήξεύρομεν τόσα πράγματα, ώστε νά απαντῶμεν εις δ, τι έρχεται στόν νοϋν τών αντιπάλων μας. Ακριβώς όμως διά τόν λόγον αυτόν επήραμεν τέτοια πολυπεριληπτικά παραδείγματα, έπειδή όσον επιτυχέστερα είνε εις τās μεγάλας των διαστάσεις, τόσον στερεωτέρα είνε ή ορθότης τής θεωρίας μας.

Εκτός αυτού, ό ιστορικός ύλισμός εφαρμόζεται από τούς κομμουνιστάς προπάντων εις Γερμανίαν καί εις άλλας χώρας, καθ' όλας τās φάσεις τής ιστορίας, μέ τόσον λαμπράν επιτυχίαν, ώστε είμεθα εις θέσιν νά λέγωμεν ήσυχοί ή πείρα απέδειξε τήν ορθότητα τού μέρους αυτού τής μαρξικής διδασκαλίας. Είδομεν ακόμη, ότι ό ιστορικός ύλισμός δέν πρέπει ούδαμώς νά θεωρηται ως ένας τύπος, εις τόν όποιον πρέπει νά εφαρμόζονται τὰ ιστορικά ζητήματα. Όταν θέλη κανείς νά γνωρίξη διά τίνα λόγον μιὰ τάξις, ένας λαός, σκέπτεται κατά ένα ορισμένον τρόπον, ας μήν είπῃ : «όρα, τό παραγωγικόν σύστημα ήταν αυτό κα' αυτό, ώστε επιβάλλει τέτοιαν σκέψιν». Τότε θά ήπατάτο συχνά, διότι πολλάκις ή αυτή Τεχνική σ' ένα λαόν εγέννησε έντελώς άλλον τρόπον σκέπτεσθαι, παρά εις άλλον λαόν, όπως καί διαφορετικά συστήματα παραγωγῆς εις διαφόρους λαούς, ήμπορεί νά στηρίζονται εις τήν ιδίαν Τεχνικήν. Αλλά καί άλλοι παράγοντες πρέπει νά έρευνηθοϋν ή πολιτική ιστορία τού λαού, τό κλίμα, ή γεωγραφική θέσις, πού όλοι μαζί μέ τήν Τεχνικήν έχουν τήν επιρροήν των επί τής παραγωγικής μεθόδου καί τής διανοήσεως. Μόνον όταν γνωσθοϋν οί άλλοι παράγοντες, τότε έρχεται ό ιστορικός ύλισμός, ή επενέργεια τών παραγωγικών δυνάμεων καί σχέσεων εις τό περιβάλλον αυτό, εις λαμπρόν φώς.

Όποιος δέν ήμπορεί νά κάμη ιστορικάς σπουδάς, ας άρκεσθῇ μέ τήν παρατήρησιν τής συγχρόνου εποχῆς, μέ τόν άγώνα μεταξύ κεφαλαίου καί εργασίας, πού ή αντανάκλασις του είνε φανερά προπάντων εις τό πνεϋμα τών εργατών καί πού ήμπορεί νά φθάση εις τήν κατανόησιν των ό εργάτης μέ καλās διαλέξεις καί καλήν διδασκαλίαν.

Είδομεν ακόμη ότι αί διάφοροι περιοχαί τού πνεύματος δέν είνε ξεχωριστοί χώροι. Αποτελοϋν όλαι μαζί ένα σύνολον, όλαι αλληλοεπιδρῶνται ή πολιτική επιδρᾷ επί τής οικονομίας,

ή ηθική ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, ἡ τεχνικὴ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τᾶνάπαλιν. Ὑφίσταται μιὰ ἀμοιβαιότης, μιὰ ἀντεπίδρασις, μιὰ ἐπιβίωσις τῆς κάποτε ἀκμασάσης πνευματικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ἡ κινήτριος δύναμις τῆς εἶνε ἡ ἐργασία καὶ αἱ κοῦται εἰς τὰς ὁποίας ρέουν τὰ πνευματικὰ ρεύματα εἶνε αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις.

Ἀλλὰ καὶ ἡ παράδοσις εἶνε μία δύναμις, συχνὰ δὲ ἀνακοπτική, ἀνασταλτική.

Τὸ ὅλον σύστημα εἶνε, ὥς εἶδομεν, ἀνθρώπινον σύστημα, ποὺ συντελεῖται δι' ἀνθρώπων, μεταξὺ ἀνθρώπων καὶ μέσα εἰς τὸν ἄνθρωπον, δὲν εἶνε δηλαδὴ μηχανικὸν σύστημα. Ἐπεστήσαμεν ἐπανειλημμένως τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ὅτι ἡ βᾶσις κάθε συμβαίνοντος εἶνε ἡ ἀνθρωπίνη ἀνάγκη καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἔνστικτα, τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως, τῆς διαίωσις-σεως τοῦ εἶδους, τὸ κοινωνικὸν ἔνστικτον. Ἐνστικτα καὶ ἀνάγκαι ποὺ δὲν εἶνε μόνον μηχανικά, ἀλλὰ καὶ πνευματικὰ καὶ ζωντανὰ πράγματα, ποὺ εἶνε συναισθήματα, ἐπομένως ὄχι κάτι μηχανικόν. Εἶδομεν ὅτι τίποτε δὲν εἶνε μωρότερον ἢ προδοτικώτερον ἀπὸ τὸ νὰ συγγέωμεν τὸν ἱστορικὸν ὕλισμόν μετὸν μηχανικὸν ὕλισμόν. Αὕτῃ ἡ Τεχνικὴ δὲν εἶνε μόνον μηχανικὸν σύστημα, ἀλλὰ καὶ πνευματικόν.

Εἶδομεν ἀκόμη, ὅτι τὸ μέγαλον μέσον, ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ φύσις πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ὁ ἀγὼν, εἶνε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας πρὸ πάντων, ἀγὼν τάξεων. Εἶπομεν εἰς πολλὰ παραδείγματα ὅτι ἡ τεχνικὴ ἐμβάλλει τὰς τάξεις σὲ διαφορὰς σχέσεις παραγωγῆς καὶ ἰδιοκτησίας καὶ ὅτι ἔτσι αἱ ἰδέαι των συγκρούονται ἐχθρικῶς, ὅτι γεννᾶται μεταξὺ των ἕνας ἀγὼν περὶ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ συγχρόνως ἕνας ἰδεολογικὸς ἀγὼν περὶ τοῦ δικαίου, τῆς πολιτικῆς, τῆς θρησκείας κλπ., ὅτι ἡ ὕλικὴ νίκη μιᾶς τάξεως εἶνε συγχρόνως νίκη τῶν ἰδεῶν τῆς.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ εἶδομεν καὶ φρονοῦμεν ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἡσύχως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ διανόησις μεταβάλλεται συνεχῶς, ὅτι ἡ ἔννοιά τῆς εἶνε ἀντιληπτὴ εἰς διαρκῆ κίνησιν καὶ ὅτι ὅλας τὰς περιοχὰς ποὺ ἐπραγματεύθημεν δὲν ὑπάρχουν αἰώνια ἀλήθεια, ὅτι τὸ μόνον αἰώνιον καὶ ἀπόλυτον εἶνε ἡ μεταβολή, ἡ ἐξέλιξις. Αἱ ὑψηλόταται, αἱ λαμπρόταται, αἱ φαινόμενικῶς τὰ πάντα περιλαμβάνουσαι ἰδέαι, παρέρχονται καὶ παραχωροῦν τὴν θέσιν εἰς νέας, ἢ μᾶλλον μεταβάλλονται εἰς νέας.

Ὅλαι αἱ ἰδέαι εἶνε μόνον σχετικῶς ἀληθεῖς, ἐν συνδυασμῷ δηλαδὴ πρὸς τὰς σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας ἔζησαν. Μὲ τὰ γένη καὶ μετὰ τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων πεθαίνουν καὶ αἱ ἰδέαι των. Ἡ ἀρχαία διδασκαλία τοῦ Ἡρακλείτου «πάντα ρεῖ», ἀναζῇ. Καὶ αὐτὸ εἶνε ἀκριβῶς τὸ γενικόν, ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ἡ ὁποία, καθὼς εἶπομεν κατ' ἀρχάς, ἂν καὶ δὲν τὴν ἐπραγματεύθημεν εἰδικῶς, προκύπτει ἀπὸ ὅσα ἐξεθέσαμεν.

Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, ἡ διδασκαλία τῆς διαλεκτικῆς ἐξελέξεως τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, εἶνε μέρος ἴσως τὸ διὰ τὸν ἄνθρωπον πολυτιμώτερον καὶ καλύτερα μελετημένον μέρος τῆς μεγάλης διδασκαλίας τῆς ἐξελέξεως, ποὺ ἡμπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὸ σύμπαν. Αὕτῃ διδάσκει ὅτι τὸ πᾶν εἰς τὸν κόσμον γεννᾶται καὶ παρέρχεται, ἐπομένως κινεῖται καὶ εἶνε σχετικόν καὶ ὅτι δι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει αἰωνία ἀλήθεια διὰ τίποτε.

Καὶ πῶς θὰ ἐγνωρίζαμεν τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν; Τὰ αἰσθητήρια ὄργανά μας μᾶς μαθαίνουν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, τὸ πνεῦμά μας σχηματίζει ἀπὸ τὰς ἀντιλήψεις τῶν αἰσθήσεων τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ γενικοῦ ἐν αὐταῖς. Ἀλλὰ τὰ αἰσθητήρια ὄργανά μας εἶνε ὄχι μόνον περιορισμένα, ἀλλὰ εὐρίσκονται ἀκριβῶς ὅπως τὰ ἐργαλεῖα μετὰ τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, εἰς διαρκῆ ἐξέλιξιν. Ἐπίσης καὶ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος εὐρίσκεται ἐν ἐξέλιξει. Καὶ μαζὺ μετὰ τὸ περιεχόμενον αὐτὸ τοῦ πνεύματός μας καὶ ἡ δύναμις αὕτῃ τοῦ πνεύματός μας, ἡ ἱκανότης πρὸς ἀφαίρεσιν πρὸς ἐπιλογὴν, εὐρίσκεται ἐν ἐξέλιξει. Πῶς λοιπὸν θὰ ὑπῆρχε μιὰ ἀπόλυτος ἢ αἰωνία ἀλήθεια;

Πολλὰ συζητήσεις ἔγιναν περὶ τῶν πηγῶν τῆς ἀληθείας, τῆς ἀληθινῆς γνώσεως. Εἶνε ἔμφυτοι ἰδέαι, κατηγορίαι ἐκ τῶν προτέρων ἢ μόνον ἡ πείρα; Μάταιος ἀγὼν! Ὅλαι αἱ ἔννοιαί, εἴτε ὑπάρχουν a priori, εἴτε προέρχονται μόνον ἀπὸ τὴν πείραν, εἶνε παροδικαί, ἐννοούμεναι ὥς ἐν ἐξέλιξει, ὥστε καὶ αἱ δύο πηγαὶ δὲν εἶνε αἰώνια, ἀπόλυτοι, δὲν εἶνε πηγαὶ μιᾶς «καθαρᾶς» γνώσεως.

Ἦδη θὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν τῆς μεταβλητικότητος, τῆς σχετικότητος ὅλων τῶν πραγμάτων, μετὰ ἀκόμη μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἐντελῶς σύγχρονον ἐποχὴν.

Ἡ νεωτέρα φυσικὴ ἐπιστήμη ἀπέδειξε τὴν σχετικότητα

πείρως πολλῶν πραγμάτων τύπων, κινημάτων. Ἀπέδειξεν ὅτι ἄθε κίνημα εἶνε σχετικόν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπέμειναν μερικὰ πόλυτα μεγέθη καὶ μέτρα.

Ὁ Νεύτων ἐπίστευεν εἰς τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς ἀπολύτου χώρου. Ἐπίσης δι' αὐτὸν καὶ ὁ χρόνος εἶνε ἕνα ἀπόλυτον μέγεθος. Καὶ ἔχει τῶν ἡμερῶν μας αἱ ἀπόψεις του, αἱ θεωρίαι του ἐθεωροῦντο ὡς ἐντελῶς ἀσφαλεῖς καὶ μάλιστα ἀφότου ἐχρησιμοποιήσαν ἀπὸ τὸν Κάντ ὡς ἐρείσματα μιᾶς φιλοσοφίας τῆς γνώσεως.

«Ὁ ἀπόλυτος χώρος μένει πάντοτε ὁμοῖος καὶ ἀμετακίνητος, ὑνάμει τῆς φύσεώς του καὶ ἀσχέτως πρὸς ἑξωτερικὸν ἀντικείμενον».

«Ὁ ἀπόλυτος, ἀληθὴς καὶ μαθηματικὸς χρόνος διαρρέει ἐν αὐτῷ καὶ δυνάμει τῆς φύσεώς του ομοιόμορφος καὶ χωρὶς οἷον ἢ ποτε σχέσιν πρὸς οἰονδήποτε ἐξωτερικὸν ἀντικείμενον».

Ἔτσι ἔγραφεν ὁ Νεύτων εἰς τὸ θεμελιῶδες ἔργον του «Μαθηματικαὶ βάσεις τῆς φυσικῆς παρατηρήσεως» (1687) καὶ αὐτὰ ἴσαν παραδεκτὰ ἕκτοτε γενικῶς, ὡς ἀπόλυτος ἀλήθεια.

Τώρα ὁ Αἰνστάιν ἀπέδειξεν ὅτι χώρος καὶ χρόνος δὲν εἶνε ἰσόλυτοι, ἀλλὰ σχετικαὶ ἔννοιαι, τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρ καὶ τὸ μέτρον μεταβάλλονται μὲ τὰ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχοντα ἀντικείμενα καὶ μὲ τὴν κινητικὴν κατάστασιν τοῦ παρατηρητοῦ, εἰς τρόπον ὅστε διάφορα πρόσωπα διαφόρως, καὶ ὁμοῦ τὸ καθένα δι' ἑαυτὸν, τελειῶς ὀρθῶς ἐκτιμοῦν ἀποστάσεις καὶ χρονικὰ διαστήματα. Ἐπίσης ἡ μάζα ἑνὸς σώματος μεταβάλλεται, κατὰ τὸν Αἰνστάιν μᾶζι μὲ τὴν ταχύτητά του.

Φαίνεται ὅτι ὁ Αἰνστάιν ἐπλησίασε περισσότερον ἀπὸ τὸν Νεύτωνα τὴν ἀλήθειαν, διότι αἱ ἀποδείξεις του ἀναγνωρίζονται ὡς ὀρθαὶ ὁλοένα καὶ ἀπὸ περισσότερους σοφοῦς. Ἄν αἱ θεωρίαι του ἀποδειχθοῦν πράγματι ὡς ὀρθαί, τότε καὶ αἱ τελευταῖαι θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς φύσεως, θὰ ἐγίνοντο σχετικαί, κινηταί, μεταβληταί, τοῦτέστι ζωνταναί.

Αὐτὸ δὲν θὰ ἔχη τὴν σημασίαν ὅτι αἱ βάσεις τῆς γνώσεως τῆς φύσεως ἐγίναν σαθεαὶ ἢ ἀβέβαιαι. Τοῦναντίον, θὰ εἶνε στερεώτερα καὶ ἀσφαλέστερα θεμελιωμένοι ἀπὸ πρὶν ἡ γνώσις ἐγινε βαθυτέρα. Μόνον ἡ παλαιὰ πλάνη τῶν αἰωνίως ἀμεταβλήτων, ἀποκρυσταλλωμένων βάσεων τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως θὰ ἔχη ἀνταποδειχθῇ.

Καὶ συγχρόνως ὁ ἄνθρωπος εὗρίσκει μεγαλυτέραν στερεότητα εἰς ἄλλα θεμελιώδη καὶ σπουδαιότατα διὰ τὴν κοσμοθεγίαν τοῦ ζητήματος.

Διότι, ὡς γνωστὸν, ἔχομεν τώρα πλητιάσει περισσότερον εἰς τὴν γνώσιν τῆς οὐσίας τῶν ἀτόμων (Ρούδερφορντ) καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ σύμπαντος γίνεται σαφεστέρα (Κάπτεϊν). Ὡστε εὗρισκόμεθα εἰς τὰ ἔχνη τῆς γνώσεως τῶν μικρῶν μερῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα σύγκειται τὸ πᾶν καὶ τῆς γνώσεως τοῦ σύμπαντος. Ἐπίσης ἡ γνώσις τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας εἶνε στερεὰ (διὰ τοῦ Μάρξ). Ναί, φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ οὐσία τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ σύμπαντος θὰ εἶνε γνωστή, θὰ ἀπαστρέψῃ ὡς ἀδάμας καὶ τὸ στερεὸν οἰκοδόμημα τῆς κομμουνιστικῆς κοινωνίας ἐν τῇ πραγματικότητι. Τότε ὁ κόσμος θὰ εἶνε καθαρὸς, διαυγὴς καὶ λαμπρὸς! Ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτὰ ἡμποροῦμεν νὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ μεταβλητότης καὶ ἡ στερεότης συμπορεύονται στὸ πνεῦμα μέσα.

Ἡ στερεότης τοῦ πνεύματος συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὴν γνώσιν τῆς μεταβλητότητος. Ἡ μεταβλητότης εἶνε τὸ παραμένον, τὸ δεσπόζον. Ὁλη ἡ ἐπιστήμη μας καὶ αἱ θεμελιώδεις ἔννοιαι τῆς ὑπάρχουσιν εἰς τὴν μόνιμον μεταβολήν, τὴν ἀδιάκοπον ἐξέλιξιν, τὴν ἐκάστοτε ἀνανέωσιν καὶ τελειοποίησιν. Καὶ αἱ σημεριναὶ μας θεωρεῖαι περὶ Χώρου καὶ Χρόνου, περὶ ἀτόμου καὶ σύμπαντος, δὲν εἶνε αἰώνιοι, ὀριστικαὶ ἀλήθειαι, ἀλλὰ ἀργότερον, θὰ μεταβληθοῦν εἰς ἀκόμη πληρεστέρας ἀληθείας—ὅπως καὶ ἡ κοινωνία θὰ ἐξελιχθῇ εἰς ὁλοένα νέας μορφάς.

Ὁ ἱστορικὸς ἑλισμὸς εἶνε λοιπὸν μέρος τῆς μεγάλης διδασκαλίας τῆς ἐξελίξεως, τῆς διδασκαλίας τῆς πλήρους σχετικότητος ὅλων τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν ὁποίαν προσέρχονται καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι. Ὁ Μάρξ εἶνε μέχρι τοῦδε ὁ μέγιστος κῆρυξ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, πού ἔχει ὡς τώρα ἐπεξεργασθῇ σὲ μικρὸν μέρος. Αἱ πρῶταί της πρόοδοι εὗρισκονται ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν των. Ἀσφαλῶς θὰ φθάσῃ εἰς πολὺ μεγάλην ἀκμὴν.

Εἶνε ὁ καρπὸς τῶν κοινωνικῶν μας παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ σχέσεων. Καὶ ἂν αὐταὶ ἀπογυμνοῦν τὴν φύσιν καὶ τὴν κοινωνίαν, ὅσον οὐδέποτε, ἐν τούτοις διατελοῦν εἰς διαρκή, πρωτοφανῆ ἐξέλιξιν. Δὲν εἶνε θαῦμα ὅτι ἐγέννησαν τὴν διδασκαλίαν αὐτήν!

κοντά, θὰ τελειοποιήσῃ ἀσφαλῶς τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν, ἐπειδὴ θὰ ἀναπτύξῃ εἰς τὸ ἑπακρὸν τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις. Καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ θὰ ἀναλυθῇ εἰς μίαν ἀκόμῃ περιεκτικωτέραν, βαθυτέραν, θὰ μεταβληθῇ εἰς νέαν ἀνωτέραν, περὶ τῆς ὁποίας σήμερον οὔτε ἰδέαν ἔχομεν. Ὁ Ντίτσγκεν μᾶς διδάσκει ὅτι τὸ γενικό, ποὺ τὸ πνεῦμα σκέπτεται περὶ τοῦ γενομένου ἀντιληπτοῦ εἶνε ἡ ἀλήθεια.

Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν εἶνε αἰωνία καὶ ἀπόλυτος, δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶνε τέτοια, ἐπειδὴ τὰ ἀντιληπτά γεγόμενα πράγματα δὲν εἶνε αἰωνία καὶ ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα μας, ἡ διάνοιά μας, δὲν εἶνε αἰωνία καὶ ἀπόλυτος. Εἶνε λοιπὸν σχετικὴ, πρόσκαιρος, εἶνε ἡ μόνη ὑπάρχουσα.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ παρετήρησεν τὸ πόρισμα αὐτὸ δὲν τὸ ἐδώσαμεν ὡς δόγμα παραδεγμένον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ ὡς δεδομένον τῶν γεγονότων τῆς ἀπλῆς ἱστορικῆς πείρας.

Ἡ δύναμις τῆς ἀληθείας.

Δὲν ἐγράψαμεν βεβαίως τὰ ἀνωτέρω διὰ νὰ κάμωμεν τοὺς ἐργάτας φιλοσόφους. Δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν ἡ ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνώστου κατανόησις ὅτι τὸ πνεῦμα, ὅπως δλα τὰ πράγματα, εἶνε πρᾶγμα ποιητὸν καὶ ὄχι ἀπόλυτον· καὶ ἂν ἡ κατανόησις αὐτῆς, ὡς φιλοσοφικὴ ἀλήθεια, ἐπιδράσῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὸ πνεῦμά του, πάντως δι' ἡμᾶς παραμένει εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ὡς δευτερευούσης σημασίας συμπέρασμα.

Ἄν ἡ Τεχνικὴ μεταβάλλεται τόσον ὥστε νὰ κάμῃ ἰσχυρὰν μίαν ἀσήμαντον τάξιν, καὶ ἀπὸ μίαν τάξιν δούλην μίαν τάξιν πολεμικήν, τότε καὶ αἱ ἰδέαι τῆς τάξεως αὐτῆς πρέπει νὰ γίνωνται ἀπὸ ἀσήμαντοι, ἰσχυραί, ἀπὸ δουλόφρονες, ἔξοχοι. Καὶ ὅταν τέλος ἡ Τεχνικὴ καταστήσῃ τὴν τάξιν αὐτὴν νικητρίαν, τότε καὶ αἱ ἰδέαι τῆς πρέπει στὸ τέλος νὰ γίνουν καὶ αἱ μόναι ἀληθεῖς.

Καὶ φυσικὰ δὲν γίνονται ἀπολύτως ἀληθεῖς, ἀλλὰ σχετικῶς.

Σκοπὸς μας ἦτο νὰ παρὰ τρωμεν εἰς τὴν ἐργαζομένην τάξιν τὴν αὐτοπεποιθήσιν ὅτι αὐτὴ κατέχει αὐτὴν, τὴν μόνην δυνατὴν ἀλήθειαν, ἐπομένως τὴν εἰς τὸ πνεῦμά της αὐτοπεποιθήσιν.

Ἡ Τεχνικὴ δίνει εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς γῆς. Καθιστᾷ τὴν προλεταριακὴν τάξιν πολυπληθῆ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης· τὴν ὀργανώνει, τὴν σπρώχνει στὸν ἀγῶνα.

τὴν κάμνει πνευματικῶς, ἠθικῶς καὶ ὕλικῶς ἰσχυροτάτην τάξιν. Αἱ παλαιαὶ παραγωγικαὶ σχέσεις, ἡ ἰδιοκτησία ἔγιναν πολλοὶ στεναὶ διὰ τὴν σύγχρονον ἐργασίαν. Ἡ ἐργασία ἔγινε κοινωνικὴ μόνον διὰ κοινωνικῆς ἰδιοκτησίας ἔμπορεῖ νὰ ὀρθοποδήσῃ καὶ νὰ ἐξελιχθῇ ἐλευθέρως. Ἡ Τεχνικὴ ποὺ περιορίσθη στὰ ὑπολείμματα τῆς μικροτεχνίας, εἰς μετοχικὰς ἐταιρείας καὶ συνδικάτα (τράστ), ἀπαιτεῖ κοινοτικὴν ἰδιοκτησίαν διὰ νὰ ἔμπορέσῃ νὰ ἐπεκτείνῃ ἀκωλύτως τὰ φτερά της παντοῦ. Δὲν θὰ ἀναπτύσσεται κάποτε τεχνητῶς καὶ κάποτε θὰ περιστέλλεται. Καὶ οἱ ἐργάται τέλος, θὰ κανονίζουσι τὴν Τεχνικὴν καὶ τοὺς παραγωγικοὺς ὁρους κατὰ τὴν θέλησίν των, ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ Τεχνικὴ τοὺς καθιστᾷ τὴν ἰσχυροτάτην τάξιν καὶ ἡ θέλησίς των ἐκφράζει τὴν ἀπαιτήσιν τῆς Τεχνικῆς.

Ναί, αὐτὸ κάμνουν καὶ σήμερον διὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀλλὰ δι' αὐτὸ ἐπίσης εἶνε αἱ ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως αὐτῆς βασιζόμεναι ἰδέαι τῶν ἐργατῶν καὶ ἐφόσον βασιζόνται ἐπ' αὐτῆς, δλαι ἀληθεῖς. Διότι ἂν ἡ πραγματικότης γίνῃ ὅπως θέλουν οἱ ἐργάται καὶ ἡ ἰδιοκτησία τῶν παραγωγικῶν μέσων γίνῃ κοινὴ, τότε καὶ δλαι αἱ ἐκεῖ ἀποτείνουσαι ἰδέαι, καὶ ἐφόσον τείνουν ἐκεῖ, εἶνε ὀρθαί, καὶ αἱ τῶν ἀντιπάλων των, ποὺ δὲν τὸ θέλουν αὐτό, ἐσφαλμέναι. Ὅταν τὸ ἔδαφος, αἱ γαῖαι καὶ αἱ μηχαναὶ θὰ ἀνήκουν σὲ δλους, τότε αὐτὸ θὰ εἶνε Δίκαιον καὶ ἡ ἀντίληψις ἐκείνων, ποὺ τὸ ἤθελον αὐτό, ἀποδεικνύεται ἀληθινή· ἐφόσον ἡ πραγματικότης πλησιάζει σ' αὐτὴν τὴν κατάστασιν, ἐπὶ τοσοῦτον ἀληθεστέρα καὶ ὀρθοτέρα εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ Προλεταριάτου περὶ Δικαίου καὶ τόσον πῶς λανθασμένη, τόσον περισσότερον ἀντίθετος πρὸς τὴν πραγματικότητα ἡ ἀντίληψις τῶν ἀντιπάλων του. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν πολιτικὴν. Ὅταν οἱ ἐργάται διὰ τῆς τεχνικῆς θὰ γίνουν ἡ ἰσχυροτάτη τάξις εἰς ἀριθμόν, ὀργάνωσιν καὶ ὕλικὴν δύναμιν, τότε αἱ πολιτικαὶ τῶν ἀντιλήψεων ποὺ θὰ ἐκφράζουσιν αὐτό, θὰ εἶνε, ἐπίσης, ἀληθεῖς καὶ τῶν ἀντιπάλων των ποὺ ἀντιτίθενται σ' αὐτό, ψευδεῖς.

Ἄν ὁ σοσιαλισμὸς τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἶνε μιὰ ἀπαιτήσις τῆς τεχνικῆς, ἂν χωρὶς αὐτὸν ἡ τεχνικὴ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀναπτυχθῇ περισσότερον, ἀλλὰ θὰ μείνῃ στάσιμος, ἡ θὰ ὀδηγήσῃ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν σκλαβίαν καὶ τὴν καταστροφὴν, ὅπως δείχνουν τὰ πράγματα σήμερον (1921), τότε ἡ

ἠθική τοῦ προλεταριάτου, ἐφόσον σχετίζεται με τὸν σκοπὸν αὐτὸν εἶνε σωστή.

Ἐπειδὴ ὁ σοσιαλισμὸς μόνον διὰ τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τῆς κυριαρχήσεως τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἤμπορεῖ νὰ ἔλθῃ, ἐπειδὴ οἱ δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας θὰ κατανοηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐργατικὴν τάξιν, δι' αὐτὸ ἔχει δίκαιον νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ πιά τίποτε ὑπερφυσικόν, τότε ὅλοι οἱ ἀντίπαλοί του ποὺ πρεσβεύουν μίαν θρησκείαν θὰ εἶνε δεισιδαίμονες.

Καὶ ἔτσι συμβαίνει ὡς πρὸς ὅλα· ἡ ἀνάπτυξις τῆς Τεχνικῆς ἐπενεργεῖ ὥστε μία τάξις νὰ ἀνέρχεται ἢ νὰ κατέρχεται, ὄχι μόνον ὕλικῶς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῶς. Ὅταν αἱ σχέσεις, ποὺ μία τάξις θέλει, γίνονται πραγματικότης, τότε καὶ αἱ ἰδέαι, με τὰς ὁποίας τὰς θέλει, γίνονται ἀληθιναί. Δὲν εἶναι τοῦτο θαῦμα, διότι ἡ σκέψις εἶνε μόνον ἡ θεωρία, ἡ παρατήρησις, ἡ σύνοψις τῆς πραγματικότητος σὲ μίαν γενικὴν ἔννοιαν.

Ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ποὺ βλέπομεν τώρα τὴν ἀρχὴν τῆς, κάμνει ὅλας τὰς σκέψεις τοῦ προλεταριάτου ἀληθινάς.

Ἐννοεῖται, ὄχι ἀπολύτως. Διότι καὶ οἱ ἐργάται εἶνε ἄνθρωποι, ποὺ τὰ αἰσθητήριά των ὄργανα καὶ τὸ πνεῦμά των δέδιδουν τὴν πλήρη ἀλήθειαν. Καὶ αὐτοὶ βλέπουν τὸν κόσμον, τὴν κοινωνίαν, μόνον ἀπὸ ἓνα ὠρισμένον σημεῖον, ὑπὸ ὠρισμένην γωνίαν. Ἀλλὰ τὴν βλέπουν καλύτερα, ἀληθινότερα, ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἄνθρώπου.

Καὶ δι' αὐτὸ ἐπροσπαθήσαμεν νὰ ἐξηγήσωμεν εἰς τοὺς πάντας τὸν ἱστορικὸν ὕλισμὸν με ὅλην τὴν δυνάμιν μας. Διότι ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ φωτίσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ προλεταριάτου.

Ἡ δύναμις τοῦ ἀτόμου.

Ἡ τελευταία αὕτῃ παράγραφος μᾶς φέρει μόνη τῆς σὲ ἓνα καλὸν συμπέρασμα : εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ᾤῃ ἡ δύναμις τῆς ἀληθείας.

Βεβαίως, ἡ Τεχνικὴ ὠθεῖ στὸν σοσιαλισμόν. Ὡθούμεθα ἀπὸ τὴν Τεχνικὴν πρὸς τὸν σοσιαλισμόν. Δὲν κάμνομεν τὴν ἱστορίαν μόνοι μας.

«Ἡ ἐργασία γίνεται κοινωνική». «Αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις πρέπει νὰ γίνουν σοσιαλιστικά».

«Αἱ σχέσεις ἰδιοκτησίας ζητοῦν κοινωνικοποίησιν».

Ἀσφαλῶς. Ἡ κοινωνικὴ ὕλη εἶνε ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀτόμου. Τὸ ἄτομον ὀφείλει νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, ὅπου ὁδηγεῖ.

Ἀλλὰ ἡ Τεχνικὴ σύγκειται ἀπὸ μηχανὰς καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους. Ἐργασία σημαίνει ἐν τῇ παραγωγῇ, ἀνθρωπίνους χεῖρας, ἀνθρωπίνους ἐγκεφάλους καὶ ἀνθρωπίνους καρδίας ἐν κινήσει. Αἱ σχέσεις κυριότητος εἶνε τώρα σχέσεις ἰδιοκτητῶν καὶ ἀκτημόνων.

Καὶ πάλιν· τὸ σύστημα εἶνε σύστημα ζωντανόν. Ἡ κοινωνικὴ δύναμις, ποὺ μᾶς ὠθεῖ, δὲν εἶνε μία ἄψυχος Μοῖρα, ἀτακτος συσσωρευσις ὕλης. Εἶνε ἡ κοινωνία, εἶνε μία ζωντανὴ δύναμις.

Ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν ὁποίαν πορεύεται. Τὸ σύστημα ἐργασίας μᾶς ὠθεῖ πρὸς μίαν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν δὲν καθορίζομεν ἡμεῖς. Δὲν κάμνομεν τὴν ἱστορίαν μόνοι μας.

Ἀλλὰ... τὴν κάμνομεν.

Ἐκεῖνοι ποὺ προορίζονται νὰ φέρουν τὸν σοσιαλισμόν, εἶνε οἱ ἐργάται καὶ προορίζονται ὄχι ἀπὸ τὴν μοῖραν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ζῶσαν κοινωνίαν.

Εἶνε φυσικὸν νὰ θέλουν μεγαλυτέραν εὐημερίαν, εὐτυχεστέραν ζωὴν, περισσοτέραν ἀνάπανσιν. Ὀφείλουν νὰ ὁργανωθοῦν. Θὰ φθάσουν εἰς τὸν κομμουνισμόν, πολεμοῦντες τὴν πολιτείαν, κατακτώντες τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἐκμηδενίζοντες τὸν καπιταλισμόν.

Ἡ παραγωγή, ἡ ζωντανὴ ἐργασία ἐκεῖ τείνει, αὐτὸ θέλει. Καὶ μόνον ἀπὸ τοὺς ἐργάτας ἐξαρτᾶται τὸ πῶς θὰ γίνῃ αὐτὸ γρήγορα, καλὰ, σωστά.

Καὶ ἐπειδὴ κάποτε θὰ γίνῃ, σύμφωνα με τὰ πορίσματά μας, δὲν ἐξαρτᾶται πιά ἀπ' αὐτοὺς τὸ ὅτι θὰ γίνῃ, ἀλλὰ τὸ πῶς, κατὰ τίνα τρόπον θὰ γίνῃ ἀπ' αὐτοὺς, ὡς ζῶσαν τάξιν, ὡς ζῶντα ἄτομα, ἄνδρας, γυναῖκας, παιδιά.

Ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτοὺς ὡς σώματα καὶ ὡς πνεύματα. Ἰσχυροὶ κατὰ τὸ σῶμα, δυνατοὶ κατὰ τὸ πνεῦμα προλετάριοι θὰ ἐκτελέσουν τὸ λαμπρότατον, τὸ μέγιστον ἔργον ποὺ εἶδε ποτὲ ὁ κόσμος, καλύτερα ἀπὸ τοὺς ἀδυνάτους προλεταρίους.

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐργατικῆς τάξεως, τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάθε κατ' ἄτομον ἐργάτην. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἰδιάζουσαν ἀποστολήν του. Ἀπὸ

τὴν προσωπικὴν πνευματικὴν δύναμιν ἐκάστου ἀτόμου ἐξαρτᾶται ὁ κατὰ τοῦ καπιταλισμοῦ ἀγὼν.

Ὁ Κομμουνισμὸς θέλει ἐπομένως νὰ ἀναπτύξῃ τὰς προσωπικὰς αὐτὰς δυνάμεις τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἰς τὴν ὑψίστην δυναμικότητά των.

Εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ μέλλοντος, ὁ ὑψιστος Κομμουνισμὸς θὰ συμπορεύεται μὲ τὸν ὑψιστον ἀτομισμὸν. Ἡ ἐντελής ἀνάπτυξις τῶν ἀτομικῶν ιδιοτήτων ἐνὸς ἐκάστου, τῶν φυσικῶν του ἱκανοτήτων, θὰ εἶνε τὸ καλλιεργήσιμον ἔδαφος καὶ ὁ καρπὸς τοῦ Κομμουνισμοῦ. Ὁ ἀτομισμὸς εἰς τὸν ὁποῖον ἐφθασεν ἡ μπουρζουαζία θὰ ἀναστηθῇ ὑπὸ ἐντελῶς νέαν μορφήν συμφυῆ καὶ συναυξάνουσαν μὲ τὸν Κομμουνισμὸν. Κάθε μέλος τῆς Κομμούνας θὰ εἶνε ταῦτοχρόνως, τὸ ἀπείρως αὐτούσιον, ἀπολύτως εἰδικὸν ἄτομον, μὲ ἰδίαν ἐλευθέραν ἐξέλιξιν. Εἰς ἠθικὴν, ἐπιστήμην, ἐργασίαν, τέχνην. Ἡ ὑψίστη συνεργασία καὶ πειθαρχία θὰ εἶνε ἡ ρίζα τῆς ὑψίστης ἀναπτύξεως τῶν εἰδικῶν δυνάμεων τοῦ καθενός. Ἔτσι ὁ Κομμουνισμὸς θέλει καὶ τώρα ἀκόμη, τώρα, ὁπότε πλησιάζει ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις, νὰ ἀναπτύξῃ τὰς δυνάμεις καθε ἐργάτου διὰ τὸν ἀγῶνα καὶ μέσα στὸν ἀγῶνα τῶν μαζῶν, τοῦ ὅλου προλεταριάτου.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Βορείῃ Ἀμερικῇ ἐδῶ ἔγκειται. Ἀπὸ τὴν λύσιν του ἐξαρτᾶται ἡ ἐπανάστασις, ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸν στὸν κομμουνισμὸν.

Ἡ ἐπανάστασις λοιπὸν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἀτομικὸν πνεῦμα ἐκάστου.

Συμβαίνει κάτι τὸ ἰδιαίτερον μὲ τὸ πνεῦμα. Ἡ κοινωνικὴ ὑπόστασις τὸ κυριαρχεῖ τόσον, ὥστε ἡμπορεῖ νὰ δειλιάσῃ, νὰ ἀτονήσῃ, νὰ ἐξαντληθῇ ἕως θανάτου, νὰ μὴ ἔχῃ πιά καμίαν ἰδίαν κίνησιν.

Ἄς τὸ ἀφυπνίσῃ ὁμῶς ἡ τεχνικὴ, ἃς τοῦ δείξῃ στὸν ὁρίζοντα μίαν ἀκτῖνα φωτός, μίαν εὐτυχίαν, ἓνα σκοπὸν. Ἄς ὑπομειδιάσῃ σὲ μίαν τάξιν ἡ νίκη, τότε τὸ πνεῦμα τοῦ μέλους αὐτῆς τῆς τάξεως γίνεται ἓνα πρᾶγμα, ποὺ μπαίνει σὲ κίνησιν· τότε ἀναφλέγεται, τότε ζῇ καὶ παλαίει καὶ δοῦ, τότε γίνεται ἀλήθεια ὁ λόγος ὅτι τὸ πνεῦμα κυριαρχεῖ τὸ σῶμα. Τότε τὸ πνεῦμα γίνεται περισσότερον κάτι ἀπὸ τὸ σῶμα· καὶ ἂν τὸ σῶμα εἶνε ἀδύναμον, ὑποσιτισμένον, ἀναιμικόν, ἂν εὐρίσκεται

σὲ χιλίας ἀνάγκας καὶ φροντίδας, τὸ πνεῦμα γίνεται ἰσχυρόν, ἐλεύθερον.

Καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐργάτου ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ τώρα ἀκόμη, κάτω ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸν, ἐλεύθερον. Τὸ παραγωγικὸν σύστημα ἡμπορεῖ νὰ τὸν κάμῃ καὶ τώρα ἀκόμη ἐλεύθερον πνευματικῶς καὶ τώρα ἡμπορεῖ ὁ ἐργάτης νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν πνευματικὸν ζυγὸν τῆς ἀστοκρατίας. Ὁ ἱστορικὸς ὕλισμὸς διδάσκει τὸν σύνδεσμον φύσεως καὶ ἀνθρώπων. Διδάσκει ὅτι ὁ καιρὸς εἶνε κοντά, ὁπότε ἡ ἀνθρωπότης θὰ γίνῃ κυρία, ὄχι τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἐκεῖνος ποὺ τὸ ξαίρει αὐτὸ καὶ ἐνεργεῖ σύμφων· μὲ αὐτὴν τὴν κατανόησιν, εἶνε πνευματικῶς ἐλεύθερος. Μόνον αὐτὸς ἡμπορεῖ μὲ τὴν ἀτομικὴν του δύναμιν νὰ συνδράμῃ καλύτερα εἰς τὸ νὰ κατακτήσῃ ἡ τάξις του τὴν νέαν κοινωνίαν.

Τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἐπαναστατικοποιηθῇ. Αἱ προλήψεις, ἡ δειλία πρέπει νὰ ἐκριζωθοῦν. Πνευματικὴ προπαγάνδα αὐτὸ εἶνε τὸ σπουδαιότατον. Γνώσις, πνευματικὴ δύναμις, νὰ τὸ πρωτίστον, τὸ ἀναγκαιότατον.

Μόνον ἡ γνώσις δημιουργεῖ καλὴν ὁργάνωσιν καὶ ἡ ὁρθὴ πολιτικὴ, ἡ ὁρθὴ τακτικὴ ὁδηγεῖ στὴν νίκη.

Ὁ δυσχερὴς ἀγὼν τῆς ἐπαναστάσεως δύναται νὰ διεξαχθῇ, ὁ σοσιαλισμὸς νὰ γίνῃ ἐφικτός, μόνον ἀπὸ πνευματικὰ ἰσχυροὺς ἀνθρώπους, πνευματικὰ ἐλευθέρους.

Ἡ μεγάλη, ἡ μόνη δύναμις τοῦ ἀτόμου, συνίσταται πρῶτα στὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τὸ ἴδιόν του πνεῦμα καὶ ὕστερα τὸ πνεῦμα τῶν ἄλλων καὶ μόνον ἔτσι νὰ φθάσῃ εἰς τὸ εὐτυχέστερον μέλλον.

Ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ποὺ ἔχομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας καὶ εἰς τὰς χεῖράς μας, ἃς δημιουργήσωμεν, ἃς ἐξεύρωμεν ὅ,τι κρύβεται μέσα της· τὴν νέαν ἀλήθειαν, τὴν σοσιαλιστικὴν κοσμοθεωρίαν. Καὶ ἃς τὴν διαδώσωμεν.